

Hans Sode-Madsen

**FARLIG UNGDOM.
SAMFUNDET, UNGDOMMEN
OG UNGDOMSKOMMISSIONEN
1945-1970**

AARHUS UNIVERSITETSFORLAG

FARLIG UNGDOM. SAMFUNDET, UNGDOMMEN
OG UNGDOMSKOMMISSIONEN 1945-1970

MAGTUDREDNINGEN

Folketinget besluttede i marts 1997 at iværksætte en dansk magtudredning eller, som det officielle navn er, *En analyse af demokrati og magt i Danmark*. Projektet ledes af en uafhængig forskningsledelse. Magtudredningens forskningsresultater publiceres i en række bøger, som udgives på Aarhus Universitetsforlag, og i en skriftserie, som udgives af Magtudredningen.

Lise Togeby
(formand)

Jørgen Goul Andersen

Peter Munk Christiansen

Torben Beck Jørgensen

Signild Vallgård

Farlig ungdom. Samfundet, ungdommen og Ungdomskommissionen 1945-1970

© Magtudredningen, forfatterne og Aarhus Universitetsforlag 2005

Tilrettelægning: Kitte Fennestad

Omslag: Kitte Fennestad med foto af ASA Film

ISBN 87-7934-827-0

Aarhus Universitetsforlag

Langelandsgade 177

8200 Århus N

Fax 89 42 53 80

www.unipress.dk

FORORD

Fra august 2000 og et år frem blev jeg af Folketingets Magtudredningsprojekt frikøbt til at skrive denne bog om den danske ungdomskommission, dog således at min arbejdsplads, Rigsarkivet, bidrog med min forskningsandel. Jeg er de berørte institutioner og Magtudredningens styregruppe, Lise Togeby, Signild Vallgård, Jørgen Goul Andersen, Peter Munk Christiansen og Torben Beck Jørgensen, meget taknemmelig for den tillid, de hermed viste mig og mit projekt.

Signild Vallgård har været den direkte ansvarlige for, at manuskriptet blev til noget, og at det opfyldte Magtudredningens intentioner. Også hun har udvist en beundringsværdig tillid til, at det bedste resultat blev opnået, når man arbejdede i frihed under ansvar. Jeg håber at have levet op til denne tillid.

Magtudredningens historikere, Sniff Andersen Nexø, Helle Porsdam, Signild Vallgård, Anette Warring, Per Boje og Mogens Rüdiger har dannet et godt og humoristisk netværk.

Jeg har trukket på Hans Hertels, Hans Kirchhoffs, Michael Kjeldsens og Niels Wium Olesens omfattende specialviden undervejs i processen. En varm tak for inspirerende samtaler og gode og opmuntrende venneråd.

Mine nære kolleger på Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv og Frederiksberg Stadsarkiv, Henning Grelle og Henning Bro, har stået på hovedet i samlingerne, fundet værdifuldt arkivmateriale frem til mig og rundhåndet sendt mig kopier af det. Tak for hjælpen.

Stor hjælpsomhed har jeg som sædvanlig mødt i de biblioteker, jeg normalt hemsøger, når jeg har brug for baggrundsviden – også den, jeg måske ikke selv havde fundet på. Hanne Rasmussen og kolleger i Folketingets Bibliotek, staben i Det Administrative Bibliotek og mit lokale Køge Bibliotek har gjort mit låner-liv lettere. Tak til dem alle.

Sidst, men afgjort ikke mindst, skal der lyde en dybtfølt tak til min kone, Astrid, for overbærenhed, når en stressende deadline gav sig udslag i pirrelighed, og for at have læst en uvurderlig meningskorrektur.

At skrive kan være et ensomt arbejde og en prøvelse for omgivelserne. På et eller andet tidspunkt bliver tilhørerne lange i blikket, når man med begejstring taler om Ungdomskommissionens visioner i betænkningen om Boliger til ungdommen eller undres over den menneskelige smålighed, der var en følgesvend til frihedsrusen i sommeren 1945. Jeg takker for tålmodigheden og lover at holde en pause.

Henning Friis og især Poul Dam havde jeg stor glæde af at frekventere, når jeg trængte til at få afklaret nogle af de forhold, arkivalierne ikke belyste, bl.a. personlige og administrative relationer. Det er derfor vemodigt at erkende, at jeg ikke nåede at få bogen på gaden, inden de døde. Ungdomskommissionen var en stor del af deres tidlige karriere, og de var levende interesserede i „deres historie“, uden at de dog søgte at pådutte mig deres meninger.

Køge, december 2002

Hans Sode-Madsen

INDHOLD

Om bogen II

HISTORIK 12 · INDHOLD OG DISPONERING 14 · PROBLEMSTILLING 18
KILDER, LITTERATUR, NOTER OG SKRIVESTIL 19

KAPITEL 1. Prolog. Ungdommens fakkeltog 17. maj 1945 22

KAPITEL 2. Kampen for en ny himmel og en ny jord. Ungdoms- programmer op til oktobervalget 1945 29

21-ÅRS VALGRET – FORVENTNINGER, SKEPSIS, SKUFFELSE? 31 ·
D.S.U. – UNGDOMMENS SOCIALE PROBLEMER 38 · STØRRE LIGHEDER
END FORSKELLE. K.U.S *vi vil vinde freden* OG D.K.U.S *ungdommens 5
rettigheder* 49 · OKTOBERVALGET 1945. HVOR BLEV
UNGDOMMEN AF? 51

KAPITEL 3. Hal Koch. Dansk Ungdomssamvirke og Ungdoms- kommissionen 58

UNGDOMSSAMVIRKETS SKITSE TIL EN KOMMISSION 20. JUNI 1945 62 ·
HENNING FRIIS UDLÆGGER TEKSTEN 66 · MEDLEMMERNE UDSØGES 70
· KOMMISSORIET 71 · DE OVERSETE OG JALOUX REPRÆSENTANTER 72 ·
DEN ADMINISTRATIVE OG ORGANISATORISKE OPBYGNING 75

KAPITEL 4. Den farlige ungdom 83

DE KRIMINELLE MÆND OG USÆDELIGE PIGER 87 · AFSPØRET
UNGDOM 88 · FAMILIEN I OPLØSNING? 90

KAPITEL 5. De første år 1945-47 94

DEN HÅBLØSE BOLIGSITUATION 96 · KOMMUNALE UNGDOMSUDVALG
109 · REVISION AF LOV OM UNGDOMSLEJRE 113 · BEDRE END
FORVENTET 119

KAPITEL 6. En demokratisk hær af folkets sønner 122

DE PSYKISKE RAMMER. NY TAKT OG TONE 126 · DE FYSISKE RAMMER.
SUNDHEDSFARLIGE LEJRE OG FRITIDEN SOM PROBLEM 129 ·
„SOLDATERKAMMERATER”. EN NY ÅND I SIGTE 131

KAPITEL 7. Uddannelsernes demokratisering 135

UDDANNELSE SOM EN RETFÆRDIGHEDSGERNING. GØGEUNGER OG
PIGER 137 · INTELLIGENSRESERVEN 141 · PENGENE 142 · LAND OG
BY 144 · UNIVERSITETERNE OG DE HØJERE LÆREANSTALTER 147 ·
DET SAMFUNDSNYTTIGE ERHVERVSARBEJDE 148 · VIDEREGÅENDE
FAGLIGE SKOLER 149 · UNGDOMMENS UDDANNELSESFOND 152 ·
PROBLEMKATALOG FREM FOR HANDLINGSPLAN? 153

KAPITEL 8. Fredskrisen, ungdommen og arbejdslivet 157

HAL KOCH I ORKANENS ØJE – BETÆNKNINGEN OM ARBEJDER-
BESKYTTELSE OG HELBREDSKONTROL 1948 160 · DENNE LOV
GÆLDER OGSÅ FOR LANDBRUGET 164 · BETÆNKNINGEN OM UNG-
DOMMEN OG ARBEJDSLIVET 1951 166 · LEVEVEJ SOM LIVSGERNING
167 · UNGDOMSSKOLEN FOR UFAGLÆRTE 169 · DEN TRUENDE FREM-
TID – UNGDOMSKRISEN 171 · EN DEPRESSIV BETÆNKNING 173

KAPITEL 9. Ungdommen og fritiden. Ungdomsenqueten 175

UNGDOMSENQUETEN – OMFATTENDE OG UAKTUEL 177 · LANDSBYEN
– KØBSTADEN – FORSTADEN. TRE BEKYMREDE SKITSER 178 ·
FORENINGSKRISE, LÆSEVANER OG TRISTE KULTURTILBUD 179 ·
FORLYSTELSER – FILM, MUSIK OG DANS 181 · FRILUFTSLIVET –
KULTURPESSIMISTERNES HÅB 185 · TILBAGE TIL NATUREN 186 ·
EN FORDOMSFRI OG UEGAL BETÆNKNING 187

KAPITEL 10. Asfaltjunglen og den tilpasningsvanskelige ungdom 191

DE UNGE PIGER OG ASFALTJUNGLEN KØBENHAVN 193 · HERBERGER
– MEST FOR MÆND 195 · DEN TILPASNINGSVANSKELEGE UNGDOM
197 · HJEM OG „HJEM” 198

KAPITEL 11. Resumé og tre temaer – tilbage til fremtiden? 203

DEN BAGUDRETTEDE FREMTID 204 · DEN FREMADRETTEDE FREMTID
206 · MAGT – AFMAGT – RESULTATER 207 · ELITENS PROJEKT 209

Bilag I. Ungdomskommissionens medlemmer 212

Bilag II. Ungdomskommissionens udtalelser og
betænkninger mv. 220

Bilag III. Biografiske oplysninger 1945-52 222

Litteratur 232

OM BOGEN

Farlig ungdom. Samfundet, ungdommen og Ungdomskommissionen 1945-1970 fortæller historien om den danske ungdomskommission, fra den blev oprettet i efteråret 1945, til den afsluttede sit arbejde i 1952, og videre frem til dens samlede resultater blev vurderet omkring 1970. Bogen handler om kommissionen og om dens genstand – ungdommen. Der er med andre ord tale om et stykke forvaltningshistorie og om et afsnit af ungdommens historie, begge elementer sat ind i en almindelig historisk kontekst. Til indledning en kort historik.

Bogens titel skylder jeg Poul Hammerichs Danmarkskrønike: „Halvt anderumpe, halvt læderjakke. Egon – alias Ib Mossin – i Johannes Allens film, Farlig ungdom. Han så hård og rap ud, med smøg og smalle tyrefægterbukser med perlemorsknappe forne den. I virkeligheden faldt ungdomskriminaliteten, mens teenagerne stod og ventede på Evighedsvej.“¹

HISTORIK

Da Ungdomskommissionen så dagens lys i oktober 1945, var en ti år gammel D.s.U.-tanke gået i opfyldelse. Ikke helt i sin oprindelige form, men tilpasset de politiske muligheder, som de havde udviklet sig i de forløbne fem besættelsesår.

Tilbage i 1936, midt under den økonomiske verdenskrise, så D.s.U.-forberedelsen af lærlingeloven 1937 som en løftestang for et ungdomsdepartement.² Det skulle placeres under Socialministeriet og vejledes af et ungdomsnævn. To år efter udvidedes ønskesedlen med en ungdomskommission. I de mellemliggende år havde den parlamentariske virkelighed ændret sig derhen, at den socialdemokratiske-radikale regering havde flertal i såvel Folke- som Landsting. Valgretsalderen var dog uændret en af Europas højeste, nemlig 25 år til Folketinget og 35 år til Landstinget. Ungdommen havde med andre ord svært ved at komme på tinge og deltage i de muligheder, flertallet åbnede for. Det er i lyset af denne nye situation, at D.s.U.s ønske om at få indflydelse på den lovgivning, der rettede sig direkte mod ungdommen – fx hele uddannelseslovgivningen – må ses. En ungdomskommission kunne kortlægge ungdommens livsvilkår, mens ungdomsnævn lokalt og centralt kunne påvirke politikerne til at iværksætte eller ændre på de ungdomslove, der administrativt skulle udføres af et ungdomsdepartement.

Denne sammentænkte konstruktion blev aldrig til noget. En besættelses-tid lagde sig imellem, men derudover er det et spørgsmål, om de politiske venner på Christiansborg ville have strakt sig så langt. Næppe.

Mistanken næres af indholdet i D.s.U.s store ungdomsprogram fra sommeren 1944, *Ungdommens sociale problemer*. Her var kommissionen og departementet gledet helt ud, og kun kommunale og statslige ungdomsnævn var blevet tilbage, endda med ret begrænsede ressourcer. Nok havde meget ændret sig i de forløbne år, men derfor kunne man da godt have holdt D.s.U.-fanen højt.

Når man ikke gjorde det, var det fordi man ønskede at opretholde og videreføre Dansk Ungdomssamvirke i efterkrigsårene, eller måske snarere idegrundlaget bag Ungdomssamvirket. Samvirket var dannet i efteråret 1940. Det bestod af de da stuerene politiske ungdomsorganisationer – altså hverken kommunister eller folkene fra Dansk Samling – og en stor del af fritids- og sportsorganisationerne.

Målet var at bevare dansk kultur, identitet og demokratiopfattelse under det herskende pres fra den totalitære nazistiske ideologi. Til formand var udpeget Hal Koch. I løbet af 1943 satte D.s.U. sig på magten i Ungdomssam-

virket og fik virksomheden drejet fra det hurra-patriotiske med dannebrog, alsang og fædrelandshistoriske foredrag over i retning af en social debat. Nemlig debatten om, hvordan goderne skulle fordeles efter befrielsen. At vi alle havde været i samme båd, anså Hal Koch for noget hykleri.

Man ønskede et mere lige samfund, socialt og økonomisk, og også en mere ligelig fordeling af den politiske indflydelse. Valgretsaldere måtte ned, hvis ungdommen skulle til. I denne kamp for større magt til ungdommen behøvede D.s.U. et intakt Ungdomssamvirke, dvs. et Ungdomssamvirke der udadtil fremstod som talerør for en samlet ungdom. Kompromiset hed derfor ungdomsnævn og -råd. Hverken Venstre eller de radikale ønskede nemlig et statsligt ungdomsdepartement.

Når der overhovedet var lydhørhed over for ungdommens ønsker, hang det sammen med en almindelig accept af, at det var ungdommen, der havde båret modstandskampen. Ergo måtte den belønnes. I månederne op til befrielsen den 5. maj 1945 søgte alle de politiske ungdomsorganisationer at få indføjset særlige ungdomsafsnit i moderpartiernes efterkrigsprogrammer. Den tilsyneladende positive stemning over for ungdommens indsats i modstandsbevægelsen skulle udnyttes. Det lykkedes i høj grad for „bypartierne“ D.s.U., Danmarks kommunistiske Ungdom og Konservativ Ungdom, mens „landpartierne“ Venstres Ungdom og Radikal Ungdom havde sværere ved at trænge gennem moderpartiernes mangel på interesse. Befrielsesregeringens socialdemokratiske statsminister, Vilh. Buhl, annoncerede i åbningstalen den 9. maj en „lovgivning til varetagelse af ungdommens interesser“ og gentog fra balkonen på Christiansborg ved Ungdommens Fakkeltog den 17. maj, at ungdommen ikke skulle blive glemt, „heller ikke hvad stemmeretten angår“. Der var tale om nøje iscenesatte udmeldinger, beregnet på Ungdomssamvirkets reaktion. Her kunne man ikke samles om D.s.U.s foretrukne projekt om et statsligt ungdomsdepartement, men nok om en tilbagefaldsmulighed i form af en ungdomskommission – som D.s.U. i øvrigt forestillede sig skulle være permanent. Det smagte dog lidt af fugl. Den 20. juni 1945 opfordrede D.U. regeringen til at nedsætte en ungdomskommission, hvilket skete på et ministermøde den 16. oktober 1945, blot fire dage før det rigsdagsvalg, der bragte Venstrehøvdingen Knud Kristensen til roret. Formand for den store og bredt sammensatte kommission blev Ungdomssamvirkets formand, Hal Koch. Leder af kommissionens sekretariat blev Socialministeriets statsvidenskabelige konsulent, Henning Friis, aktiv socialdemokrat og siden 1941, bl.a. i D.U.-regi, fortaler for en kommission efter svensk mønster fra 1939. I Henning Friis' langtidsstrategi indgik kommissio-

nen som et forstudie til det senere Socialforskningsinstitut – med Henning Friis som direktør.³

Interessen for ungdommens opdragelse til demokrati som et særlig nødvendigt projekt gik til grunde allerede i den kolde krigs startfase. Hal Koch havde gennem besættelsesårene brugt Dansk Ungdomssamvirke som talerør for sin demokratiopfattelse og nedfældede den i efteråret 1945 i den berømte bog *Hvad er demokrati?* Den gamle fjende, nazismen, blev erstattet af en ny, kommunismen, og for hovedparten af de politiske partier var man hermed tilbage ved de trygge, „normale tilstande“, hvor demokratiopdragelse var så selvindlysende, at man hverken behøvede at fremhæve eller forsvare den. Den havde med et moderne udtryk sejret sig ihjel. Der skulle ikke indvindes nyt land, og kræfterne kunne derfor bruges på produktion. De unge skulle med andre ord ikke bryde deres hjerne med politik, de skulle smøge ærmerne op, uddanne sig, være flittige og ansvarsbevidste. *Den farlige ungdom* fra besættelsestiden skulle disciplineres og være parat til at deltage i opbygningen af det forbrugerorienterede velfærdssystem.

INDHOLD OG DISPONERING

Bogen består af 11 kapitler, der falder i tre dele. Hertil kommer tre bilag med henholdsvis kommissionens opbygning og medlemmer, dens udtalelser og betænkninger samt en lille biografi over de mange personer, der optræder i teksten. Der afsluttes med en litteraturfortegnelse.

Første del omfatter kapitlerne 1–4 og er et rids over tiden umiddelbart forud for Ungdomskommissionens oprettelse. Kapitlerne om *Ungdommens fakkeltog 17. maj 1945* og om *Kampen for en ny himmel og en ny jord. Ungdomsprogrammer op til oktobervalget 1945* tager et vue ud over den følelsesmæssigt turbulente befrielsessommer. Sammen med frihedsrusen fulgte kravet om udrensning til bunds og til tops, frygt og mistro over for de unge mænd med frihedskæmperarmbind og våben og en overgangsregering, hvor modstandsbevægelsen og „de gamle politikere“ for en kort stund delte magten. Det var også tiden, hvor de politiske ungdomsorganisationer præsenterede deres ønsker og forventninger til den efterkrigstid, de i sommeren 1945 opfattede som begyndelsen til en ny og bedre verden. Fælles mærkesager var nedsættelse af valgretten til 21 år fra de gældende 25 år til Folketing og 35 til Landsting, større social retfærdighed, en demokratisering af hæren og ikke mindst boliger og uddannelse til alle. Umiddelbart kom det til at gå anderledes. Oktobervalget 1945 bragte partiet Venstre og dets jordbundne og sindige formand,

Knud Kristensen, til magten. Venstre havde ikke spillet nogen rolle i modstandskampen, men partiet og dets formand repræsenterede til overmål befolkningens ønske om normale tider. Ungdommens ønsker måtte som så meget andet på denne tid afvente den bedre økonomi, der dannede basis for en udbygning af velfærdssamfundet.

Kapitlet om *Hal Koch, Dansk Ungdomssamvirke og Ungdomskommissionen* introducerer kommissionens formand og beskriver det politiske benarbejde, som de to hovedaktører, D.s.U.-formanden Victor Gram og Socialministeriets statsvidenskabelige konsulent Henning Friis, udførte fra omkring 1941-42. Kapitlet redegør desuden for kommissionens administrative og organisatoriske opbygning og for den skinsyge overvågning, der udgik fra Undervisnings- og Justitsministeriet. *Den farlige ungdom* ser på kommissionens holdning til det ofte moraliserende billede, offentlige meningsdannere som fx Kate Fleron med uhyre effekt videregav i bøgerne *Afsporet ungdom* og *Vi er ungdommen* fra 1942-43. Krigsårenes mørkelægning havde givet yderligere næring til den frygtblandede bekymring, forældre almindeligvis omfatter deres børn med. Uønsket graviditet, kiosklitteratur og biografbesøg var de store spøgelse. Heroverfor introducerer Ungdomskommissionen en ny pædagogisk-psykologisk tilgang til ungdommen som kategori. Ungdommens problemer er samfundets problemer, hedder det.

Kapitlerne 5 og 6 i *anden del* handler om kommissionens første år, 1945-47, og om rækken af små, men bidsk-engagerede og moralske betænkninger om ikke mindst de håbløse boligforhold og om vejen til økonomisk fortabelse, nemlig køb af møbler på afbetaling. I baggrunden spøger den berygtede Edderkoppe-sag. Kapitlet *En demokratisk hær af folkets sønner* ser på den demokratisering af hæren, som et bredt politisk flertal så som en nødvendighed oven på erfaringerne med nazismen. Folkets sønner skulle til i befalingsmandskorpset, hvis ungdommens vilje til at forsvare demokratiet skulle have mening. Kæft-trit-og-retning disciplinen, udøvet af hovne og kulturløse befalingsmænd, måtte derfor afløses af et mere ligeværdigt fællesskab, som det var kendt fra modstandskampens aktionsgrupper. Kapitlet om *De første år 1945-47* beskriver også, hvordan konflikten land-by slår ned i Ungdomskommissionens arbejde. Venstre lagde stærkt afstand til kommissionens forslag om regulerede arbejdsforhold for landbrugets unge, karle og medhjælpere, og indledte en hetz mod akademikeren og byboeren Hal Koch.

Tredje del tager i kapitlerne 7-10 fat på de store betænkninger fra kommissionens sidste år, 1949-52. *Uddannelsernes demokratisering* kommer rundt om de faglige uddannelser, gymnasieskolen og universiteterne, om problemet

med de flittige piger, som ikke efterfølgende bruger deres uddannelse, og om det intrikate spørgsmål, hvorvidt højere uddannelse fører til miljø- og kulturskift – svigter studenterne og akademikerne deres rødder eller vender de tilbage og „oplyser“ deres oprindelige miljø. Det nye begreb *intelligensreserven* importeres fra Sverige, og problemstillingen land-by dukker endnu en gang op. Kapitlet *Fredskrisen. Ungdommen og arbejdslivet* ser på den truende fremtid, fredskrisen, som den fremstår i den ret depressive betænkning om ungdommens indplacering i et arbejdsliv under forandring, mens kapitlet *Ungdommen og fritiden. Ungdomsenqueten* redegør for den indtil dato mest omfattende kortlægning af ungdommens tilværelse, baseret på en spørgeskemaundersøgelse, der omfattede næsten 20.000 unge, og som iværksattes i efteråret 1946. Delresultater var allerede udnyttet i de tidligere betænkninger om uddannelsesforholdene, så her kunne man koncentrere sig om fritidens udnyttelse. Gik den med læsning af billig kiosklitteratur og underlødige amerikanske film til tonerne af hidsende jazz eller til fornuftig avislæsning, besøg på biblioteker og museer samt radio-lytning, her kaldt dagligstuen højskole. Svaret var „ja“! Da betænkningen var meget omfattende og tyngtet af tal og tabeller, havde kommissionens medlemmer uddestilleret facit i tre skitser om livet i landsbyen, i købstaden og i forstaden. Selv om konklusionen beroligede med, at ungdommen var bedre end sit rygte, tegnede skitserne et kulturpessimistisk billede af et landsbysamfund i kulturel opløsning og en købstad uden fremtidsmuligheder, mens forstaden fremstod som en soveby uden sociale kontakter. Temaet om land contra by blev endnu en gang endevendt i betænkningen om ungdommens friluftsliv, hvor bykulturens passive eller passiverende fritidsliv blev stillet over for det aktive – og lidt finere – friluftsliv i naturen. Kapitlet om *Asfaltjunglen og den tilpasningsvanskelige ungdom* ser på tidens bekymring for den afsporede byungdom og på den udbredte fornemmelse af, at familien var i opløsning. Land-by temaet optræder i forbindelse med betænkningen om *Den tilflyttede ungdoms særlige problemer*. De unge piger fra landet advares mod at betragte storbyen som deres drømmes mål. Prostitution bliver ofte deres skæbne. De unge mænd derimod havner som hjemløse på herberger. Desuden omtales kommissionens undersøgelse af ungdomskriminaliteten og dens overordentligt kritiske syn på det eksisterende forebyggende arbejde, eksemplificeret i de utallige former for opdragelses- og skolehjem. Nye tanker om retspsykiatri og socialmedicin lanceres og bredes ud til socialt svage familier. Den nye tids sociale ingeniører, psykologerne, skal bringes på banen for at indgå i gruppearbejde på terapeutisk basis sammen med rådvilde forældre, foreslår kommissionen.

Det afsluttende kapitel sammenfatter bogens indhold, dels i form af et egentligt resumé, dels som tre tematiserende afsnit. Det første, *Den bagudrettede fremtid*, ser på kulturpessimismen, land-by, umoral, og arbejde og familie. Det næste, *Den fremadrettede fremtid*, omtaler spørgsmålet om intelligensreserven, ungdomspsykologi og ny social orden, og om ungdommen var bedre end sit rygte. Endelig overvejer *Magt – afmagt – resultater*, om Ungdomskommissionen var elitens projekt.

Gennemgående vil det blive efterprøvet, om Ungdomskommissionens anbefalinger, forslag og henstillinger blev fulgt. Herved føres fremstillingen op til omkring 1970. Såvel kapitlet om kommissionens oprettelse som de afsluttende, resumerende kapitler tager kampen for magt og indflydelse nærmere i øjesyn.

I kommissoriet fra 17. oktober 1945 hed det bl.a., at Ungdomskommissionen havde til opgave at undersøge ungdommens arbejds- og indkomstforhold og faglige uddannelse, dens boligforhold og muligheder for en sund udnyttelse af fritiden. Den skulle tage hensyn til de problemer, som vedrørte de unges familiedannelse og bosætning. Og endelig skulle den

i første række tage sigte på mulighederne for gennem positive foranstaltninger at sikre den normale ungdom en harmonisk social og kulturel udvikling, men skal samtidig optage spørgsmålet om den asociale ungdoms problemer til behandling med særlig henblik på forebyggelse af ungdomskriminaliteten.⁴

Inden for de næste fem år kom ikke færre end 26 tilkendegivelser fra kommissionen, lige fra skrivelser over udtalelser til små og store betænkninger.⁵ Man forsøgte at holde sig til kommissoriet som arbejdsplan, men det skulle hurtigt vise sig, at emnerne var så omfattende, at man valgte at markere sin indsats med en række små, indledende og stærkt holdningsprægede betænkninger for senere at udarbejde store redegørelser uden forgængernes gnist. Bogen forsøger at give et bud på, om udviklingen fra små, arrige betænkninger til store og tilsyneladende tamme redegørelser var udtryk for en afmattelse i kommissionen selv, eller om de politiske vinde bar i den retning.

PROBLEMTILLING

Bogen beskriver overordnet den nye situation, at ungdommen efter 1945 optræder som en særlig kategori, der skulle gøres noget særligt for, og at dette synspunkt vandt almindelig accept. Ungdommens vilkår blev sat på den politiske dagsorden med en ny selvfølgelighed og blev gjort til genstand for interessevaretagelse ikke blot fra politisk hold, men tillige fra interesseorganisationer med rod i fritids- og kulturliv. Ungdomspolitik blev et nyt politisk virkefelt, ideelt set en sammenhængende og sammentænkt ungdomslovgivning i modsætning til tidligere tiders ungdomsrelaterede lovgivning på fx undervisnings- og uddannelsesområdet. Ved siden af de traditionelle, etablerede kanaler, som ungdommen udtrykte sig igennem, sportsforeninger først og fremmest, begyndte nu at opstå nye mere eller mindre organiserede udtryksformer som fx asfaltballer og knallertbander. „Vennerne nede på hjørnet“ bestod stadig, men fik en mere bandeagtig karakter – eller blev i det mindste opfattet sådan af forældre og myndigheder. Det er i den forbindelse tankevækkende, at der i den offentlige debat næsten altid blev talt om ungdommens problemer, sjældent om dens vilkår. Lige præcist her synes Ungdomskommissionens største indsats at kunne placeres. På et meget tidligt tidspunkt forlod man den moraliserende holdning og erklærede, at ungdommen blot var en afspejling af samfundsforholdene.

Meget tyder på, at ungdomskategorien var under omdefinering og var ved at blive omformet af økonomiske og kulturelle påvirkninger. Nedsættelsen af en ungdomskommission kunne i sig selv medvirke til en ændret ungdomsopfattelse, ligesom den amerikanske kulturimperialisme i kølvandet på Marshall-hjælpen er en nærliggende forklaring på udviklingen af en ny ungdom.

I centrum af undersøgelsesfeltet står Ungdomskommissionen, dens opståen, virksomhed og resultater. Til dette udviklingsforløb følger sig inspiration i fortiden, tradition og fornyelse. Umiddelbart uden for centrum befinder sig det organisatoriske og politiske bagland for de mange (og mangeartede) ungdomsorganisationer, der var repræsenteret i kommissionen. Dette bagland var i stadig interaktion med det yderste og tredje lag i undersøgelsesfeltet, det omkringliggende samfund.

Som nævnt anmodede Dansk Ungdomssamvirke i juni 1945 befrielsesregeringen om en kommission til „hurtig og grundig undersøgelse af alle sider af ungdommens kulturelle og uddannelsesmæssige problemer og til overfor regering og rigsdag at afgive betænkning med forslag til påkrævede lovforanstaltninger.“ Kommissoriet omformulerede ønskerne, således at

kommissionen skulle „lade foretage de fornødne undersøgelser af ungdommens særlige problemer og behov og på grundlag heraf fremsætte egnede forslag.“ De „påkrævede lovforanstaltninger“ er på den ene side droslet ned til „egnede forslag“, på den anden side opprioriteret til ikke kun at omhandle „kulturelle og uddannelsesmæssige problemer“, men det langt mere fleksible „særlige problemer og behov“. Hermed åbnedes der reelt for, at ungdommens sociale problemer, der altså ikke var nævnt specifikt i juni-henvendelsen, kunne komme med. Men formuleringen var også tilstrækkelig åben til, at alt og intet kunne lægges i den. Det er derfor nærliggende at stille spørgsmålet, om Ungdomskommissionen var en præmie fra det politiske establishment til den ungdom, der havde båret modstandsarbejdet besættelsesårene igennem, og som nu skulle inddrages i opbygningen af et modstandsdygtigt demokrati? Eller om der var tale om en parlamentarisk syltekrukke beregnet på at passivisere „den farlige ungdom“, dvs. den ungdom, der havde levet og oplevet 1940-45 som en spændende tid? I parentes bemærket var der tale om den samme ungdom, men optikken var unægtelig forskellig. Endelig kan det også tænkes, at Ungdomskommissionen blev betragtet som et slags plaster på såret for den manglende hurtige og efterspurgte ændring af valgretten fra 25 til 21 år, eller at den rent faktisk kom til at fungere som et Ungdommens Parlament, med hvad dette indebar af lovforberedende arbejde og forsinkende parlamentariske trakasserier.

Fremstillingen præsenterer en række aktører, idealister, bekymrede pædagoger og private moralister, politikere og politiserende embedsmænd. På hver deres måde øvede de indflydelse på kommissionens arbejde, inklusive dem, der ikke var medlemmer, men „blot“ samfundsdebattører. Et nærliggende og tidligere nævnt eksempel er Kate Fleron. I den forbindelse stilles der spørgsmål ved, om kommissionen levede sit eget liv, om det var et elitens projekt og til syvende og sidst: Hvad kom der ud af dens arbejde?

KILDER, LITTERATUR, NOTER OG SKRIVESTIL

Det har været et mål for Magtudredningen, at dens publikationer skulle være læseværdige. Målgruppen var defineret som den interesserede, men ikke nødvendigvis særligt forhåndsvidende læser. Med andre ord skulle de involverede forskere ikke skrive for den lille skare af indforståede kolleger. Jeg er helt enig i denne målsætning. I konsekvens heraf skulle teksten ikke overfyldes med noter om kilder og litteratur. Derfor har jeg som oftest ikke fundet det nødvendigt at henvise til sidetal i den betænkning, der er under

behandling i det pågældende kapitel. Læseren vil ret nemt kunne finde de omtalte steder. Det vil ligeledes klart fremgå af teksten, hvilke kilder og litteratur der direkte har været anvendt, mens den relevante udenoms litteratur er opregnet i en særskilt fortegnelse.

To forhold skal dog kort nævnes her. For det første at Ungdomskommissionens arkiv i Rigsarkivet har været skuffende indholdstomt. De mange pakker rummer fortrinsvis materiale fra de statistiske undersøgelser om ungdommens leveforhold november–december 1946, i 1951 udgivet i betænkningen *Den danske ungdom*. Lidt nærmere på kommissionens arbejde kommer man gennem det spredte materiale i Hans Hedtofts ministerarkiv og i Hal Kochs og Henning Friis' privatarkiver i Rigsarkivet samt i Socialministeriets journalsag, ligeledes Rigsarkivet. Nu afdøde Poul Dam, der var sekretær i Ungdomskommissionens første tid, og som siden holdt sig underrettet om dens virke, har været en stor hjælp, når konkrete, men mere eller mindre uigennemskuelige sagsforløb skulle efterprøves. Også Henning Friis har inden sin død bidraget med oplysninger om sit eget karriereforløb. For det andet den overraskende og beklagelige mangel på litteratur om ungdommen i historisk kontekst. Den pædagogiske forskning, såvel den danske som den udenlandske, har kun perifert beskæftiget sig med ungdomsbegrebet og dets markante ændringer efter 1945, altså historien om teenagekulturen, dens rødder og indplacering i voksensamfundet. Interessen har i stedet samlet sig om teenagernes medieforbrug, ungdomsbander o.l.

Denne bog er skrevet på basis af de udsendte betænkninger. Betænkningmaterialet er understøttet, suppleret og korrigeret af den omfattende mængde udenomsværker i form af partiprogrammer, årsberetninger, samttidig litteratur, ikke mindst de politiske ungdomsorganisationers blade, mv., som fremgår af noterne og litteraturfortegnelsen. Jeg vil dog allerede her gøre opmærksom på, at det vil give et fortegnet billede af kommissionens arbejde, hvis man i en snæver vending nøjes med at læse de to sammenfattende betænkninger, *Samfundet og ungdommen*, fra henholdsvis 1952 og 1970. Mens 1952-betænkningen ser ret mørkt på forholdet mellem indsats og resultater, vælger 1970-betænkningen modsat en ret optimistisk tilgang, formentlig fordi det var en opportun måde at genoplive interessen for de uafsluttede eller helt uløste problemer. I mellemtiden var der jo gået 18 år, heraf en stor del med accelererende økonomisk vækst, de seneste tillige præget af et ungdomsoprør. Slutkapitlet ser nærmere på motiverne bag de to betænkninger.

NOTER

- 1 Poul Hammerich. *Velfærd på afbetaling. En danmarkskronike 1945-72*, bd. 2. København, 1977, s. 621.
- 2 Formentlig kom inspirationen allerede på Socialistisk Ungdoms Internationale i Prag efteråret 1932, hvor Verdenskrisens ødelæggende konsekvenser for ungdommen, især arbejdsløsheden, var til debat.
- 3 Henning Friis & Klaus Petersen. *Socialforskningsinstituttets forhistorie og første år. Udgi- vet i anledning af 40-året for Socialforskningsinstituttets oprettelse*. Socialforskningsinsti- tuttetts publikationer 98:14. København, 1998.
- 4 Kommissoriet er bragt i sin helhed i note 11 i kapitel 3.
- 5 Fortegnelsen herover findes i Bilag 11.

PROLOG. UNGDOMMENS FAKKELTOG 17. MAJ 1945

Onsdag den 9. maj 1945 var Erik Haunstrup Clemmensen til aftenkaffe hos overretssagfører Knud Dahl i Sølvgade i København. Dahl havde siden genforeningen i 1920 været stærkt engageret i Sydslesvig-spørgsmålet – en sag, der med Nazi-Tysklands kollaps vakte fornyet dansk interesse, og som i statsminister Vilh. Buhls åbningstale samme dag var blevet ledsaget af en forsikring om, at Danmarks grænse lå fast. Hverken Dahl eller den unge K.U.er, der tillige var bestyrelsesmedlem i Sønderjysk Forenings Ungdom, Haunstrup Clemmensen, var begejstret for denne utvetydige udmelding fra befrielsesregeringen og drøftede over erstatningskaffen, hvad der kunne stilles op.

Befrielsessommeren var spækket med arrangementer og demonstrationer. Snart sagt enhver gruppering i det danske samfund, hvor stort eller lille engagement den end havde haft i modstandskampen, følte et behov for at stå frem under Dannebrog, med frihedskæmperarmbind og hilsen til kongen, for at demonstrere glæde og – ikke mindst – vise, at man også havde været med. Haunstrup Clemmensen fik nu den idé at kombinere to initiativer. For det første var det på tide, at de politiske ungdomsforeninger markerede det nationale sammenhold, bagud fra etableringen af Dansk Ungdomssamvirke i sommeren 1940 og fremad mod en ganske vist uvis, men formentlig friere og løfterigere fremtid. Og for det andet kunne en sådan national manifestation indeholde en appel om at huske på de danske sydslesvigeres særlige situation. Da Haunstrup Clemmensen samtidig sad i bestyrelsen for Dansk Nordisk Ungdomsforbund, lod han sig inspirere af Norges nationaldag, den 17. maj, til at få arrangeret, hvad der i aviserne blev kaldt „Ungdommens frihedsstævne“. I hast kontaktede han sin gode ven fra Københavns Kommunes ungdomsudvalg, D.s.U.eren Børge H. Jensen, sine med-K.U.ere og ledende medlemmer af Dansk Ungdomssamvirke, Knud Gedde og Poul Hjernmind. Videre samvirkets formand Hal Koch og to unge mennesker fra de nu stuerene partier, Villy Karlsson fra D.K.U. og Poul Dam fra Dansk Samlings Ungdomsgruppe.¹ De forenede kræfter havde via Dansk Ung-

domssamvirke en stor berøringsflade til det organisatoriske Danmark, og sammen formåede de at skabe et ganske imponerende og stemningsmættet forløb over næsten fire timer.

Onsdag den 16. maj blev det i dagspressen annonceret, at „det er i morgen aften – på Norges frihedsdag – at unge københavnske frihedskæmpere i tre fakkeltog vil drage gennem byen.“ Norges nationaldag, i tidens stemning kåret til frihedsdag, var fra om morgenen blevet fejret på Københavns rådhus og i Rigsdagen. Nu fulgte om aftenen en mindre officiel, men ikke mindre organiseret og tidstypisk manifestation med nordisk islæt. Det er spøgefuldt blevet konstateret, at danskerne i befrielsessommeren var blevet halvt nordmænd² – måske som forsinket og helt farefri hyldest-reaktion på de udeblevne „norske tilstande“ – og nu samledes omkring 50.000 unge i en indbyrdes ydre solidaritet og med en slet skjult dagsorden, båret frem af en underliggende strøm af ungdomsoprør: 21-års valgret og indretning af et mere demokratisk samfund.

En purung pige i mørkegrøn spejderuniform, lidt rundkindet, meget fregnet, med frihedskæmperarmbind om armen og en frejdig opstopper-næse midt mellem de blågrå øjne, som ser lige ud i verden uden at lade sig forknytte af noget som helst. – Det var en type blandt de tusinder af dansk ungdom, som i aftes flokkedes på Grønttorvet for at være med i Ungdommens Frihedsfest.

Nationaltidendes lyrisk højstemte reportage fortsatte i tidens særegne blanding af national patos og melodramatisk billedsprog:

Så langt øjet kunne række, var torvet og gaderne bag det en bølgende menneskemasse, og over hovederne viftede danske, norske og svenske flag, små papirflag, som blev båret i ivrige hænder. Bag ved talerstolen midt på torvet blafrede et kæmpemæssigt dannebrog i aftenvinden, det foldede sig ud som sejlet på et vikingeskib. Og til alle sider stod ungdommen samlet, blege studenter med briller side om side med bredskuldrede, robuste fabriksarbejdere, og spredt mellem dem medlemmer af ungdomsorganisationerne for de yngste, hvoraf mange med stolthed bar frihedskæmperarmbindet.

Kl. 19.30 begyndte mødet med, at et FDF-orkester slog an til sangen *Du danske mand*, mens de nordiske faner blev rullet ud. Mødets leder, Haunstrup Clemmensen, rettede derefter sine tanker og tak til de allierede befriere. „Det er naturligt, at vi unge, før hverdagen begynder, sender tankerne tilbage

*Nationaltidendes forside
den 18. maj 1945. Øverst
hyltes ungdommen, læn-
gere nede lægges der an
til disciplinering.*

og mindes frihedskampens faldne.“ En delegation ledet af KFUM-spejderchef Gunnar Ipsen sendtes til kongen, hvorefter skuespilleren Svend Methling læste en prolog af Poul Sørensen, *Poeten*, medlem af Dansk Samling og leverandør af poesi tilpasset befrielsessommerens særlige krav: I mindet om sabotørerne sluttede prologen med den lige så kryptiske som stemningsfremkaldende sætning: „Ildstøtten stod hver nat mod sky.“ Om der hermed var tænkt på Anden Mosebogs fortælling om jødernes Eksodus eller på kz-lejrenes flammende krematorieskorstene får stå hen. Alvilda Larsen fra D.K.P. var første taler. Med klar og sikker stemme (*Berlingske Tidende*) henledte hun opmærksomheden på, at denne ungdom, som de gamle gnavpotter havde ofret mange søvnløse nætter på i spekulation over, hvordan den kunne reddes, den havde nu skrevet et kapitel af Danmarks historie, som ikke ville blive glemt. Besættelsen havde gjort ynglinge til mænd!

Selv i Gestapos torturhuler trodsede den fjenden (...) Nu må vi ikke slække af, men haste med at rense ud, også i vort eget sind, hvor alt som nazismen kan have ædt ind i os, må udryddes. Vi tåler ingen blødsødenhed, ingen medlidenhed. Og vi vil især ikke tåle, at man lader de store slyngler gå fri, men hænger de små,

sluttede hun under mængdens bifald.

Udrensning til tops og til bunds blev som tema afløst af et andet af sommerens og efterårets varme emner: Sydslesvig og den danske grænse. Haunstrup Clemmensen havde indskrevet Johan Ernst Christiansen, søn af Flensborg Avis' navnkundige redaktør, Ernst Christiansen, til at minde om de mange dansksindede sydslesvigere, der havde mistet livet eller sad i russisk fangelejr. Og til at udtrykke håb om, at regeringens kategoriske udtalelse om, at grænsen lå fast, måtte blive afløst af det gamle løfte: „I skal ikke blive glemte!“³ Forsamlingen brød herefter ud i begejstring med den gamle sønderjyske sang *Det haver så nyeligen regnet* og fortsatte under ledelse af opera-sanger Erik Sjøberg med et udvalg af Danmarks melodibog. Fra den norske hjemmefront bragte en „navnløs repræsentant“ en varm hilsen, der besvarede med et lykønskningstelegram til kronprins Olav og et trefoldigt leve for Norges frihed.

Første del af stævnet afsluttedes af kirkens og frihedskampens ikon, feltpræsten i den danske brigades uniform, Gestapo-fangen og medstifter af Dansk Samling, Harald Sandbæk: „Mager og asketisk, men med begejstringen luende bag brilleglassene, stod den unge præst, der selv havde døjet så meget under de tyske bødlers pisk, på talerstolen.“ Kirken måtte vælge side,

og det er dansk ungdoms hæder, at den hurtigt fandt ind i rækkerne uden at nogen behøvede at kalde. (...) Vi skal ikke arbejde med lunter og pistoler, men hver finde ind på sin plads hvor forfædrene stod før os. Den samling, vi har nået, vil vi ikke slippe. Vi har kæmpet for at få lov til at være unge igen, men vi har lært, at vi aldrig vil tvinge hinanden.

To minutters stilhed fulgte på Harald Sandbæks tale, hvorefter der blev delt fakler ud til de fremmødte. Faklerne var svenske, 3.000 i alt, fløjet ind dagen i forvejen og en gave fra *Dagens Nyheter*, kunne *Berlingske Tidende* afsløre. Mødet på Grønttorvet var forbi, og fakkeltøget bevægede sig nu mod Christiansborg Slotsplads til FDF-orkestrets toner af sangen *Dengang jeg drog af sted*. På slotspladsen var efterhånden samlet næsten 100.000. Faklerne blev

kastet i stak på et bål, der kunne ses viden om som et symbol på, at mørklægningen var forbi. Haunstrup Clemmensen bød atter velkommen, Gunnar Ipsen vendte tilbage med en tak fra kongen, *Kong Christian* blev sunget, og formanden for D.s.U. i København, Børge H. Jensen, tolkede derpå, med *Berlingske Tidendes* ord, ungdommens hyldest til Danmarks folkestyre. Den højtravende tale blev i sin helhed aftrykt i *Social-Demokraten*. Børge H. Jensens pointe var, at det ikke mindst skyldtes dansk ungdoms heltmodige indsats, at det nu igen var muligt, i overensstemmelse med gammel nordisk retsopfattelse, at frie mænd kunne samles på den danske rigsdag. På tværs af al anden uenighed stod dansk ungdom sammen om, at grundlaget for al politisk gerning i dette land måtte være demokrati og folkestyre. Og D.s.U.-formanden svor en troskabsed til frihedens idealer og lovede ungdommen medansvar og medarbejde.

Ungdommen kaster nu blikket frem mod den fredens gerning, der nu skal øves, mod det genopbygningsarbejde, der nu skal begynde. Vi nærer en absolut tillid til, at den folkevalgte regering og rigsdag, der nu skal løse fredens svære opgaver, vil gøre det beslutsomt og handlekraftigt, i den samme samarbejdets ånd, der har præget befolkningen i disse år. (...) Statsminister – modtag dette fakkeltog, denne ungdommens hyldestdemonstration for frihed og demokrati, som et håndslag fra Danmarks ungdom. Vi står bag Jer i alle bestræbelser for at rense ud, for igen at skabe frisk luft i Danmark. Vi står bag Jer for at sikre kommende generationer mod besættelse og diktatur. Vi står bag Jer i det store arbejde for, at det kommende fredens Danmark også må blive et socialt retfærdigt Danmark. Vi ved, at demokrati og frihed ikke alene er rettigheder, men også pligter, og forrest i kampen for friheden og demokratiet skal I altid finde dansk ungdom.⁴

Børge H. Jensens tale var den planlagte indledning til statsminister Buhls svar, på forhånd drøftet i befrielsesregeringen og på forhånd rundsendt til avisredaktionerne. Fra Christiansborgs balkon tog Buhl det som et løfterigt tegn for landets fremtid, at denne tusindtallige skare var mødt op for at bekende sin tro på folkestyret og troskaben mod den fælles folkelige arv. Christian X havde bedt ham takke for ungdommens hyldest. „Trods årenes tal har kongen så varmt og så harmfyldt som nogen ung fulgt Danmarks tunge skæbne, og jeg ved, at han har følt med jer unge og været stolt over alt, hvad I har udrettet.“ Mens Harald Sandbæk havde været tæt på at inddrage den himmelske Gud, tog Buhl anledning til at inddrage den i disse dage jordiske gud, Christian X, i det indstuderede demonstrationsforløb. På rigsdagens og

regeringens vegne takkede han for den beundringsværdige fasthed, modenhed og disciplin, ungdommen havde udvist helt frem til de sidste nerve-spændte dage.

Herefter blev indholdet mere konkret. Først takkede han for, at ungdommen havde afvist undertrykkernes lokketoner og gennem Dansk Ungdomssamvirke havde opbygget en fast åndelig modstandsfront. Dernæst konstaterede han, at uden ungdommens begejstrede og offervillige indsats kunne den underjordiske kamp mod det nazistiske herrevælde ikke være gennemført. Det var ungdommen, som udgjorde kernen i sabotørgrupperne, og det var ungdommen, der tog det daglige slid i den illegale presse. Heldigvis blev der ikke brug for den store væbnede indsats i befrielsesdagene, fastslog statsministeren. Desto mere var der brug for ungdommen under de kommende fredelige vilkår,

og mere end nogensinde vil kravet om dygtiggørelse og arbejde lyde til Jer. Det er rigsdagens og regeringens opgave gennem lovgivningen at lette Jer vejen hertil. I har vist en strålende ansvarsfølelse for land og folk og for vort frie folkestyre, og *det skal ikke blive glemt, heller ikke hvad stemmeretten angår.*

Klokken nærmede sig midnat, tankerne sendtes atter til det norske broderfolk, og statsministeren sluttede af med at betragte fakkeltøget som en tilkendegivelse af, at „vi aldrig forgæves vil kalde på Danmarks ungdom“.⁵

Ungdommens fakkeltog var i det ydre betraget tæt på at være en ren troksabsed fra forsamlingen til befrielsesregeringen i dennes egenskab af repræsentant for demokratiets og frihedens idealer. Såvel Haunstrup Clemmensen som Harald Sandbæk og Børge H. Jensen lod ungdommen kaste blikket fremad mod den kommende hverdag – de så eftertragtede „normale tider“, hvor lunter og pistoler var afløst af fremtidens gerning og det genopbygningsarbejde, som forestod. Der manglede ikke krav om dygtiggørelse og arbejde i Buhls svar. Forunderligt nok blev ungdommens forventninger i retning af udvidet valgret, sociale krav, mere lige adgang til de højere uddannelser, demokratisering af værnene osv. ikke fremført med et eneste ord. Det var dog ellers temaer, der havde simret i de politiske ungdomsorganisationer gennem lang tid og for mindre end en uge siden var indgået i statsministerens åbningstale, nogle mere antydningvis end andre. Buhls takketale var ordrig til det svulstige og temmelig uforpligtende. Med det oplæg, han var blevet præsenteret for, formentlig end-

da havde forhåndsgodkendt, kunne den dårligt blive andet. Ganske bortset fra, at han som repræsentant for den siddende overgangsregering ikke kunne binde sig til ret mange konkrete politiske løfter. Talen havde været forelagt i regeringen, og her var man blevet enig om det eneste virkelig substantielle, nemlig løftet om, at „I skal ikke blive glemt, heller ikke hvad stemmeretten angår“. Den meget åbne formulering dækkede over, at hverken Venstre eller Det radikale Venstre ville være med til den grundlovsændring, som krævedes, hvis valgretten skulle nedsættes til 21 år. Men noget ville være på vej, kunne man enes om. Det skulle vise sig, at det første spæde skridt mod dette noget, nedsættelsen af valgretsaldern fra 25 til 23 år, blev taget otte år senere. Men Buhls svar var blevet opfanget. En måned senere henvendte Dansk Ungdomssamvirke sig med en opfordring til at nedsætte – ikke valgretsaldern – men en ungdomskommission.

NOTER

- 1 Samtale med Haunstrup Clemmensen, februar og september 2000; Poul Dam, marts 2000; interview med Villy Karlsson maj 1984. Jf. Poul Dam. „Efterkrigstiden og ungdomskommissionen“, s. 22 i Niels Peter Arskrog. *At politisere ungdommen. Dansk Ungdoms Fællesråd 1940-1980*. København, 1981, „... og jeg husker, at jeg via Arne Sørensen bad de kommunistiske ministre om at sende en ungdokommunist.“ Villy Karlsson husker hændelsesforløbet på samme måde.
- 2 Jf. Thomas Sehested. *Norgeshjælpen. Den danske bistand til Norge under Anden Verdenskrig*. Fondet for dansk-norsk Samarbejde. København, 2000. De forskellige nordiske foreninger havde under besættelsen over 100.000 medlemmer eller 30-50 gange så mange som før krigen.
- 3 *Berlingske Tidende*, 18. 5. 1945, s. 3. *Social-Demokraten* havde en mere moderat udgave af opfordringen, nemlig at der måtte kunne findes en ordning, der åbnede Sydslesvig for dansk kultur.
- 4 *Social-Demokraten*, 18. 5. 1945, s. 9.
- 5 *Social-Demokraten*, 18. 5. 1945, s. 9-10.

KAMPEN FOR EN NY HIMMEL OG EN NY JORD. UNGDOMSPROGRAMMER OP TIL OKTOBERVALGET 1945

„Befrielsens alt for korte sommer“ kalder besættelsestidshistorikeren Hans Kirchhoff de følelsesmæssigt turbulente måneder maj-oktober 1945 og citerer fra Børge Outzes kronik i *Information*:

Men da sejren var nær, og den nye dag gryede, kom de gamle mænd frem igen og tog os sejren ud af hænderne. Ungdom kunne sejre, men havde ikke lært at fastholde, og var kun svag over for alderdommen. Vi stammede frem, at vi havde kæmpet for en ny himmel og en ny jord – og de takkede os venligt og skabte deres fred.¹

Hvad var det så for en ny himmel og en ny jord, ungdommen slog til lyd for i sommeren 1945? Lad os gemme spørgsmålene om begrebet ungdom og de helt ungdomsspecifikke ønsker til lidt senere og her indledningsvis konstatere, at ingen på dette tidspunkt drog ungdommens engagement i tvivl. Faktisk var det en almindelig opfattelse, at ungdom og modstandsbevægelse nærmest var synonyme størrelser.

Den ny himmel og den ny jord blev præsenteret som en række almene temaer på en nærmest endeløs række af demonstrationer og folkemøder fra befrielsesdagene og frem til folketingsvalget sidst i oktober 1945. Øverst på listen over emner stod myten om sammenhold, nederst – men vigtigst – stod kampen om æren, den kamp, som bragte de gamle mænd frem og tog sejren fra ungdommen; et spirende ungdomsoprør sprang en generation over.

Hele befolkningen stod sammen i alle de fem forbandede år, og alle deltog efter evne i modstandskampen. Det var – hårdt trukket op – indholdet af hyldesttalerne i de glade majdage. Som det vil fremgå, blev såvel tonen som det tegnede billede helt anderledes blot et par måneder senere. Det udførte og nationalt samlende modstandsarbejde strakte sig fra livsfarlig sabotørindsats over udbringning af illegale blade (gerne af kvinder med barnevogne!) til den kolde skulder eller den knyttede næve i bukselommen. Myten om

det nationale sammenhold ejede i hvert fald én stor skønhed: den tilfredsstillede på en behagelig måde selvopfattelsen af et folk, der trods trængsler og den hårdeste tvang havde klaret sig igennem med demokratiet og selvrespekten i behold. *Frit Danmarks* særnummer fra 5. maj 1945 udtrykte det på denne måde:

Hvad vi har døjet og lidt i de fem år, Danmark har været under tysk besættelse, svarer til, hvad andre lande har lidt under det tyske åg. Vel er vore byer ikke sønderskudt som byerne i mange andre små lande, som den tyske krigstromle ubarmhertigt er gået hen over. Men vi danske er et følsomt folk, og de prøvelser, vi har været udsat for, opvejer dem, de øvrige undertrykte nationer har måttet gennemgå.

Og myten lagde for en stund et smukt slør hen over modsætningerne i samfundet. Den tilfredsstillede også samarbejdspolitikere, som nu havde travlt med at forklare deres ikke lige respekterede handlinger for at bevare styreformens mod nazistisk magtovertagelse og holde de politiske, kulturelle og sociale institutioner intakte. Men som alle myter indeholdt også denne en god portion selvbedrag.

I de glade befrielsesdage var alle tillige enige om, at ungdommen havde udgjort modstandsbevægelsen og båret modstandskampen. Ungdom og fremtid hørte sammen, og var der noget, der emmede af fremtid, var det maj 1945. For en stund lod man sig ikke mærke med, at de unge mænd og kvinder først og fremmest var rekrutteret blandt „systemfjenderne“ – D.K.P., K.U. og Dansk Samling. En garvet politiker som Vilhelm Buhl vidste dog udmærket, hvad han talte om, når han advarede sine partifæller om ikke at give los over for kommunister og ungt konservative. For slet ikke at tale om forholdet til frihedskæmperne, de korps, der bestod af „martyrer og helte“, og som måtte afvæbnes under ros og lovsang.² Imidlertid indgik det i partiernes tilkendegivelser, at ungdommen skulle belønnes for sin indsats. 21-årsvalgret var et krav, alle de politiske ungdomsorganisationer havde som flagskib i efterkrigsprogrammerne. Med undtagelse af Venstre og Det radikale Venstre førte også moderorganisationerne kravet frem i befrielsessommeren. Men når alt kom til alt, var der måske alligevel mere fremtid i uddannelse og familiedannelse, to nyttige og disciplinerende faktorer i udviklingen fra ungdom til voksenalder. Den politiske strømpil pegede i hvert fald i den retning.

I dette kapitel gennemgås ungdommens forventninger til den verden, der åbenbarede sig efter årene med krise og krig. Selvsagt er det den organisato-

risk aktive ungdom, der kommer til orde i spørgsmålet om udvidelse af valgretten og om en anden politisk og social orden. Uden for partierne sker det bl.a. i *Frit Danmarks* stilekonkurrence 1948-49, men ellers er det først og fremmest D.s.U. og dets programudtalelser siden 1936, der tegner udviklingen frem mod Ungdomskommissionen. Med sig har de unge socialdemokrater i lange perioder Konservativ Ungdom, mens Danmarks kommunistiske Ungdoms efterkrigsprogram fremstår som det mest markante udspil i den politisk varme sommer 1945.

Når man sammenligner ungdomsprogrammerne, er lighederne større end forskellene. I alle indgår elementerne uddannelse, arbejde, fritid, boliger, valgret – og en ungdomskommission eller noget tilsvarende. Der var bred enighed om, at økonomiske forhold ikke burde lægge sig i vejen for valg af uddannelse, og at beskæftigelse ikke blot var et værn mod udemokratiske tilstande, men også nødvendig som led i at forme en fysisk og psykisk sund ungdom. Den sikre vej til et meningsfuldt arbejde, kaldt livsgerning, gik over erhvervsvejledning og psykotekniske prøver. Fritiden skulle øges, så den kunne bruges sundt. I det hele taget indgår begrebet sundhed mange steder, bl.a. som forslag om beskyttelseslovgivning, obligatorisk lægeundersøgelse og seksualvejledning. Sundheden omfattede også familielivet og boligen, selv om den sidste ikke var til at skaffe. Usundt var det derimod at hænge på gadehjørner, læse kiosklitteratur og gå på danserestaurant. Alternativet var sport og friluftsliv. Det er tydeligt, at spørgsmålet om kvindernes uddannelse til andet end husmor ikke var et påtrængende emne. Frygten for arbejdsløshed oven på krigen nedsatte ønsket om, at kvinderne skulle ud på arbejdsmarkedet, også som led i en personlig frigørelsesproces. Alle var enige om, at valgretsalderen skulle nedsættes til 21 år, og begrundelsen var også næsten enslydende, nemlig at Danmarks ungdom, til fremme af dens positive placering i det moderne samfundsliv, skulle have medindflydelse på samfundets ledelse. Sidst i kapitlet ses der på, hvor ungdommen blev af i valgkampen oktober 1945.

21-ÅRS VALGRET – FORVENTNINGER, SKEPSIS, SKUFFELSE?

Danmark havde på dette tidspunkt verdens højeste valgretsalder, nemlig 25 år til Folketinget og 35 til Landstinget.³ Mens 25 år til nød kunne siges at tangere begrebet ungdom, var 35 år hinsides alle argumenter. Men hvorfor netop et ønske om 21 år? Svaret ligger i, at den socialdemokratisk-radikale

regering havde haft denne alder på programmet, da den før krigsudbruddet søgte at ændre grundloven og afskaffe Landstinget. Forslaget faldt dengang, men her seks år senere gav den akutte taknemmelighedsfølelse over for ungdommens indsats sig udslag i en næsten enstemmig accept af 21 år som en rimelig grænse. Formentlig har også den meget lavere valgrets alder i vore nabolande og blandt de sejrende allierede virket som inspirator.

I april 1945 tolkede K.U.-formanden, Poul Møller, stemningen i den politisk organiserede ungdom:

Når krigen er forbi, kommer disse unge, der tog kampen fuldt og helt, blot med *eet krav*, ikke et uopfyldeligt ønske om rigdom og velstand, ikke et krav om opgør og udrensning; men simpelthen med kravet om *medbestemmelse* i nationens anliggender.⁴

I sagens natur skulle det ske i stemmeboksen.

I Frit Danmark fra 13. juli 1945 tog Herluf Bidstrup de gamle politikeres holdning til ungdommen og dens ønske om 21 års valgret under kærlig behandling. Ved valget i 1953 fik de 21-25-årige mulighed for at stemme om nedsættelse af valgrets alderen til 21 år, men deres valgdeltagelse var så ringe, at forslaget faldt.

Men hvilke forventninger gav „den menige unge“ udtryk for? Mens det er nemt at opfange mængden af udtalelser *om* de unge, især af moralsk-bekymret art, er det straks vanskeligere at finde samtidige ytringer *fra* de unge selv. En håndsrekning får man i litterære kilder, først og fremmest fra en indlevende iagttagelse som Tage Skou-Hansen,⁵ men også de to centrale observatører med base i Dansk Ungdomssamvirke, Einar Nielsen og Hal Koch, pejler samtidens stemninger. Tættere på kommer vi gennem den stilekonkurrence, som Frit Danmark udskrev i 1948-49.

Forretningsfører for Københavns Ungdomssamvirke, Einar Nielsen, appellerede i Lederbladet juni 1945 til politikerne om at vise forståelse og gøre indrømmelse over for den nyligt vakte politiske interesse hos de mange unge, „som nu står og ser ind i det politiske land med en blanding af *skepsis og forventning*. Netop disse to ord dækker vist deres indstilling.“ Politikerne måtte ikke blive irriterede, fordi de unges kritik i første omgang føltes letkøbt eller uoverlagt. Den var nemlig udtryk for, at de nu prøvede at danne sig en mening om de ting, de tidligere havde været ligeglade med. Der måtte bygges bro til den forstærkede politiske interesse og gives besked om det politiske livs vilkår. Med andre ord en medborgeropdragelse udgået af en dialog mellem politikerne og deres kommende vælgere. De unge mødte ikke blot op med kritik, fortsatte Einar Nielsen. De havde også forventninger om, at de folk, der tog det politiske kald op, var lidt mere uselviske, lidt mere retsindige og havde lidt mere tjenersind end folk i almindelighed. Måske var drømmen om at gøre politik til en folkesag ideel eller ligefrem naiv, men hvis ungdommen fik det indtryk af politikerne, at de intet havde lært eller glemt af de forgangne fem år, så fik de aldrig de unge i tale.

I modsætning til denne ideale fordring var Hal Kochs tale til Ungdomssamvirkets repræsentantskab den 20. juni 1945 nøgtern, grænsende til en skepsis over for fremtiden. Hal Koch beskæftigede sig med D.U.s fortid og fremtid, herunder den fremtid der bestod i at opfordre regeringen til at ned sætte en Ungdomskommission. Men såvel fortid som fremtid indeholdt kravet om at vedstå arv og gæld, et ægte Hal Koch-tema. Og her syntes han, modstandsbevægelsen havde skuffet. Der var ingen fremtid i en ny straffelov – udrensning til tops og til bunds – og meget perspektiv var der heller ikke i frihedskæmpernes idelige raslen med våbnene, samtidens frygtblandede samlebetegnelse for en D.K.P.-inspireret, ustabil parlamentarisk situation.

Og hvad endelig 21-års valgretten angår, er der næppe nogen i vore kredse, som ikke vil hilse den med glæde; de fleste af os har længe ønsket den;

men også dette er i og for sig et magert programpunkt. Hovedsagen må dog være, om man kan vække de 21-årige så de både får lyst og forstand til at benytte denne valgret. Efter min erfaring er der langt igen både med hensyn til lysten og forstanden.⁶

Den kommende nedsættelse af valgretsaldere gjorde blot opdragelse til demokrati og oplysning mere nødvendig end nogensinde, mente Hal Koch.

FRIT DANMARKS SENE STILEKONKURRENCE

Den 25. maj 1945 viede *Frit Danmark* sin forside til Ungdommen, de pur-unge som gik ind i frihedsbevægelsen, der hvor drenge blev til mænd ved mødet med det store Enten-Eller, som redaktør Kate Fleron formulerede det. I samme artikel stillede bladet sig solidarisk med ungdommen og gjorde sig til talerør for dens krav. Der skulle imidlertid blive langt mellem indlæg-gene om og fra de unge selv. Om det skyldtes, at bladet havde fået ry for at

være i lommen på D.K.P. eller almindelig mangel på interesse, er ikke til at sige. Men redaktionen følte, at noget måtte der gøres, for i januar 1948 udskrev den en stilekonkurrence for alle under 25 år: „Mit syn på Danmark efter befrielsen og mine krav til fremtiden.“ Inden da havde en af generationens vrede unge mænd, højskoleelev Mads Nissen Styrk, skrevet om Vore skuffede kammerater, her defineret som Danmarks uartige drenge, dem der ikke havde været flittige til at lyde den oprakte pegefingers påbud om ikke at fornærme det store Tyskland.⁷ Efterfølgende havde „vore kammerater“ ventet en ændring i det forhold, at de gamle – dem med magten og defaitismen – stadig beklædte højsædet, og da det ikke skete, vendte de skuffede og nedbrudte det politiske liv ryggen. Mads Nissen Styrk vurderede, at alderskonflikten mellem „os, der voksede op i den tid, da maskinpistolerne knaldede, og den generation der gik forud“ kunne få meget alvorlige konsekvenser. Ungdommen var ved at blive en isoleret del af befolkningen, og der var en nærliggende fare for, at forbindelsen bagud ville blive brudt, en forbindelse som var „forudsætningen for ethvert slægtleds sundhed og livskraft“. Det kunne også hænde, at disse skuffede unge ville have svært ved at tilegne sig forståelsen af de demokratiske apparaters virkemåde og dermed bekræfte „smagløse journalisters“ himlen op om ungdommens totalitære tilbøjeligheder omsat i våbenraslen og ulovlige strejker.

I sin begrundelse for stilekonkurrencen anførte redaktionen, at den havde fundet det mærkeligt, at man i efterkrigsårene hverken hørte ret meget *om* eller *til* ungdommen. Måske var det sådan, at de lidt ældre unge havde ræsonneret, at når de ikke kunne komme til at gøre sig gældende ved valgurnerne, hvorfor så overhovedet spille tiden på ørkesløs debat om politik og samfundsforhold. De yngre unge mistede derved deres stimulerende forbilder. „Men naturligvis ville det være en fejltagelse at tro, at denne stilhed omkring ungdommen betyder, at den ikke, mens den arbejder for sin dygtiggørelse gør sig sine tanker om nutid og fremtid.“ Måske indgik det i redaktionens timing, at øst-vest konflikten var under hastig udvikling, Jerntæppet sænkede sig og gav hverken håb om en mere tryk nutid eller lysere fremtid. Som førstepræmie udlovede *Frit Danmark* et fjorten dages ophold i Norge; andenpræmien var Vilhelm la Cours *Danmark under besættelsen*. Deadline var en måned efter, men der gik et helt år, inden dommerkomiteen – bl.a. Kate Fleron, Mogens Fog, Martin A. Hansen, Thorkil Kristensen og Mads Nissen Styrk – bragte afgørelsen. Førstepræmien gik til stud.mag. og senere professor i tysk samt dr.theol. Helge Hultberg, der udtrykte sin dybe skuffelse over de gamle politikere – „oldingene med Sartre under den ene

arm og Koestler under den anden“ – den manglende valgret, over retsopgørets udvikling og over bolignøden. De ældre kunne nøjes med at vågne op til en bitter overraskelse, for de kendte Danmark før krigen, men for de unge udviklede skuffelsen sig til en hel psykose, som for nogle – og det var ikke de dårligste – havde en frygtelig virkning, selvmord, menneskelig undergang, eller blot kynisme: Det var altså løgn det hele, lad os så glemme det og se at nyde livet, inden atombomben falder. Endelig var der efter Helge Hultbergs mening en stor del, bl.a. ham selv, der prøvede at finde ud af, hvorfor det var gået på denne måde, og med dette som udgangspunkt gik ind i en ny kamp for at genskabe besættelsestidens ånd. Hans krav til fremtiden var et samfund med social tryghed, uden arbejdsløshed og bolignød, for Danmark havde klaret sig gennem besættelsen politisk og nationalt, men ikke socialt. De unge skulle naturligvis have mulighed for at give deres mening til kende via stemmesedlen, og følelsen af samhørighed med ens egne landsmænd skulle forædles til samfølelse med alle jordens folkeslag. Imidlertid nyttede det ikke noget at vente på de gamle politikere eller give dem skylden for alle dårligheder. Nej, ungdommen måtte lære at stå på egne ben og tage skeen i egen hånd.

Anden- og tredjepræmievinderne føjede kun lidt til Hultbergs overvejelser. Knud H. Mühlhausen skrev også om den enorme forskel mellem majdagernes glade optimisme og 1948's dybe skuffelse, lammende for ungdommens handlekraft. Det store sammenhold anså han for en floskel og vendte sig mod den udbredte magelighed i kombination med trangen til at skyde skylden på samfundet og politikerne – ren og skær omkostningsfri opportuniste.

Den afgrund, der eksisterer mellem *ord* og *handling*. Det er måske én af de største forbrydelser, den ældre generation – og først og fremmest politikere – har gjort sig skyldig i. Selv et ord som demokrati er blevet misbragt i den grad, at vi snart skammer os ved at tage det i munden. At det er en farlig udvikling, siger sig selv.

Også Mühlhausen minder om, at det er ungdommen selv, der skaber fremtiden.

Den kvindelige tredjepræmievinder, Else Ibenfeldt, fandt sin største skuffelse i valgretsaldern. 21 år havde været en simpel retfærdighed, og som Hultberg opfattede hun boligmanglen som et stort problem for demokratiet. Hun anså det også for en direkte fare for demokratiet, at de ansatte i alle høje-

re stillinger i centraladministrationen rekrutteredes snævert. Derfor måtte der være lige adgang for alle kvalificerede unge til undervisning og uddannelse. Hendes ønsker til fremtiden var en skole, der lærte samarbejde og tolerance, medejere til arbejderne, en objektiv og fordomsfri presse og styrkelse af kulturen.

Måned efter, i februar 1949, gjorde *Frit Danmark* status over de par hundrede bidrag, der var indkommet. Man konkluderede, og var enig i, at de unge følte sig snydt, svigtede og skuffede. Men bidragene rummede også mange enkle, letkøbte og ikke særlig reflekterede, og dermed reelt uanvendelige, klagesange over „de andre“, politikerne, samfundet. Redaktøren, Kate Fleron, opsummerede, at ungdommen kun troede på sig selv. De havde ikke valgt og altså ingen reel chance for at gøre sig gældende i samfundets styrelse. Herved gik de glip af den politiske skoling, som var en nødvendig forudsætning for succesrig deltagelse i det politiske liv. „Glem ikke, hvordan det efter krigen er gået frihedskæmperne, der netop var rigeligt udstyret

med idealer, men manglede politisk erfaring.“ Endelig læste Kate Fleron ud af bidragene, at ungdommen havde bevaret sin moralske styrke, reddet hel og uplettet ud af besættelsestidens erfaringer, og at den var uden had til anderledestænkende. Netop heri så redaktøren et håb for fremtiden, et håb som faktisk modsagdes af store dele af de uddrag, hun selv bragte, men rigtignok ikke af vinderartiklerne.

Man kan naturligvis sætte spørgsmålstegn ved, om bidragene repræsenterede *ungdommen*. Redaktionen vævede sig ud af problemet ved at argumentere med, at de ligeglade ikke gad ytre sig, ikke engang med deres bitterhed – som altså blev taget for en selvfølge. Hvorom alting er, gav stilekonkurrencen gennemgående udtryk for skuffelse over, at politikernes primadonna-nykker kom i højsædet straks efter befrielsen sammen med selvglæden og selvros over alle gode gerninger. Det var trist at se, hvorledes sammenholdet – hvor postuleret det end måtte forekomme – nu var pist forsvundet. Den hastige holdningsændring – frihedskæmperne omdøbtes til fritidskæmperne – havde været en ubærlig oplevelse sammen med den nationale og individuelle opportuniste, fraserne og talemåderne. Og så naturligvis 21-års valgretten og talen om depressioner og selvmord. Om de dystre toner skyldtes en almindelig psykisk afmatning oven på store og uopfyldte forventninger eller tidens hang til eksistentielle grublerier i skyggen af atombomben, får stå hen. Nedturen var under alle omstændigheder en politisk og mental realitet, der måtte tages vare på.

D. S. U. – UNGDOMMENS SOCIALE PROBLEMER

Hvis nedsættelsen af valgretsålderen var flagskibet, fulgte ungdommens sociale forhold i almindelighed tæt efter i konvojen. Motiverne kan have været mere eller mindre dikteret af iver efter at opfange de urolige elementer, der i disse dage skabte panderynken eller ligefrem frygt i forældregenerationen. Ungdom og normalitet blev ikke just opfattet som to sider af samme sag, men på møde efter møde lanceredes temaet om en taknemmelighedsgæld, opportuniste eller ej.⁸ Mens det ikke kan udelukkes, at der i de politiske partiers organisatoriske ledelse og i rigsdagsgrupperne herskede en vis tilbageholdenhed over for de unge menneskers selvpromoverende rolle, greb de politiske ungdomsorganisationer en bloc muligheden med kys hånd. Så tidligt som fra 30'ernes begyndelse havde forestillingen om en særlig „ungdoms-plattform“ lagret i D.s.U., og det var herfra, der med størst politisk styrke sattes ind for at få skabt et ungdommens talerør. I kongresbeslutninger

og udtalelser fra årene 1936-44 efterspurgtes foruden en ungdomskommission et ungdommens parlament eller departement i det etablerede parlamentariske system. I Ungdomskommissionens kommissorium og i det efterfølgende arbejde er opsamlet mængder af D.s.U.s holdninger og forventninger. Der er derfor god mening i at tage et vue hen over kongresudtalelserne.

1936. ET UNGDOMSDEPARTEMENT UNDER SOCIALMINISTERIET
D.s.U.s efterkrigsprogram, *Ungdommens sociale problemer*, fra sommeren 1944 var et ægte barn af krisen i 30'erne. På Socialistisk Ungdoms Internationales kongresser i Prag og København 1932 og 1935 havde man hentet inspiration til alle former for kriseindsats, og op til en længe ventet revision af lærlinge-loven fik man nu lejlighed til at markere sine ungdomspolitiske forslag. Det skete på kongressen i Odense i påsken 1936, hvor man vedtog en resolution, *Ungdommen og samfundet*, udarbejdet af et særligt socialt udvalg. Heri oprulledes ungdommens situation meget dystert og civilisationsangst, og ønsket om et ungdomsdepartement så for første gang dagens lys.⁹ 30'ernes økonomiske krise havde slået ungdomsopdragelse, uddannelse og indføring i erhvervslivet i stykker, hvortil kom en kulturkrise fremkaldt af „det moderne samfund“, dvs. bykulturen:

Den rivende tekniske udvikling af de kulturelle meddelelsesmidler (film, radio, presse osv.) har placeret ungdommen i en trommeild af de forskellige kulturelle påvirkninger, uden at der samtidig er givet den væsentligt øgede muligheder for en vurdering heraf. Alt dette sammenlagt har givet ungdommens tilværelse en skæbnesvanger, hidtil ukendt usikkerhed og rodløshed.¹⁰

I kampen mod smudslitteraturen, nudistbladene og pornografien måtte samfundet gribe stimulerende og regulerende ind for at sikre en dygtig, sund, livsbejaende og socialt indstillet slægt, der tillige kunne stå imod den truende befolkningstilbagegang, konkluderede Odense-kongressen. Kataloget over initiativer var omfattende og strakte sig fra ungdomsarbejdsløshed, landarbejderungdommens usle kår, det „hidtil upåagtede husgerningsfag“, lærlingeuddannelsen, over videregående faglig uddannelse og almen dygtiggørelse på højskoler, fagskoler og kursus til „billigrejser, støtte til vandreherberger o.l.“ for at fremme anvendelsen af ferieperioder til studie- og rekreatjonsrejser.

D.s.U. pegede endelig på manglen på koordination, ensartethed og overskuelighed i den bestående ungdomslovgivning – ganske bortset fra, at den blev karakteriseret som utidssvarende. I konsekvens heraf sluttede *Ungdommen og samfundet* med at opfordre lovgivningsmyndighederne til at samle og systematisere hele ungdomslovgivningen i ét kompleks, der omfattede samtlige kategorier af arbejdende og arbejdsløs ungdom og overveje

betimeligheden af oprettelsen af et særligt ungdomsdepartement under Socialministeriet. Til støtte for dette må vi anse det for værdifuldt, at der skabes et særligt ungdomsråd, som sammensættes af repræsentanter for interesserede institutioner og organisationer.¹¹

1938. „DEN UNGE GENERATION OG SAMFUNDET“. EN UNGDOMSKOMMISSION LANCERES

På dette tidspunkt stod D.s.U. på toppen af sin virksomhed. Man havde omkring 27.000 medlemmer i over 300 afdelinger.¹² Til sammenligning mønstrede Konservativ Ungdom et lignende antal, mens Venstres Ungdom rekrutterede over 40.000. Politiske modstandere har lidt maliciøst hævdet, at årsagen til V.U.s succes var foreningsballerne, og sikkert er det da, at der ikke skete så uhyrlig meget i landdistrikterne ud over gymnastik og så V.U.s arrangementer. Men D.s.U.s beretninger om virksomheden afslører, at også her spillede tilføjelsen „deraf med bal“ en betydelig rolle. Hvad der plagede organisationen var manglen på interesse for studiekredse, fortrinsvis den politiske skoling – og begyndende medlemstilbagegang. Begge problemer delte man med K.U. og V.U., mens Danmarks Kommunistiske Ungdom hævdede at have fremgang. D.s.U. lagde skylden på fremkomsten af „nye bevægelser med tilhørende profeter“, der uden at opnå tilslutning medvirkede til en politisk og ideologisk træthed blandt ungdommen. Imidlertid arbejdede man ufortrødent videre på at fremme „det banebrydende arbejde for løsning af ungdommens sociale problemer“, som D.s.U.s nyoprettede sociale ungdomsudvalg havde præsenteret i udkast i Odense 1936.

Kongressen året efter vedtog en foreløbig udtalelse om *Den unge generation og samfundet*, i 1938 konfirmeret af hovedbestyrelsen.¹³ I det bredt sammensatte udvalg sad så kendte partifæller som Julius Bomholt, H.C. Hansen og Poul Hansen, forhenværende og nuværende D.s.U.-landsformænd, journalist Flemming Madsen og skolefolkene Hjalmar Gammelgaard og Otto V. Nielsen. Personkredsen sikrede den tættest mulige forbindelse til partiet, og

man kan med sikkerhed gå ud fra, at *Den unge generation og samfundet* havde været oppe at vende her inden dens videre færd ud i offentligheden.

Redaktionen af 1938-udtalelsen lagde en nærmest påfaldende mere positiv betænkning for dagen, end det var sket to år forinden. Det ser ud, som om de dystre fremtidsperspektiver her på kanten af verdenskrigen skulle bortvejres af en form for optimisme-trods-alt-holdning. Det ville være uheldigt, hvis pessimismen i *Ungdommen og samfundet* kunne tolkes derhen, at D.s.U. og partiet ikke havde præget samfundet livsbejaende (Bomholt) nok. Et sådant budskab harmonerede dårligt med såvel regeringens selvforståelse som med resultaterne fra folketingsvalget 1935 og landstingsvalget året efter: For første gang havde den socialdemokratisk-radikale regering flertal i begge ting. Og dermed – i befolkningens øjne – eneansvaret for nationens tilstand. Borte var altså de kulturpessimistiske betragtninger om ungdommen i en trommeild af påvirkninger og om følgevirkningerne i form af „en skæbnesvanger, hidtil ukendt usikkerhed og rodløshed“. Indkom i stedet Julius Bomholts Kulturen for folket-optimisme, en besindelse på *fremskridtet*:

Den sidste menneskealders store sociale og kulturelle fremskridt er også – og i høj grad kommet ungdommen til gode: fabrikslovgivningen, sygekasseordningen, arbejdsløshedsforsikringen, den offentlige arbejdsanvisning, arbejdstidens forkortelse, oplysningsarbejdet og specielt biblioteksvæsenets mægtige vækst og demokratisering.

Og, fortsatte betænkningen, tjente en række af de gennemførte fremskridt endog i særlig grad ungdommens interesser: 1937-skoleloven med indførelsen af eksamensfri mellemskole, lærlingeloven fra samme år, myndighedsalderens nedsættelse, offentlige tilskud til fri faglig og almen uddannelse, lovene om ungdomsarbejdsløsheden og beskæftigelsesforanstaltningerne. I støbeskeen i Rigsdagen lå endvidere så omfattende initiativer som landbrugsfaglig uddannelse, udvidelse af ungdomsarbejdsløshedsbekæmpelsen og spørgsmålet om valgretsalderens nedsættelse til 21 år. Arbejderbeskyttelseslovgivningen, medhjælper- og lukkeloven afventede kommissionsbetænkninger. Ungdommen var i allerhøjeste grad sat på den politiske dagsorden. „Samfundet må derfor have grund til at vente og kan kræve, at disse fremskridt sætter frugt i øget social forståelse, i demokratisk ansvarsfølelse og i lærelyst og arbejdsinitiativ hos ungdommen.“ Ikke så lidt af et brud i stil og indhold, når man husker på, at der her var tale om en betænkning fra D.s.U. om ungdommen, ikke

en formanig *til* ungdommen Man måtte dog ikke være blind for, at ungdommen stadig havde store uløste problemer, og at de ufaglærte, kvinderne og de unge arbejdsløse, havde mærket mindst til fremskridtene, ligesom det var blevet vanskeligere for ubemidlede at give deres børn en højere uddannelse. Heri var der i og for sig ikke noget nyt. Ny var derimod den let moraliserende holdning: „Selve fremskridtet giver også trang til yderligere fremskridt; dette gælder fx i høj grad den øgede fritid.“ Hvorefter *Den unge generation og samfundet* tog fat på konkrete hovedretningslinjer for henholdsvis ungdommens uddannelse, beskæftigelse, beskyttelseslovgivning, fritid og: „*En ungdomskommission*. Til nærmere undersøgelse af de her nævnte problemer og til udarbejdelse af egnede lovforslag bør af regering og rigsdag nedsættes en alsidig sammensat ungdomskommission med repræsentanter for de betydeligste organisationer og institutioner, der beskæftiger sig med ungdommens forhold.“ Videre: „*Et ungdomsdepartement*. Der bør oprettes et særligt permanent statsorgan til administrationen af og kontrol med ungdomsforanstaltningernes gennemførelse.“

I forhold til Odense-udtalelsen blot to år tidligere fremsættes her meget konkrete, nærmest i lovsprog formulerede, forventninger om henholdsvis kommission og departement, dvs. en administrativ bestanddel af et ministerium. I 1936 *henstillede* D.s.U. „til *overvejelse betimeligheden* af oprettelsen af et ungdomsdepartement under Socialministeriet“, bistået af et ungdomsråd med repræsentanter for *interesserede* institutioner og organisationer. I 1938 *forventede* D.s.U. ikke blot en lovforberedende kommission med repræsentanter for de *betydeligste* organisationer og institutioner, men tillige et permanent statsorgan uafhængigt af det bestående centraladministrative system til at administrere og kontrollere ungdomsforanstaltningernes gennemførelse. Altså den lange række af ønsker og krav, der var opstillet i *Den unge generation og samfundet*.

1944. UNGDOMMENS SOCIALE PROBLEMER

Optimismen og den faste vilje til indflydelse, påvirkning og resultater holdt kun kort tid. Den 9. april 1940 bragte nye forhold, der kaldte på en afventende holdning. D.s.U. lagde i de efterfølgende år en betragtelig del af sit engagement inden for Dansk Ungdomssamvirke, i øvrigt i tæt samarbejde med K.U. og med Ungdomskommissionens kommende formand, Hal Koch. I centrum stod ønsket om en bedre fordeling af samfundets goder, en anden og mere omfattende socialpolitik.

Engagement inden for Ungdomssamvirket betød dog ikke, at D.s.U. lagde ungdomsspørgsmålet på hylden. I juni 1942 nedsattes et udvalg, der skulle se på arbejderungdommens adgang til akademisk uddannelse – et emne, der kun perifert var berørt i de forrige kongresudtalelser, men som fik en central placering i arbejdsprogrammet fra august 1944, *Ungdommens sociale problemer*, udsendt som selvstændig pjece op til oktobervalget året efter. 1943-kongressen i København pålagde hovedbestyrelsen at fortsætte arbejdet med at realisere det sociale arbejdsprogram, bl.a. ud fra følgende manende argument:

Den arbejdende ungdoms sociale problemverden må løftes op i et plan, hvor tryghed og fremtidsmuligheder skaber en sund og stærk ungdom – Kongressen finder det nødvendigt at understrege, at gennem opfyldelsen af disse krav underbygges ungdommens tillid til folkestyret og ungdommens ansvarsbevidsthed over for samfundet.¹⁴

På samme tid, i december 1943, da augustoprøret havde forårsaget regeringens tilbagetræden, en samarbejdsadministration via departementscheferne og en skærpet tone i propagandaen, bragte D.s.U.s blad Rød Ungdom et dobbeltinterview med statsminister Vilh. Buhl og forbundsformand Victor Gram, den stærke mand i D.s.U. Interviewet handlede om den manglende ligevægt i levevilkårene, og om ungdommen i efterkrigstiden havde særlige krav at stille. Ja, svarede Victor Gram. Ungdommen har krav at stille til demokratiet. Ungdommen er for lidt med i demokratiets aktive udformning – det var en gammel skavank, men nu går det ikke længere. Ungdommen kan ikke fortsat holdes ude fra en aktivisering af de demokratiske organer. Det er helt fejlagtigt at tro, at ungdommen er tilfreds med, at udformningen af dens samfundsmæssige tilværelse helt er i hænderne på de ældre – ungdommen vil selv være med. Vi mangler de kommunale ungdomsnævn, hvor repræsentanter for ungdommen selv er med til at afstikke linjerne for erhvervsvejledning, uddannelse, beskæftigelse og ikke at forglemme fritidsmulighederne. Og vi mangler som den samlende instans et ungdomsdepartement, der i sine hænder samler alle de tråde, der berører hele ungdommens samfundsmæssige tilværelse. Dette er problemer, der også må tages i betragtning, når vort samfund skal reorganiseres efter krigen, sluttede Gram.

Hvor Odense-betænkningen fra 1938 havde været dristigt-krævende, blev *Ungdommens sociale problemer* fra august 1944 en tilbagevendende til 1936-resolutionen, *Ungdommen og samfundet*: Meget mere behersket i stilen og langt

mindre frembrusende, insisterende i kravene. Nye emner er kommet til, kvinderne fx, i takt med at D.s.U.s forskellige faglige udvalg fremkom med egne betænkninger. Til gengæld spejder man forgæves efter de nye økonomiorienterede vinde, som *Fremtidens Danmark* blæste hen over efterkrigsforventningerne. Endnu var der mere *Danmark for Folket* end *Fremtidens Danmark* over *Ungdommens sociale problemer*. Men sporene til arbejdsopgaverne for den efterlyste ungdomskommission var lagt tydeligt ud. På forsiden af pjecen retter to unge mennesker blikket ud mod fremtiden. Der er ikke meget traditionel arbejder-fremstilling over den unge pige og den unge mand, derimod en hel del ny stil og tillidsfuldhed.¹⁵

Ungdommens sociale problemer og dens positive placering i det moderne samfund måtte løses, hed det i indledningen, og det skulle helt entydigt ske gennem *uddannelse*. Ud af i alt 12 sider handlede de otte sider om uddan-

nelse i form af opkvalificering på alle niveauer og for alle i arbejdsstyrken til det moderne industrielle samfund. Ikke mindst indplaceringen af de ufaglærte unge, bybuddene, håndlangerne, jord- og betonarbejderne, voldte bekymring. I tråd med orienteringen mod nye kvalifikationer optræder relativt nye begreber som personlighedsudvikling og psykoteknisk indsigt, det sidste knyttet til et andet af programmets slagord, erhvervsvejledning. Psykologien, af den noget mekanistiske afart, havde vundet indpas i kølvandet på tilliden til planlægning og systemtilrettelæggelse ved hjælp af de rette teknikker, dvs. teknikker, der kunne bringe det unge menneske hele vejen og sikkert ud i erhvervslivet. De øvrige punkter var Ungdommens beskæftigelsesproblem, Beskyttelseslovgivning, Bosættelse og familiedannelse, Fritiden og Oprettelse af ungdomsnævn. Alle emner gik året efter uændrede igen i Ungdomskommissionens arbejdsgrundlag.¹⁶ Man leder forgæves efter krav om ændring af grundloven og 21-års valgret, emner, der ellers nok måtte siges at høre ind under „fremme af ungdommens positive placering i det moderne samfund“ – men programmet udgav sig jo også kun for at være et socialt arbejdsprogram.

Til gruppen af ufaglærte henregnede programmet *kvinderne*. „De unge kvinder *kan* [min kursivering] følge den erhvervsbetonede undervisning efter de samme linjer som de unge mænd“, hed det forsigtigt.

Men for at forberede dem til uddannelsen i HUSMODERERHVERVET, bør der tilrettelægges en særlig undervisning i boliglære, hjemmets materialelære, hvor alle hjemmets problemer: æstetiske, økonomiske, moralske og sociale danner emnegrupper.

Omtalen bar præg af to tidstypiske forhold. For det første frygten for massearbejdsløshed efter befrielsen, den såkaldte fredskrise, hvor der ikke var noget åbenlyst behov for at få kvinderne ud på arbejdsmarkedet. For det andet en forestilling om, at besættelsen havde medført en krise af især moralsk karakter for familien som institution. Og på denne tid var familien nærmest synonym med kvinden.

Kapitlet om den *højere uddannelses* demokratisering var derimod retorisk-kraftfuld. Det var tydeligvis et nyt land, der skulle indvindes af cand.polit.-generationen inden for D.s.U. For at imødegå det *samfundskononomiske uheldige*, det *politisk usunde* og *individuel uretfærdige* i, at den begavede unge fra det mindrebemidlede hjem havde betydelig færre muligheder end unge fra bedrestillede hjem, måtte staten overtage de væsentligste udgifter til ung-

dommens uddannelse, gennemført ved en interessant konstruktion: Offentlig finansiering af uddannelse til offentlige stillinger, billige lån til øvrige uddannelser.¹⁷ I forhold til 1938-betænkningen havde man bevæget sig langt. Dengang blev spørgsmålet klaret i en enkelt sætning: „For at undgå urimelig tilstrømning eller anden misbrug må understøttelsen almindeligvis have karakter af hjælp til selvhjælp.“¹⁸ *Ungdommen og samfundet* fra 1936 havde endnu ikke den videregående uddannelse på programmet.

Hermed havde D.s.U. udtømt sit katalog af uddannelseskrav og -ønsker. Den resterende fjerdedel af det sociale arbejdsprogram blev viet til beskyttelseslovgivning, bosættelses- og familierpolitik, „det sunde familielivs betydning“, fritiden og oprettelse af ungdomsnævn. Som vi skal se i de efterfølgende kapitler indgik næsten alle forslagene og deres behandling i Ungdomskommissionens betænkninger. Ikke sjældent overtog man her problemformuleringer og løsningsforslag direkte fra D.s.U.s efterkrigsprogram.

Ungdommens sociale problemer anbefalede til slut oprettelsen af *ungdomsnævn*, dels rådgivende kommunale nævn, dels Statens Ungdomsnævn, administrativt hjulpet af et ministerielt kontor, „der tager sig af alle ungdomsspørgsmål. Således vedtaget 9. august 1944 på hovedbestyrelsesmøde i Danmarks socialdemokratiske Ungdom.“¹⁹

To ting falder umiddelbart i øjnene: Mængden af temmelig uforpligtende forslag og – mere afgørende – at ungdomskommissionen og ungdomsdepartementet er skiftet ud med Statens Ungdomsnævn og et Ungdomskontor. Hvor Ungdomskommissionen skulle undersøge en bred vifte af ungdomsproblemer og dernæst udarbejde egnede lovforslag, skulle Statens Ungdomsnævn tilvejebringe større ensartethed i lovgivning og administration og fremkomme med eget initiativ. En lignende tam rolle var tiltænkt de kommunale ungdomsnævn, der i parentes bemærket var en ganske frivillig sag for kommunerne – og udviklede sig derefter. Deres arbejdsfelt var i realiteten blot rådgivning om „en fornuftig udvikling i ungdommens anvendelse af fritiden“. Ungdomsdepartementet var helt forsvundet ud af ønskesedlen.

FREMTIDENS DANMARK – EN UNGDOMSKOMMISSION STILLES I UDSIGT

Udviklingsforløbet fra *Ungdommen og samfundet* over *Den unge generation og samfundet* til *Ungdommens sociale problemer* er som nævnt bemærkelsesværdigt. Alene titlerne på de to første betænkninger placerer ungdommen i

samfundet, mens 1944-programmet „nøjes“ med at hæfte sig ved de sociale problemer. 1938-betænkningen var en handlekraftig og håndfast bearbejdelse af 1936-udtalelsen, så hvorfor vende tilbage til den tamme version? En intern selvansøgelse fra august 1944 giver noget af svaret:

I det populære illegale arbejde har Socialdemokratiet som bekendt langt fra ligget i spidsen. Det vil ikke forbedre vor stilling om vi nu lægger os frem i forreste linje, når det gælder det upopulære oprydningsarbejde. Vi må passe på, at de aktiviserede befolkningsgrupper, når tyskerne er borte, under kommunistisk ledelse finder påskud til at vende sig mod os. *Derfor må tonen dæmpes lidt.*²⁰

De unge mennesker havde nu våben, og de brugte dem. Skulle de *politisk* aktive D.s.U.ere have noget igennem i denne situation, måtte der skrues ned for retorikken. I modsat fald skræmte man forældregenerationen og sig selv langt væk fra politik som det muliges kunst. En anden og mindst lige så gyldig forklaring kunne være hensynet til et fortsat samarbejde inden for rammerne af Dansk Ungdomssamvirke. Her var det lykkedes for D.s.U. at dreje kursen fra det national-hurra-patriotiske til socialt engagement, en mere retfærdig fordeling af goderne, når besættelsen var ovre. Man havde brug for Ungdomssamvirket i denne strategi og måtte derfor føre sig mindre bombastisk, mere realpolitisk, frem.²¹ Victor Gram forklarede således på D.s.U.s hovedbestyrelsesmøde i april 1944, „at vi i Ungdomssamvirket har et politisk instrument“, men at der ikke her var nogen enighed om Hal Kochs sociale linje. Derfor kunne man ikke gå til konkrete forslag, uden at Samvirket ville sprænges.²²

Fremtidens Danmark var forsynet med et tillæg, kaldt Socialdemokratiets politiske, sociale og kulturelle krav, vedtaget af partikongressen 19.-22. august 1945. Kort forinden var skinforhandlingerne med D.K.P. om et enhedsparti lagt i graven, og befolkningens forventninger til normale tider var ved at vinde over trangen til at manifestere efterkrigsdrømme på folkemøder, under demonstrationer eller ved strejker. Den ofte citerede båd med bananer måtte gerne snart ankomme. Ungdom med maskinpistoler og armbind hørte ikke hjemme i forestillingen om en rolig fremtid. Programtillæggets halvanden side om Socialdemokratiet og ungdommen fortsatte derfor den stilfærdige linje. I 12 punkter ridsedes kravene op. Arbejdsløshed burde ikke tolereres, hed det i første punkt, helt i overensstemmelse med programets hovedtese om arbejdsløshed som årsag til nazisme og krig, og derefter blev fordringerne til uddannelse på alle niveauer gentaget sammen med kra-

vene til erhvervsvejledning, beskyttelseslovgivning og fritidens anvendelse. Som pkt. 9 anføres, at der burde nedsættes *kommunale* ungdomsudvalg og som pkt. 11 til afveksling et løfte affattet i grammatisk nutid: „Regeringen nedsætter en særlig *ungdomskommission* i henhold til det af *Dansk Ungdoms-samvirke* fremførte ønske.“ Det statslige ungdomsnævn og ungdomskontoret er gledet ud. Ungdomskommissionen var fremtiden. Men vel at mærke en ungdomskommission, der lå fjernt fra 1938-betænkningens lovforberedende organ af samme navn. Det meget relevante spørgsmål om 21-års valget blev placeret i den generelle indledning frem for i det særlige ungdoms-afsnit.

Op til oktobervalget uddestillerede D.s.U. sine synspunkter i en række små sær-brochurer: *Tryghed for landbrugets ungdom...*, *Smilende gennem livet...!* henvendt til „de mange ungpigehjerter“, *Klar til fremtidens opgaver...*, *En henvendelse til den arbejdende unge kvinde, Hvad er du? Husassistent. Fabrikarbejderske. Kontorist. Ekspeditrice. Gartner. Barneplejerske. Lærling, Den højere uddan-*

nelses demokratisering, Til Danmarks ungdom! 25 punkter for den nærmeste fremtid... og Socialismen vinder freden.

STØRRE LIGHEDER END FORSKELLE.

K.U.S VI VIL VINDE FREDEN OG D.K.U.S

UNGDOMMENS 5 RETTIGHEDER

Når man sammenligner ungdomsprogrammerne, forekommer lighederne større end forskellene. Det er måske ikke så mærkeligt, når man husker på, at D.s.U. og K.U. havde et nært samarbejde i Dansk Ungdomssamvirke, så nært, at landsformændene havde en vision om et socialdemokratisk-konservativt regeringssamarbejde efter befrielsen. Derimod kunne man have forventet, at programmet fra Danmarks Kommunistiske Ungdom havde været mere ude på fløjnen, end det blev tilfældet. De havde været ude i kulden fra sommeren 1941 til august 1943 og var først i de glade majdage blevet stuere-ne. Det skal i denne forbindelse nævnes, at Venstres Ungdom og Radikal Ungdom glimrede ved fraværet af egentlige efterkrigsprogrammer for ungdommen, ligesom de havde været inaktive i Ungdomssamvirket.

I foråret 1945 udsendte K.U. en lille pjece, redigeret af Poul Møller, med den sigende titel, *I de unge år skabes fremtiden*. Sammen med endnu en lille K.U.-tryksag, *Hele folket i arbejde*, var de unge konservatives bud på et nyt og bedre efterkrigssamfund hermed angivet. Pjecerne var ret traditionelt sat op, teksten sagligt-nøgtern, helt i modsætning til tidens mest slagkraftige, vel-formulerede og insisterende program, Danmarks Kommunistiske Ungdoms fra sommeren 1945. I redaktionen for det sidstnævnte sad Villy Karlsson, der tog sig af lærlingesagen, og Villy Fuglsang, der i et nærmest Scherfigsk sprog hudflettede forholdene for de unge landarbejdere. Formatet var fikst, lom-mevenligt, og teksten var illustreret af netop Hans Scherfig. Indholdet stammede fra en række artikler, som Villy Karlsson et år forinden havde bragt i det illegale blad *Ungdommens Røst*, nu redigeret til *Ungdommens 5 rettigheder: Valgret – arbejde – uddannelse – bolig – fritid*. På den side, der normalt læses først, bagsiden, blev tonen slået an: „D.K.U. Aktiv i krigen – aktiv i freden“, og derefter på første normale opslag: „Danmarks ungdom har gjort sin pligt.“ Man bemærker, at der ikke lige fra starten tales om ungdomsproblemer eller om krav, men om rettigheder for ungdommen som kollektivt fænomen, som noget, der ganske naturligt fulgte af indsatsen.

Ser vi imidlertid på det faktiske indhold, var forskellene ret små. Rækkefølgen kunne variere lidt, sproget kunne være mere eller mindre malende,

men elementerne: uddannelse, arbejde, fritid, boliger, valgret – og en ungdomskommission eller noget tilsvarende – sluttede alle op om. Det var nu også vanskeligt andet. Der var således bred enighed om, at økonomiske forhold ikke burde lægge sig i vejen for valg af uddannelse; embedsmandstanden blev herigennem mere „demokratisk“ sammensat. Ligeledes beskæftigelse (arbejde) som et værn mod udemokratiske tilstande eller som led i at forme en fysisk og psykisk sund ungdom. Gerne i forbindelse med en beskyttelseslovgivning, herunder et nyt og effektivt arbejdstilsyn, regulering af arbejdstid og ferie, lægeundersøgelser, kontrol af kost og logi osv. Der var stor tiltro til, at en udbygget erhvervsvejledning kunne sluse de unge ind i det „rigtige“ erhverv. Fritid og idræt hørte sammen i alle programmerne, og alle ville opprioritere området, igen ud fra opdragende argumenter som fx alternativ til gadehjørner og danserestaurationser eller mulighed for at komme ud i den verden, der havde været lukket i de sidste fem år. Vandrebevægelse, billigrejser og mellemfolkelig forståelse i skøn samdrægtighed. D.s.U. og D.K.U. slog et slag for boliger til de unge familier, mens K.U. tilsyneladende kun havde udeboende studerende i tankerne. Det var tydeligt, at spørgsmålet om kvindernes uddannelse til andet end husmor ikke var et påtrængende emne; her gik D.K.U. længst, hvilket ikke sagde ret meget, ved at omtale de utålelige vilkår for husassistenterne, og dernæst kræve fuld ligestilling mellem kønnene. Alle var enige om, at valgretsaldere skulle nedsættes til 21 år, og begrundelsen var også næsten enslydende, nemlig at Danmarks ungdom, til fremme af dens positive placering i det moderne samfundsliv, skulle have medindflydelse på samfundets ledelse. D.s.U.s program fra august 1944 rummede ikke eksplicit en passus om valgretsaldere, men i *Fremtidens Danmark* var kravet medtaget i sammenhæng med en forfatningsændring. Endelig fremførte alle ønsket om en eller anden form for et rådgivende ungdomsorgan, en ungdomskommission eller ungdomsråd og -nævn.

Hverken D.s.U.s program, afsnittet i *Fremtidens Danmark* eller *Ungdomsproblemer* i *Vi vil vinde freden* nævner med ét ord ungdommens rolle i den nys overståede modstandskamp. Der er faktisk ingen antydninger af ophavstidspunkt og -situation, den politisk varme sommer 1945. Der er derfor intet om, at forældregenerationen som en art taknemmelighedsgerning tilbød 21-års valgret eller en ungdomskommission. Måske har det været så indlysende, at det var unødvendigt at nævne det – møder, demonstrationer og strejker handlede jo stort set ikke om andet – måske har der såvel i den socialdemokratiske som i den konservative programredaktion været en opfattelse af, at ungdom og modstandskamp lige nu ledte tankerne hen på DKP og Dansk Samling, et

selskab man kun nødtvungent ville være i stue med. Og endelig var spørgsmålet om en ungdomskommission jo afhandlet i samlingsregeringen, antydet så tidligt som 17. maj af Vilh. Buhl fra balkonen på Christiansborg. 21-års valget var hverken Venstres eller de radikales kop te og måtte derfor vente. Kommer tid, kommer råd var politikernes konkrete råd til ungdommen.

Der er ingen tvivl om, at på det tidspunkt, da programmerne udsendtes, herskede der blandt de politiske *ungdomsorganisationer* tillid til, at samarbejdet fra tiden i Dansk Ungdomssamvirke kunne bære ind i en ny tid med ændrede krav. D.K.U. og Dansk Samlings Ungdomsgruppe kom ind i varmen og sluttede sig til forventningen om, at man i fællesskab, uanset politiske skillelinjer, kunne enes om en samlet optræden til gavn for de fælles projekter. Derfor er programmerne så ensartede i kravene. Emnerne gav næsten sig selv, men løsningsforslagene var nærmest afstemt efter hinanden. Trangen til profilering på de andres bekostning var for en kort stund nedtonet.

Socialdemokratiet og Det konservative Folkeparti talte om ungdommens sociale problemer eller blot ungdomsproblemer. D.s.U. havde som nævnt kaldt sine tidligere resolutioner for *Ungdommen og samfundet* (1936) og *Den unge generation og samfundet* (1938). Hvorfor denne problematiserende og indskrænkende overskrift i 1944? Indholdet var jo ikke reduceret, blot neddroset i tone og krav. En af forklaringerne kunne være, at det var lykkedes for D.s.U. at dreje Dansk Ungdomssamvirkes kurs i en mere social retning, bort fra det nationale. Det var i Dansk Ungdomssamvirke, ungdomspolitikken førtes i disse år, og kursændringen kunne udadtil manifesteres i programpjecens titel. D.s.U. tog hermed patent på at rejse ungdommens sociale problemer. En anden mulighed var, at *Ungdommen/Den unge generation og samfundet* netop var en for uproblematisk og bredt favnende formulering til at vække den fornødne opmærksomhed, at *problemer* mere appellerede til aktiv indsats med problemløsning som mål. Givetvis blev ungdommen af mange ældre opfattet som et problem, men det var nu engang ungdommens problemer, der stod på dagsordenen.

OKTOBERVALGET 1945. HVOR BLEV UNGDOMMEN AF?

Folketingsvalget blev den 2. oktober 1945 udskrevet til afholdelse den 30. i måneden. På prikken ramte man de seks måneder, som var forudsagt i Frihedsrådets efterkrigsprogram, *Når Danmark atter er frit*. I mellemtiden var de lidenskabelige gemytter faldet til ro, modstandsbevægelsen havde ophævet sig selv, og længslen efter normale tider havde fået overhånd. Egentlig skete

det allerede omkring august, tidligere end politikerne havde skønnet og turdet håbe. Derimod kom de voldsomme reaktioner på *Fremtidens Danmark* bag på Socialdemokratiet. Blandt andet stod man temmelig uforstående over for kritikken af, at demokratiske principper tilsyneladende blev prioriteret lavere end økonomisk vækst.

Som så ofte senere gjorde jeg den iagttagelse, at den aktive inderkreds, der skal ud på de politiske barrikader, ikke har forudfølelsen af et sig nærmende nederlag (...) I oktober 1945 spiste jeg middag med Victor Gram på Højskolehjemmet. Han forudså det samme som jeg og var deprimeret over at skulle ud til et vælgermøde i nederlagsstemning. Besættelsespolitikken, krigsøkonomiske restriktioner, priser og handelspolitik ... alt blev væltet over på Socialdemokratiet, der jo „havde haft regeringen.“ Og så *Fremtidens Danmark* oven i det hele. Som modstanderne kunne en lektie om, som vore folk havde svært ved at svare på.²³

Da Jens Otto Krag 30 år senere skrev sine erindringer, måtte han med ærgrelse konstatere, at nederlaget var større end forventet. „Atten mandater tabt og alle til kommunisterne“. Egentlig ved man ikke, om vælgervandringen gik så ensidigt fra Socialdemokratiet til kommunisterne, men sådan opfattedes det i hvert fald.²⁴ Fra 66 mandater drattede man til 48. De konservative tabte fem, Det radikale Venstre to mandater. Vinderne var Venstre, der gik frem fra 28 til 38 mandater, og D.K.P., der steg fra tre (i 1939) til 18. Dansk Samling gik fra tre til fire og Retsforbundet fra to til tre mandater. „Normale tider var vendt tilbage, men på en unormal måde,“ konstaterer Tage Kaarsted.²⁵ Men ganske rigtigt var det, at *Fremtidens Danmark* fik en central placering i valgkampen. Sammen med Sydslesvig og forsvarsspørgsmålet. Derimod spillede modstandskampen ikke nogen større rolle. Socialdemokratiets svækkelse smittede naturligvis af på D.s.U. Sammen med moderpartiet lagde man i de kommende år mange kræfter i at bekæmpe kommunisterne. Arbejdet i Ungdomskommissionen blev om ikke nødlidende, så dog neddroset.²⁶

Venstre blev det største borgerlige parti på en politik, der lovede lempelser i restriktionerne, mådehold med udrensningerne, forbehold over for engangsskatten, forbrugsvarer på hylderne og måske en anden og ny sydlig grænse. Mens D.K.P.s mange mandater var ubrugelige i parlamentarisk sammenhæng – der var ikke nogen samarbejdspartner at hægte sig på – kunne Venstres fremgang bruges til at danne regeringen Knud Kristensen. At det netop blev Venstre, det parti, der under besættelsen i den grad havde

plejet standsinteresser, bidraget til den socialpolitiske nedrustning og distanceret sig fra modstandsbevægelsen, forekommer umiddelbart mærkeligt. Formentlig kommer man nærmest på en plausibel forklaring ved at pege på trangen til normale tider. Mange følte i 1945, at Knud Kristensen havde netop den besindighed og sejhed, som landets moralske og økonomiske genopbygning krævede. Han stod, som det er sagt, til situationens psykologi.²⁷

Hvor blev ungdommen af i valgkampen? Med undtagelse af Venstres indeholdt partiernes valgmateriale tilkendegivelser af ønsket om at ændre valgretsaldern til 21 år, for det meste i kombination med en grundlovsændring, der indebar Landstingets afskaffelse.²⁸ Socialdemokratiets valgavis, *Folkets Stemme*, viede bagsiden til at kundgøre, dvs. ønske, at „Ungdommen slutter op.“ Det er taknemmelighedsmotivet, der spilles på: „Dansk ungdom svigtede nemlig ikke i demokratiets skæbnetime. Tværtimod. Den bestod med glans den hårde prøve!“ Det var derfor kun rimeligt, at fremtidens politik blev i nøje overensstemmelse med ungdommens berettigede interesser, herunder politisk medbestemmelse, hed det videre. Det første krav var følgelig valgret og valgbarhed fra det fyldte 21. år. Desværre havde Venstre og Det radikale Venstre fundet hinanden i en „politisk sabotage“, der hindrede, at forslaget blev fremsat i befrielsesregeringen, men sluttede ungdommen op omkring Socialdemokratiet, kunne næste valg blive et forfatningsvalg. De næste punkter, retten til arbejde og billige bosættelseslån, fik ikke mange ord med på vejen, mens det sidste af de i alt fire punkter, det økonomiske og sociale demokrati jævnsides med det politiske demokrati, blev fremhævet som valgets hovedtema. „Vi går til valg i demokratiets tegn“ hed det sammenfattende i den traditionelt opsatte og lidt farveløse agitationsavis.

D.K.P. var igen på banen med en slagkraftig, moderne pjece, *Folkets vilje – landets lov*, hvori man præsenterede sig selv som det tidligere illegale, forbudte og forfulgte parti, der nu gik til valg på, at „I ånden fra 29. august skal folkets vilje blive landets lov“, en appel om sammenhold a la Frit Danmark-perioden og et hip til Socialdemokratiet og de strandede enhedsforhandlinger. Som første punkt figurerer også her kravet om en dybtgående grundlovsrevision, Landstingets afskaffelse og 21-års valgret. Straks i den ny folketings-samling vil man kræve afholdelse af kommunalvalg med 21-års valgret. For „Den ungdom, man betroede at kæmpe for Danmark med maskinpistoler, kan man også betro en stemmeblyant“ hed det – uden at spørgsmålet om hvem, der havde betroet hvad, blev nærmere belyst.

På en baggrund af Ø.K.s brændende hovedsæde med statuen af Niels Juel i relief, et kendt og ofte anvendt fotografi fra besættelsesårene, ser en familie med far, mor og lille datter afventende, men dog optimistisk smilende, ud mod fremtiden. Familien er i centrum i Det konservative Folkepartis valgavis, - *vi vil vinde freden*. Valgavisen var næsten sat op som *Billed-Bladet*. „Det konservative Folkeparti er ikke et klasseparti. Det har bud til hele folket. (...) Hver befolkningsgruppe har imidlertid sine berettigede krav“, hed det oven over den efterfølgende række af fotografier af kvinden, håndværkeren, den uafhængige selvstændige forretningsmand, fiskeren, landmanden, læreren og præsten, tjenestemanden og videnskabsmanden. Ungdommen var repræsenteret ved et bryllupsbillede, ikke et kirkeligt bryllup, som man skulle have forventet fra den kant, men en borgerlig vielse. „Ungdommen skal sikres betryggende økonomiske og sociale kår“, siger billedteksten og fortsætter: „Mulighed for den bedste åndelige og fysiske uddannelse gennemføres og valgretsalderen nedsættes til 21 år. Der ydes bosætningslån og skattepolitisk beskyttelse af unge ægtepar.“

Også Det radikale Venstre prioriterer i sin temmelig triste valgpløje *Hvor står de radikale?* ungdommen højt, nemlig som andet og tredje punkt i programmet. Først uddannelse efter evner uden hensyn til økonomiske kår, og dernæst ungdommens ret til deltagelse i folkestyret gennem indførelse af 21-års valgret.

Tilbage af „ungdomspartierne“ er Dansk Samling, der annoncerer, at folkestyret må sikres og valgretsaldere nedsættes til 21 år. For

mennesket er skabt til andet end at være offer for egenrådige selvherskere. Mennesket er skabt til at bære ansvar for sig selv og sin næste, og det er skabt til frihed på godt og ondt. Derfor må mennesket under frihedens ansvar og i ansvarets frihed selv bygge sit samfund op.

Det er kun Socialdemokratiet og D.K.P., der benytter „belønningsmotivet“ som argument for de 21-åriges adgang til stemmeurnerne. Og ingen nævner Ungdomskommissionen. Der er næppe tale om en forglemmelse, men derimod om, at valgmaterialer var trykt, før kommissionen blev nedsat.

Når man har konstateret, at ungdommen op til oktobervalget fik en så positiv placering i propagandaen, at Knud Kristensen ligefrem fik anbefalet et ungdomsministerium,²⁹ melder det gustne spørgsmål sig straks, om det nu ikke forholdt sig sådan, at da nedsættelsen af valgretsaldere af alle blev kædet sammen med en grundlovsændring, havde sagen reelt lange udsigter. Var det ikke sådan, at ungdommen som kategori blev anbragt i en kommission, mens den i det politiske liv blev „opløst“ i elementer som fx rekrutter, boligsøgende, studerende, lærlinge, unge familier osv. Dansk politik drejede sig fra 1945 og et stykke op i 1960'erne om økonomi og ikke meget andet. Det var inden for disse rammer, ungdommen skulle finde sin plads. I mellemtiden kunne Ungdomskommissionen kortlægge ungdomskategorien. I det efterfølgende skal vi se, om denne vurdering er rigtig.

NOTER

- 1 Hans Kirchhoff. *Kamp eller tilpasning. Politikerne og modstanden 1940-45*. København, 1987, s. 176-199. Der er i november 2001 kommet en ny og stærkt udvidet udgave af denne – efter min mening – bedste og mest engagerede skildring af besættelsestidens hovedemner, nemlig *Samarbejde og modstand under besættelsen. En politisk historie*. Odense, 2001. Outze citerer fra Lawrence of Arabias *Visdommens Syv Søjler*, og citatet retter sig derfor oprindeligt mod situationen efter Første Verdenskrig.
- 2 Niels Wium Olesen. „Tillidskrisen. Socialdemokratisk politik mellem fortid og fremtid 1943-47“, s. 590 i Henrik Lundbak & Henrik Dethlefsen. *Fra mellemkrigstid til efterkrigstid*. København, 1998.
- 3 Med lidt uheld kunne en vælger til det nationale førstekammer gå hen og blive 43 år, inden vedkommende fik adgang til stemmeboksen – til Landstinget var der nemlig kun valg hvert fjerde år og kun i den ene halvdel af landet.
- 4 K.U. *Kampblad for Konservativ Ungdom*, 23.4.1945, s. 9.
- 5 Se fx *Den forbandede utopi*. København, 1995, s. 88.
- 6 *Lederbladet*, juli 1945, s. 137.
- 7 *Frit Danmark*, 26.7.1946.
- 8 *Avisårbogen* nævner således 17. maj (Vilh. Buhl), 20. maj (Alfred Jensen), 21. maj (Christmas Møller), 5. juni (Vilh. Buhl), 9. august (Dansk Samling) 15. august (DKP), 22. august (Socialdemokratiet), 30. august (Det konservative Folkepartis landsmøde).
- 9 *Danmarks socialdemokratiske Ungdom. Beretning om virksomheden 1934-37*, s. 23 ff. (Herefter *D.s.U. 1934-37*).
- 10 *D.s.U. 1934-37*, s. 24.
- 11 *D.s.U. 1934-37*, s. 25.
- 12 *D.s.U. 1937-40*, s. 2.
- 13 *D.s.U. 1937-40*, s. 19 ff.
- 14 *Rød Ungdom*, maj 1943, s. 75.
- 15 Faktisk er der var tale om genbrug. Det unge par var nemlig gennemgående figurer i den „åndelige beredskabsfilm“, Socialministeriet fik drejet om Danmarks sociale lovgivning 1891-1941 – en propaganda-afværgemanøvre over for påtrængende tysk interesse for „Systemet Stauning“ og dets formodede overbeskyttelse af borgerne. Især var det arbejdsløshedslovgivningen, der var i tyskerne fokus. Filmen blev i tysk version fremvist under bivårelse af Johs. Kjærboel på et socialpolitisk møde i Kiel 1942.
- 16 *D.s.U.s sociale arbejdsprogram. Ungdommens sociale problemer*. København, 1944, s. 2. Herefter: *Ungdommens sociale problemer*.
- 17 *Ungdommens sociale problemer*, s. 8.
- 18 *D.s.U. 1937-40*, s. 21.
- 19 *Ungdommens sociale problemer*, s. 12.
- 20 Se ovenfor, samt Niels Wium Olesen, 1998, s. 589 ff.
- 21 D.s.U. og Dansk Ungdomssamvirke vil blive behandlet nedenfor.
- 22 *ABA. Forhandlingsprotokol for D.s.U.s hovedbestyrelse 1944-47*.
- 23 Jens Otto Krag. *Travl tid, god tid*. København, 1974, s. 45.

- 24 Jf. Tage Kaarsted. *De danske ministerier 1929-1953*. København, 1979, s. 306. Kaarsted mener, at vandringerne var mindre dengang end i dag.
- 25 Tage Kaarsted. *De danske ministerier*, s. 306.
- 26 Niels Wium Olesen. *Tillidskrisen*, s. 609. Jf. Oluf Bertolt m.fl. *Folkestyrets problemer. Materialesamling til brug for skoler og studiekredse*. AOF. København, 1945.
- 27 Tage Kaarsted. *Krise og krig 1925-1950*. Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie. Bd. 13. København, 1991, s. 314.
- 28 En tak til Folketingets Bibliotek og Hanne Rasmussen for at måtte benytte samlingen af valgmateriale.
- 29 Radiointerview til Pressens Radioavis efter trontalen 8. november 1945. Statsministeren afviste forslaget med den begrundelse, at han jo havde fået anbefalet så meget, og at der var ministerier nok.

HAL KOCH, DANSK UNGDOMSSAMVIRKE OG UNGDOMSKOMMISSIONEN

Kort efter 9. april 1940 havde nogle folk fra Oxford-bevægelsen taget initiativ til et nærmere samarbejde mellem ungdomsforeningerne.¹ Ideen blev først lanceret over for D.s.U., hvorfra den via et personligt venskab mellem H.C. Hansen og Aksel Møller gik videre til K.U. Tanken var at samle ungdommen om at redde mest muligt af den nationale og kulturelle selvstændighed over til den befrielse, man trods alt håbede på. Det var i en national sindelagskamp, størsteparten af de politiske, upolitiske og folkelige ungdomsforeninger mødtes, da Dansk Ungdomssamvirke (D.U.), i al stilfærdighed blev stiftet 25. juni 1940.² Vedtægterne opererede ikke med en formand. I begyndelsen af september 1940 blev Samvirket nødsaget til at træde offentligt frem. Den særdeles populære idrætsleder Niels Bukh lancerede en idé om „Danmarks Ungdomsforbund“, en altomfattende organisation efter fascistisk forbillede. Da den nationalt forvirrede digterpræst Kaj Munk højroestet støttede forslaget, blev man i Ungdomssamvirket opmærksom på behovet for en markant personlighed, der som talsmand kunne tage konkurrencen op med Niels Bukh og hans ligesindede repræsentanter for et „genrejst“ Danmark. Valget faldt på Hal Koch.

Uden for fagkredse var Hal Koch på dette tidspunkt en ukendt teolog på 36 år med en imponerende hurtig og målrettet karriere bag sig. Karrieren tydede dog ikke på nogen særlig interesse for ungdommen – ud over den nødvendige pædagogiske indsats som professor i nordisk kirkehistorie og et bijob på Akademisk Studenterkursus. Den pegede heller ikke i retning af Ungdomssamvirkets demokratiprojekt eller dets udvikling til medborgeropdragelse, også kaldet opdragelse til demokrati. Hal Kochs adgangsbillet var en række forelæsninger om den unge Grundtvig i september 1940.

Grundtvigs virkelighedsforståelse kunne efter Hal Kochs mening bruges i Danmarks eksistenskamp. Virkeligheden hed dansk folkeånd. Skulle den overleve, måtte ungdommen opdrages til demokrati. Den ældre, politisk aktive elite, på dette tidspunkt først og fremmest socialdemokrater og kon-

servative, måtte gå forrest i foreningsarbejdet og inddrage de unge. I foreningerne lærte de demokratiets forudsætninger i form af samtalen. Sine ideer offentliggjorde Hal Koch i et utal af foredrag, artikler og kronikker, i 1942 samlet i bogen *Dagen og vejen*. Heri fremstod også Hal Kochs skepsis over for Christiansborg-politikerne.

I den sammenhæng er der også grund til at minde om, at det afgørende ikke er det, som foregår på Christiansborg. Hvad der sker derinde vil aldrig blive andet end en tro afspejling – måske lidt ringere, måske lidt bedre – af *det, som foregår ude i det folkelige liv*. Det er der, slaget står. Tingmødet for Dem og mig sættes aldrig på Christiansborg, men derfor sættes det alligevel.

Ved at deltage i dagligdagens tingmøder, fx i det folkelige foreningslivs bestyrelsesmøder eller i sognerådets månedlige møder, blev man opdraget *til* demokrati. Opdragelse *i* demokrati var derimod den mere eller mindre pas-

Frit Danmark 25. januar 1946. Hal Koch førte klar tale. Hans personlige integritet, indsatsen for Dansk Ungdomsamvirke og den nationale sindelagskamp betød, at han kun i begrænset omfang blev udsat for befrielsessommerens offentlige mening.

sive tilegnelse af lærebogsstof om samfundets opbygning. Hal Kochs afstandtagen til Christiansborg-politikken var dog ikke ensbetydende med, at han vendte politikerne ryggen, ligesom han også stod ved samarbejdspolitikens nødvendighed. Han var ikke uenig i den førte politik, men man skulle efterfølgende stå ved sine gerninger og vedkende sig sit ansvar. På netop dette punkt skuffede befrielsessommeren ham dybt, men da han i sommeren 1945 blev bedt om at indtræde som formand for den kommende ungdomskommission, sagde han ikke desto mindre ja. Pligtfølelse og det forhold, at opfordringen kom fra den socialdemokratiske samarbejdspartner i Ungdomssamvirket, Hans Hedtoft, har formentlig gjort udslaget sammen med den nærliggende interesse i om muligt at føre ideerne fra Ungdomssamvirket videre i kommissionen.

Fra omkring årsskiftet 1941-42 kunne man i D.U.s *Lederbladet* se fremført tanker om rent ungdomspolitiske initiativer, fortrinsvis af social art. De var tydeligvis inspireret fra Sverige og lanceredes af to aktive kvinder inden for Dansk Kvindesamfund, Lis Groes og Britt Friis. På samme tid begyndte D.s.U. at fremlægge sin gamle idé om en særlig ungdomslovgivning fremsat i et særligt ungdomsparlament og gennemført af en ungdommens minister. Disse tiltag kulminerede efter august 1943 og indgik som vist ovenfor i flere af de nyskrevne partiprogrammer fra sommeren 1945, ligesom de dannede grundlaget for Ungdomskommissionen samme år. Ungdommens sociale problemer var sat på dagsordenen.³

Dansk Ungdomssamvirkes repræsentantskab tog problemstillingen med et Ungdommens Råd op i oktober 1942. Hal Koch anbefalede det, såvel centralt som lokalt. Det skulle repræsentere en sagkundskab, myndighederne kunne konsultere, når spørgsmål af afgørende betydning for ungdommen skulle ordnes. Af hensyn til det indre sammenhold henskød Hal Koch forslaget til drøftelse i de enkelte organisationer. D.s.U. tog derefter skridt til ihærdigt og selvstændigt at arbejde for sin egen vision om et Ungdommens Råd og et Ungdommens Sociale Program.

Med artiklen „Opgørets Time“ i *Lederbladet* december 1943 tog Hal Koch klar stilling til den indrepolitiske storvask, han forventede måtte følge på besættelsens ophør og – ikke mindst – til „det sociales“ placering i tiden derefter. Artiklen var en appel til ungdomslederne om ikke at hæfte sig ved, hvad han betegnede som fortidens usselhed, og fælde selvretfærdige domme, men tværtimod vende blikket fremad mod en positiv fremtid.

For at tale rent ud. Efterkrigstidens egentlige – for ikke at sige eneste – problem er dette, om den nationale solidaritet kan omsættes i et virkeligt økonomisk fællesskab, hvor byrderne fordeles efter evne – ikke efter evne til at skubbe fra sig. Den megen tale om at løfte i flok og stå skulder ved skulder kan ikke være gratis. Nu kommer snart den tid, hvor regningen præsenteres. Og den *skal* betales, om vi da vil redde vor egen menneskelige velanstændighed.

Regningen var for Hal Koch, hvad han kaldte en fornuftig socialpolitik. Først når den var gennemført, kunne man med æren i behold tale om at være i samme båd. Ungdommen måtte inddrages i den socialpolitiske og demokratiopdragende proces, og som introduktion hertil – foruden som indlæg i den dagsaktuelle debat om det sejrende demokrati – sammenfattede og reviderede Hal Koch sine mange indlæg og foredrag til bogen *Hvad er Demokrati?*, der i efteråret 1945 udkom i en form, der direkte var rettet mod studiekredsarbejde.

Sammenholder man D.s.U.s sociale ungdomsprogram fra august 1944 med *Fremtidens Danmark* fra august 1945 og kommissoriet til Ungdomskommissionen fra oktober 1945, fremstår en klar og lige linje fra ide til handling. D.s.U. havde haft tiden med sig til at føre sine tanker igennem. Ungdomskommissionen fik pålagt at undersøge ungdommens arbejds- og indkomstforhold, faglig uddannelse, dens boligforhold og mulighed for „en sund udnyttelse af fritiden“, herunder støtte til foreninger, fritidslokaler og idrætsliv. Desuden skulle den se på de unges familiedannelse, en eufemisme for seksualvejledning, og bosætning. Afslutningsvis, og formentlig i lyset af besættelsesårenes „spændende“ sider, blev det pointeret, at

kommissionen skal i sit arbejde i første række tage sigte på mulighederne for gennem positive foranstaltninger at sikre den normale ungdom en harmonisk social og kulturel udvikling, men skal samtidig optage spørgsmålet om den asociale ungdoms problemer til behandling med særlig henblik på forebyggelse af ungdomskriminaliteten.

Den gennemgående overskrift i alle her nævnte programerklæringer var „fuld beskæftigelse“ som middel til at stabilisere det demokratiske system. „Demokratierne må vise, at de ikke alene kan vinde krige, men at de også kan skabe social tryghed,“ formulerede *Fremtidens Danmark* sig. Fuld beskæftigelse, social tryghed og demokrati blev i efterkrigsprogrammerne fremstillet som indbyrdes afhængige størrelser og i den nævnte rækkefølge.

Det politiske demokrati havde vist sig ufuldkomment uden en social dimension. Med demokrati mentes efter 1943 ganske klart økonomisk demokrati i en eller anden form.

Den samfundsmæssige udvikling, der nu satsedes på, efterspurgte en højere kvalificering af arbejdskraften og forbedrede muligheder for at tilpasse sig rollen som samfundsborger. Det skulle ske gennem en ændret uddannelses- og socialpolitik, en egentlig ungdomspolitik. Da befrielsessommrens eufori meget hurtigt afløstes af ustadige politiske tilstande, blev det klart, at den særlige ungdomspolitik ingen muligheder havde for at vinde parlamentarisk flertal, og at ungdomsorganisationerne stod splittede. Ved at henskyde sagen til grundig analyse i en særlig ungdomskommission holdtes dialogen i gang, de involverede ungdomsorganisationer fik mulighed for at gøre deres indflydelse gældende, og der sendtes et umisforståeligt signal til ungdommen om, at dens problemer og ønsker blev taget alvorligt. En mindre elskværdig tolkning af formålet med at placere ungdommens problemer i en kommission kunne være, at der hermed var skabt en *syltekrukke* – det politiske establishment fik tid til at se udviklingen an og observere, om det ikke ville gå som sædvanligt, at tingene faldt på plads i de vante folder. Hertil hørte en forhåbning blandt politisk aktive om, at den del af de unge, der gennem Ungdomssamvirket var blevet inspireret af den fremvoksende idé om en demokratiseringskampagne, ville melde sig ind i de politiske partier, vel at mærke de „rigtige“ partier som Socialdemokratiet, Det konservative Folkeparti, Venstre og Det radikale Venstre.

UNGDOMSSAMVIRKETS SKITSE TIL EN KOMMISSION 20. JUNI 1945

Som omtalt var det lykkedes D.s.U. at dreje fokus inden for Ungdomssamvirket fra *det politiske* til *det sociale*. Samvirket kunne og skulle bruges som en løftestang i efterkrigstidens ungdomspolitiske fremstød. Set med D.s.U.-briller havde Samvirket den skønhed, at det repræsenterede en ungdomspolitisk og -organisatorisk bredde. Kunne man spænde Samvirket for sin vogn, ville en ungdomskommission få tillagt en langt større legitimitet, end hvis den fremstod som et blot og bart socialdemokratisk projekt. I samme retning befordrede den politisk aktive embedsmand Henning Friis D.s.U.s strategi, tydeligst gennem udvælgelsen af medlemmer til den store kommission og forslagene til, hvordan arbejdet i den skulle organiseres.

Umiddelbart efter befrielsen tog man i Ungdomssamvirkets bestyrelse stilling til egen fremtid, herunder organisationsformer og opgaver i relation til „eventuelle regeringsinitiativer.“ Hvad der lå i det sidste, fremgik med al tydelighed af Vilh. Buhls trontale den 9. maj, nemlig „en lovgivning til varetagelse af ungdommens interesser“. På mødet den 25. maj blev der lagt op til et fælles initiativ i forhold til Buhls løfte:

Gram gjorde opmærksom på, at der i trontalen var en håndsækning, der ikke blot bør betyde diskussion, men også realiteter. Foreslog, at man med samtlige ungdomsorganisationer drøfter en samlet henvendelse til regering og rigsdag om nedsættelse af en ungdomskommission. Det vedtoges at indbyde ministrene Hedtoft-Hansen, H.C. Hansen, Kraft, A.M. Hansen og Mogens Fog til repræsentantskabsmødet, der var berammet til den 20. juni.⁴

Vilh. Buhls løfte til ungdommen var meget kortfattet og meget lidt konkret, og der var ikke blevet målet et eneste ord om en ungdomskommission. D.s.U.-formanden og medlem af Ungdomssamvirkets arbejdsudvalg Victor Grams udlægning af teksten kan derfor kun skyldes en forhånds aftale med de socialdemokratiske ministre i regeringen, først og fremmest arbejds- og socialminister Hans Hedtoft. Af minister mødereferater taget af H.C. Hansen fremgår, at spørgsmålet var blevet behandlet den 9. maj, og D.s.U.s hovedbestyrelsesresolution den 24. juni 1945 peger også entydigt i denne retning, jf. nedenfor.

På Ungdomssamvirkets repræsentantskabsmøde den 20. juni forelagde Gram på bestyrelsens og D.s.U.s vegne et forslag til resolution om nedsættelse af en ungdomskommission. Resolutionen var enstemmigt vedtaget: „Formålet skal være at bringe de lovgivende myndigheder i forbindelse med alle ungdommens stemninger og ønsker“, forklarede Gram.

Fra D.s.U.s side vil vi intet have imod, at en sådan ungdomskommission går over til at blive et permanent organ, et Statens Ungdomsudvalg på linje med de kommunale. Vi skal opløse D.U., når dets opgaver er løst, og når det kan erstattes af en anden og bedre samarbejdsform.

Og videre:

Under henvisning til statsminister V. Buhls ord i trontalen om, at der tilsigtes „gennemførelse af en lovgivning til varetagelse af ungdommens

interesser“, opfordrer repræsentantskabet for Dansk Ungdomssamvirke med tilslutning fra repræsentanter for Danmarks kommunistiske Ungdom, Dansk Samlings Ungdomsgruppe og Dansk Vandrelaug – forsamlet til møde i København den 20. juni 1945 – regering og rigsdag til snarest muligt at nedsætte en alsidigt sammensat ungdomskommission til en hurtig og grundig undersøgelse af alle sider af ungdommens kulturelle, sociale og uddannelsesmæssige problemer og til over for regering og rigsdag at afgive betænkning med forslag til påkrævede lovforanstaltninger. Repræsentantskabet er af den opfattelse, at en sådan kommission – af hvilken man må forvente nyt initiativ med hensyn til ungdommens fastere og mere positive placering i dansk folkestyre – foruden sagkyndige samt medlemmer af Rigsdagen også må give plads for repræsentanter for de folkelige og politiske ungdomsorganisationer.

Resolutionen var et mesterstykke, en opvisning i det muliges kunst under de rette betingelser og en komplet sejr for D.s.U.s kurs. *Ungdommen og samfundet* fra 1936 og ikke mindst *Den unge generation og samfundet* fra 1938 blev tryllet frem, mens *Ungdommens sociale problemer* med dens forslag om ungdomsnævn og -råd blev distanceret. Teksten er med andre ord mere end interessant. For det første var opfordringen udformet som en henvendelse fra D.U. plus de nu legaliserede kommunister og tilkomne Dansk Samling- og Dansk Vandrelaug-folk. Det var det tætteste, man kunne komme en henvendelse fra den samlede danske ungdom. For modtageresåvel som for afsenderen var dette en iøjnefaldende styrke. Man bemærker dog, at D.s.U.s rolle ikke underspilles. Victor Gram udtaler sig på begge organisationers vegne, uagtet der var tale om en enstemmig vedtagelse. For det andet pegede resolutionen konkret på en kommission, selv om hverken Buhls trontale eller hans 17. majtale efter Ungdommens Fakkeltog ytrede noget i den retning. Af kommissionen forventede man nyt initiativ med hensyn til at få ungdommen fastere og mere positivt placeret i det danske folkestyre – en formulering, der direkte greb tilbage til D.s.U.s kongres i påsken 1943, gentaget af Victor Gram i *Rød Ungdom* december samme år og nærmest ordret hentet ud af *Ungdommens sociale problemer* sommeren 1944. Endelig blev kommissionens sammensætning og virksomhed beskrevet så nøje, at ikke meget var overladt til fantasien. Den skulle bestå af sagkyndige, af medlemmer af Rigsdagen og af repræsentanter for de folkelige og politiske ungdomsorganisationer. Man noterer rækkefølgen og den lidt ydmyge forventning til, at der også måtte gives plads til ungdomsorganisationerne. Formentlig var der tale om alt andet end koketteri. Man ville foregribe en situation, der bar i retning af en ren embedsmandskommission, hvor de berørte parter ville blive hørt, men

altså ikke sad med ved bordet. I samme retning pegede Grams indledende begrundelse for kommissionens nedsættelse, nemlig at bringe de lovgivende myndigheder i forbindelse med *alle* ungdommens stemninger og ønsker. Virksomheden var tilsvarende nøje stipuleret: *Alle* sider af ungdommens kulturelle, sociale og uddannelsesmæssige problemer skulle undersøges hurtigt og grundigt og munde ud i betænkninger med forslag til lovinitiativer. Resolutionen er her meget tæt på formuleringen i *Den unge generation og samfundet*, men igen er det værd at lægge mærke til rækkefølgen: kulturelle, sociale og uddannelsesmæssige problemer. Man kan med stor sandsynlighed gå ud fra, at det ikke lige var i den orden, ungdommen ønskede dagligdagens eller for den sags skyld tilværelsens spørgsmål taget under behandling, uanset at kommissionen skulle opfange alle stemninger og alle sider af problemerne. Formentlig var rækkefølgen resultat af et nødvendigt kompromis mellem de folkelige og de politiske interesser i Ungdomssamvirket.

Blot fire dage efter, den 24. juni, fulgte D.s.U. sagen op med en hovedbestyrelsesresolution, der placerede kommissionen i det politisk-administrative univers:

Vi støtter den af Dansk Ungdomssamvirke til regering og rigsdag foreslåede nedsættelse af en ungdomskommission. Det er vort ønske at denne bør nedsættes af og sortere under Arbejds- og Socialministeriet. Det må overvejes om denne ungdomskommission ikke bør udvikles til et permanent statsligt ungdomsorgan, som til enhver tid kan være rådgivende over for regering og rigsdag ved behandling og indsamling af materiale vedrørende ungdommens problemer.⁵

Man anbragte således kommissionen i Hans Hedtofts ministerium, og gentog ønsket om, at kommissionen blot var første skridt hen imod et permanent statsligt organ. Tilkendegivelsen faldt i afsnittet med den sigende overskrift „Demokratiet må aktivisere ungdommen“. Essensen heri var, at gav man ungdommen medindflydelse på løsningen af egne problemer, ville den kvittere med at føle sig fastere knyttet til folkestyret og vise demokratisk ansvarsbevidsthed til gavn for det fremtidige opbygningsarbejde såvel politisk som økonomisk, socialt og kulturelt. Rækkefølgen er politik først og kultur siden, for her talte man direkte til egne kammerater. Dernæst siger det næsten sig selv, at 21-års valgret og valgbarhed stod i front i hovedbestyrelsesresolutionen. Som tak for sin indsats forventede ungdommen denne tillids erklæring, hed det.⁶

HENNING FRIIS UDLÆGGER TEKSTEN

Til stede under Ungdomssamvirkets repræsentantskabsmøde den 20. juni 1945 var Arbejds- og Socialministeriets statsvidenskabelige konsulent og fuldmægtig sammesteds, Henning Friis. Ministeren var inviteret, men deltog ikke. Som nævnt må man stærkt formode, at resolutionens indhold var forhåndsafhandlet. Henning Friis har fået teksten med tilbage senest efter mødet og lagt den frem for ministeren samme dag.

Hoslagte resolution er i dag blevet vedtaget under almindelig tilslutning fra Ungdomssamvirkets repræsentantskabsmøde. I tilknytning til resolutionen udtalte *Gram*, at han for sit vedkommende ønskede at kommissionen blev et permanent organ, og at den blev nedsat under Arbejds- og Socialministeriet, *som dækker langt de fleste af de emner, som i dag er af interesse for ungdommen*. Så snart jeg har udkastet til Deres foredrag om de nordiske problemer færdig – des angående – skal jeg udarbejde en redegørelse for arbejdet i den svenske Ungdomsvårdskommitté samt oversigt over de aktuelle emner herhjemme (jeg har gennemgået spørgsmålene med *Gram*).⁷

Den taktisk-politiserende embedsmand Henning Friis har digtet videre på indledningen til Grams resolutionstekst og anført sin egen arbejdsplads som den centrale aktør. Dette var ikke ganske i overensstemmelse med virkeligheden, men sikkert til glæde for Hedtoft. En anden og lige så naturlig placering for Ungdomskommissionen havde ellers været Undervisningsministeriet. Her havde de faktisk én i forvejen, med samme navn og nedsat 1938 – herom i det afsluttende kapitel – men porteføljen lå hos den ikke særligt udfarende radikale minister, A.M. Hansen. Endelig eksisterede der et langvarigt jalousiforhold mellem Undervisnings- og Socialministeriet mht. hvem der havde med ungdommen at gøre. Siden 1933 havde Socialministeriet bevæget sig ind på Undervisningsministeriets domæne mht. uddannelse, dels af arbejdsløse, dels aflærlinge. Friis slog altså på de rette strenge med sin tolkning. Hedtoft havde brug for en god sag for det departement, han havde fået tildelt, og som ikke svarede til hans rangfølge i Socialdemokratiet. Her var han for tiden distanceret af H.C. Hansen i spidsen for Finansministeriet. Jens Otto Krag, protegé af Hedtoft, erindrer:

Da rygtet – dengang levede man på rygter – kort før femte maj gik byen over, at HC skulle være finansminister, var der folk som ikke troede på det. En fremtrædende partifælle, langt fremme både i rigsdag og kommu-

nalpolitik, sagde med norsk accent: „Det kan ikke være muligt“. Men det var det. Hedtoft måtte „nøjes“ med socialministerposten, som han både sagligt, følelsesmæssigt og politisk var glad for, og som bragte ham et strålende samarbejde med embedsmændene ... men i regeringen var han blandt socialdemokraterne højest nummer tre.⁸

Kan hende, at Friis med sit udspil havde blikket fast rettet mod karriere og fremtidsperspektiv i form af et kommende sociologisk forskningsinstitut.⁹ Henvisningen til Victor Grams medvirken til at kortlægge de aktuelle ungdomsproblemer bekræfter blot endnu en gang D.s.U.-formandens nøgleposition i forløbet – foruden at virke beroligende på ministeren.

Månedet efter, den 24. juli 1945, kunne Henning Friis fremlægge et større notat – „som formentlig [er] af interesse“ – om nedsættelsen af en ungdomskommission.

For så vidt regeringen mener at ville nedsætte en sådan kommission nu – og det vil formentlig virke skuffende, såfremt man ikke giver agt på den nuværende lejlighed til samling om løsning af de unges problemer – må man først se at indramme de problemer, som en sådan kommission skal befatte sig med. Vejledende herved kan bl.a. være den svenske Ungdomsvårdskommittés arbejde og planer for hvilke der nærmere er redegjort i vedlagte bilag.

Efter denne pædagogiske vejledning med appel om at imødegå skuffede forventninger forklarer Friis, hvordan ungdomsproblemer opstår, og hvordan de kan tackles:

Ungdomsproblemer opstår ved en vekselvirkning mellem de unge og samfundet. Samfundets faktiske opbygning og struktur står på en række punkter i modsætning til, hvad der kræves for opnåelse af maksimal harmoni i de vanskelige overgangs- og ungdomsår. Ungdomsproblemerne hænger derfor sammen med samfundsforholdene i almindelighed og kan i mange tilfælde i sin helhed kun løses i forbindelse med ændringer af disse. Men det er dog muligt på de fleste punkter at udskille særlige problemer og delløsninger for de unge

– en slutreplik, ministeren sikkert har været glad for. Situationen havde i modsat fald været uoverskuelig og politisk umulig at håndtere. Men, forklarer Friis videre, er bolig-, beskæftigelses- og indtægtsforholdene de centrale områder for en kommende kortlægning. Først når boligen generelt var blevet

mere rummelig, kunne ungdommens stilling i familien, udnyttelsen af fritiden og vilkårene for seksuallivet forbedres. Dansk Ungdomssamvirke havde undersøgt behovet for kollektivhuse og klublejligheder, og svenskerne havde foreslået at placere „ungdomsværelser“ uden for lejligheden. Som det vil fremgå, kom alle forholdene med i betænkningen om Ungdommens boligforhold fra 1946.

Med hensyn til næste omdrejningspunkt, ungdommens beskæftigelsesforhold, pegede Friis på, at det ringe fødselstal i 20'erne og 30'erne betød lav arbejdsløshed for ungdommen, en tilstand der manede til omtanke i brugen af erhvervsvejledning og uddannelse: Den ringe ledighed kunne nemlig have den effekt, at de unge groede fast i erhverv, der var uden perspektiv, når de var kommet ud over ungdomsårene. I samtiden var der ikke mindst nervøsitet for gruppen af ufaglærte, dem der var startet som buddrenge, og nu var arbejdsdrenge i jord- og betonarbejdernes kreds, og for de mange, der under krigen var vænnet til et lavt arbejdstempo, og som skulle til at omstille sig til nye tider under taylorismens planøkonomiske fremdrift. Begge grupper hang fast i deres erhverv. For de fleste unge lå problemet imidlertid et helt andet sted, nemlig deri overhovedet at få en læreplads.

Endelig var ungdommens indtægtsforhold karakteriseret ved de store lønforskelle, nemlig mellem lønnen til arbejdsdrenge og lærlinge i den ene ende af skalaen, og den komplette indtægtsløshed for gymnasiaster og studerende i den anden. Disse sidste var helt afhængige af familieoverhovedet.

Efter dette vuede hen over ungdommens situation drager Henning Friis en temmelig ledende delkonklusion og afstikker grænserne for kommissionens fremtidige arbejdsopgaver:

Såfremt man som kommissionens mål opstiller ønsket om at sikre ungdommen en harmonisk social og kulturel udvikling med det videre mål at give ungdommen en „fastere og mere positiv placering i dansk folkestyre“ (Dansk Ungdomssamvirkes resolution), vil kommissionens arbejde komme til at bestå i at undersøge ungdommens levetilstand såvel i materiel som psykisk henseende og stille forslag om forbedringer, hvor det skønnes påkrævet indenfor følgende hovedfelter,

foruden de nævnte arbejds-, bolig- og indtægtsforhold desuden de unge uden for familien, familiedannelse og bosætning, fritidsudnyttelsen og til slut den asociale ungdoms problemer. I alt syv hovedfelter, hvortil Friis åbner mulighed for et ottende, nemlig at det kan „overvejes, hvorvidt spørgsmålet om forbedrede muligheder for ungdommens adgang til den

højere undervisning, *Den højere uddannelses demokratisering*, skal optages på ungdomskommissionens dagsorden“. Friis henviser her til en D.s.U.-pjece, som han selv havde en god andel af æren for.

Bortset fra spørgsmålet om den asociale ungdom havde Friis hermed omkranset de ungdomspolitiske initiativer, der mest tydeligt var blevet fremskrevet i D.s.U.s resolutioner siden 1936. Tidens bekymring for afvandringen fra land til by, familien i krise – væksten i antal skilsmisser og faldet i antal kirkelige bryllupper og barnedåb, den påståede promiskuitet osv. – og behovet for støtte til „sund underholdning og fritidsbeskæftigelse“ var overtaget fra de konservatives program, mens afsnittet om den asociale ungdom helt var viet til ungdomskriminaliteten.

Til sidst opridses Friis kommissionens sammensætning. Ungdomssamvirket har bedt om, at der foruden sagkyndige samt medlemmer af Rigsdagen gives plads for de folkelige og politiske ungdomsorganisationer, hvilket betyder – „såfremt kommissionen nedsættes nu“ – at ungdomsorganisationer fra de fire store partier, Socialdemokratiet, Venstre, de konservative og Det radikale Venstre, skal suppleres med ungkommunister og Dansk Samling. Retsforbundet er gledet ud. De folkelige og kirkelige ungdomsbevægelser er så talrige, at Friis foreslår et udsnit bestående af en fra De danske Ungdomsforeninger (de grundtvigianske) og en fra spejderbevægelsen. Dansk Ungdomssamvirke kan repræsenteres ved formanden, Hal Koch, som derved bliver talsmand for samtlige tilsluttede foreninger – en „gidselkonstruktion“, der skulle opfange de organisationer, der ikke blev plads til, fx Danmarks Afholdsungdom, Danmarks kristelige Studenterbevægelse, Dansk Kvindesamfunds Ungdom og De danske Gymnastikforeninger.¹⁰ For at kommissionen ikke skulle få slagside, burde der formentlig sidde en repræsentant for Arbejdernes Oplysningsforbund i den. Derimod satte Friis spørgsmålstegn ved, om der var grund til nogen særlig repræsentation for Rigsdagen. De politiske partier måtte vel være dækket ind gennem deres ungdomsorganisationer, „og i det hele bør der vel lægges vægt på, at kommissionens medlemmers gennemsnitsalder ikke bliver for høj.“ Fra administrationens side forestillede Friis sig et, eventuelt to, medlemmer fra Arbejds- og Socialministeriet og et fra Undervisningsministeriet. Kommissionens arbejde burde efter Friis' mening i høj grad foregå i underudvalg, hvor særligt sagkyndige kunne få plads, „hvorved eventuelle stridigheder om repræsentation kan udjævnes.“ Endelig måtte der til kommissionen knyttes et sekretariat bestyret af en ledende sekretær i spidsen for hjælpesekretærer stillet til rådighed for underudvalgene. Konstruktionen var bl.a.

kendt fra Socialministeriets Befolkningskommission 1935 og fra den svenske pendant.

M E D L E M M E R N E U D S Ø G E S

Når man efterfølgende betragter Ungdomskommissionens administrative opbygning og rækken af dens udtalelser og betænkninger, kan man konstatere, at Hans Hedtoft var overordentlig lydhør over for sin embedsmands forslag. Hedtoft ville gerne have kommissionen nedsat i sin ministertid og underlagt sit departement, og i løbet af september kom der skub i udviklingen. Socialministeriets departementschef Hans Henrik Koch tog en samtale med Hal Koch – de to var ikke i familie med hinanden – for at spørge, om han kunne overtales til at blive formand for den kommende kommission. Overtales var i og for sig det rigtige ord. Hal Koch påtog sig hvervet mere af pligt end af lyst. Afgørende for hans tilsagn var en forventning om, at kommissionen skulle arbejde hurtigt, være færdig inden for et par år. Der gik syv, som Hal Koch senere betegnede som De syv år for Lea. Men H.H. Koch kunne melde tilbage til ministeren, at sagen var i orden. I et brev fra Hedtoft den 25. september 1945 beder han Hal Koch om et møde „om et par dage“, hvor de to kan drøfte det udkast til kommissorium, Henning Friis havde udarbejdet den 15. september sammen med en liste over de ungdomsorganisationer, man mente burde deltage. Kommissorium og medlemsliste var blevet lagt frem på et ministermøde den 16. oktober og vedtaget med enkelte tilføjelser. Hedtoft fik her indføjret, at initiativet var udgået fra arbejds- og socialministeren – valget stod for døren – men ellers kom der et par deltagere mere med på listen foruden en opsummering af henvendelsen i juni fra Ungdomssamvirket og Henning Friis' oplæg fra 24. juli. Da Hedtoft og Hal Koch mødtes, var alle formaliteter således klaret.

Henning Friis udarbejdede herefter et brev til de organisationer og enkeltpersoner, der var enighed om skulle kontaktes, ikke færre end 26 i alt. Foruden de politiske ungdomsorganisationer, D.s.U., K.U., V.U., R.U., D.K.U., Retsforbundets Ungdom og Dansk Samlings Ungdomsgrupper, rettedes der henvendelse til Faglig Ungdom, De danske Ungdomsforeninger (sammenslutning af ikke-politiske foreninger), De studerendes Fællesråd, Dansk Kvindesamfund, Kvindeligt Arbejderforbund, KFUK og KFUM, AOF, Foreningen af Højskoler og Landbrugsskoler og Dansk Vandrelaug. Dernæst til de „ungdomsbeslægtede“ ministerier, Undervisnings-, Justits- og Statsministeriet samt Forsvarsministeriets Foredragsudvalg, dvs. organisa-

tionen „Folk og Værn“, der i nært samarbejde med Ungdomssamvirket havde varetaget „værneviljen“ under besættelsen. Til enkeltpersoner sendtes brev til kontorchef i Arbejds- og Socialministeriet, Alice Bruun, i hendes egenskab af ekspert på forsorsområdet, Henning Friis (ledende sekretær), Hal Koch (formand), chef for Arbejds- og Socialministeriets Beskæftigelsescentral, Axel Skalts (viceformand), sammen med Henning Friis ministerens livline til kommissionen, departementscheferne H.H. Koch, Arbejds- og Socialministeriets Socialdepartement, og Jacob Høirup, Arbejds- og Socialministeriets Arbejdsdepartement. Hermed skulle mange være taget i ed, men som forudset af Henning Friis forekom der hurtigt anfald af jalousi med efterfølgende høfligt-fornærmede anmodninger om repræsentation.

K O M M I S S O R I E T

Brevet indledtes med at referere til Ungdomssamvirkets henvendelse af 20. juni og fortsatte derefter med to særlige forhold. For det første, at ungdomsorganisationerne i de seneste år havde peget på det nødvendige i at bedre ungdommens ydre kår, underforstået med rette. Og for det andet, at der var et behov for „i højere grad end det hidtil har været tilfældet“ at støtte bestræbelserne for ungdommens positive placering i det folkestyrede samfund, som omtalt en ren D.s.U.-formulering. Regeringen havde derfor, som foreslået af arbejds- og socialministeren, besluttet at nedsætte en kommission med repræsentanter for det folkelige og politiske ungdomsarbejde til at foretage de fornødne undersøgelser af ungdommens særlige problemer og behov og på grundlag heraf fremsætte egnede forslag. Til kategorierne problemer og behov henregnede brevet arbejds- og indkomstforhold, faglig uddannelse, boligforholdene og mulighederne for en sund udnyttelse af fritiden, hvortil hørte økonomisk støtte, etablering af fritidslokaler og idrætslivets vilkår. Endelig blev det stillet i udsigt, at kommissionen skulle tage hensyn til de problemer, som vedrørte de unges familiedannelse og bosætning. Som slutreplik indgik, at kommissionen i første række skulle rette sin opmærksomhed mod, hvorledes den normale ungdom gennem positive foranstaltninger sikredes en harmonisk social og kulturel udvikling, men dernæst undersøge den asociale ungdom og ungdomskriminaliteten.¹¹ Til beroligelse for dem, der overvejede, hvad henvendelsen mon kunne medføre af arbejde og møder, nævntes, at kommissionen havde adgang til at tilkalde sagkyndig bistand samt repræsentanter for organisationer og grene af administrationen.

Brevet afgik dagen efter, 17. oktober 1945, Ungdomskommissionens officielle fødselsdag. Det blev samtidig meddelt, at kommissionen begyndte sit arbejde med en generaldebat i dagene 10.-12. december.¹²

Præliminært havde Henning Friis sonderet tilslutningen i hovedparten af de politiske og folkelige ungdomsforeninger og således skaffet sig mundtligt forhåndstilsagn fra 18 deltagere. Resten blev kontaktet, efter at H.H. Koch og Henning Friis havde hørt sig for og konfereret med kolleger fra de tilgrænsende ministerier og fra Dansk Ungdomssamvirke. I enkelte tilfælde tilkendegav man det hensigtsmæssige i, at NN indtrådte i kommissionen, i andre bad man ligefrem om, at organisationerne var velovervejede mht. de folk, de ville sende. De skulle lægge vægt på, „at repræsentanterne fra vor side er så rigtigt indstillede og sagligt kvalificerede, at vi kan få den bedste mulighed for at præge arbejdet“, som det hed i Hedtofts brev til formændene for AOF og Kvindeligt Arbejderforbund. Oven på den vejledning kommenterede Kvindeligt Arbejderforbund, at forretningsudvalget havde valgt fru Toni Grøn, „en dygtig ung kvinde, stærkt interesseret i ungdomsarbejdet“, som sikkert ville gøre god fyldest i kommissionen.¹³

DE OVERSETE OG JALOUX REPRÆSENTANTER

Henning Friis havde forudset, at forsmåede organisationer ville komme med indsigelser og følge op med mere eller mindre elegant benarbejde. Profetien holdt til fulde stik. Således henvendte Afholdsbevægelsens Ungdom sig til Ungdomssamvirkets sekretær, Einar Nielsen, med ordene „Gode ven!“, fordi man angiveligt mente, at han havde haft en finger med i spillet med hensyn til at give ministeriet „råd“ om medlemmer, og bad ham „ordne denne sag under hånden og uden stort postyr“. Sagen passerede H.H. Koch, og Henning Friis svarede med en standardformulering om, at ministeriet måtte nære stærke betænkeligheder ved at udvide den i forvejen 26 medlemmer store kommission. I stedet ville afholdssungdommen blive repræsenteret i et arbejdsudvalg om ungdommens fritidsudnyttelse.

Afholds-Ungdommens Fællesråd slog på afholdsspørgsmålets centrale placering ved løsningen af ungdommens problemer generelt, i hvert fald alle dem, der var opregnet i kommissoriet, og tilføjede, at Hal Koch nærmest på forhånd havde lovet dem en plads. De havde jo været medlem af Ungdomssamvirket. Desuden havde den svenske Ungdomsvårdskommitté „flere repræsentanter“ fra afholdsbevægelsen. Herbergsringen derimod henholdt sig til vandrelivets store betydning for de unge, sundhedsmæssigt og ånde-

ligt. Det bragte dem ud i den frie natur og lærte dem at sætte pris på de værdifulde glæder og oplevelser, der lå derude. Vandrernes antal ville endvidere stige, når ferieloven fra 1938 kom til at gøre sig gældende i fuld udstrækning. Bag den facile henvendelse mærkes ærgrelsen over, at konkurrenten, Dansk Vandrelaug, havde fået sæde i kommissionen. Så var der langt mere utilsløret fornærmelse i Dansk Danse-Forbunds brev. Man havde „erfaret at hr. danse-lærer Børge Kisbye udøver en vis rådgivende virksomhed over for Rigsdagens Ungdomskommission, specielt hvad angår danseundervisningen“ og ville gerne vide, hvilke omstændigheder der havde ført til, at kommissionen var kommet i forbindelse med hr. Kisbye, og hvad hr. Kisbyes råd til kommissionen gik ud på. Kisbyes meninger var helt private, han havde ikke under nogen form bemyndigelse, endsige var udpeget til at handle på de ansvarlige danselærerorganisationers vegne. Dansk Danse-Forbund, der talte ca. 800 af Danmarks betydeligste dansepædagoger som medlemmer, havde været bedst egnet til at løse opgaven, men nu havde man søgt bistand hos en enkeltperson, sluttede man vredt af med.

Større alvor var der imidlertid i sagen om De danske Gymnastikforeninger og De danske Skytte-, Gymnastik- og Idrætsforeninger, hvor Indenrigsministeriets departementschef, J.L. Sauerbrey, interвенerede over for sin kollega, H.H. Koch. „Kære Koch!“ blev i et brev af 9. november 1945 gjort opmærksom på, at Dansk Idrætsforbund, som var blevet placeret i kommissionen, repræsenterede by-idrætten, og at de to andre gymnastik-organisationer, land-idrættens talerør, var berøvet indflydelse. Sauerbrey slog til lyd for, at alle tre organisationer burde repræsenteres. Disse fik jo i øvrigt deres tilskud gennem Indenrigsministeriet.

Herefter og på grund af de politiske ungdomsorganisationers store repræsentation i kommissionen skal jeg efter henstilling fra formændene for de tre idrætsorganisationer, oberst Sander, folketingsmand Arnth Jensen og mejeriejer Valdemar Hansen, bede Dem overveje, om det ikke vil være rigtigt, at såvel De danske Skytte-, Gymnastik- og Idrætsforeninger og De danske Gymnastikforeninger som selvfølgelig også Indenrigsministeriet blev repræsenteret – og ikke blot ved lejlighed tilkaldt til møde – i kommissionen. Må jeg tilføje, at det formentlig også vil findes rimeligt, om spejderbevægelsen blev opfordret til at deltage i kommissionens arbejde.

Sagen havnede på Henning Friis' skrivebord, hvorfra der ugen efter udgik et notat, så langt fra affattet i kancellistil. Kommissionen var i forvejen alt for omfattende, erklærede Friis, og der skulle foreligge meget tungtvejende

grunde til en forøgelse af medlemstallet fra de nuværende 28 [26 egentlige medlemmer plus de to departementschefer, Koch og Høirup] til 31.

Dette foreligger ikke her, idet idrætsproblemerne vil optage en *meget* beskeden del af kommissionens interesse. (...) Spørgsmålet om kommissionens sammensætning har været nøje drøftet i samlingsregeringen, hvor også indenrigsministeren har haft anledning til at fremkomme med ønsker, og også af denne grund bør udvidelsen frarådes.¹⁴

Friis argumenterede for, at de pågældende idrætsorganisationer anbragtes i underudvalg, dvs. arbejdsgrupper, når tiden var til det, eller at Indenrigsministeriet som fagministerium for idrætten repræsenterede sagen.

Jeg ville foretrække den førstnævnte løsning, idet Indenrigsministeriets kontakt med de praktiske problemer og med ungdommen formentlig er ret minimal. Evt. kunne man i et svar til departementschef Sauerbrey stille ham frit med hensyn til de to muligheder, således at han selv måtte løse knuden.

Og så var der jo spørgsmålet om spejderbevægelsen. Det havde været drøftet i sin tid, men man var nået frem til, at spejderne, FDF og D.U.I. først og fremmest var børnebevægelser. De kunne dog få en plads i arbejdsgruppen om lederuddannelse.

Endelig nævnte Friis i sit notat, at også Justitsministeriet havde reageret akavet ved at indstille *to* repræsentanter til at følge teater- og film-sagerne. I følge en regeringsbeslutning skulle de kun møde med en enkelt person.

Vi kan næppe tage mere end en af de to anførte, da emnet er lige så specielt som idrætten. Professor Hal Koch er meget lidt henrykt for at få dir. Hejle [Statens Filmcentral og Skolescenen], som ikke er videre energisk, mens Bodil Begtrup netop på filmområdet virkelig er interesseret og sagkyndig og vil opgive et påtænkt udvalg vedrørende børne- og ungdomsfilm under Justitsministeriet til fordel for Ungdomskommissionen. Dir. Hejle er særlig kyndig med hensyn til skolescenespørgsmålet, men dette er dog væsentlig mindre vigtig end filmen. Sagligt er Bodil Begtrup den bedste, men det er lidt svært at komme udenom dir. Hejle, når Justitsministeriet har indstillet ham som nr. ét. Bodil Begtrup måtte så blive medlem af det underudvalg, der skal arbejde med filmspørgsmålet, men hun vil sikkert blive meget skuffet, da Justitsministeriet har talt med hende om sagen.

Axel Skalts var enig med Henning Friis og tilføjede, at mht. den store politiske repræsentation, som Sauerbrey havde holdt frem som en ubalance, var denne jo netop vigtig, da samtlige af ungdommens samfundsmæssige områder skulle dækkes. Den 23. november 1945 svarede H.H. Koch Sauerbrey meget høfligt, at såvel de nævnte organisationer som Indenrigsministeriet ville få sæde i udvalget om ungdommens fritids- og foreningsliv. Hermed var der lagt låg på, hvad der blev opfattet som utidig indblanding i Ungdomskommissionens struktur. Sauerbrey havde vogtet skinsygt over sit territorium, følt sig krænket over, at Socialministeriet, endda et barn af Indenrigsministeriet, var gået på ukollegial strandhugst. Det, han fik ud af interventionen, blev præcis, hvad han havde betakket sig for: ved lejlighed at blive kaldt til møde. Så havde Justitsministeriet mere held med sig. Den 18. december 1945 takkede Thomas P. Hejle for sin udnævnelse til at have sæde i kommissionen, mens Bodil Begtrup, som Friis havde lagt sig så alvorligt i selen for, måtte nøjes med en arbejdsgruppe.

Indholdet i Friis' notater kom imidlertid til at ligge langt fra overvejelserne i kommissionen. Som vi skal se, optog ungdommens forbrug af såvel film som fritid en væsentlig plads i betænkningerne. Det har Friis helt sikkert også forventet, men embedsmanden Friis ville gerne have sine ting igennem, og så måtte anvisningerne til ministeren afpasses efter forholdene.

DEN ADMINISTRATIVE OG ORGANISATORISKE OPBYGNING

Offentligheden fik indsigt i konstruktionen, efter at samtlige medlemmer havde holdt et stiftende møde, kaldt generaldebat, den 10.-12. december 1945. Kommissionen indrettede sig meget beskedent i et kontor i Arbejds- og Socialministeriet, selvstændigheden dog markeret i form af egen adresse i Niels Juelsgade, med en fast HK-sekretær og en fast cand.jur.-sekretær. Herudover trak man efter behov på bistand fra den omkringliggende ministerielle arbejdskraft. Man etablerede egen journal, ført af H.H. Kochs journalfører – en for departementschefen nem og bekvem måde at følge med i udviklingen på – og breve udgik normalt med Hal Koch som underskriver og Henning Friis som koncipist. Vejen til ministeren gik over departementschefen; Hal Koch havde altså ikke umiddelbart foretræde for ministeren, en teknisk detalje der sikrede, at Ungdomskommissionen var under fuld politisk-administrativ kontrol og ansvar af Arbejds- og Socialministeren. Embedsværket var sat ind som filter. Det var bl.a. ministeren, der udnævnte

og tog afsked med kommissionens medlemmer. Da arbejdsbyrden blev større, ansattes endnu en sekretær, Poul Dam, indtil da partisekretær i Dansk Samling og redaktør af partiets avis, *Morgenbladet*.

Selv efter tidens målestok førte man sig beskedent frem, en helt bevidst linje fra Hal Kochs side. Da han og kommissionen i midten af august 1951 kom ud for angreb fra „den konservative generalkorrespondance“ støttet af den konservative arbejds- og socialminister, Poul Sørensen, ligeledes formidlet gennem pressen, udsendte Hal Koch et indlæg til „Deres ærede blad“, hvori de små udgifter til især rejser og honorarer blev lagt frem. Faktisk havde man kun foretaget ét studiebesøg, nemlig til Stockholm i november 1945 for at få kontakt med Ungdomsvårdskomiteen, og da kun med de tre overordnede medlemmer Hal Koch, Axel Skalts og Henning Friis. „En sådan tilbageholdenhed er vist usædvanlig for en kommission af denne art,“ bemærkede formanden. Som vi skal se, drejede Poul Sørensens offensiv sig også om noget helt andet end om fråds med skatteydernes penge eller om langsommelighed i afviklingen af kommissoriet – kommissionen irriterede ministeren politisk og skulle hurtigst muligt bringes ud af verden. Men herom talte den konservative generalkorrespondance kun lavmælt.

Straks efter de indledende møder i midten af december 1945 fordeltes kommissionsarbejdet på fem udvalg med hver deres overordnede arbejdsfelt, eventuelt underinddelt i arbejdsgrupper, nemlig

Poul Dam ved skrivebordet i Ungdomskommissionen februar 1949

- Udvalg I. Ungdommens arbejds- og indkomstforhold
- Udvalg II. Ungdommens boligforhold
- Udvalg III. De unges familiedannelse og bosætning
- Udvalg IV. Ungdommens fritidsudnyttelse
- Udvalg V. Den asociale ungdom/tilpasningsvanskelige ungdom.¹⁵

Kommissionen samledes i plenum to gange om året eller efter behov, normalt op til udgivelsen af en betænkning. Et forretningsudvalg bestående af Hal Koch, Henning Friis samt repræsentanterne for henholdsvis D.s.U., K.U. og V.U. var kontakten mellem administration og kommission. Hvert udvalg og hver arbejdsgruppe havde en sekretær, der indkaldte til medlemsmøde, skrev referater og i det hele taget organiserede det praktiske arbejde i forbindelse med udarbejdelsen af de enkelte officielle udtalelser og trykte betænkninger. I nogle tilfælde var en betænkning forfattet af sekretæren eller af et enkelt arbejdsomt medlem med god tid snarere end af udvalget. Poul Møller benyttede således sin tid som indkaldt værnepligtig til at udarbejde betænkningen om de værnepligtiges forhold.¹⁶ Endelig blev der truffet aftale med Ungdomssamvirkets organ, *Lederbladet*, om at stille spalteplads til rådighed for kommissionen, en kærkommen disposition set i lyset af den markant dårlige pressedækning, der blev kommissionen til del. Formentlig lå der ikke uvilje bag avisredaktionernes tilbageholdenhed, i så tilfælde ville fx *Social-Demokraten* have været en undtagelse. Snarere fandt man ikke stoffet interessant nok. Heller ikke ungdomsorganisationernes blade beskæftigede sig meget med kommissionens arbejde. Normalt bragte de blot de tilsendte pressemeddelelser, piffet svagt redaktionelt op.

Der var ikke altid nogen umiddelbar forbindelse mellem de fem store udvalg og betænkningerne. Der er således ikke en stor betænkning om ungdommens arbejds- og indtægtsforhold som afkast af Udvalg I, men derimod betænkninger, der relaterer sig til arbejdsgrupperne om beskyttelsesforanstaltninger, den højere uddannelse og de værnepligtige. Udvalg II om ungdommens boligforhold barslede derimod med en betænkning af samme navn, Udvalg III om familiedannelse og bosætning og Udvalg V om den asociale (tilpasningsvanskelige) ungdom ligeledes med egne betænkninger, mens det store Udvalg IV om fritidsudnyttelsen fik sin indsats spredt ud mellem betænkninger og den store sociologiske undersøgelse under navn af Ungdomsenqueten. Tendensen er klar: De store udvalg, eller rettere udvalg med meget differentierede emneområder og problemstillinger, formentlig også emner af stor offentlig interesse, barslede med betænkninger fra arbejdsgrupperne, mens de små udvalg skrev deres egen betænkning. Det er

ikke til at sige, om det var tænkt således, men man kan konstatere, at sådan faldt det ud. Som nævnt udviste det politiske system stor utålmodighed med kommissionens virke, efter at regeringen Eriksen-Kraft i oktober 1950 havde afløst Hans Hedtoft. Formentlig har den hede ånde i nakken – „de for tiden temmelig stærke reaktionære kræfter“, som Hal Koch formulerede sig i et brev til K.U.s næstformand – betydet, at man skyndte sig at samle, hvad man havde og få det publiceret. Fortegnelsen viser, at det ikke var så lidt.¹⁷

I sit oplæg til generaldebatten i december 1945 oplyste Hal Koch, at han forventede en hurtigt arbejdende kommission – to år var nærmest målet. Denne besværgelse måtte han i de efterfølgende statusmeddelelser gentage for et år ad gangen. Den let indpakkede forklaring var, at medlemmerne i udvalg og arbejdsgrupper ikke bestilte nok – formanden efterlyste således større intensitet og flere møder – mens den anden hovedforklaring var manglen på sociologiske, psykologiske og statistiske undersøgelser af ungdommens livsforhold og vaner. Derfor havde man i slutningen af 1946 iværksat en omfattende spørgeskemaundersøgelse, Ungdomsenqueten, hvis resultater skulle bearbejdes af Det statistiske Departement – og denne del af processen trak ud til langt ind i 1950.

Henning Friis karakteriserede som nævnt kommissionen som alt for omfattende, og givet er det, at de ansvarlige sekretærer skulle være effektive indpiskere og have styr på kalenderen, hvis ikke indsatsen skulle smuldre. Det fremgår fx af fortegnelsen ovenfor, at Udvalg I om ungdommens arbejds- og indkomstforhold rummede, når arbejdsgrupperne og de tilkaldte særligt sagkyndige tælles med, ikke færre end 25 medlemmer, hvoraf hovedparten endog cirkulerede mellem de fire arbejdsgrupper – og i øvrigt sad i et eller flere af de andre udvalg. Foruden det almindelige logistik-problem, der fremkom ved, at provinsen var rigt repræsenteret, hvad Hal Koch pointerede i sine pressemeddelelser, eksisterede den tidrøvende faktor, der bestod i, at alle gerne ville komme til orde og sætte deres præg på slutprodukterne. Mens Dansk Ungdomssamvirke, grundstammen i Ungdomskommissionen, havde omfattet 17 foreninger, heraf fem politiske, hvoraf en del var små og uden større gennemslagskraft i det politiske liv, blev Ungdomskommissionen langt mere repræsentativ, både hvad angik de politiske organisationer og – især – de folkelige bevægelser.¹⁸ Men dette skete først i anden omgang. Det fremgår nemlig af H.H. Kochs og Henning Friis' udkast til medlemsfortegnelse, at foruden de syv politiske ungdomsorganisationer og administrationens folk samt formanden, var kun otte folkelige bevægelser tiltænkt sæde i kommissionen, altså omtrent samme størrelse og – næsten

– sammensætning som Ungdomssamvirket.¹⁹ Men efter en runde i befrielsesregeringens ministermøde 16. oktober 1945 og det omtalte mere eller mindre elegante lobbyarbejde tegnede der sig et andet og langt mere omfattende billede: Kommissionen var nu svulmet op til 28 personer, hvortil kom hærskaren af særligt indbudte til arbejdsgrupperne og de tilkaldte eksperter. Signalet var klart. Alle interesser og interesseorganisationer, politiske, folkelige og fritidsorienterede, skulle så vidt muligt tages i ed. Det blev en tung sag at danse med, og hælder man til konspirationsteorier, kunne man let forveksle villet pluralisme med villet handlingslammelse, eller mere direkte: kommissionen som en syltekrukke. Der hersker dog næppe tvivl om, at sådan havde hverken arbejds- og socialminister Hedtoft eller Henning Friis tænkt sig det, men mulighederne lå der, og af Venstre-regeringen Knud Kristensen kunne man ikke umiddelbart forvente den store velvilje. For dommene og de bange anelser viste sig dog at være overdrevne.

NOTER

- 1 Oxford-bevægelsen var en engelsk (anglikansk) organisation, der appellerede til kristent-moralske „sande værdier“. I Danmark blev den mest kendt i den amerikanske version fra 1938, Moralsk Oprustning, der efter 1945 indgik som en del af den kolde krigs åndelige beredskab mod den onde kommunisme.
- 2 Henrik S. Nissen & Henning Poulsen. *På dansk friheds grund*. Dansk Ungdomssamvirke og De ældres Råd 1940-1945. København, 1963, s. 46.
- 3 *Lederbladet*, maj 1942, s. 134.
- 4 Rigsarkivet. Socialministeriet. Arbejds- og socialminister H. Hedtoft-Hansen. Ministerarkiv. Pk. 2.
- 5 *Rød Ungdom*, august 1945, s. 50.
- 6 D.s.U. *Beretning om virksomheden 1943-46*, s. 38 f.
- 7 Rigsarkivet. Socialministeriet. Arbejds- og socialminister H. Hedtoft-Hansen. Ministerarkiv. Pk. 2.
- 8 Jens Otto Krag. *Travl tid, god tid*. København, 1974, s. 17.
- 9 I en samtale med Henning Friis i februar 1999 bekræftede han muntert min teori.
- 10 Som bilag til sit notat vedlagde Friis en foreningsfortegnelse:

- 1 *Foreninger tilsluttet D.U.*: Danmarks Afholdingsdom. Danmarks kristelige Studenterbevægelse. Danske Folkedansere. Dansk Kvindesamfunds Ungdom. De danske Gymnastikforeninger. De danske Ungdomsforeninger. Frivillig dansk Arbejdstjeneste. Frivillig kvindelig Ungdomstjeneste. Sct. Georgs Storgildet i Danmark. Seminarieelevernes Landsråd. Studenterforeningen. Studenterkredsen. Danmarks Retsforbunds Ungdom. Danmarks socialdemokratiske Ungdom. Konservativ Ungdom. Radikal Ungdom. Venstres Ungdom.
- 11 *Foreninger, ikke tilsluttet D.U.*: Dansk Idræts Forbund. Dansk-Nordisk Ungdomsforbund. Dansk Vandrelaug. De danske Skytte-, Gymnastik- og Idrætsforeninger. KFUM og KFUK i Danmark. Danmarks Kommunistiske Ungdom. Dansk Samlings Ungdomsgrupper.
- 111 *Børne- og Ungdomskorps*: Det danske Pigespejderkorps. Det danske Spejderkorps. De unges Idræt. Frivilligt Dreng- og Pige-Forbund. KFUM Spejderne i Danmark. KFUK Spejderne i Danmark.
- 11 Teksten, bragt som indledning til de udsendte betænkninger, havde følgende ordlyd: „Ved skrivelse af 17. oktober 1945 anmodede Arbejds- og Socialministeriet formanden for Dansk Ungdomssamvirkes repræsentantskab, professor, dr.theol. Hal Koch og kontorchef i Arbejds- og Socialministeriet Axel Skalts om at overtage hvervet som henholdsvis formand og viceformand for den af regeringen nedsatte ungdomskommission. Man tilskrev samtidig en række ministerier og organisationer om at ville lade sig repræsentere i kommissionen, hvorhos man anmodede departementscheferne H.H. Koch og J. Høirup om at ville deltage i kommissionens forhandlinger i det omfang, de skønner dette hensigtsmæssigt. Til kommissionens ledende sekretær beskikkedes fg. statsvidenskabelige konsulent Henning Friis. Ifølge sit kommissorium skal kommissionen lade foretage de fornødne undersøgelser af ungdommens særlige problemer og behov og på grundlag heraf fremsætte egnede forslag.
- Kommissionen vil bl.a. have til opgave at undersøge ungdommens arbejds- og indkomstforhold og faglige uddannelse, dens boligforhold og muligheder for en sund udnyttelse af fritiden, i hvilken forbindelse spørgsmålet om støtte til ungdommens foreninger, fritidslokaler og idrætsliv vil være at tage i betragtning. Endelig skal kommissionen tage hensyn til de problemer, som vedrører de unges familiedannelse og bosætning.
- Kommissionen skal i sit arbejde i første række tage sigte på mulighederne for gennem positive foranstaltninger at sikre den normale ungdom en harmonisk social og kulturel udvikling, men skal samtidig optage spørgsmålet om den asociale ungdoms problemer til behandling med særligt henblik på forebyggelse af ungdomskriminaliteten.“
- 12 Modtagerne var:
- Formand, professor, dr.theol. Hal Koch
 Viceformand, kontorchef i Arbejds- og Socialministeriet, Axel Skalts
 Forbundsformand, M.F., Victor Gram, februar 1948 afløst af Per Hækkerup, Danmarks socialdemokratiske Ungdom
 Gårdejer Jens P. Petersen, juni 1950 afløst af forpagter Jens Peter Erichsen, Venstres Ungdoms Landsorganisation

- Sekretær Poul Møller, november 1950 afløst af Poul Schlüter, Konservativ Ungdom, udtrådt januar 1952
- Formand Villy Karlsson, marts 1951 afløst af Knud Erik Svendsen, Danmarks kommunistiske Ungdom
- Afdelingsleder Erik Jørgensen, oktober 1947 afløst af Lauge Dahlgaard, Radikal Ungdoms Landsforbund
- Sekretær Poul Dam, februar 1948 afløst af Tage Albertsen, Dansk Samlings Ungdomsgrupper (NB: Poul Dam fortsatte som sekretær i kommissionen)
- Fuldmægtig P. Skadegaard, januar 1951 afløst af Axel Egekvist, Danmarks Retsforbunds Ungdom
- Kaptajnløjtnant R.M. Larsen, Forsvarsministeriets Foredragsudvalg
- Forstander J.Th. Arnfred, Foreningen af Højskoler og Landbrugsskoler
- Civilingenør J.K. Dinesen, januar 1947 afløst af Bent Christensen, Danske Studerendes Fællesråd
- Sekretær Henry Gran, Faglig Ungdom
- Fru Toni Grøn, Kvindeligt Arbejderforbund
- Kommunelærer J. Stig Hansen, oktober 1947 afløst af Chr. Klarskov Andersen, Dansk Vandrelaug
- Gymnasielærerinde, frk. Kirsten Hartvig-Olsen, Kristelig Forening for unge Kvinder
- Generalsekretær, pastor N.F. Lykkegaard-Nielsen, januar 1950 afløst af byretsdommer Aksel Bertelsen, Kristelig Forening for unge Mænd
- Sekretær Erik Hauerslev, Arbejdernes Oplysnings Forbund
- Forstander Jens Marinus Jensen, De Danske Ungdomsforeninger
- Læge Karen Margrethe Knudsen, Dansk Kvindesamfund
- Fuldmægtig F.V. Grage, februar 1952 afløst af N. Elkær-Hansen, Statsministeriet
- Fuldmægtig Louis le Maire, Justitsministeriet
- Kontorchef, frk. Alice Bruun, Arbejds- og Socialministeriet
- Fg. statsvidenskabelig konsulent Henning Friis, Arbejds- og Socialministeriet
- Kontorchef, fru [Estrid] Thorkild-Hansen, Undervisningsministeriet
- Statskonsulent, magister Johs. Novrup, Undervisningsministeriet.
- 13 Rigsarkivet. Arbejds- og Socialministeriet. Journalsager, 2. kt. 615/1945.
- 14 Som note 12.
- 15 Personsammensætning af udvalg og arbejdsgrupper er nærmere anført i Bilag 1.
- 16 Oplysningerne om udvalgenes arbejde stammer fra mine samtaler med Poul Dam i efteråret 1999.
- 17 Se Bilag 11.
- 18 Foreninger tilsluttet Dansk Ungdomssamvirke: Danmarks Retsforbunds Ungdom, D.s.U., K.U., R.U. og V.U. Danmarks Afholdsungdom, Danmarks kristelige Studenterbevægelse, Danske Folkedansere, Dansk Kvindesamfunds Ungdom, De danske Gymnastikforeninger, De danske Ungdomsforeninger, Frivillig dansk Arbejdstjeneste, Frivillig kvindeligt Ungdomstjeneste, Sct. Georgs Storgildet i Danmark, Seminarieelevernes Landsråd, Studenterforeningen og Studenterkredsen.
- 19 Listen omfattede D.s.U., K.U., V.U., R.U., Retsforbundets Ungdom, D.K.U., Dansk Samlings Ungdomsgrupper, Faglig Ungdom, De danske Ungdomsforeninger,

Dansk Kvindesamfunds Ungdom, KFUK og -M., AOF, Foreningen af Højskole- og Landbrugsskolelærere, Dansk Idrætsforbund (eller Dansk Vandrelaug), evt. repræsentanter for spejderbevægelsen + FDF og D.U.I. RA. Socialministeriet. Arbejds- og Socialminister H. Hedtoft-Hansens ministerarkiv, pk. 2.

DEN FARLIGE UNGDOM

Det er et lidt overraskende faktum, at Ungdomskommissionens medlemmer ikke fra starten sidst i 1945 forholdt sig til, hvad begrebet ungdom dækkede. Formændene for de politiske ungdomsorganisationer, delegaterne fra det kulturelle og religiøse foreningsliv var sammen med folkene fra interesseorganisationer, friluftsliv eller ministerier ikke i tvivl om, hvad ungdom var – de omgav sig med den til daglig, direkte eller fra skrivebordet. Heller ikke de aktive sekretærer Henning Friis og Poul Dam tænkte nærmere over spørgsmålet.¹ Holder man sig til offentlige udsagn var det samme tilfældet med formanden, Hal Koch. Der herskede tilsyneladende en uudtalt enighed om ungdomsbegrebet. Ser man ned over rækken af betænkninger og udtalelser fra januar 1946 og de første år frem, var der måske heller ikke nogen iøjnefaldende anledning til at tage emnet op. Men alligevel.

Den store indledning til betænkningen *Ungdommen og fritiden* fra august 1952 beskæftigede sig imidlertid indgående med, hvad man kaldte ungdomsårenes særpræg, ofte indledt med ordene „navnlig i vore dage.“ Det var også her, det for første gang blev noteret, at kommissionen hovedsagelig befattede sig med årene fra det fyldte 15. til det fyldte 25. år. Ved 15 års alderen havde hovedparten forladt skolen, og med det 25. år opnåede man valgret til Folketinget. Ungdomskommissionen opererede imidlertid ikke med valgret som kriterium, men med tidspunktet for forsørgerstatus. De fleste mænd havde endnu ikke som 25-årige indgået ægteskab, var argumentationen. Familiedannelsen som den helt centrale stabiliserende faktor i samfundslivet blev herved understreget.

Det fremgår af sammenhængen, at Henning Friis havde forfattet kapitlet sammen med læge Kirsten Auken og skoleinspektør Anne Marie Nørvig. Kirsten Aukens medvirken påkalder sig især interesse. Allerede i studietiden (1934-41) kom hendes religiøst funderede sociale engagement til udfoldelse i *Studentersettlementet* i Saxogade i København og som initiativtager til institutionen *Et år i huset*, der holdt øje med, at unge piger fra landet ikke

kom i ulykke i byerne. Hun deltog i modstandskampen, opstillede for Dansk Samling og helligede sig børne-, ungdoms- og familiepolitiske spørgsmål. På det tidspunkt, hvor Ungdommen og fritiden var under udarbejdelse, skrev hun på sin disputats om unge kvinders seksuelle adfærd og deltog i en undersøgelse om familiens udvikling, i 1954 udgivet under titlen Familien lever. Hun delte Kate Flerons bekymring for især de unge pigers vej gennem livet og fremtid i et efterkrigssamfund, hvor bl.a. familien tilsyneladende var i opbrud, men der var en verden til forskel på de to samfundsdebattørers holdninger. Hvor Kate Fleron i *Afsporet ungdom. En appel til danske forældre* (1942) satte sindene i bevægelse og på sin vis skubbede til fordommene om, hvad ungdommen dog kunne finde på på gadehjørner og i trappegange, holdt Kirsten Auken sig fra bekymret moraliseren. Familien lever, var hendes optimistiske budskab – men den levede småt og ofte på trods af de sociale vilkår i efterkrigstidens Danmark. I de efterfølgende afsnit om *Den farlige ungdom* og *Afsporet ungdom* vil der blive set nærmere på den offentlige debat om forældrebekymringerne.

Mens Kirsten Auken beskrev ungdomsårenes problemer af psykologisk art, i tidens sprogbrug hyppigt kaldt „de unges sjæleliv“, bidrog Henning Friis med sin nyerhvervede viden om ungdomssociologi og Anne Marie Nørvig med afsnittene om skole og opdragelse. Forfatterne tog straks misteltenen i ed ved at gøre opmærksom på, at ungdomspsykologien var en af de yngste grene af en temmelig ung videnskab, ikke mindst i Danmark, og at man på dette sted hverken kunne eller ville udfylde behovet for en videnskabelig redegørelse. Det videnskabelige erfaringsmateriale var endnu yderst spinkelt, hvilket „dog ikke afholdt mange forfattere fra at give et billede af deres egne fordomme og vurderinger [snarere] end et billede af ungdommen, som den er.“ Forfatternes ærinde var tværtimod at beskrive ungdommen, som den var og hverken uddele moralsk anerkendelse eller fordømmelse.

Man nåede også hurtigt frem til den helt afgørende vurdering, at ungdomsproblemerne „i vore dage“ måtte føres tilbage til den sociale overgang til de voksnes verden snarere end til den biologiske udvikling. Hvilket var en logisk følge af den politiske vej til Ungdomskommissionen, som den er skildret i det foregående kapitel. Begyndelsen på den sociale overgangsalder stedfæstede forfatterne til omkring det 15. år. For faglærte og ufaglærte arbejdere holdt den inde omkring de 21–22 år, da havde den unge fundet sig til rette i en forholdsvis fast tilværelse med arbejde og familie, mens akademikeren var mere sen i sin udvikling og måtte vente til hen ad de 30 år. Den

mest afgørende udvikling fra barn til voksen fandt sted fra det 15. til det 18. år, nemlig i de år, hvor puberteten slog igennem, og hvor man gik fra et fast skoleforløb til en eller anden form for uddannelse. Selv om Ungdomskommissionen anså familiedannelsen som det, der satte skellet mellem den urolige ungdom og den ansvarsbevidste voksne, manøvrerede man alligevel med faste sociale pejlemærker i form af afslutningen af børneskolen ved det 15. år, myndighedsalderen ved det fyldte 18. år og opnåelsen af stemmeret til Folketinget ved det 25. år.

Kommissionen rettede især sin opmærksomhed mod de unges usikkerhedsfølelse. „Navnlig i vore dage er de problemer, som kan forårsage usikkerhed, meget talrige og væsentlige“, hed det som optakt til afsnittet om det andet køn, hvor de nye tider blev taget i øjesyn, i øvrigt helt uden bekymrede pegefingre. Man hæftede sig ved den store påvirkning, der udgik fra film og ugeblade. Her næredes ungpigedømme om helte og heltinder, kvindekroppen dyrkedes, især på filmplakater, og her fandt drengene spænding, hvilket i øvrigt også var titlen på et af de kulørte seriehæfter, man havde et godt øje til. Det var imidlertid ikke kun film og kiosklitteratur, der fik skylden for tidens fokus på seksualiteten. På en bagvendt måde bidrog hjem, skole og en del af foreningslivet til det samme, nemlig ved at holde de to køn adskilt ud over det rimelige. Hjemmene var ovenud nervøse for, at døtrene skulle blive gravide og udviste sjældent, hvad man omtalte som en naturlig fortrolighed med kendsgerningerne i kønslivet, herunder det for drengene tabu-belagte fænomen onani. Havde det været tilfældet, ville seksualiseringen af reklame, revy og film i mindre grad have haft uheldige følger – igen ikke nærmere specificeret – og interessen for den såkaldt oplysende litteratur tilsvarende lav. Med det sidste sigtede man til de meget udbredte populær- eller pseudo-videnskabelige bøger om sexlivets mysterier. Den krampagtige adskillelse af kønnene gjorde det naturlige unaturligt interessant. Og så bidrog den til, at man fandt sammen i grupper.

Kommissionens holdning til gruppedannelsen var efter tidens målestok uhyre liberal og må have skurret i moralisternes ører:

Gadehjørnegruppen kan under omstændigheder udvikle sig til en fast kammeratskabskreds, en klike eller en bande – det sidste ord taget i sin sociologiske betydning og ikke nødvendigvis som udtryk for noget misliebigt eller endog kriminelt.²

Trangen til gruppedannelse lå jo også bag så positive og accepterede initiativer som tilslutning til idrætsforeninger og ungdomsklubber. Ungdomsklubberne præsenterede sig ligefrem som det alternative, „varme gadehjørne“, pointerede man.

Selv om man i oversigtsform opererede med begyndelse og afslutning ved henholdsvis 15 og 25 år, var ungdomsperioden i kommissionens øjne ikke nogen helt fast størrelse. Den varierede efter miljø. På en afslappet måde skildrede man den som et tidsspænd præget af en lang række problemer, som alle kaldte på indsigt og forståelse fra de voksnes side. Derfor gjorde man også opmærksom på det behov, der var for undervisning i forælderrollens indhold og udvikling, en idé overtaget fra den kendte svenske samfundsdebattør, Alva Myrdal, og lanceret som forældreopdragelse. Forandringen fra ungdomsfasen, den periode der gav mest anledning til bekymring, og til „den beroligende periode“, indtraf efter kommissionens mening den dag,

Johannes Allens film Farlig ungdom fra 1953 beskrev ungdommens deroute i storbyen København. Gadehjørnerne fopstrede bandekriminalitet, og pigerne røg cigaretter. Mens det første var slemt, var det sidste helt utilladeligt, et præj om, at man var løs på tråden. Illustration fra Filmårbogen 1953.

hvor de unges selvstændighed var så vidt udviklet, at de meldte sig ind i en folkelig, politisk eller religiøs ungdomsforening.

DE KRIMINELLE MÆND OG USÆDELIGE PIGER

Ungdomsfasens farlige ungdom huserede to steder: På gaden, dvs. gadehjørnerne, og for pigernes vedkommende trappegangene, og i folks hoveder. Mest talstærk var den det sidste sted. Dermed ikke sagt, at livet på gaderne var uden faremomenter, men også her overgik fantasien virkeligheden.

Over tid skiftede den farlige ungdom. Det var klart nok ikke den samme ungdom, der i sommeren 1945 gjorde forældrene utrygge med deres maskinpistoler, som den der i begyndelsen af 50'erne forårsagede tumulter og politiopbud efter parkdansen på Enghave Plads i København.

Hvad var det så, der i folks bevidsthed gjorde ungdommen farlig? Helt konkret var det kriminalitet, normalt hæftet på mændene, og usædelighed, lige så normalt tillagt pigerne. Foruden naturligvis påklædning, musik og fritidsinteresser, alt sammen garneret med tillægsordet outreret. Med bykulturen fulgte foruden de omtalte gadehjørner og trappegange også kaffebarerne, lige siden arnestederne for alt det, forældrene ikke ønskede deres børn skulle beskæftige sig med.

Det var erfaringerne fra de sidste besættelsesår, der gav næring til begrebet farlig ungdom. I den politiløse tid efter september 1944 steg såvel sabotageaktionerne som den organiserede og individuelle kriminalitet. Det blev rent faktisk farligere at bevæge sig ud efter mørkets frembrud, i byerne vel at mærke, selv om risikoen for at blive bestjålet var langt større end for at blive slået ned. Tyveri på alle niveauer var den mest udbredte form for kriminalitet. Det var „underklasseforbrydelserne“, der dominerede. Over 80 pct. var tyveri, med cykler og rationeringsmærker som de foretrukne objekter, men ellers blev alt, der med tiden kom til at mangle, stjålet. Anmeldelserne steg hurtigt til det tredobbelte af 1943-niveauet, og Københavns byret måtte indføre to grundlovsforhør om dagen for at klare tilstrømningen. Rundt omkring i landet indrettedes „nødfængsler“.³

Den i dag helt ukendte danske tegneserie, Betjent Ole Ny, gik med hæfter som Gummi-rotten – skrælning af cykeldæk – og Smugkroen i Hyskenstræde på meget pædagogisk vis og med ungdommen som målgruppe ind i bekæmpelsen af kriminaliteten. På et noget mere akademisk plan, men formentlig ikke med samme gennemslagskraft, så Henning Friis på ungdomskriminaliteten i artiklen „Den skrækelige ungdom“, bragt i det venstre-

orienterede tidsskrift *Clarté*, september 1942 og let redigeret gentaget i Politikens kronik, den 26. januar 1945. Henning Friis jonglerede vel rigeligt med tallene, når han kom frem til, at lovovertrædernes antal var fordoblet, for hans ærinde var at viderebringe tre pointer. For det første, at også dem over 25 år var blevet dobbelt så kriminelle, for det andet, at når de økonomiske og sociale forhold ændrede sig til det bedre, ville kriminaliteten falde. Senere tal fra Danmarks Statistik viste, at denne forudsigtelse holdt stik. Allerede i 1945 var der et dokumenteret fald på 50 pct., en tendens der nogenlunde holdt sig. Blot pyntede de ældre nu mere på kriminalstatistikken end de yngre.⁴ De unge var med andre ord ikke blevet mere kriminelle end deres ældre medborgere. Endelig ønskede Henning Friis at slå koldt vand i blodet på „alle velmenende specialister i nutidens dårlighed“, således at de ikke lod sig forlede til at se statistikken som resultatet af den fri opdragelse, den usædelige litteratur og de letsindige film. Det var de forringede sociale forhold, knapheden på særlige varer og ikke mindst de elendige boligforhold, der fremmede kriminaliteten.

AFSPORET UNGDOM

Med Kate Flerons bog fra 1942, *Afsporet ungdom*, antog debatten om de unges moral og seksualliv – den første tilsyneladende lav, det andet livligt – en lettere hysterisk tone. Det var så udpræget „en bog til tiden“, og dens gennemslagskraft rakte langt ud over oplagstallet. Kate Fleron havde indtil begyndelsen af dette år været redaktør af læge- og kvindestoffet på *Nationaltidende*. Besættelsesmagten fik hende fjernet, men under dæksnavnet Frøken Krog gik hun et halvt år senere ind i Frit Danmark. *Afsporet ungdom* var båret af forfatterens borgerligt-kristne livssyn parret med social indignation og kønsbevidsthed. Undertitlen hed manende og med et strejf af tidens nationale, salgsfremmende patos „En appel til danske forældre“.

Kate Fleron var ikke i tvivl om, at ungdommen var afsporet, eller måske rettere var blevet afsporet. Hun byggede på indberetninger fra og interviews med børneværnsorganisationer, først og fremmest de private, kristeligt orienterede. Men også Københavns politi leverede materiale til den journalistisk- og casestudy orienterede beskrivelse. Afsporingen var i hovedsagen seksuel, og den var sket, fordi fædrene i høj grad ikke var hjemme – enten var de ikke-eksisterende eller også var de Tysklands-arbejdere – og fordi mødrene var efterladende, drikfældige eller endog prostituerede. Film og swingmusik var sammen med kaffebarenne roden til alt ondt. På kaffebarenne

kom pigerne, for om dem handlede bogen ensidigt, i dårligt selskab, og herfra gik vejen til de rigtige barer.

Året efter udsendte hun *Vi er ungdommen*, hvor de unge selv skildrede deres tilværelse. Igen var det overvejende piger, men enkelte drenge, endog noget så uhørt som en enkelt homofil frisørlærling fra provinsen (ordet bøsse havde endnu ikke vundet indpas), blandede sig i koret. Fokus var skiftet fra ren underklasse til middel- og arbejderklasse, men indholdet havde ikke ændret sig meget.⁵ Dog var det mere rodløsheden end omsorgssvigtet, der fik dem til efter eget udsagn kun at tænke på at more sig, danse swing, læse kærlighedsromaner og tale om – måske endda praktisere – sex. Skildringerne var særdeles åbenhjertige, videregivet uden synlige pegefingre, men med en stor del bekymrede advarsler til såvel forældre som til deres børn og unge.

Kate Flerons to bøger skabte voldsom debat og afstedkom mængder af protester, ikke mindst fra kirkeligt orienterede kredse. KFUM udsendte

I Frit Danmark februar 1949 anlagde lægen Eric Danielsen et mindre moraliserende syn på utugtens rødder, nemlig bolignøden. „Ungdommens kærlighed er hjemløs som ungdommen selv.“

ligefrem en „modbog“ kaldet *Vi er også ungdommen*. Men indsigelserne kom ikke fra dem, der som Otto Krabbe fra Kristeligt Studentersetlement på Vesterbro eller københavner-præsten Paul Nedergaard havde byens sociale problemer inde på nærmeste hold. For dem var *Afsporet ungdom* og *Vi er ungdommen* reportage, dokumentation og konstatering af kendsgerningerne. Den svenske film *Kungsgatan* fra 1943 og flere danske produktioner fra de sidste krigsår, bl.a. *Elly Petersen* om en provinspige i København og *Det store ansvar*, en appel til den afsporede ungdoms forældregeneration, tog seksuelle emner som løse forbindelser og prostitution i storbyjunglen op til moralsk fordømmelse.

Sammen med de tyske soldater kom en betragtelig stigning i antal tilfælde af syfilis og gonoré. Det var en dobbelt skændsel at være tyskerpige og smittespreder. Myndighederne iværksatte en storstilet plakatkampagne mod kønssygdommene. Alle plakaterne viste, at det var kvinden, der skabte problemerne, og nu kom Kate Fleron og dokumenterede, at også det pænere borgerskabs piger havde et mere eller mindre aktivt seksualliv. Alle ulykker lige fra skrælning af cykeldæk til swing og syfilis bidrog derfor i en uoverskuelig pele-mele til en forskrækket-moraliserende debat om de usædelige unge. Den løftede pegefingere fik endog en national hældning.

Såvel kildegrundlaget som debatten var ensidig. Der blev således ikke gjort noget forsøg på at perspektivere problemets størrelse og alvor eller set på, hvor mange afsporede der var tale om. En sådan vurdering lå også uden for Kate Flerons og Henning Friis' ærinde. Begge ville i journalistisk form sætte så megen fokus på de angribelige forhold, at også ungdommens vilkår i bredere almindelighed kom til debat, boligsituationen ikke mindst. Når det ikke skete, skyldtes det formentlig, at besættelsesårene mere appellerede til misantropi end til optimisme. „Hvad skal der dog ikke blive af dem“ passede fint til tiden.

FAMILIEN I OPLØSNING?

Befrielsen ændrede ikke ved forældregenerationens, de borgerlige moralisters eller arbejderklassens traditionelt konservative moralopfattelse. De unge var stadig lige farlige. Alene deres ungdom gav anledning til misundelse, men i den korte og hektiske sommer 1945 var det farlige meget konkret til stede i form af våben og promiskuitet. Den seksuelle flirt med landets befriere var det vanskeligt at fordømme som andet end et udslag af indestængt, nu fritstillet glædesrus. Sommerens befrielsesrus holdt hurtigt op og afløstes af en

ret grå, vareknapp og nedslidt hverdag. Den farlige ungdom lod høre så lidt fra sig, at den blev kaldt „den tavse generation“. End ikke debatten om valgretsalders nedsættelse eller den efterfølgende grundlovsafstemning i 1953 deltog den i synderlig grad i. Man havde tilsyneladende nok i sig selv. Den unge litteraturstuderende Hans Hertel skrev som vred ung mand i Ekstra-bladet om 50'ernes selvspejlende ungdom, en ungdom der reelt var blevet et offer for den amerikaniserede og kommercialiserede teenage-kultur.⁶

Man skulle ikke mere end et enkelt år ind i befrielsen, før skoleinspektør Inger Merete Nordentofts faderløse graviditet satte sindene i bevægelse. Det var dog ikke de unge, der brød tavsheden, men de samme kredse, som havde ytret sig i Afsporet ungdom-debatten. Inger Merete Nordentoft havde passeret ungdomsårene, men blev et symbol på den umoral, der nærmest som rygmarsvrefleks blev tillagt de unge. Ungdommen var nu blevet farlig, fordi den tilsyneladende fornægtede samfundets støttepille nummer ét, familien. Når kvindens seksualitet i den grad kunne få den offentlige debat til at svulme op, var årsagen altså frygten for familiens opløsning. Det var naturligvis ikke nogen ny foreteelse, den var lige så gammel som bekymringen over ungdommens fordærv. Senest havde den fået næring af befolkningsdebatten i 30'erne, hvor ikke blot familien, men hele den vesteuropæiske kulturkreds' overlevelse var sat til debat. Fødselstallet var for lavt til, at nationerne kunne videreføres, hed det fra bl.a. tidens „hotteste“ samfundsdebattører, svenskerne Gunnar Myrdal og hans kone Alva, nationaløkonom og sociolog. 30'ernes et-barnsfamilie var et udslag af økonomisk og politisk utryghed, men kædedes med urette sammen med stigende kvindefrigørelse.

Den amerikanske biolog Alfred Kinsey udgav i 1947 sin første rapport om de unge mænds seksualvaner. I 1953 kom den anden rapport, denne gang om kvindernes sexliv. Samme år blev Kirsten Auken dr.med. på en tilsvarende afhandling om de danske kvinder, og året så også premieren på Johannes Allens film *Farlig ungdom*. Der var med andre ord masser af kønsliv til debat. Kirsten Auken kunne melde, at næsten alle kvinder havde haft deres seksuelle debut før ægteskabet – en hel del dog med den mand, de siden blev gift med. Ti pct. havde endda været manden utro, men, hed det trøstende, han havde som regel selv været ude om det. Den moraliserende debat slog på, at „den sidste rest af sommerfuglestøvet af ungdommens vågnende kærlighedsliv“ blev pustet væk, og at det sikkert var bedst ikke at tale „om dét“. Willy Reunerts og Viggo Clausens radiomontage fra bryllupsbegivenhederne på Københavns Rådhus en tilfældig dag i december 1951, „Jeg tilspørger dig“, afslørede dog, at graviditet og forældrepres var mere til stede end

både sommerfuglestøv og amoriner. Ikke sjældent måtte rådhusbetjenten indskærpe bruden, at det endnu på dette afgørende tidspunkt faktisk var muligt at sige nej.

Den officielle moral anfægtedes af skønsmæssigt 15-20.000 illegale aborter og af et stort antal enlige mødre og skilsmisser, men ret beset skete der ikke nogen større ændringer heri før slutningen af 1960'erne. Så gik det til gengæld stærkt. I slutningen af 1940'erne og begyndelsen af 1950'erne medvirkede Kirsten Auken i en større interviewundersøgelse, udgivet under den optimistiske titel *Familien lever* (1952 og 1954). Det fremgik heraf, at hjemmene var trængt økonomisk og pladsmæssigt, men familien som sådan var ikke i opløsning. Undersøgelsen baserede sig på interview foretaget omkring 1950 af præster i København i forbindelse med besøg hos familier til førstefødte, og udgangspunktet havde været bekymring over, at hvert tredje ægteskab endte med skilsmisse. Det viste sig, at der var tre grunde til, at folk giftede sig. For det første graviditet – omkring 40 pct. var gravide, når de sagde ja til hinanden. For det andet tilbud om en bolig – husejere accepterede ikke uautoriserede samlivsformer. Og for det tredje „andre årsager“, herunder almindelig gammeldags kærlighed.

De unge familier var altså sårbare. Bedst klarede de sig, der havde uddannelse, evne til sammenhold og hensyntagen, fysiske og psykiske kræfter samt støtte fra omgivelserne. Heri var der ikke noget nyt. Derimod bekræftede undersøgelsen forestillingen om den tavse generation:

Vi får tegnet et næsten idyllisk billede af en stræbsom familie, der dyrker familieliv og har fred med sin nabo; man passer sit arbejde, planlægger ret omhyggeligt sin økonomi og bygger sit hjem op. Men ideerne, begejstringen, idealismen ses ikke. Ingen har et kald. Man er optaget af sit eget, har nok i sig selv og sin familie. Man hygger sig hjemme.

Tilværelsen som helhed blev omfattet med en ejendommelig mangel på interesse, man var hverken „egentlig utilfreds“ eller „direkte lykkelig“.⁷ Familien lever var skrevet af særdeles engagerede samfundsborgere, foruden Kirsten Auken bidrog bl.a. forstander Otto Krabbe fra Kristeligt Studenter-settlement på Vesterbro. For dem må det have været ejendommeligt at konstatere, hvor lavt et blus familien levede på. Nogen tolkning gav de dog ikke.

Det er muligt, at efterkrigsgenerationen frem til atommarcherne i slutningen af 50'erne var tavs, men deres påklædning og deres musiksmag var desto mere demonstrativt larmende. I Johannes Allens film fra 1953, *Farlig*

ungdom, flanerede ungdomsidolet Ib Mossin med anderumpefrisure, sat op med Brylcreme, læderjakke og smalle bukser, ikke just et borgerligt antræk. På samme tid begyndte moden med udendørs dans i de kommunale parker om sommeren, først lanceret på Enghave Plads på Vesterbro i København. Swingpjatterne var blevet afløst af jitterbuggerne, og rockmusikken, med Poul Hammerichs ord „den musikalsk primitive, men kommercielt raffinerede afart af jazz“, var på vej frem. Med knallerten blev gadehjørnerne motoriseret, og de lavpotente køretøjer drønedede omkring med læderjakkeklædte og tyggegummityggende unge mænd, helt som deres amerikanske forbilleder Marlon Brando og James Dean. Til forældregenerationens forfærdelse demonstrerede ungdommen på ny sin uvilje mod at tilpasse sig de gældende normer.

NOTER

- 1 Jeg har i foråret 1999 spurgt dem begge og fået det klare svar, at det havde man ikke overvejet.
- 2 Ungdomskommissionen. *Ungdommen og fritiden*. København, 1952, s. 26.
- 3 Jørgen Trolle fra statsadvokaturen i København skildrede i 1946 udviklingen i sin bog *Syv måneder uden politi*.
- 4 Danmarks Statistik. *Kriminalstatistik 1945, 1946 og 1947*. København, 1949-50.
- 5 K.U.-bladet fra januar 1943 bragte en artikel af pastor Børge Hjerl-Hansen, „Swing-ungdom som samfundsonde“, hvor han harcelerede over ungdommen fra de mondæne hjem. Her havde børnene lært, at „sex-appeal og penge er mere gangbare værdier end aftenbønnen og renhedsidealet.“
- 6 Hans Hertel. „Tiden dyrker ungdommen – de unge dyrker sig selv“. *Ekstra-bladet*, 12. II. 1959.
- 7 Kirsten Auken m.fl. *Familien lever. En familieundersøgelse*. København, 1962 (2. udg.), s. 140 ff.

DE FØRSTE ÅR 1945-47

I jubilæumsbogen om Dansk Ungdoms Fællesråd, arvtageren efter Dansk Ungdomssamvirke, så Poul Dam tilbage på sin tid som sekretær for Ungdomskommissionen. Det blev en af befrielsesregeringens sidste gerninger at nedsætte kommissionen,

og man kan kun gisne om, hvorvidt kommissionen overhovedet var blevet til noget – i det mindste med Hal Koch som formand – hvis man havde udsat nedsættelsen til efter valget og dannelsen af den nye regering. Hverken regeringen Knud Kristensen eller regeringen Eriksen-Kraft var glad for dens eksistens.¹

Som nævnt var Hal Koch i befrielsens alt for korte sommer blevet et stridens tegn, fordi han hævdede, at politikerne skulle stå ved deres gerninger i stedet for at løbe fra dem eller romantisere en beskeden indsats, og fordi han i meget skarpe vendinger tog afstand fra holdningen bag den varmeste af alle varme sager: retsopgøret. Efter Poul Dams vurdering betød denne eksponering en svækkelse af den politiske sympati for ungdomsarbejdet i almindelighed og for Ungdomskommissionen i særdeleshed. Godt nok hjalp det, at alle tænkelige ungdomsorganisationer og relevante organer var repræsenteret i den, men det var Poul Dams indtryk, at mange politikere ikke desto mindre fortrød kommissionen. De opgør, der fremkom omkring nogle af dens betænkninger, virkede for en senere betragtning som udslag af en længe tilbageholdt harme. Poul Dam tænkte først og fremmest på den meget voldsomme strid, der opstod omkring ungdommens, og især landbougdommens, håbløse boligsituation og hvad deraf fulgte. Herom senere.

I dette kapitel skildres Ungdomskommissionens forsøg på at gøre sig gældende i det administrative og politiske landskab. Det sker i breve og udtalelser om så forskellige ting som nytten af erhvervsvejledning, udlejningsværelser og ungdomsarbejdsløshed, og i de første betænkninger om ungdommens

fortvivlede boligforhold. Også faren ved afbetalingshandler omtales indgående. Kommissionen var skabt på et socialdemokratisk initiativ, men kom i sine første år til at arbejde under den liberalistiske Venstre-regeringen Knud Kristensen. Spørgsmålet er derfor, om arbejdsbetingelserne ændrede sig, eller om kommissionen fik lov at leve sit eget liv.

Som sagt var mange af kommissionens medlemmer samtidig ledere af ungdomsorganisationer og optrådte som sådan på møder og konferencer. Det var folk med selvværd, som kendte hinanden, og som var i stand til både at arbejde sammen sagligt og tage nogle ordentlige verbale slagsmål. Der var tilbagevendende sammenstød mellem de politiske repræsentanter indbyrdes og som følge heraf ofte en afstandtagen fra de upolitiske organisationers side mod en politisering af kommissionens arbejde, vurderede Poul Dam. Ikke desto mindre opfattede han det sådan, at Ungdomskommissionen levede sit eget lidt for stilfærdige liv. Pressen var normalt ikke voldsomt interesseret i, hvad der foregik, men værre var det, at kommissionens hovedindsats, således som den kunne aflæses i de største og mest centrale betænkninger fra 1951-52 om bl.a. arbejdslivet, fritiden og tilpasningsvanskelighederne („asocialiteten“), blev lagt frem på et tidspunkt, hvor „den oprindelige forventning var døet bort. Derved fik arbejdet aldrig den betydning, som den nedlagte indsats kunne have begrundet.“² Nu var Poul Dam ikke den eneste involverede iagttagere, og såvel Hal Koch som Henning Friis var betydeligt mere optimistiske. En nøgtern vurdering kan man dog ikke forvente fra nogen af dem, dertil var Ungdomskommissionen for meget en del af deres professionelle liv og karriereforsøg. Heller ikke fra regeringens Kontaktudvalget mellem ungdomsorganisationerne og statsadministrationen, der i 1970 så på Ungdomskommissionens resultater, nedfældet i betænkningen Samfundet og ungdommen, fremkom en uhildet opsummering – så langt fra endda. Kontaktudvalgets formand og primus motor bag arbejdet var – Henning Friis. Den betænkning vil blive omtalt undervejs.

Venstre-regeringen Knud Kristensens eftermæle, som det bl.a. er sat af Tage Kaarsted, er overvejende positivt. Dette konstateres altid med et gran af overraskelse, for det store bondeparti havde fået nogle alvorlige ridser i laken under besættelsen: Man støttede ikke modstandskampen, og man tjente tykt på leverancerne til værnemagten, var den offentlige mening uden for landbrugskredse. Men Kaarsted konstaterer, at regeringens Knud Kristensen (november 1945-november 1947) var kompromissøgende og pragmatisk. Der blev ikke ført klassebetonet agrarpolitik, og på den sociale lovgivnings

område var der ingen tegn på reaktionært styre. Tværtimod fortsattes udbygningen af velfærdsstaten i et forsigtigt tempo.³

Ungdomskommissionens øverste chef, socialminister Søren P. Larsen, havde siden 1938 været medlem af Socialministeriets Ungdomsudvalg og havde herfra et detaljeret kendskab til den tungeste side af ungdommens problemer, arbejdsløsheden, og den lovgivning, der siden 1933 havde søgt at tackle opgaven med at redde de unge fra fysisk, psykisk og – frem til 1945 – politisk deroute. Det skete bl.a. gennem statsungdomslejrene, en foranstaltning Ungdomskommissionen kom til at beskæftige sig med, da loven skulle revideres i samlingen 1946-47, jf. nedenfor. Man tør dog med Poul Dam gætte på, at både Hal Koch og Henning Friis havde foretrukket en socialdemokratisk minister, men der foreligger ingen vidnesbyrd om utilfredshed med Søren P. Larsen. I foråret 1947 bad Knud Kristensen ham om at gå af. Han var tunghør i generende grad, og så godt som alle Socialministeriets lovforslag var allerede blevet gennemført. I hans sted kom en anden af de gamle afprøvede arbejdsheste, men ukendt med socialpolitik, Jens Sønderup. Hans funktionsperiode blev dog kort, for på denne tid var statsministeren ved at føre regeringen ind på den selvmordets vej, som Sydslesvig-problemet afstak. Knud Kristensens private mening var, at grænsen ikke lå mere fast, end at Sydslesvig kunne stemme sig hjem til Danmark. Knud Kristensens sammenblanding af det private og det offentlige førte til udskrivelse af valg den 4. oktober 1947.

DEN HÅBLØSE BOLIGSITUATION

Ungdomskommissionen fik som opdrag at „lade foretage de fornødne undersøgelser af ungdommens særlige problemer og behov og på grundlag heraf fremsætte egnede forslag.“ Hermed var initiativet placeret i kommissionen, men i den første tid så det mest ud, som om foretagsomheden kom udefra, forstået på den måde, at man måtte forholde sig til igangværende ungdomsrelateret lovgivning. Det er dog langt fra hele sandheden. Foruden at etablere sin egen administration, afgrænse og afmærke territoriet, tog man fat på at søsætte nogle særdeles omfattende spørgeskemaundersøgelser, foruden ungdomsenqueten, forenings-, gymnasie-, studenter- og forsamlingshusenqueterne.

Man kom hurtigt fra start. Allerede den 29. januar 1946 udsendte man en skrivelse om lejen af udlejningsværelser, og måneden efter, den 21. februar, fremkom man med en udtalelse om etablering af en offentlig erhvervsvejledning, se nedenfor i kapitel 8 om ungdommen og arbejdslivet.

Hvad angik udlejningsværelserne var der tale om kommentarer til en forestående revision af den næsten ti år gamle lejelov. Ungdomskommissionens Udvalg II om ungdommens boligforhold, et af de små med Hal Koch som ilter formand og nærmest en øretævernes holdeplads, gjorde Indenrigsministeriet opmærksom på, at udlejningspriserne på enkeltværelser var steget uafbrudt under hele besættelsen til stor skade for ungdommen. Det var fortrinsvis de unge, der boede i enkeltværelser, og da deres indtægter ikke var forøget i samme takt, som huslejen var steget, måtte de spare på andre områder, fx på kosten. Udvalg II anså det følgelig for „hensigtsmæssigt“, at enkeltværelsernes kvadratmeterpris blev tvunget ned på niveau med lejlighedens kvadratmeterpris, at udbuddet af værelser ikke fik lov til at falde for derved at holde prisen oppe, at udlejeren skulle underlægges anmeldelsespligt, og at såvel udlejere som lejere blev oplyst om den gældende lovgivning. Dette skulle ske ved en omfattende presse- og radiokampagne. Den for Venstre og konservative intrikate boliglovgivning – egentlig foretrak man et

Pjece udgivet oktober 1947 af Det rådgivende kommunale Ungdomsudvalg på Frederiksberg og uddelt til samtlige husstande i kommunen. „Deltag i kampen mod bolignøden – udlej deres ledige værelser!“ hed det appellerende. Ungdommen var her repræsenteret ved det mest stabile og mindst støjende, den studerende unge mand.

næsten frit marked, men bolignøden og sociale hensyn tillod det ikke – blev ved sin gang gennem Rigsdagen i slutningen af maj 1947 justeret svagt i retning af Ungdomskommissionens ønsker.⁴

UNGDOMMENS BOLIGFORHOLD OG UNGDOMMENS BOLIGER

Astrid og Bjarne Henning-Jensens familiefilm fra 1947, *De pokkers unger*, udspilles i et gårdmiljø på Nørrebro. Det er en familiefilm, en rørende sag om den gode vicevært, den onde sortbørshandler i Preben Neergaards hårdkogte, cigaretrygende afsporet-ungdom-gestalt og børnenes kamp mod de uforstående og dumme autoriteter. Ikke nogen socialrealisme-film, men alligevel. Skulle man have glemmt, hvordan store dele af boligmassen i det indre København så ud efter krigen med nedslidte ejendomme, rotter i gården og meget lidt lys og luft, får man sin børnelærdom repeteret her. Filmen var produceret af Nordisk Film og Dansk Kulturfilm, en offentligt støttet institution med nære forbindelser til Socialdemokratiet. Desuden medvirkede arkitekt Ole Buhl som dekoratør. Han var som instruktørparret socialt engageret og tilhørte D.K.P.s arkitektgruppe. Familiefilmen havde ganske klart mere på hjerte end at fortælle en sød historie om „børnenes forhold til lejekasernens mange skæbner.“⁵ Ole Buhl genfinder vi som tilkaldt medlem i *Ungdomskommissionens Udvalg II. Ungdommens boligforhold*, der i samme år som *De pokkers unger* barslede med sin første betænkning, *Betænkning angående ungdommens boligforhold I*, på 31 sider + 17 sider bilag, sin størrelse til trods noget af en krudttønde.

Når to unge forlovede meddelte, at nu ville – eller skulle – de gifte sig, stillede forældrene to bekymrede standardspørgsmål: Var pigen gravid? Og dernæst: Hvor havde de tænkt sig at bo? Mens omkring halvdelen kunne svare ja til det første spørgsmål – sådan havde det i øvrigt altid været, altså ikke tegn på netop denne tids forfald – kunne de færreste besvare det næste spørgsmål. At flytte ind i en af de få nybyggede lejligheder havde de i hvert fald ikke råd til.

Under besættelsen var der brugt tonsvis af cement til Atlantvolden på Jyllands vestkyst. Derimod kneb det gevaldigt med boligbyggeriet. Kun omkring 10.000 boliger eller mindre end halvdelen af behovet blev det til om året. Resultatet var bolignød af et omfang, det er vanskeligt at forestille sig nu. Såvel i *Fremtidens Danmark* som i Det konservative Folkepartis efterkrigsprogram omtales boligproblemet som et af de mest påtrængende sociale problemer, og Vilhelm Buhl havde det med i samlingsregeringens

aktivitetskatalog den 9. maj 1945. Der skulle bygges flere, bedre og billige boliger, og det offentlige skulle planlægge og fremme processen. Socialdemokratiet satsede ikke overraskende på almennyttigt (socialt) boligbyggeri, mens de konservative greb ideen om havebyer og enfamiliehuse, egentlig en engelsk, socialfilantropisk opfindelse fra midten af 1800-tallet, men nået til Danmark via Tyskland og afprøvet i Måløv; i havebyen fik familien frisk luft og kunne på den lille jordlod dyrke grøntsager til eget brug, når fabriksfløjten havde befriet arbejderne fra det hårde og snavsede slid.⁶ Selv om Venstre og de radikale så med skepsis på statens engagement, var der dog enighed om at fastholde et huslejestop fra 1939, forbud mod opsigelser i den gamle boligmasse og tvungen boliganvisning for alle lejeboliger. Men problemet var unægtelig nye boliger. Indenrigsministeriets byggeudvalg havde i sin betænkning fra august 1945, Det fremtidige boligbyggeri, anslået bolig-manglen til 50.000 lejligheder foruden en nødvendig sanering af 100.000 lejligheder. Man foreslog nybyggeri af 30.000 boliger de næste fem år, indgreb mod – også dengang! – opskruede priser pga. monopol- og kartelvirk-somhed, rentesækning, skattelettelse for nybyggeri osv. osv. Sådan kom det ikke til at gå – slet ikke endda. Branchen var ikke gearet til en sådan kapacitetsforøgelse, der var mangel på materialer, priserne steg hele tiden og skiftende regeringer benyttede indgreb mod boligbyggeriet i deres konjunkturpolitik. Boligpolitikken var dyr, inkonsekvent og i det hele taget forfejlet, men bygget blev der dog, og boligstandarden blev med årene den højeste i verden. Imidlertid var det ikke de unge nygifte, der stod forrest i boligkøen. De havde ikke, som de gamle, en byttelejlighed at handle med eller penge at stikke under bordet, og udbuddet af enkeltværelser til ugifte og uddannelsessøgende var yderst ringe.

Behovet for enkeltværelser havde Ungdomskommissionen som nævnt skrevet om i sit brev til Indenrigsministeriet den 29. januar 1946, og den tog nu problemet op i sin første egentlige betænkning, *Betænkning angående Ungdommens boligforhold*, fra marts 1947. Situationen blev slet og ret karakteriseret som katastrofal. Blandt mange årsager nævntes, at når man gav fortrinsret til familier med børn, diskriminerede man de unge, der ville gifte sig, men som nu måtte blive boende hjemme hos forældrene i de alt for små lejligheder, enten hver for sig eller flytte ind hos den ene part, som regel i opholdsstuen. Kommissionens rundspørge fra november–december 1946 afslørede også, at en bolig-tæthed på op til otte-tolv personer i en toværelses lejlighed ikke var unormal. Skrækeksemplet var en 17-årig ung pige, der boede i værelse sammen med to brødre, en søster og en logerende. Proble-

met forværredes af den stigende fødselshyppighed – og af pengeregigeheden. Det var ikke mere økonomisk nødvendigt at leje et værelse ud.

Manglen på udlejningsværelser i byerne havde efter Ungdomskommissionens opfattelse fem uheldige virkninger, nemlig prisstigninger, begrænsning i uddannelses- og beskæftigelsesmulighederne, forøgelse af antal reelt hjemløse, og som den første og værste: sundhedsmæssig, psykologisk og moralsk forfald. Nøgleordene var *sund fritid* og *mod og lyst til dagens arbejde*. Tekniske fremskridt havde resulteret i mere fritid, et gode der i tidens ånd skulle anvendes „sundt og formålstjenligt“. Og her kom boligmanglen ind i billedet som en negativ faktor. Under de nuværende forhold var de fleste unge i byerne henvist til at tilbringe deres fritid uden for deres bolig, hvilket ikke havde været så skæbnesvangert, om der havde eksisteret billige ungdomsrestauranter, klubber eller lignende, men det var ikke udpræget tilfældet. Altså daskede de rundt på gaderne, hang på gadehjørnerne, gik i biografen eller på restaurant, i kommissionens optik ikke nogen optimal situation:

Ganske vist klarer den mere vågne del af ungdommen sig nogenlunde, idet den i stort omfang søger aftenskoler, (teknisk skole, handelsskole, fortsættelseskursus etc.) og foreninger. Men man må ikke glemme, at det kun er en mindre del af ungdommen, der ad denne vej er i stand til at give deres fritid et rimeligt indhold.

De fleste savnede et virkeligt hjem eller et værelse, hvor de kunne opholde sig og samles med kammerater og venner. Da de ingen steder havde, hvor de kunne falde til ro og dyrke deres interesser, kom der noget rastløst over deres tilværelse, hvad der i mangfoldige tilfælde førte til en uheldig moralsk udvikling. Generationerne blev presset ind mod hinanden, de kunne ikke leve naturligt side om side, og den unge fik ikke gennem fritiden en rimelig menneskelig udfoldelse og en sådan rekreation og fornyelse, at den gav ham mod og lyst til dagens arbejde, konkluderedes der. Med hensyn til rastløsheden og de moralske konsekvenser var der mere konkrete billeder at hente i Kate Flerons beskrivelser af den afsporede ungdoms liv på gaderne, bolignøden, alkoholmisbruget og promiskuiteten i slumkvartererne, et emne der tages op i kapitel 10, „Asfaltjunglen og den tilpasningsvanskelige ungdom“.

Værelsespriserne var i de seneste år drevet op i absurde højder. Det offentlige havde ikke grebet ind, som det var sket over for lejen i almindelige lejligheder, men desuden havde pengeregigheden forårsaget, at udlejning ikke mere indgik som en nødvendig indtægt. Dansk Studieoplysnings

Boliganvisning kunne fx oplyse, at mens der i 1940 blev tilbudt 1.200 værelser til 6.800 studerende og 1.350 nyimmatrikulerede, var tallet reduceret til 160 værelser til 8.200 studerende og 2.000 nyimmatrikulerede. At betegne denne situation som katastrofal var ren underdrivelse. Og så var studerende endog mere attraktive lejere end de mindre betalingsdygtige ungarbejdere og lærlinge. Desuden var de jo også lidt finere og formentlig mere rolige.

Da Ungdomskommissionen i februar 1947 spurgte Danske Studerendes Fællesråd og en række læreanstalter og fagskoler i hovedstadsområdet om forholdet mellem mangel på værelser og uddannelsesmulighederne, var de indkomne svar helt entydige. Ganske vist var spørgsmålene retoriske i en grad, der pegede hen mod selvopfyldende profetier, men alligevel. „Har De på deres skole gjort nogle erfaringer med hensyn til svigtende tilgang af ungdom som følge af vanskelighederne med at få logi?“ Og dernæst: „Findes der blandt Deres elever unge, der er eller har været nødt til at bo under interimistiske forhold, fx i opholdsstuer hos familie eller bekendte?“ Med et par enkelte undtagelser – Urmagerskolen og navigationsskolerne, begge små – var svarene næsten givet på forhånd: „Spørgsmål et og to i skrivelsen kan skolen her besvare med et ja“ var den lakoniske tilbagemelding fra Esbjerg Tekniske Skole. Andre var mere ordrige, men indholdet var det samme. Lederen af Det Tekniske Selskabs Skole kom tættere på sagen, da han forklarede sine svar med, at der trods alt ikke fandtes nogen statistik om problemerne, og at han derfor støttede sig til mundtlige referater og oplysninger hentet i ansøgninger om fripladser, legater o.l. – måske ikke de mest objektive kilder. Men galt stod det til under de yderst primitive forhold, sammenstuvet hos familier eller i værelser, der egentlig kun egnede sig til at sove i. Læsemulighederne formede sig højst utilfredsstillende eller rent umulige, skrev skolens inspektør og tilføjede, at de uheldige logiforhold sikkert var endnu mere almindelige, end skolens ledelse var vidende om. Mange af de unge – og ikke de ringeste – var nemlig for ærekære til at røbe, selv over for kammeraterne, *hvor* dårligt de i virkeligheden boede.

„Men hvor intet er, kan intet skaffes“ var ordene fra lederen af Københavns Maskinskole og viste hen til det afledte problem, der hed begrænsninger i ungdommens beskæftigelsesmuligheder. Ungdomskommissionen havde også her rettet henvendelse til udvalgte områder og igen formuleret sig ud fra en sikker formodning om de afgivne svares indhold. Skibsværfterne, de store maskinvirksomheder samt de københavnske stormagasiner blev spurgt, om de manglede arbejdskraft, og om den ringe mobilitet blandt arbejdsløse og arbejdssøgende stod i forbindelse med boligproblemerne.

Svaret var ja. De unge flyttede ikke fra provinsen til fx Helsingør Skibsværft, B&W, Illum, Daells Varehus eller Magasin du Nord, når de ikke kunne få noget at bo i.

For at fuldende billedet anførte Ungdomskommissionen, at den håbløse boligmangel medførte en stadig vækst i antallet af hjemløse. Før krigen var de hjemløse som oftest rekrutteret blandt subsistensløse, sprittere, vagabonder o.l., men razziaer foretaget i Københavns Havn og på banegårdsterrænet viste nu, at op mod halvdelen af de hjemløse havde fast arbejde. „Hvad hjemløshed betyder for unge i de større byer navnlig i vinterhalvåret behøver ikke nærmere dokumenteres,“ sluttede kommissionen sit katalog af ildevarslende følgevirkninger.

Men hvilke aktionsmuligheder forelå egentlig? Ret beset ikke mange. I et vedføjet „Forslag til midlertidig lov om anmeldelsespligt for og udleje af værelser til enlige personer“ slog man til lyd for, at der i samtlige byer og bymæssigt bebyggede landkommuner blev foretaget en optælling af behovet. Derudover gik man yderst forsigtigt til værks ved at foreslå anmeldelsespligt for

indehavere af beboelseslejligheder, hvor der ud over et værelse pr. person findes et af kommunalbestyrelsen for vedkommende kommune under hensyn til behovet for udlejningsværelser nærmere fastsat antal værelser pr. lejlighed, dog mindst et værelse.

Til den knudrede paragraf føjedes den bemærkning, at man ved lejlighed også forstod villaer, parcelhuse og lignende lokaler til beboelse. Det fremgik endvidere, at loven kun skulle gælde for personer, der pga. deres arbejde eller studier havde et magtpåliggende behov for et værelse. Men derudover trådte man vande i betragtninger over det nyttige i en omfattende oplysningskampagne, indretning af kvist- og taglejligheder, præmier for fremleje, anvendelse af ledige flygtningebaracker og opdeling af større lejligheder. Alt sammen glimrende overvejelser, der sattes i relief af en opgørelse over overtallige værelser i byerne. Hvis man gik ud fra et værelse pr. person og dertil lagde et værelse, ville der være 200.000 overtallige værelser, stort set det dagsaktuelle behov. De blev bare ikke udbudt.

Det vedføjede lovudkast kunne der ikke opnås enighed om i Ungdomskommissionens plenum, ja faktisk affødte det ikke færre end fire mindretalsudtalelser. Justitsministeriets repræsentant, le Maire, brød sig ikke om det, han kaldte en tvangsmæssig indkvartering af denne specielle gruppe, altså de

unge, men var i øvrigt på lige fod med alle i udvalget enig om problemets alvor. De to Venstre-folk, Jens Marinus Jensen fra De danske Ungdomsforeninger og Jens P. Petersen fra V.U., anså forslaget for direkte grundlovstrikt og „liggende uden for de rammer, det er demokratiske organers opgave at beskæftige sig med.“ De hældede i stedet til en oplysningskampagne og til resultaterne af arbejdet i Indenrigsministeriets boligudvalg. „Boligerne er ikke et område, som statens hånd skal kunne skaffe adgang til til enhver tid,“ var den liberale udmelding. Skadegaard fra Retsforbundets Ungdom fandt, at det var de forkerte unge, lovforslaget ønskede at tilgodese. Det var ikke de enlige, men de unge familier, der burde støttes. Også Undervisningsministeriets repræsentant, Estrid Torkild-Hansen, gik ind for en oplysningskampagne som vejen frem.

Kort efter betænkningens vedtagelse i marts 1947 blev der i loven om boliganvisning fra 31. januar samme år indføjet bestemmelser om frem- eller udlejning af værelser i store lejligheder, dvs. fire værelser og derover, men disse var så hensynsfulde over for indehaverne, at Ungdomskommissionen irriteret karakteriserede dem som helt utilstrækkelige. Og da hele problemkomplekset i september 1947 på ny blev drøftet i forbindelse med betænkningen om den tilflyttede ungdoms særlige problemer (se nedenfor kapitel 10), svingede Ungdomskommissionens plenum helt om og var nu enige i lovforslaget fra marts 1947! Derefter blev der i rigsdagssamlingen 1947-48 fremsat et lovforslag, der i hovedtræk lignede martsforslaget, men under sin færd gennem udvalgsbehandlingerne blev det ændret så meget, at kommissionen erklærede det for virkningsløst. Loven udløb i november 1949, og Ungdomskommissionen havde set ret. Et meget begrænset antal værelser var blevet udlejet som følge af loven. Denne var i øvrigt så knudret formuleret, at alene sproget lagde sig hindrende i vejen for dens udbredelse, endsige forståelsen af den.

BOLIGER FOR UNGDOMMEN

Mens *Betænkning om ungdommens boligforhold* nærmest var et katalog over elementerne i en håbløs tilstand, herunder politisk uvilje mod at foretage sig ret meget med henvisning til boligens grundlovssikrede ukrænkelighed, var efterfølgeren *Boliger for ungdommen. Betænkning angående ungdommens boligforhold II med forslag til opførelse af særlige ungdomsboliger mv.* fra oktober 1949 en opremsning af *fremtidens* muligheder. På udgivelsestidspunktet tæt ved et fatamorgana. Belært af smertelige erfaringer holdt man sig denne gang langt

væk fra forslag om nye lovinitiativer, men koncentrerede sig i stedet om at give en så detaljeret gennemgang af de forskellige former for ungdomsboliger, at betænkningen kunne tjene som vejledning for myndigheder og organisationer, altså en brugsbog. Man tør gætte på, at det var den samme negative erfaring med lovgivningsmagten, der gjorde, at betænkningen udelukkende beskæftigede sig med by-ungdommens problemer. Boligforholdene for landbrugsmedhjælpere var med ikke-venstrefolks øjne ofte så horrible, at emnet nærmest var dømt til at ville sprænge kommissionen, når og hvis det blev bragt på bane. Hal Koch fik kærligheden at føle, da han i februar 1950 diskuterede problemerne for åben mikrofon. Men herom senere i kapitel 8, Fredskrisen, ungdommen og arbejdslivet. Arkitekt Ole Buhl var igen tilkaldt som særlig sagkyndig, og det var hans udkast til bygnings- og boligtegninger, der prydede de fleste af betænkningens 60 sider i stort format.

Boliger for ungdommen afstak mulighederne for at løse boligproblemet gennem nybyggeri. Man anviste tre veje. For det første foreslog man som noget helt nyt i Danmark på denne tid en boligform kaldt „elastiske lejligheder“, dvs. lejligheder hvor et eller to værelser havde direkte adgang til trappen og således kunne udlejes særskilt. Senere var der mulighed for at inddrage dem i „stamlejligheden“ og dermed bidrage til en højst tiltrængt forøgelse af antallet af større lejligheder. Systemet var kendt fra samtidens Sverige og fra store københavnske lejligheder bygget omkring århundredskiftet, hvor der taltes om „pigeværelser“. I løbet af 30'erne og 40'erne gik boligformen af mode. For det andet foreslog kommissionen, at der i tagetager eller i særlige opgange indrettedes værelser for unge, eventuelt ligefrem ungdomspensionater. Man anbefalede Boligministeriet, at det i forbindelse med ansøgninger om statslån *henstilledes* til bygherren at gøre lejlighedstyperne elastiske og indrette et *passende* antal udlejningsværelser, meget forsigtige ytringer imod den grundlovssikrede ret til at udnytte boligsituationen. På denne baggrund forstår man godt, at den tidligere omtalte betænkning fra 1970, *Samfundet og ungdommen*, lakonisk konstaterede, at det ikke var muligt at sige noget om, i hvilken grad *Boligen og ungdommen* havde bidraget til en forøgelse af værelsesbyggeriet.⁷ Endelig gennemgik betænkningen mulighederne for opførelse af egentlige ungdomshuse med bad og wc til hvert enkelt værelse – på denne tid drømmen om vild luksus – samt fællesrum.

Boliger for ungdommen indskrænkede sig ikke til kun at anvise nye boligformer illustreret med nydelige arkitekttegninger. Med boligproblemet som den fysiske og psykiske ramme, det sidste som et typisk nyt efterkrigs-argument, skildrede den meget præcist og engageret nogle ungdomsproblemer

af betydelig rækkevidde. Således gentog man med hævet stemme og med tal på bordet, at det ud fra rent hygiejniske og psykiske synspunkter var meget uheldigt, at de unge, særlig i pubertets- og overgangsalderen, boede så sammentrængt, som det var tilfældet. I byerne levede henimod 80 pct. af familierne i lejligheder på to værelser eller to værelser og et kammer, og 60-65 pct. af de unge 16-25-årige havde ikke eget værelse. Generationsgnidninger var uundgåelige, og de unge fik næsten ingen mulighed for at leve deres eget liv. Den øgede fritid foregik på kaffebarer, i biografen og på gaden. Gaden havde den iøjnefaldende fordel, at den var gratis, men

ud fra alle synspunkter – fysiske, moralske og samfundsmæssige – [er] det overordentlig uheldigt, om de unge mennesker vænner sig til varigt at tilbringe en væsentlig del af deres fritid med at stå i porten eller drive op og ned ad gaden. Disse forhold bevirker tillige for den lidt ældre ungdom, at den med årene i langt højere grad end ønskeligt er lægger sig dyre kaffé- og biografvaner til.

Altså det stik modsatte af en sund udvikling. Man fornemmer i tonen og ånden Henning Friis og inspirationen fra den svenske Ungdomsvårdskomité, mens kommissionens formand, Hal Koch, træder frem i slutreplikken:

Det er gang på gang blevet sagt, at ungdommen betegner samfundets største værdi. Det er den, der skal føre samfundet videre. Men man må da undres over, i hvilken grad der sløses med disse samfundsværdier. Det er således kommissionens opfattelse, at en meget lang række af ungdommens problemer udspringer af de boligforhold, som her er skildret, og at mange andre foranstaltninger til ungdommens vel ville blive helt eller delvis overflødige, hvis man først sørgede for at skaffe alle unge mulighed for at bo under sunde og tilfredsstillende forhold.

MØBLER PÅ AFBETALING – VEJEN TIL FORTABELSE

Blandt de store skurke i efterkrigstidens største korruptions- og sortbørs-skandale, Edderkoppe-sagen, befandt sig foruden bolig-ågerkarle det, der næsten var værre, nemlig møbelhandlere. Handel med møbler havde generelt fået et snavset omdømme. Årsagen var *afbetalingshandel*. I den sidste af de egentlige boligbetænkninger, *Ungdommens bosætningsproblemer*, fra november 1947, tog Ungdomskommissionen fat om nælden. Som særligt sagkyndige var denne gang indkaldt en økonom fra Bikuben, en husholdningslærerinde, en arkitekt, Viggo Sten Møller, og Else Merete Ross. Økonomi, boligindret-

ning, æstetik og kvindesag i kombination med juridisk ekspertise om bl.a. købelov var hermed repræsenteret i et udvalg, der ikke var mindre engageret end forgængerne:

I de senere år er afbetalingshandelen på ny blevet sat under debat, og der er også rejst tvivl om dens sociale gavnlighed, og det må erkendes, at der ikke mindst ved afbetalingssystemet i møbelhandelen hæfter så store fejl og mangler, at det synes påkrævet at søge at finde frem til andre løsninger for finansiering af de unges bosætning.

Afbetalingshandelen fristede fattige og svage sjæle. Omkring to tredjedele var lånefinansieret, strækkende sig fra afbetalingsvilkår på grænsen af – eller over – ågervirksomhed, over konto-tegning for de økonomisk solide unge til banklån for den bedst stillede del. Afbetaling og konto florerede mest i København og i de større byer, mindst i provinsen, hvor kontant betaling eller banklån var udbredt. Omkring ti pct. af køberne fik afhentet møblerne, fordi de ikke kunne klare afdragene, enten af forhandlernes egne „gorillaer“ eller af kongens foged, og endnu flere hutlede sig igennem afdragene ved at skære ned på andre og vigtigere fornødenheder som fx en bedre bolig, tøj og sund kost. Det var det billede, kommissionen tegnede af den aktuelle situation. Desuden medførte afbetalingssystemet, at kunderne forledes til at købe alt for dyre, samlede møblelementer i stedet for at sammensætte hjemmet lidt efter lidt og efter overvejet behov. Udvalget havde meget små tanker om vareuddets kvalitet, hensigtsmæssighed og hele kulturelle standard, ja, branchen blev beskyldt for leflen for moden, dvs. den dårlige smag, og for at benytte sig af smart eller uvederhæftig avertering:

Dagligstue af birketræ med figurhoveder, brugt af herværende herskab i trekvart år, særpræget arkitekttegning, bedårende tredelt pudefaconsofa, markerede løse puder, tre store magelige lænestole, rygstillingen faconbuet, pibepolstring, pragtfuldt doucefærvet renaissance, gobelin gl. kvalitetsvare. Alle armene store, fritstående løvehoveder, skåret af anerkendte kunstnere, henvendelse ...

hed det i en tilbagevendende annonce, i øvrigt for et udbredt fidussalg under navn af lejlighedskøb, dvs. fingeret brugtsalg til formodentlig lavere pris.

Bag den bekymrede smagsbedømmelse, opregningen af alle dårligdommene og faldgruberne lå også en erkendelse af, at det jo ikke var til at komme uden om, at de unge ikke havde sparet op til at kunne købe kontant, ikke ret

mange af dem i hvert fald. Derfor måtte der findes en form for rimelig finansiering, bakket op af uvildig oplysning om kvalitet, møbeltyper, boligindretning osv., således som D.s.U. havde anbefalet i 1938, alt sammen til gavn for de uerfarne unge – og for de møbelværksteder, der producerede lødige varer. Betænkningen gik nemlig ikke blot i kødet på møbelhandelens misbrug af afbetalingssystemet, men pegede tillige på den alt for ringe indbyrdes konkurrence og den hermed forbundne ulyst til at modernisere og billiggøre produktionen. Med hensyn til behov, kvalitet og pris opstillede husholdningslærerinde Ingefred Juul-Andersen, gårdejer, landstingsmedlem for Venstre, formand for Undervisningsministeriets husholdningsudvalg, formand for husholdningslærerindeforeningen, medredaktør af Folkevirkens blad *I dag* og meget, meget mere, en imponerende skikkelse i kvindesagen, en meget instruktiv og detaljeret oversigt over, hvad en ung familie havde brug for, såvel et standardudstyr som en skrabet model. I et moderne byggeri forventede hun, at det ikke ville være utænkeligt med en bageovn, gasapparater og lampesteder som en del af det faste udstyr. Men hun erkendte, at forsyningsituationen med bl.a. rationeringer og de små lejligheder lagde sine snærende bånd på de drømme, der blev næret fra det hvide lærred:

Med hensyn til stolene er det af stor vigtighed, at man anskaffer stole, som har netop de dimensioner, som passer til vedkommende stue og ikke til en herregårds hall. Mange unge vil desværre helst have stole, der ligner stole, som de kender fra films, hvor sorgløse unge rigmænd slænger sig i chesterfjelden med en træet mine efter en oprivende sportspræstation i bil eller i motorbåd, men sådanne stole passer slet ikke i den lille stue, og når de skal laves billigt, holder de ikke ret længe den facon, der så så fristende ud i en annonce.

Potteplanter, billeder på væggen, puder og andre personlige ting indgik ikke i mønsterbudgettet, de var velegnede gaver fra familie og venner, og heller ikke en radio, et klaver eller en støvsuger og en symaskine indgik i det nødvendige udstyr. Støvsugeren kunne lejes fra gang til gang, og forholdene for afbetalingshandel med symaskiner var så velordnede, at Ingefred Juul-Andersen med sindsro anbefalede dette skridt. For en symaskine hørte nu engang med til enhver husmoders arbejdsredskaber. Alt i alt skulle det unge hjem regne med, at begynderudstyret løb op i 5.000 kr., heri indregnet møbler, tæpper, gardiner, linned og dækketøj, køkken- og rengøringsudstyr samt service. I den skrabede model til 3.500 kr. indgik ikke sofa og sofabord,

bogreol og gulvtæpper. Beløbene svarede godt og vel til årslønnen for håndværkere og funktionærer. Kommissionen nærede så stor tillid til betænkningens pædagogiske gennemslagskraft, at den i en pressemeddelelse fra 14. februar 1948 anbefalede den til studiebrug.

BOSÆTNINGSLÅN – LIVET LÆGGES TIL RETTE

Men tilbage til finansieringen og advarslerne mod gældsfælder og kongens foged. Fra Sverige kendte man et system med bosætningslån, en tanke bl.a. D.s.U. havde advokeret for i programudtalelsen fra 1938, Den unge generation og samfundet. Svenskerne havde frygtet en nedgang i befolkningstallet – i den offentlige debat op til Befolkningskommissionen talte man med stor alvor om „den gule fare“, indvandringen fra øst for at fylde det hul ud, som de reproduktionssvage svenskere af hvid nordisk race efterlod sig – og for at gøre det mere overkommeligt at stifte bo og nedsætte antallet af aborter indførtes i 1937 bosætningslån til ubemidlede unge, der havde vist „en vis forudseenhed og sparevilje.“ Der kunne lånes op til 2.000 kr. til fire pct., afviklet over fem år, sammenlignet med danske afbetalingsvilkår mindst en halvering af udgifterne. I Finland havde man kopieret den svenske ordning, ikke af frygt for befolkningstallet, men som følge af vinterkrigenes ødelæggelse af familiemønstrene, og Ungdomskommissionen foreslog nu, at man også i Danmark fulgte det svenske eksempel og etablerede en billig låneordning uden anden sikkerhedsstillelse end hæderlig vandel, sygekassemedlemskab og forsikring af hjemmets udstyr, en moralsk garanti kaldte man det. Hvis man gik ud fra, at 25 pct. af de 36.000 årlige ægteskaber faldt ind under ordningen, som det var tilfældet i Sverige, ville staten få en maksimal udgift på 45 mio. kr. Det fremgik af kommentarerne til det lovforslag om bosætningslån, som afsluttede betænkningen. Staten skulle kautionere for sparekasselån, hvor låneren betalte én pct. og staten resten. Ordningen var tænkt som noget-for-noget; den unge skulle selv have sparet 2.000 kr. op og kunne så låne op til 3.000 kr. Poul Dam fra Dansk Samlings Ungdomsgruppe fandt forslaget utilstrækkeligt og fremsatte mindretalsudtalelse om bortfald af egenopsparing, hvorimod Skadegaard fra Retsforbundets Ungdom atter fandt, at staten slet ikke skulle involveres. I Norge fandtes en privatfinansieret ordning, som han mente var et bedre alternativ. Betænkningen foreslog, at loven skulle administreres af et lille udvalg under Socialministeriet med repræsentanter for Danmarks Sparekasseforening, Landsforeningen Dansk Kunsthåndværk og Kunstindustri, Statens Husholdningsråd (kvinder med

kendskab til boligindretning, lød kommissionens indstilling) og Ungdomsorganisationernes Fællesråd.

På grundlag af kommissionsforslaget fremsatte socialministeren i rigsdags-samlingen 1949-50 et forslag til lov om bosætningslån. Det blev positivt modtaget, gik i udvalg, men nåede ikke at blive færdigbehandlet og blev derfor genfremsat i oktober 1950. Denne gang fik det imidlertid en meget kølig modtagelse af oppositionen (V og K), og ved regeringsskiftet kort efter, hvor Erik Eriksen afløste Hedtoft, bortfaldt forslaget – og blev ikke siden genfremsat. Sparekasserne havde som nævnt deltaget i kommissionsarbejdet og var undervejs blevet så tilpas optaget af sagen, at de i foråret 1954 besluttede at gennemføre en bosætningslåneordning for egen regning og risiko. Ordningen, der var baseret på regelmæssig opsparing, krævede ingen kautionister og udlånssummen var tilstrækkelig stor til at dække etableringsomkostningerne. Det skulle tilbagebetales over tre år i månedlige afdrag. Renten var kun én pct. over indlånsrenten. Omkring 2.000 unge benyttede sig årligt af ordningen, ikke nogen voldsom succes.

Man landede altså på den norske model, indtil en skattebegünstiget opsparingsordning indførtes et årti senere. Som vi skal se, vendte Ungdomskommissionen tilbage til, hvad man kaldte iværksættelse af økonomisk opdragelse af de unge i forbindelse med en propaganda for formålsbestemt opsparing. Det skete i betænkningen om Ungdommen og arbejdslivet fra 1952. I parentes bemærket genfindes tankegangen i folkeskolens såkaldte Blå Betænkning fra 1960: „Uden alt for megen brug af pegefingre vil det være af stor opdragende betydning, at børnene og de unge ledes ind på at anstille betragtninger over, hvordan de med bestemte formål for øje kan tilrettelægge en systematisk opsparing.“ Ikke mange år senere lød melodien på lån og forbrug.

KOMMUNALE UNGDOMSUDVALG

D.s.U.s program *Ungdommens sociale problemer* sluttede som omtalt i kapitel 2 om ungdomsprogrammer med at anbefale oprettelsen af såvel et statsligt som kommunale ungdomsnævn. Meningen var, at nævnene skulle skabe større ensartethed i den kommunale administration af ungdomslovgivningen og formidle en fornuftig udvikling i ungdommens anvendelse af fritiden. Rådene skulle sammensættes af på den ene side „stat og kommune“, på den anden side af ungdommens organisationer. D.s.U. forventede, at de kommunale nævn fulgte kommunens indsats for uddannelse, oplæring, beskæftigelse

og fritid og selv tog initiativ til at etablere et samarbejde mellem de berørte institutioner og administrationen, „som anses for heldig for ungdommens samfundsmæssige forhold.“ Den uklare arbejdsbeskrivelse kronedes af en erklæring om, at ungdomsnævnenes opgave udelukkende var af rådgivende karakter.

Den 21. juni 1946 sendte Ungdomskommissionen en skrivelse til samtlige kommunalbestyrelser og ungdomsforeninger, hvori oprettelsen af kommunale ungdomsudvalg og fællesråd for ungdomsforeningerne blev præsenteret og anbefalet.⁸ Kommissionen havde egentlig forestillet sig, at anbefalingen var udgået i Arbejds- og Socialministeriets regi, men nu blev adressaten altså kommissionen selv. Udgangspunktet var en taleboble om, at det offentliges indsats først og fremmest burde sigte på at skabe så gode rammer for ungdomsarbejdet, som det til enhver tid var muligt, og at den lokale indsats måtte have en betydelig vægt. Men herefter blev indholdet mere konkret, i en sådan grad at det måske virkede skræmmende, overvejede man senere. Man anbefalede, at der nedsattes rådgivende ungdomsudvalg, ikke for store, for så var de ikke arbejdsdygtige, dvs. med fem, syv eller ni medlemmer alt efter kommunens størrelse. For at opnå, at udvalget fik karakter af et ægte kommunalt udvalg med dertil hørende autoritet, skulle én over halvdelen af udvalgets medlemmer repræsentere kommunalbestyrelsen, resten ungdomsorganisationerne. Hermed sikredes tillige, at ungdomsrepræsentanterne kom til at fremstå som talerør for hele kommunens ungdom og ikke kun deres egne organisationer, mente Ungdomskommissionen. I de rådgivende ungdomsudvalg skulle der være lejlighed til at fremsætte ønsker og blive rådspurgt om alle principielle sociale og kulturelle anliggender, herunder boligforhold, videregående uddannelse, foreningsliv, fritidsbeskæftigelse, inklusive idrætslivet, samt spørgsmål om den påtænkte „medborgerlige oplysning og uddannelse“.

Kommissionens skrivelse rettede sig også mod ungdomsorganisationerne, der blev bedt om at se til, at der oprettedes lokale Fællesråd bestående af samtlige – vel at mærke interesserede – ungdomsforeninger i kommunen. Fællesrådene skulle stille medlemmer til ungdomsudvalgene og i øvrigt være et organ for samarbejde. Ungdomskommissionen tog hermed tråden op fra den langvarige debat i Dansk Ungdomssamvirke om dets fremtid efter besættelsen. Det ydre tryk havde jo været det kit, der bandt foreningerne sammen i national solidaritet – postuleret eller ej – men hvad bagefter? Ungdomssamvirkets formand og den magtfulde D.s.U.-formand, Victor Gram, havde været enige om, at Ungdomssamvirkets positive ånd ikke blot

burde videreføres, men også udstrækkes lokalt. Gav man de unge i et ungdomsudvalg mulighed for indflydelse på egne anliggender, havde man sporet dem ind på praktisk opdragelse til demokrati. Ungdomsudvalg og Fællesråd indgik med andre ord i en demokrati-strategi. Foruden naturligvis at forlene såvel Ungdomskommissionen som Ungdomsorganisationernes Fællesråd, Ungdomssamvirkets arvtager, og dets organisationer med en velkommen prestige. Ungdomsorganisationernes Fællesråd var tiltænkt rollen som konsulent for de lokale råd, og Ungdomssamvirkets kontor, sekretariat og medlemsorgan, *Lederbladet*, skulle videreføres uændret.

I sin afsluttende betænkning, Ungdommen og samfundet, fra 1952, opgjorde kommissionen resultaterne af sine henstillinger og anbefalinger seks år efter. Eller som man beskedent formulerede det, „hvorledes denne ide har slået an.“ Ret beset var resultaterne ikke så lystige, hvilket blev kamoufleret i tabeller og opremsninger.

I alt 82 kommuner ud af 840 havde besvaret kommissionens henvendelse. Heraf ti i hovedstadsområdet, 51 købstadskommuner, 13 landkommuner med bymæssig bebyggelse og otte rene landkommuner. I disse blev 36 ungdomsudvalg bedømt til at være særdeles aktive, 17 havde udfoldet „en vis virksomhed“, 16 havde været „ret passive“ og 11 var slet ikke kommet i gang. Aktiviteten havde i overvejende grad været rettet mod etablering af mødelokaler, fritidshjem og -klubber samt rådgivende ungdomskontorer. Af disse sidste, vigtige initiativer fungerede kun ti i 1952. Afholdelsen af medborgerkurser, oplysende møder og -brochurer, underholdningsarrangementer, ja, sågar ægteskabskursus scorede ligeledes højt, hvorimod kerneområder som undersøgelse af lærlingeforhold, boligbyggeri eller erhvervsvejledning faldt tilbage i rækkerne. Det var der flere grunde til, heraf de helt indlysende, at enten de unge selv eller kommunalbestyrelsen havde vist projektet den kolde skulder:

En fritvoksende kommunal nydannelse af denne art kunne ikke på forhånd forventes at blive modtaget med udelt velvilje fra alle kommunalfolks side. For det første kan man desværre ikke regne med, at alle kommunalfolk interesserer sig særlig levende for de lokale ungdomsspørgsmål, men man må dernæst gå ud fra, at bestående udvalg, som fx udvalg for idrætsanlæg, nødig har villet afgive arbejdsopgaver til de kommunale ungdomsudvalg,

konkluderede Ungdomskommissionen.⁹ Den kommunale jantelov var nu blot én af flere farer.

Langt større agtpågivenhed viede Ungdomskommissionen Ungdomsskolekommissionen og dens forslag om ungdomsskolenævn.¹⁰ Her drejede det sig nemlig om den evige rivalisering mellem Undervisningsministeriet og Socialministeriet, en arena for jaloux territorieovervågning, og denne gang var Undervisningsministeriet helt tydeligt på strandhugst. Henning Friis karakteriserede Ungdomsskolekommissionen som en konkurrent, hvor der sad magtfulde politikere, „der ikke holdt så meget af Ungdomskommissionen, som jo var de unge selv, de mere eller mindre unge.“ I parentes bemærket var Poul Dam den eneste under 25 år – resten var stærkt på vej til som 35-årige at kunne stemme ved landstingsvalg! Rivaliseringen drejede sig om, hvor ungdomsproblemerne skulle placeres, var de socialt betingede eller var det et spørgsmål om uddannelse og undervisning? „... men det var i hvert fald min opfattelse, hvad der kan skyldes, at jeg selv sad i Socialministeriet, at det ville være forkert at lægge denne ting [Ungdomskommissionen] i Undervisningsministeriet.“¹¹

Ungdomsskolekommissionens betænkning rummede den helt centrale bemærkning, at da ungdomsskolenævne efter kommissionens forslag ville få tildelt et arbejdsområde, der gik ud over egentlig undervisning, nemlig klubarbejde og foreningsarbejde, ville betegnelsen ungdomsskolenævn være misvisende. Ungdomsskolekommissionen foreslog derfor det mere rummelige „Ungdomsnævn“. Og for at hensigten ikke skulle kunne misforstås, ønskede man navnet lovfæstet, „således at senere love naturligt kan henlægge yderligere opgaver vedrørende ungdommen til dette nævn, *der således bliver et centralorgan for det kommunale ungdomsarbejde i det hele.*“¹² Forslaget var en torpedo under arken, og Ungdomskommissionens reaktion var, at så kunne man lige så godt opgive tanken om kommunale ungdomsudvalg. Desuden var ungdomsskolenævne slet ikke repræsentative for ungdomsforeningerne. De skulle nemlig bestå af medlemmer af kommunalbestyrelsen og af skole- og erhvervsfolk. Ungdommens opdragelse til demokrati via foreningsarbejde gik hermed fløjten. Der hvor ungdomsudvalgene havde fået tillagt store opgaver og egentlig kompetence, havde de fungeret fint og stabilt, påstod Ungdomskommissionen med en optimisme, der mere var farvet af at finde skudsikre argumenter end af virkeligheden. Som modtræk foreslog Ungdomskommissionen, at det i ungdoms- og aftenskolelovgivningen, „eller ved anden lov“, bestemtes, at der i hver købstadskommune eller i landkommuner med bymæssig bebyggelse skulle nedsættes et kommunalt ungdomsudvalg til at bistå kommunalbestyrelsen med sociale og kulturelle spørgsmål, især boligforhold, faglig uddannelse og fritidsbeskæfti-

gelse, herunder støtte til ungdomsforeninger, fritidslokaler samt idrætten. Med få undtagelser var forslaget en gentagelse af brevet fra juni 1946, men tiden var nu en anden. I 1952 hed arbejds- og socialministeren Poul Sørensen og undervisningsministeren Flemming Hvidberg. Når talen faldt på Ungdomskommissionen, ophørte rivaliseringen. Ud fra hver deres motiver ønskede de den afviklet, jo hurtigere, desto bedre. Kommissionens forslag om kommunale ungdomsudvalg, endsige ungdomsnævn, landede derfor på stenet grund. Det kommunale ungdomsudvalg blev ikke lovfæstet, og i stedet kom ungdomsforeningernes kontakt med det kommunale styre til at foregå gennem de administrative organer for ungdoms- og aftenskoleområdet. Lovene om ungdomsundervisning fra juni 1954, om ungdoms- og aftenskoler fra juni 1960 og om fritidsundervisning fra juni 1968 ændrede ikke ved dette forhold. Begrundelsen var, at den politiske del af ungdomsorganisationerne havde fået tildelt indflydelse via stemmeret og fuld deltagelse i det parlamentariske liv, efter 1953 for de 23-årige og 1961 for de 21-årige. Fokus var hermed flyttet bort fra fællesskabet, det kollektive medansvar i et ungdomsudvalg, til den individuelle handling i stemmeboksen. Da de kommunale råd aldrig fik tillagt nogen nøjere specificeret arbejdsopgave eller kompetence, blev interessen for fællesrådene tilsvarende ringe. Der blev kun etableret nogle få stykker, og de fungerede generelt dårligt.¹³

REVISION AF LOV OM UNGDOMSLEJRE

Også inden for Arbejds- og Socialministeriets egne mure lurede faren for jalousi mellem beslægtede udvalg. Effektivt benspænd kunne blive resultatet. Det kom klart for dagen, da Ungdomskommissionen den 4. april 1946 fik til opgave at udtale sig om den forestående revision af lov om ungdomslejre, et arbejdsområde der indtil da havde været suverænt varetaget af ministeriets Ungdomsudvalg. Dette sidste bestod af departementschef Jacob Høirup som formand, kontorchef Tyge Haarløv som sekretær, og politikerne Carsten Raft (KF), J.G. Gram (V), Holger Larsen (S), H.P. Veistrup (RV) og Villy Karlsson (D.K.P.). Som det kan ses, var der personsammenfald med Ungdomskommissionen, men det ser ikke ud til at have spillet nogen rolle i den konkrete sag.

I Arbejds- og Socialministeriets Ungdomsudvalg havde man på forhånd taget stilling til, hvorledes man skulle forholde sig ikke blot til lovrevisionen, men også til Ungdomskommissionen. Arbejdsdepartementets chef, Jacob Høirup, og Beskæftigelsescentralens chef, Axel Skalts, forelagde et sagsfor-

løb, der reelt var aftalt med ministeren, nemlig at fornyelsen af Lov om Ungdomslejre afventede Ungdomskommissionens forslag, og at Ungdomsudvalgets formand (Høirup) skulle følge alle Ungdomskommissionens forhandlinger om denne sag. Det fremgår desuden af et kortfattet mødereferat, at stemningen var noget afkølet. Carsten Raft var tydeligvis sur over at overlade sagen til denne nye kommission og fik nemt overtalt Høirup til at få indføjet i lovbemærkningerne, at udsættelsen skete efter indstilling fra Ungdomsudvalget. Endvidere at det „i hvert fald i forelæggelsestalen blev udtalt, at de principielle spørgsmål drøftes i Ungdomskommissionen, og derefter vil Ungdomsudvalget fremkomme med en indstilling om loven til ministeren.“¹⁴ Da Søren P. Larsen den 21. januar 1947 forelagde den ændrede lov, var begge anmodninger indeholdt i talen. Herefter kunne der næppe herske tvivl om kompetencefordelingen.

Til en start kastede Ungdomskommissionen et blik 15 år ud i fremtiden og vurderede, hvorledes befolkningsudviklingen og efterkrigsøkonomien ville påvirke ledigheden blandt de 15-24-årige *mænd*. Man forudså ikke på dette tidspunkt kvindernes fremmarch på arbejdsmarkedet. Ifølge Statistisk Departement ville antallet af unge mænd falde inden for de næste fem år. Samtidig ville der ske en stigende efterspørgsel efter faguddannede unge, samfundet skulle jo op i omdrejninger igen, og der skete atter indkaldelse af værnepligtige og bevogtningsmandskab til lejrene for tyske flygtninge. Desuden var der en uberegnelig faktor i form af mulige emigranter til USA, Canada og Australien. Ungdomskommissionen satte tallet til 11.000 15-24-årige om året.¹⁵ På disse præmisser drog kommissionen den skudsikre konklusion,

at når der for tiden ikke eksisterer noget arbejdsløshedsproblem for de unge, skyldes det en række faktorer, der har virket særlig gunstigt på de unges arbejdsmuligheder. Denne gunstige udvikling kan ikke påregnes at ville fortsætte i ubegrænset tid.

Selv om der ingen ende var på mængden af bekymringer over samfundsøkonomiens udvikling og over de store årganges indtog på arbejdsmarkedet stod det fast, at der ikke eksisterede noget egentligt ungdomsarbejdsløshedsproblem. Skulle ungdomslejrene bibeholdes og hvis ja, hvorfor? Ungdomskommissionen nåede frem til, at det var meget ønskeligt, at det apparat, der gennem loven om ungdomslejre var tilvejebragt, opretholdtes. Bygningerne lå der, og det erfarne personale kunne med kort varsel sættes ind over for sæsonarbejdsløshed. Endvidere var overkapaciteten reduceret derved, at en

stor del af lejrene siden 1945 var overgået til at huse tyske flygtninge og internerede danske unationale elementer. Endelig anså man lejrene for at være en værdifuld del af uddannelsessystemet. Altså skulle lejrene bibeholdes, men med et andet navn. Ordet *lejre* havde fået en odios klang, mens arbejdsteknisk ungdomsskole lød bedre og var mere i pagt med funktionen. Problemet med lejrenes placering langt pokker i vold ønskede man klaret ved tildeling af frirejser til weekendophold i familiens skød. Derimod skulle der ikke ændres i de stramme henvisningsregler, der betød ni-tolv måneders ophold på en statsungdomslejr efter maksimalt 100 dages ledighed.

Aftalen mellem Ungdomsudvalget og departementschef Høirup borgede som nævnt for, at det var udvalget, der fremkom med en indstilling om lov-revision til ministeren. I forvejen havde Jacob Høirups og Axel Skalts sæde i såvel Ungdomskommission som Ungdomsudvalg sikret, at Arbejds- og Socialministeriets synspunkter blev præsenteret med en sådan vægt, at Ungdomsudvalget nærmest satte sig på Ungdomskommissionen. Ungdomskommissionens indstilling blev bragt som indledning til lovbemærkningerne, stort set alt forblev ved det gamle, og administrationen havde formået at holde kommissionen stangen. Det lave ambitionsniveau skyldtes måske uopfindsomhed i kombination med problemets forventede lille omfang. Men det kan ikke udelukkes, at årsagen var en frygt for at gøre sig selv overflødig. I 1937 var der i Socialministeriet opstået et Beskæftigelseskontor, der året efter udviklede sig til Beskæftigelsescentralen, fra 1940 bestående af et sekretariat kaldet Planlægningskontoret, Ungdoms- og Beskæftigelseskontoret, en teknisk afdeling og et bogholderi. Johannes Kjærbo, der ikke så gerne ville være socialminister, men gerne arbejdsminister, billigede og støttede Beskæftigelsescentralens udvikling i retning af et ægte arbejdsministerium. Men også den lokale administration voksede i takt med oprettelsen af ungdomslejre. Her var der i gennemsnit ansat ti faste medarbejdere. Man forstår derfor godt, at „apparatet“ argumenterede for sin egen berettigelse, selv når grundlaget var hentet ud af en krystalkugle.

STATENS ARBEJDSTEKNISKE UNGDOMSSKOLER OG ADVARSL EN MOD FREDSOPTIMISME

Det er bemærkelsesværdigt, at alle partiers ordførere, inklusive kommunisten Villy Karlsson, støttede ideen om ungdomslejre som led i arbejdsløshedsbekæmpelsen. Hvilket i realiteten betød en accept af lejrene som arbejdsdisciplinerende foranstaltninger. Da man ikke kendte fremtiden, var

det bedre at holde fast ved det gammelkendte. Kun den konservative Poul Sørensen mente, at denne form for ungdomsopdragelse hørte fortiden til. Beslutningstagerne på Christiansborg og i Den Røde Bygning havde tilsyneladende dannet sig en forestilling om en rodløs ungdom, der enten ikke kunne eller ikke ville tilpasse sig fremtidens krav om stabil, produktiv arbejdsindsats. Besættelsestiden havde jo været elementært spændende, der havde været nemme og gode penge at tjene for opportunisterne og for de smarte, og pga. den håbløse bolig- og vareforsyningsituation blev pengene ledige og kunne kun bruges på fornøjelser. Nationalbankdirektør Bramsnæs sluttede gerne sine foredrag af med at opfordre ungdommen til at få sig en sparekassebog. Forældregenerationen frygtede med andre ord den uafvendelige fredskrise, eller med titlen på den svenske nationaløkonom og velfærdsstatsarkitekt Gunnar Myrdals samtidige bog: *Advarsel mod fredsoptimisme*.

Blandt elementerne i dette paradoksale begreb var faldet i produktiviteten. På trods af tilførslerne fra Tyskland, en omfattende produktion af egne erstatningsråvarer og genanvendelse af indsamlede affaldsstoffer via de nu hedengangne klunsere, lykkedes det ikke at holde industriproduktionen oppe på mere end 85 pct. af førkrigniveauet, i 1945 endda kun 75 pct. Imidlertid var beskæftigelsen i industrien kun gået tilbage med fem pct., dvs. der var opstået en såkaldt derationalisering på 20 pct.¹⁶ Foruden tomgang som følge af uregelmæssige leverancer, et nedslidt produktionsapparat og lignende åbenlyse årsager regnede økonomerne med et fald i den personlige effektivitet, i den første befrielsestid undertiden beskrevet som passivt modstandsarbejde på linje med den kolde skulder eller den knyttede næve i bukselommen. De nye cand.polit.er så helt bort fra lødigheden af denne forklaring og bekymrede sig for, hvorledes der kunne blive råd til velfærd i *Fremtidens Danmark*, når effektiviteten og viljen til flid var så lav. Ungdomslejrenes afløser, Statens Arbejdstekniske Ungdomsskoler, kunne formentlig indgå i opdragelsen til flid og fast arbejde. Det var da et forsøg værd.

Sandhedens time kom, da loven efter planen skulle revideres endnu en gang, nemlig i samlingen 1950-51. I Folketinget stødte de gamle modsætninger atter sammen. Poul Sørensen, der nu var blevet socialminister, ønskede dybest set hele ordningen afviklet. Der var et meget lille antal ledige unge til et meget stort administrativt apparat, var ministerens argument. Socialdemokraterne mente derimod, at apparatet skulle bibeholdes af hensyn til indsatsen for de unge ufaglærte – en restgruppe, der i hele lovgivningens levetid skabte bekymring, fordi den var så ustabil. Der var ikke nogen indsats, der rigtig bed på.

Da lovforslaget sendtes i udvalg, henvendte Ungdomskommissionen sig med synspunkter, der lå tæt op ad Socialdemokratiets. Det skete i et brev af 10. marts 1951. For at understrege vægten bag henvendelsen var såvel *Kommissionens Udvalg I. vedrørende ungdommens arbejds-, uddannelses- og indkomstforhold* som forretningsudvalget anført som afsender. Statens Arbejdstekniske Ungdomsskoler havde efter kommissionens opfattelse det meget store pædagogiske fortrin, at undervisning og praktisk arbejde kunne forløbe hånd i hånd. Den nuværende begrænsning i systemet bestod i, at det kun rettede sig mod arbejdsløse. Hvis man gjorde skolerne åbne for alle ufaglærte unge, arbejdsledige som folk i arbejde, indgik de i et større uddannelseskoncept, hvorved omkostningerne blev mere spiselige for socialministeren. Desuden fremmanede Ungdomskommissionen det gamle spøgelse, der hed faren for ungdomsarbejdsløshed, fordi der i slutningen af 1950'erne kom flere unge ud på arbejdsmarkedet. Måske ville der ikke være arbejde til alle de nye. Alene af den grund burde apparatet opretholdes, et beredskabsargument kommissionen havde benyttet sig af i sin tidligere udtalelse af 10. september 1946 vedrørende revision af lov om ungdomslejre – og der var jo stadig en hel del år til, for argumentets holdbarhed kunne verificeres!

Socialministeren havde ikke denne gang efterlyst Ungdomskommissionens mening. Man henvendte sig på egen regning og risiko. Brevet sluttede derfor høfligt imødekommende med en tilkendegivelse af, at kommissionen stod til rådighed for Ungdomsudvalget, såfremt dette måtte ønske at drøfte spørgsmål med repræsentanter for kommissionen. Det blev ikke tilfældet. Men Ungdomskommissionens synspunkter kom dog til udtryk i den flertalsudtalelse, der som en hensigtserklæring knyttede sig til loven. Bortset herfra skete der kun få og små ændringer, inden loven sendtes ud i verden med en slutparagraf om endnu en revision om tre år. Flertalsudtalelsen lod dog ingen tvivl tilbage om ordningens mangel på fremtid:

Idet flertallet regner med, at de ovennævnte foranstaltninger vil medføre væsentlige besparelser i driften af de arbejdstekniske skoler, ønsker man at give udtryk for sin anerkendelse af det gode arbejde, der i årenes løb er blevet udført gennem skolerne.

Baggrunden for denne afskedssalut var en pressekampagne i dagene fra den 28. februar 1951 og en uges tid frem. I samtlige aviser kunne den undrende offentlighed læse, at staten lønnede et personale på 145 til at administrere en lov for 279 arbejdsløse. Tidspunktet var satanisk valgt, for dagen i forvejen

havde Poul Sørensen fremlagt sit forslag i Folketinget, og hvad værre var, talene kunne dårligt bortforklares. Apparatet var lovlig stort, og personalet kunne ikke bare fyres og genansættes i takt med beskæftigelsessituationen. Socialministeren oplyste beredvilligt, at udgifterne pr. deltager var halvdanden gang større, end hvad en sygehusdag på et centralsygehus løb op i. Ganske bortset fra at der i sommermånederne praktisk talt ingen unge arbejdsløse kunne henvises. Lejrene blev derfor anvendt til andre formål, feriekolonier bl.a., men det skæppede ikke rigtig i kassen.

Forargede avisoverskrifter som „Millionerne ruller“, „Sociale flotheder“, „Skandale i ungdomsskolerne“ og „De unge arbejdsløse koster os mere end sygehuspatienter“ passede fint ind i Poul Sørensens strategi med at få drejet halsen om på de arbejdstekniske ungdomsskoler. Når disse nu nærmest var blevet overflødige, var årsagen den glædelige, at vilkårene for den danske

Arbejds- og Socialministeriets pjece fra 1952, hvor der signaleres betonstøbning.

økonomi bedredes hurtigere end antaget. Allerede i 1947 oversteg industriens samlede produktion førkrigniveauet, og fra omkring 1950 var varemanglen i det væsentlige afhjulpet. Selv om man kan gisne om, at sådan var det gået under alle omstændigheder, bidrog den amerikanske Marshall-hjælp fra 1948 yderligere til udviklingen. Landbrugets mekanisering, symboliseret ved den grå Ferguson-traktor,¹⁷ skubbede arbejdskraft fra sig, og byerhvervene var i stand til at opsuge tilstrømningen. Den smule ungdomsarbejdsløshed, der kunne registreres, skyldtes sæsonsvingninger i brændselsproduktionen fra brunkulslejerne. Klientellet på de arbejdstekniske ungdomsskoler fortsatte med at være rekrutteret fra den nederste ende af rangstigen – det var de tilpasningsvanskelige, de småkriminelle og de mentalt meget små kørende, der blev henvist, dem der krævede social-pædagogisk håndtering frem for om- og opskoling. Udviklingen havde været længe undervejs, men nu syntes løbet at være kort.

Fra slutningen af 1951 blev der på hovedparten af de store ungdomslejrere oprettet kurser a tre ugers varighed rettet mod det skrigende behov for boligbyggeri og mod det moderne traktorbaserede landbrug. Beton- og motorlære blev hovedfagene. De nye tider blev signaleret ved et nyt navn: Statens Arbejdsmandskursus blev den dækkende betegnelse på et tilbud, der faktisk blev en succes. Årligt gennemførte omkring 2.000 elever kurserne.

Den altid eksisterende restgruppe af unge arbejdsløse mænd i alderen 18-25 år, dem der egentlig ikke var modtagelige for undervisning eller særlig motiveret for fast arbejde, blev tvangs-henvist til lidt undervisning plus lønnet arbejde i 36 timer om ugen for statsskovvæsenet på de afsides liggende lejre i Vestjylland, Klosterheden, Øster Årbjerg og Stensbæk og Almindingen på Bornholm. Langt væk fra byernes fristelser var nu som før opskriften.

Alle de her nævnte ordninger fungerede med relativt små justeringer frem til det store sæt af uddannelseslove fra maj-juni 1960, nemlig Lov om ungdomsskolen, Lov om beskæftigelse og uddannelse af 18-25-årige og Lov om erhvervsmæssig uddannelse af ikke-faglærte arbejdere.

BEDRE END FORVENTET

Poul Dam havde ikke haft de store forventninger til kommissionens færden under Venstre-høvdingen Knud Kristensens regeringsperiode. De to første år var heller ikke særlig udbytterige, må man medgive kommissionens sekretær. Det var der i hvert fald tre årsager til. For det første skulle kommissionen etableres og organiseres, medlemmerne skulle føle hinanden på tæn-

derne og i bedste fald samarbejde, i værste fald forsvare andre bastioner. Dette sidste skulle vise sig at være noget af et problem for de medlemmer, der var sat ind af andre ministerier end af Socialministeriet. Det var således tydeligt, at repræsentanterne fra Indenrigs-, Justits- og – ikke mindst – fra Undervisningsministeriet undertiden havde besvær med, hvilken kasket de skulle bære. I nogle tilfælde erklærede de åbent, at de af hensyn til deres placering i et ministerielt udvalg måtte lægge deres loyalitet der, i andre tilfælde greb de til mere subtile forklaringer nedfældet i mindretalserklæringer. Det var i boligbetænkningerne normalt, at underudvalget var enigt, mens plenum stod af. Spørgsmålet om kommunale ungdomsudvalg viste endvidere, hvor utilsøret benspænd man fandt nødvendig for at holde konkurrenten ude. Men selv inden for Socialministeriets egne rækker herskede jalousien, som den kom til udtryk fra Ungdomsudvalgets side i sagen om forlængelse af ungdomsarbejdsløshedslovgivningen.

Den samme sag viste for det andet, at manglende resultater også kunne skyldes, at tiden var løbet fra den lovgivning, man havde støttet. Det var åbenlyst, at udviklingen havde overhalet statsungdomslejerne. Endelig var der for det tredje en ganske almindelig politisk uvilje mod en del af Ungdomskommissionens forslag, eksempelvis på hele boligområdet. Måske lå der mere skjulte motiver bag den behandling, forslagene fik under udvalgsbehandlingerne i Folketinget, fx at man overhovedet ikke brød sig om kommissionen og dens nævenyttige indblanding. Og så blot kunne ryste på hovedet ad den ufattelige mangel på realitetssans, der illustreredes ved forslag om tvangsudlejning af enkeltværelser eller nybyggeri med eget toilet og bad, når forsynings- og valutasituationen var helt til rotterne. Hvis det da ikke var janteloven, der var på spil.

Det er efterfølgende svært at bebrejde Ungdomskommissionen dens iderigdom, sociale engagement og blik for fremtidens behov, men snævert dagsaktuelle var dens forslag ikke altid – og skulle jo heller ikke være det. Dermed løb kommissionen panden mod den mur, der hed den politiske virkelighed. Om denne ændrede sig under den efterfølgende socialdemokratiske mindretalsregering Hans Hedtoft, skal vi se.

NOTER

- 1 Niels Peter Arskog (red.). *At politisere ungdommen. Dansk Ungdoms Fællesråd 1940-1980*. København, 1981, s. 22 f.
- 2 Arskog, s. 24.
- 3 Tage Kaarsted. *De danske ministerier 1929-1953*. København, 1978, s. 339.
- 4 Jf. *Rigsdagsårbogen 1946/47*, s. 284-289.
- 5 Bjørn Rasmussen i *Filmens Hvem Hvad Hvor*. Danske titler og biografier, 1968.
- 6 Se Morten Westrup. „Projekt Måløvhøj. En episode under 30'ernes arbejdsløshed“. *Erhvervshistorisk Årbog 1974*.
- 7 *Samfundet og ungdommen. Betænkning afgivet af kontaktudvalget mellem ungdomsorganisationerne og statsadministrationen*. København, 1970, s. 116.
- 8 Ungdomskommissionens arkiv, pk. 1. Jf. *Ungdomskommissionen. Ungdommen og samfundet*. København, 1952, s. 42 ff.
- 9 Ungdomskommissionen. *Ungdommen og samfundet*. København, 1952, s. 48.
- 10 *Betænkning vedrørende ungdomsskoler, aftenskoler, ungdommens fritidsbeskæftigelse mv.* København, 1952. Nedsat af Undervisningsministeriet 23.12.1948. Formand: Julius Bomholt.
- 11 Interview med Henning Friis 15.5.1984 bragt i Preben Petterssons upublicerede speciale, *Fremtiden tilhører den dygtige danske ungdom*, KUA, juli 1985.
- 12 Som note 10, s. 37. Min kursivering.
- 13 *Samfundet og ungdommen. Betænkning afgivet af kontaktudvalget mellem ungdomsorganisationerne og statsadministrationen*. København, 1970, s. 48.
- 14 R.A. Arbejds- og Socialministeriet. Beskæftigelsescentralen. Ungdomsudvalgets mødereferater, 18.1.1946.
- 15 *Rigsdagstidende 1946-47. Tillæg A*, sp. 2903.
- 16 Sv. Aage Hansen & Ingrid Henriksen. „Velfærdsstaten 1940-78“. *Dansk social historie, bd. 7*. København, 1980, s. 39.
- 17 En detalje: Marshall-hjælpens traktorer var ikke de grå Ferguson'er, men røde fra bl.a. McCormac.

EN DEMOKRATISK HÆR AF FOLKETS SØNNER

Ved folketingsvalget den 28. oktober 1947 faldt Knud Kristensen på sin Syd-slesvig-politik og erstattedes den 13. november af en socialdemokratisk mindretsregering under Hans Hedtoft. De meget smalle regerings æra var oprunden. De radikales ry som tungen på vægtskålen eller ligefrem „slingrefise“ blev cementeret, og det blev vanskeligt at føre rendyrket eller helhjertet partipolitik fra regeringsbænkene. Det var stadig de økonomiske vilkår med valuta- og betalingsbalance, pukler og underskud, der beherskede dagens politik. Men danskerne mødte også nye mærkelige begreber og forkortelser knyttet til den Marshall-hjælp, der fra sommeren 1948 tilflød landet, såsom OEEC, ERP, EPU, GATT, langtidsprogram, nationalbudgetter osv., trylleord som finansministrene kunne jonglere med forud for ubehagelige økonomiske indgreb. Andet trængte sig imidlertid på. I stadig højere grad kom verdenssituationen, den kolde krig, NATO (1949) og Warszawa-pagten (1955) til at dominere avisernes forsider. Danmark levede under den atomparaply, USA havde slået op over Vesteuropa, og Hedtoft måtte træffe beslutning om neutralitet eller forsvarsalliancer, nordisk eller Atlantpagt. Den kolde erfaring fra 9. april 1940 betød et brud med den P. Munch'ske neutralitetspolitik – aldrig mere 9. april hed det nu – men spørgsmålet var så, hvor man skulle vende sig hen. NATO frem for en nordisk forsvarsunion blev som bekendt det, der endte med at blive den realpolitiske løsning.

Arbejdsmarked og forsvar var også de temaer, der blev behandlet under Hedtoft-regeringen. Emnerne rakte tilbage til slutningen af 30'erne og til de hektiske majdage 1945, men perspektivet var nu et andet, og mulighederne for at komme igennem med ændringer og fornyelser syntes gunstigere. Det skal straks siges, at det ikke kan efterspores, at Ungdomskommissionen nu arbejdede under en regering, der på forhånd skulle synes at være dens arbejde mere gunstig stemt. Årsagerne er med al sandsynlighed, at andre og mere presserende dagsaktuelle temaer trængte sig stærkere på end et kommissionsarbejde, som kørte uproblematisk, og som arbejdede med et fremtids-

perspektiv. Dog sendte Hedtoft ved regeringsdannelsen et signal om nye tider ved at udnævne forbundsformand i Kvindeligt Arbejderforbund, Fanny Jensen, til minister uden portefølje. Det var en markering af den vægt, der nu blev lagt på kvinderne som vælgergruppe. Hun blev minister „med særligt henblik på hjemmenes, husførelsens og børnenes interesser indenfor sociale og forsyningsmæssige områder og på selverhvervende kvinders interesser.“ Hun og hendes lille medarbejderstab fik lokaler i Socialministeriet, og hun var konsultativ minister for Arbejdsministeriet og Handelsministeriet. Derimod havde hun ikke noget selvstændigt lovinitiativ.¹ Som det er set før og siden med ministre hentet fra fagbevægelsen, faldt hun ikke til, og hendes indflydelse blev yderst begrænset. I ungdomskommissionens sammenhæng møder man ikke Fanny Jensen, dette til trods for at hun netop her ville have været en oplagt stemme.

Da Villy Karlsson i 1984 lod sig interviewe om Ungdomskommissionens opståen ytrede han i en bisætning, at det var noget vrøvl, at den kolde krig brød ud i 1948, nej, den begyndte allerede i efteråret 1945.² Når man ser på, hvor hurtigt stemningen vendte i sommerens løb, hvorledes frihedskæmpere i den offentlige mening blev til fritidskæmpere og modstandsbevægelsen til modbevægelse, har Villy Karlsson en pointe. På det hjemlige plan tabte D.K.P. åbenlyst terræn under overenskomstforhandlingerne 1946 og ved den meget langvarige typografstrejke året efter. Der var ingen klangbund for kravene om kortere arbejdstid, længere ferie, mere i lønningsposen osv. Kommunisternes forsøg på med bl.a. B&W som spydspids at holde masserne i bevægelse blev imødegået fra de små arbejdspladser, hvor Socialdemokratiet havde beholdt den faglige indflydelse. Sympatien svandt og polariseringen trådte i stedet, også internationalt. Churchill så i foråret 1946 et jerntæppe sænke sig ned gennem Europa, og året efter trak skyerne for alvor sammen. De fleste lande øst for Jerntæppet overgik til en status som lydstat under betegnelsen folkedemokratier. I februar-marts 1948 ophørte politikerne med at være ængstelige – de blev direkte bange. Ved siden af Prag-kuppet truede endnu nærmere på optakten til Berlin-blokaden. Stalins „tilbud“ til Finland om en venskabspagt gav nordmændene kuldegysninger. I Danmark kulminerede paranoiaen på en lidt pudsigt måde. Hedtoft opholdt sig i påsken 1948 på Gjorslev Gods på Stevns og var en tidlig morgen overbevist om, at russerne var i gang med en luftbåren invasion. Der var flakkende lys på himlen og støj fra mange motorer. Den udramatiske virkelighed viste sig at være godsets såmaskiner på arbejde. Et par dage i forvejen havde justitsministeren over radioen opfordret befolkningen til at være på vagt over for

handlinger, som kunne være rettet mod statens sikkerhed. Man kan på afstand tale om selvsving og konstatere, at „russerne kommer“ var et spøgelse ved højlys dag. Men sådan blev det slet ikke opfattet i situationen. I denne angstfyldte atmosfære bragte Hedtoft Danmark ind under USA's økonomiske og militære overherredømme i form af Marshall-planen og NATO.

Efterkrigs- og ungdomsprogrammerne havde alle en nyordning af hæren med. Som man kan tænke sig, var motiverne forskellige, men alle var enige om, at der burde finde en grundig demokratisering sted. D.K.P. forestillede sig en folkearmé med lige adgang for alle – dog mest for folkets sønner – til at blive befalingsmænd, en tillidsmandsordning og sikkerhed for at kunne vende tilbage til arbejdspladsen efter udstået tjenestetid. Socialdemokratiet og de konservative satsede på en modernisering af værnene som et led i „aldrig mere en 9. april“ holdningen, vel at mærke nok så meget på arbejds-

miljø-planer som på den dyre våbentechnologi. I Vilhelm Buhls trontale den 9. maj hed det om forsvarssagen, at den nu burde kunne samle hele det danske folk og blive „et sandt udtryk for folkets demokratiske indstilling og vilje til selvstændighed“. Ordet demokrati var her lig med et skift i befalingsmændenes holdning til det indkaldte mandskab. Den verbalt og fysisk hårdhændede behandling af rekrutterne var ikke mere moderne, den smagte for meget af preussisk værnemagt. Fremtiden hed demokratiske, amerikanske GI'er og engelske tommyer.

Forsiden af *Nationaltidende* var den 18. maj prydet af et stemningsfuldt fotografi fra ungdommens store fakkeltog, hvor ungdommen fejrede sig selv og sin indsats i besættelsesårene og af statsministeren fik at vide, at den ikke skulle blive glemt. Ser man lidt længere ned ad forsiden bliver det klart, at der var grænser for den ungdommelige festivitas: Krigsministeriet meddelte, at de fire årgange 1940-43 skulle indkaldes til hær og søværn. Fra Sverige var indkøbt udrustning til 10.000 mand, præcis det antal, der skulle i trøjen. Hvis de unge mænd fortsat ønskede at rende rundt med skydevåben, skulle det fra nu af foregå under hærens disciplinerende opsyn. Raslen med våbnene måtte hurtigst muligt ophøre med at være en trussel for indførelsen af de så eftertragtede normale tilstande.

Kravet om stramme tøjler kom ikke blot fra de gamle politikeres side. I det engelske udenrigsministerium og i hærledelsen havde man fra omkring årsskiftet 1944/45 drøftet, hvad man skulle stille op med modstandsbevægelsen, når freden sænkede sig over landet. I et memorandum noterede man det som et problem, at den æreløse kapitulation 9. april havde medført et lavt stemningsleje. Hvis hæren formåede at overtage kontrollen med „den usynlige hær“, kunne man genvinde selvrespekten. Memorandummet anbefalede den løsning, at modstandsgrupperne fik lov at eksistere videre i form af hjemmeværn. Skulle der rasles med våbnene, kunne det passende ske her. Herved kom de under politisk kontrol, skulle forholde sig loyalt til statsmagten og beholdt såvel våben som kommandostruktur. I en brevveksling med Buhl skitserede general Dewing, hvorledes passiviseringsmanøveren skulle gribes an: nænsomt, informativt om planerne for modstandsfolkernes fremtid og med anvendelse af propaganda for at bibeholde skæret af nytte. Man kommer umiddelbart til at tænke på Alsing Andersens ord fra Socialdemokratiets sommermøde 1944 om de korps af martyrer og helte, som måtte afvæbnes under ros og lovsang. Mellem den engelske overkommando og den gamle garde af danske politikere var der fuld enighed om proceduren. Og sådan kom det også til at gå. Modstandsbevægelsens frihedskæmpere

blev lynhurtigt indrulleret under hærens kommando og i de frivillige, private hjemmeværnsforeninger, i stort tal dannet umiddelbart efter befrielsen, for i juli 1948 at indgå i det statslige hjemmeværn.

Da den unge cand.jur. og sekretær i Overformynderiet, Poul Møller, aftjente sine ti måneders værnepligt, benyttede han som nævnt tiden til at skrive udkastet til Ungdomskommissionens betænkning om de værnepligtiges forhold.³ Poul Møller, siden maj 1943 formand for Konservativ Ungdom, sad i Ungdomskommissionens store Udvalg I om ungdommens arbejds-, uddannelses- og indkomstforhold og var desuden placeret i arbejdsgruppen om de værnepligtige, i øvrigt sammen med Lauge Dahlgaard fra de radikale og Villy Karlsson fra D.K.U., foruden kontorchef Vedel-Petersen fra Centralarbejdsanvisningskontoret, indsat til at udrede de udviklede beskæftigelsesmæssige forhold for de hjemsendte rekrutter – de blev i vidt omfang fyret som tak for deres indsats for fædrelandet, hed det lakonisk.

DE PSYKISKE RAMMER. NY TAKT OG TONE

Den lidt over 100 sider tæt trykte og uhyre detaljerede betænkning forholdt sig overordentlig kritisk til ånden i forsvaret og til de fysiske og psykiske rammer, der blev lagt for de værnepligtige. I lange passager skildres et nærmest Kafka'sk system med råbende og skrigende, dårligt uddannede og menneskeligt set underlødige befalingsmænd. Ikke mange sten blev ladet tilbage. Til indledning bringes et historisk rids af værnepligtens udvikling siden 1849. Det fremgår imidlertid tydeligt, at betænkningen ikke tog sit afsæt i fortiden, men trak på erfaringerne fra besættelsen. I disse år blev det klart, at befalingsmændene havde behov for at bringe sig i kontakt med det civile liv, kende til de strømninger, der rørte sig i befolkningen. Det skete dels gennem Krigsministeriets foredragsudvalg, Folk og Værn, dels gennem nær kontakt til Dansk Ungdomssamvirke. I Ungdomssamvirket stod de værnepligtiges vilkår ofte på programmet, og der blev draget sammenligninger med modstandsbevægelsens arbejdsformer. Man bemærkede, at der i sabotagegrupperne blev skabt en militærorganisation med den strengeste disciplin, men med et nært kammeratligt tillidsforhold mellem lederne og de menige. Det var denne model, kommissionen ønskede, at en genopbygget hær skulle indrettes efter, og med genopbygning sigtedes mindre til udrustning end til holdninger. Kravet om demokratisering er et nøglebegreb betænkningen igennem – ja, faktisk er det den af Ungdomskommissionens betænkninger, hvor der hyppigst henvises til den danske befolknings

demokratiske idealer og levevis, og hvor demokratiopdragelse indgår som en konkret bestanddel. Man tog ånden fra befrielsesregeringen i ed ved at nævne Wilhelm Buhls udtalelse fra 9. maj 1945 om forsvarssagen som et sandt udtryk for folkets demokratiske indstilling, i øvrigt gentaget på Socialdemokratiets kongres august samme år og udbygget i Det konservative Folkepartis program fra samme måned: „Værnepligten skal tillige være et middel til at opdrage ungdommen til medborgerlig solidaritet.“ Også D.K.U.s holdning var dækket af disse udtalelser.

Det var ellers ikke tit, at Hal Kochs tanker om medborgeropdragelse og opdragelse til demokrati blev trukket frem. Men her dukker de op, endda i en så ambitiøs form, at kommissionen skød sig selv i foden ved at anbefale højskoleundervisning for de værnepligtige i så godt som alle sider af det danske samfunds politiske, sociale og økonomiske organisering foruden nordisk og internationalt samarbejde. Herved gjorde man det nemt for den forbeholdne Forsvarskommission at konstatere, at det var der hverken tid eller råd til. Men en ny lærebog for hærens menige var dog på trapperne. Ungdomskommissionen svarede, at man senere ville afgive en betænkning om ungdommens opdragelse til medborgerskab og her ville vende tilbage til værnene. Dette skete imidlertid ikke.

Inden kommissionen gik over til konkret sagsbehandling, foretog man et taktisk-rituelt skrabud for ekspertisen:

Kommissionen har under sit arbejde udelukket ethvert problem vedrørende værnenes opbygning og de hermed sammenhængende organiske spørgsmål, ligesom man er af den opfattelse, at det falder uden for kommissionens rammer at drøfte tjenestetidens længde. Man har i det hele taget ikke følt sig tilstrækkelig sagkyndig til at udtale sig om de tekniske og uddannelsesmæssige krav, der må stilles til befalingsmænd og menige. Alle disse problemer er henlagt til Forsvarskommissionen.

Selv om kommissionen gjorde sit yderste for at imødegå konflikter mellem på den ene side den selv som et ikke-ekspert udvalg og på den anden side de professionelle, ministerielle embedsmandsudvalg, gik det ofte ilde, når først Forsvarskommissionen og det såkaldte Attenmånedersudvalg, senere endog en militærpsykologisk kommission, tog Ungdomskommissionens forslag under behandling. Manglen på gensidig sympati var åbenlys.

Ser man på mængden og diversiteten af stillede forslag, var det ikke så lidt, der skulle til for at forbedre ånden. Det var, hvad man i dag ville kalde det psykiske arbejdsklima samt adgangen til at nå de højeste stillinger inden for

værnene – uanset stand og økonomiske kår – man koncentrerede sig om. Men, skyndte man sig at sige, så kommissionen det ikke som sin opgave at pakke soldaterne ind i vat og bomuld. „At pylre om soldaterne kan kun skade dem, hvis de får brug for deres uddannelse til forsvar for landet.“ Derfor accepterede man også helt og holdent, at der herskede en anden form for disciplin, end den der kendtes fra det civile liv. En lang række af kommissionens forslag var beregnet på at skabe en sådan grad af gensidigt tillidsforhold og kammeratlig solidaritetsfølelse, at disciplinen blev opfattet som en nødvendig del af fællesskabet, „den selvdisciplin, som er forudsætningen for livet i et kultursamfund.“

Tidspunktet for indkaldelser ønskede man ændret fra de nuværende 21-22 år til 18 år. Den 18-19-årige var mere tilpasningsduelig og havde endnu ikke indstillet sig på en højere levestandard. Desuden bragte man alderen på niveau med udlandet og, nok så vigtigt, ville der ske færre afbræk i den unges planlægning af uddannelse og arbejde. Tiden mellem afslutning af lærlingeuddannelse eller gymnasieførløb og indkaldelse som 21-22-årig blev let spildt med ingenting. Endelig ville det offentlige spare penge til de gifte værnepligtiges udgifter til hus og hjem. Der var således mange snusfornuftige argumenter i cirkulation. Herefter gik man mere konkret til værks i bestræbelserne på at anvise vejen til et mere moderne forsvar.

Man konstaterede ligeud, at ingen med begejstring trak i trøjen – sådan måtte det nødvendigvis være i et demokrati. Den militære livsform domineredes nemlig af ensretning og lydighed, helt i modsætning til det demokratiske samfunds opfattelse af individualiteten som en dyd. Straks fra den første dag mødte den unge mand „tilpasningsvanskeligheder“ af et omfang og i en mængde, han aldrig siden i det civile liv ville komme ud for. Simpletalt var regulering, og rækken af forskrifter, forbud og „overmænd“ var lang, forvirrende og uoverskuelig. Hans nye og påtvungne kammerater kunne følge med i selv de mest intime detaljer i hans soldaterliv, om han talte i søvne eller snorkede. Han savnede desuden ganske forudsætninger for at forstå eller interessere sig for den ensformige fod- og geværeksercits, som en stor del af de første måneder gik med, og som ikke på nogen måde appellerer til særlige evner eller kundskaber.

I opremsningen af de mangfoldige tilpasningsvanskeligheder nævnes til sidst, at mange unge under soldatertiden flyttede fra land til by og herved pådrog sig et kulturchok. Den kulturpessimistiske betragtning genfindes i betænkningen om Den tilflyttede ungdoms særlige problemer, se nedenfor i kapitel 10, Asfaltjunglen og den tilpasningsvanskelige ungdom, men i

betragtning af at rekrutterne ikke var overladt til sig selv ret mange af døgnetimer, var chancen for at gå til bunds i storbyens asfaltjungle ikke stor. Senere i betænkningen dukker bekymringen op i en mere overbevisende form, nemlig faren for at de unge bønderkarle blev i byen og dermed berøvede landbruget sin arbejdskraft og generationsfornyelse.

Men hvordan forestillede Ungdomskommissionen sig så, at man skulle løse de mange tilpasningsproblemer? Svaret var det enkle og resolute, at befalingsmændenes holdning til det civile samfund i almindelighed og til rekrutterne i særdeleshed skulle ændres, eksempelvis gennem undervisning i fag som pædagogik og psykologi på officersskolerne. Der var alt for mange hovne og kulturløse officerer, der anså demokratiet for et pladderhumanistisk påfund, og for hvem det preussiske *Soldatenmensch* var idealet, en alvorlig anklage så tæt på besættelsens ophør. De manglede evne til at komme i kontakt med ungdommen. Derfor duede de ikke i det ungdomsopdragende arbejde, og stod det til Ungdomskommissionen, skulle de heller ikke betros det. For at illustrere, hvad man mente, viede man et helt lille afsnit til brugen af ukvemsord, kollektive straffe og den militære anstand, foreteelser som blev karakteriseret som helt utidssvarende. Især tages sproget i hæren under kærlig behandling. „Hr. premierløjtnant, jeg melder fra kaptajnen, at hr. premierløjtnanten skal hente kaptajnen på kaptajnens kontor i hr. premierløjntantens vogn, når hr. premierløjtnanten har spist“, trækkes frem som et eksempel på en skruet og kunstfærdig sætning, som den menige har alle muligheder for at kløjes i. Tiltaleformerne burde erstattes af „De“. Heller ikke praksis med kun at måtte benytte sig af de lakoniske svar-former „ja“, „nej“ og „ikke-forstået“ burde opretholdes – de hindrede enhver fornuftig samtale. At ordet „tak“ ikke måtte anvendes, anså kommissionen for ufatteligt. Anvendelse af rekrutnummer som tiltaleform, blev betegnet som en reminiscens fra lejetroppernes tid. Man kunne passende, som i Sverige, føje navnet efter nummeret, „87 Jensen“ fx.

DE FYSISKE RAMMER. SUNDHEDSFARLIGE LEJRE OG FRITIDEN SOM PROBLEM

Kommissionens arbejdsgruppe aflagde studiebesøg i Arresødal- og Høveltelejrene. Især i Arresødallejren fandt man de sundhedsmæssige forhold utilfredsstillende i en sådan grad, at man indstillede lejren til nedlæggelse! Her på søværnets eksercerskole var barakkerne indrettet som én stor sal for op til 200 mand og med en kakkelovn i midten som eneste varmekilde. Om vin-

teren fungerede rummet omkring kakkelovnen som tørreplads for våde uniformer. Det vidnede heller ikke om større hygiejne, at „kollektiv opvask“ af spiseskejer for 300-400 soldater foregik i en lille balje varmt vand. Eller at wc-skålene var utætte, at vandforsyningen var i uorden, og at der manglede wc-papir. Derimod var man helt tilfreds med kostsammensætningen og det lægelige tilsyn med de værnepligtige, hvorimod tandlægeundersøgelsen var under lavmålet. Da en tandlæge i 1946-47 undersøgte samtlige orlogsgaster, viste det sig, at 95 pct. havde huller i tænderne, og at 70 pct. havde tandkødsbetændelse. Ikke overraskende foreslog kommissionen derfor en tandundersøgelse straks efter indkaldelsen, fulgt op af gratis behandling.

Sidste del af betænkningen omhandlede fritiden.

Fritiden er i almindelighed det problem, der interesserer det indkaldte mandskab mest. Fritiden ses der hen til, ekstra frihed er en præmie, som man yder sit bedste for at opnå. Frihedsnægtelse er det mest anvendte disciplinarmiddel og samtidig det mest forhadte.

Når det kom til stykket var tjenestefriheden et meget begrænset gode. Soldater på vagt var færdige med at rense deres våben, vaske sig og klæde om kl. 20 og skulle være tilbage igen kl. 22. De ville desuden være så trætte efter vagten, at de ikke søgte nattegn. Trætte soldater var på alle måder dårlige soldater. Når de ingen fritid havde til at slappe af i, slappede de fuldstændig af i selve tjenestetiden, hed det. Mange befalingsmænd frygtede, at en væsentlig forøgelse af fritiden ville føre til mere trætte soldater, gå ud over de værnepligtiges økonomi og moral, at antallet af kønssygdomme ville øges, og den personlige hygiejne slappes. Til dette anlagde kommissionen det kontante synspunkt, at et småligt formynderskab og overdreven omhu til selv de mest personlige detaljer førte til, at soldaten optrådte, som han blev behandlet: „Bliver man behandlet som et pattebarn, optræder man som pattebarn.“ Den moderne krig havde tværtimod vist, at man havde brug for soldater, der kunne handle med forståelse af deres ansvar uden at være bundet til forskrifter og befalinger. Ungdomskommissionen foreslog derfor en udvidet fritidsordning med fast lørdag-søndagsorlov, hvor soldaten måtte færdes i civilt tøj. Imod denne demokratisering i det ydre talte egentlig kun, at man ikke kunne foretage en lyn-mobilisering – og den risiko valgte kommissionen at leve med. Netop den lange orlov ville have den største betydning for soldaternes trivsel og „tilfredshedsfølelse“, fordi den gav mulighed for at

bibeholde kontakten med hjemmet. Man måtte ikke undervurdere dette forhold, mente kommissionen, heller ikke af samfundsøkonomiske årsager. Erfaringerne havde nemlig vist, at mange soldater fra landbohjem under tjenesten „fattede interesse for bylivet“ og forblev i byerne efter hjemsendelsen. Herved blev landbruget frataget en kvalitativt værdifuld arbejdskraft. Derfor: fri i weekenden og gratis transport til alle dem, der ikke boede i garnisonsbyen.

Fritiden var imidlertid ikke kun et gode. Det var også et problem for nogle, *hvad* fritiden skulle bruges til, og *hvor* den skulle anvendes. Man foreslog derfor, at institutionen Folk og Værn, oprettet august 1941, blev udbygget sammen med mængden af fritidsforanstaltninger i form af film, foredrag og oplysningsvirksomhed, som Folk og Værn administrerede. Desuden skulle kontakten til bibliotekerne udvides, der skulle sælges teaterbilletter gennem Arte, bygges flere soldaterhjem og oprettes barberstuer og pressestuer, dvs. stuer hvor rekrutten kunne blive barberet og presse sit tøj. Ungdomskommissionen var langtfra blind for, at lediggangen kunne føre til alt undtagen noget godt, mens en fritid garneret med sunde tilbud var et demokratisk gode.

„SOLDATERKAMMERATER“. EN NY ÅND I SIGTE

Det er tidligere påpeget, at et af Ungdomskommissionens generelle problemer var, at det af de „professionelle“ enkeltsags-kommissioner og deres ministerier blev anset for at være en „generalist-kommission“, der stak næsen i forhold, som meget bedre blev varetaget af fagministerierne. Det er ikke til at sige, om Ungdomskommissionen blev ramt af janteloven eller af kollegial jalousi, men resultatet var som oftest, at det kneb med at få sine forslag ført ud i livet inden for en overskuelig tid. Andre forhold spillede naturligvis ind, men herom i det afsluttende kapitel.

Samfundet og ungdommen hed Ungdomskommissionens sidste betænkning fra 1952. Heri blev der gjort status over virksomheden. Om de værnepligtiges forhold hed det hyppigt „ikke nydt fremme“ eller – mindre kancelligtigt – „intet af disse forslag er blevet gennemført“. En del ville blive behandlet i andre udvalg og kommissioner og en endnu større mængde blev „overvejet administrativt“. Noget var selvfølgelig blevet gennemført, men facit var alt i alt, at meget ventede og mere var uforandret. Ungdomskommissionen trak imidlertid lange skygger efter sig. Atten år efter, i 1970, udsendtes en betænkning med samme titel og med samme indhold: Hvad var egentlig nået? Man

var ikke som i 1952 presset af en minister, der helst så kommissionen lukket og slukket nu og her. Så derfor gik man meget grundigt til værks, nævnte hver enkelt af Ungdomskommissionens forslag om de værnepligtiges forhold og konkluderede positivt:

Som det fremgår af denne oversigt, er en meget stor del af kommissionens forslag fulgt op, og på væsentlige områder er udviklingen i den af kommissionen foreslåede retning endda gået betydeligt videre end af kommissionen foreslået.⁴

Men det bør tilføjes, at „fulgt op“ ikke er det samme som regel-gennemført, og „udviklingen“ er ikke nødvendigvis reguleret af Folketinget eller for den sags skyld af Forsvarskommandoen. Noget så u håndgribeligt som tidsånden kunne have været på spil, og året 1970 leder unægtelig ens tanker i den retning. I mangt og meget var det netop udviklingen, der havde ændret vilkårene i positiv retning. Der var blevet råd til mere – også på det menneskelige plan, sikkert fremskyndet af 68-generationens antiautoritære indstilling. 1970-betænkningen nævner ikke direkte Ungdomskommissionens gennemgående pointe, nemlig at det var holdningerne, ånden, der først og fremmest var noget galt med. Frem til midten af 60'erne tilskrives forbedringerne ændringer i landets udenrigs- og forsvarspolitiske orientering, fulgt op af en række udvalg, først og fremmest om befalingsmandsuddannelsen og arbejdsklimaet fra december 1964, kaldt klimaudvalget, og udvalget om intensivering af mandskabsuddannelsen, intensiveringsudvalget. Udvalgene afgav i tiden 1966-69 en række delbetænkninger, der stort set svarede til kapitlerne i Ungdomskommissionens værnepligtsbetænkning og den kritik, der var fremført heri. Om disse kapitler hedder det, at de „benyttes som grundlag for overvejelser vedrørende ændringer af de bestående ordninger.“⁵ Det skal dog ikke sløre billedet af en mængde forbedringer, især dem der ikke øgede forsvarsbudgettet. Befalingsmændene skulle nu have undervisning i pædagogik, psykologi og samfundslære, samfundsforhold og „folkerørelser“ blot i foredragsform, dog ingen af delene som eksamensfag. Den militære anstand blev tillempet det civile livs omgangsformer, ordet „tak“ blev fx tilladt, og tiltale ved nummer blev ophævet. På positivsiden var desuden udlevering af den såkaldte undermundering og rindende varmt vand til opvask. I den forbindelse var det besluttet, at der successivt skulle gennemføres en ordning, hvorefter spisebestik blev udleveret ved hvert måltid og vasket op „ved kostforplejningens foranstaltning“. Baraklejre af Arre-

sødal-typen blev nedlagt i den takt, der var råd til det, og tandeftersyn gennemført og udført i forhold til klinikkapaciteten. Stort set alle forslag om uddannelsen og fritiden var blevet gennemført. Derimod kneb det med de jura-tunge forhold, den militære retspleje og arbejdsmarkedslovgivningen for de hjemsendte. I begge tilfælde justerede og tillempede man. Spørgsmålet om decideret fortrinsret for hjemsendte ved besættelse af ledige stillinger formidlet af arbejdsanvisningskontorerne tillagde Arbejdsministeriet ikke betydning „i dag“. Også på dette felt var udviklingen forløbet bedre end forventet; frygt for arbejdsløshed var afløst af stigende efterspørgsel på ledige hænder. Oliekrisen var lige om hjørnet, men det vidste hverken Arbejdsministeriet eller andre. Der var dog ikke stemning for at følge kommissionens forslag om at ændre lommepenge-systemet i retning af pristalsreguleret aflønning. I stedet blev der gennemført hyppige småforhøjelser samt indirekte forbedringer i form af gratis vask af undertøj og skjorter, frirejseordninger, kulturtilbud og lignende.

Alt i alt var der sket ikke så lidt. Billedet fra de populære soldaterkammerater-film fra slutningen af 50'erne, de såkaldte basse-farcer, var under forandring. Årsagen lå hovedsagelig i den forbedrede samfundsøkonomi, de unge 68'er mænd, der ikke sådan ville lade sig forme til det militære mandfolkeideal, og moderniseringen via NATO-medlemskabet. Og utvivlsomt i det image-problem, de lige nævnte basse-farcer levede højt på. I forsvaret tog man kommissionens værnepligtbetænkning så alvorligt, at man benyttede den i undervisningen.⁶

NOTER

- 1 Jf. Lisbeth Haastrup. „Fanny Jensen“, s. 197-198 i *Dansk Kvindebiografisk Leksikon*, København, 2001.
- 2 Preben Sandberg Pettersson. *Fremtiden tilhører den dygtige danske ungdom. Ungdomspolitikens udvikling i Danmark 1943-45. En analyse af baggrunden for og motiverne til nedsettelsen af Ungdomskommissionen den 17. 10. 1945*. Upubliceret speciale ved Københavns Universitet, 1985.

- 3 Oplysningen stammer fra Poul Dam. Den fremgår ikke af betænkningen.
- 4 *Ungdommen og samfundet*. København, 1970, s. 25.
- 5 *Ungdommen og samfundet*. København, 1970, s. 25.
- 6 RA. Generalauditørens sagsarkiv. 270949-090752. Ungdomskommissionen. Militær Straffelov, 2. pk.

UDDANNELSERNES DEMOKRATISERING

Med små nuancer indgik kravet om uddannelsernes demokratisering i såvel de voksnes som i ungdommens efterkrigsprogrammer. Der var bred enighed om, at der her var tale om et nødvendigt, demokratisk gode, men som det var tilfældet med så mange andre af Ungdomskommissionens initiativer, skete der ikke ret meget, før det økonomiske opsving satte ind sidst i 50'erne. D.K.U., D.s.U. og K.U. var enige om, at økonomi og social status ikke skulle være barrierer for den videregående uddannelse, ligesom det var en del af demokrativisionerne, at embedsmændene skulle rekrutteres fra en bredere basis. Folkets sønner skulle også kunne komme til.

Således som Ungdomskommissionen definerede det, var uddannelsernes demokratisering i første række et spørgsmål om forsørgerens økonomi. Det offentlige ville gerne bidrage til en uddannelsespolitisk oprustning, som man i øvrigt stod lidt flamlende over for – hvor stort var behovet, i hvilken retning trak det, hvad med overproduktion og intelligensreserve osv. – men de knappe midler måtte ikke spildes. Studieegnethed var derfor næste parameter, tæt vævet sammen med overvejelserne om pengeydelse. Endelig spillede uddannelsernes længde en stor rolle. Hvor mange år skulle det offentlige „medforsørge“ den studerende, igen en økonomisk betragtning. Med andre ord var demokratisering godt, men penge nødvendigt.

Ungdomskommissionens kommissorium indeholdt ønsket om en kortlægning af arbejds- og indkomstforhold og faglig uddannelse, derimod ikke noget om videregående uddannelse. Hvis der ikke ligefrem var tale om en forglemmelse, var det i det mindste en reminiscens af den traditionsbundne skepsis over for akademikere, som stadig herskede i det store Socialdemokrati. Men D.s.U.-cand.polit.erne var på vej frem og havde den 9. april 1944 udsendt en pjeces, der på forsiden prydedes af Københavns Universitet og havde billedteksten „Adgangen til de højere uddannelser må ikke afhænge af hjemmenes økonomi.“ Pjecen var blevet til i et samarbejde med den socialdemokratiske studenterorganisation Frit Forum og var skrevet af for-

bundsformand Victor Gram, stud.polit.erne Henry Grünbaum, Erhard Jakobsen og Byrge Quist, cand.mag. Ib Koch-Olsen samt en vaskeægte arbejder, børstenbinder Henry Sørensen. Også Victor Grams afløser, Per Hækkerup, havde været inddraget. Formuleringerne fra D.s.U.s programkrav til den højere uddannelse kan genfindes næsten ordret adskillige steder i Ungdomskommissionens uddannelsesbetænkninger.

Det store Udvalg I om ungdommens arbejds- og indkomstforhold nedsatte i begyndelsen af 1946 en lille arbejdsgruppe om den højere uddannelse med Bent Christensen fra Danske Studerendes Fællesråd som formand, foruden Per Hækkerup, D.s.U.-formand, og Poul Skadegaard fra Retsforbundets Ungdom. Som særligt sagkyndige optrådte Henry Christensen, sagførerfuldmægtig, opstigende stjerne i Venstre og senere landbrugsminister. Fuldmægtig Danneskiold-Samsøe fra det nidkære undervisningsministerium blev assisteret af den ikke mindre ressort-årvågne Højberg-Christensen, der havde været undervisningsminister under Erik Scavenius 1942-43 og havde tætte kontakter til de konservative. Desuden deltog rektor ved Maribo Gymnasium, Sigurd Højby, aktiv i D.s.U., AOF og modstandsarbejdet, senere i Hjemmeværnet. Højberg-Christensen havde i 1933-35 udarbejdet en gymnasiebetænkning og en undervisningsplan for gymnasiet. Den lille arbejdsgruppe rummede således et rigt mål af ideologisk drivkraft og faglig ekspertise. Det varede dog ikke længe, inden omdrejningspunktet blev penge.

I løbet af 1949-52 var udvalg og arbejdsgrupper færdige, og kommissionen barslede med tre betænkninger, nemlig Ungdommens adgang til den højere uddannelse, I. Gymnasiet (1949); Ungdommens adgang til den højere uddannelse, II. Studierne ved universiteterne og de højere læreanstalter (1951) og endelig Ungdommens adgang til uddannelserne ved de videregående faglige skoler mv. (1952). Tyngden lå i bogstaveligste forstand på de to første betænkninger, hvoraf gymnasiebetænkningen indeholdt kommissionens ledende synspunkter i retning af ideologi og samfundsøkonomi, det sidste ikke kun omsat i penge. Stilen var uhyre saglig, uden lidenskaber, hvad problemerne om sociale og kønsbetingede uligheder ellers kunne have indbudt til. Sproget var så knirkende og de mange beregninger så talmagiske, at det undertiden er svært at dechiffrere meningen. Det synes helt klart, at mængden af problemer, forbundet med at udbrede de videregående uddannelser til flere befolkningslag, var så stor og mangfoldig, at kommissionen endte med at formulere sig derefter. Det dunkelt tænkte var nedfældet i det dunkelt skrevne. Det er ligeledes tydeligt, at betænkningerne er påpegende.

Landskabet kortlægges i detaljer, og de bedste ruter forklares, men når det kommer til konkrete anvisninger, viger man et skridt til siden. Over det hele hviler det økonomiske damoklessværd, som man altså valgte at tage hensyn til, formentlig for at ens anstrengelser ikke med det samme skulle blive kasseret som urealistisk tankespind. Når endelig betænkningen om de videregående faglige uddannelser blev så tynd, var det ikke kun, fordi socialminister Poul Sørensen satte kommissionen stolen for døren og bad den afslutte sit arbejde hurtigst muligt. Væsentlige dele af kommissionens forslag ramte ind i noget så helligt som arbejdsmarkedsorganisationernes aftalestof.

UDDANNELSE SOM EN RETFÆRDIGHEDSGERNING. GØGEUNGER OG PIGER

Uddannelsernes demokratisering var altså slagordet, men hvad rummede det i grunden? I første række det helt åbenlyse, at det måtte blive muligt for enhver ung, uanset egne eller forældrenes økonomiske kår, at opnå den uddannelse, der svarede til vedkommendes interesser og evner. „Ønsket om uddannelsernes demokratisering er derfor først og fremmest et krav om, at samfundet skal øve den retfærdighed overfor hver enkelt borger uanset stand og social stilling, som ligger i demokratiets begreb.“¹

Man hører her ekkoet af ikke blot taknemmelighedsgælden over for modstandskampens unge og D.s.U.s 1944-program, men også af FN's menneskerettighedserklæring fra december 1948. Samfundsokonomisk var der sund fornuft i at udbrede uddannelsespotentialet, og man var, som vi skal se, lidt famlende inde på det kommende metabegreb i uddannelsesdebatten, intelligensreserven. Derimod var man klar i mælet i spørgsmålet om rekrutteringen til akademikerstillinger inden for offentlig administration og erhvervsliv. Når, som det hed, flere passerede de hævdvundne sociale skel, ville de forskellige samfundsgrupper få bedre muligheder for at forstå hinandens problemer og levevilkår og dermed fremme en væsentlig samfundsmæssig interesse. Det var dybest set den samme tankegang om mødet mellem håndens og åndens arbejdere, der gennemsyrede betænkningen om værnernes demokratisering, og som havde rødder tilbage i 1920'ernes flirt med fascismens korporative stat.

Gymnasieforløbet var dyrt for forældrene. Det drejede sig jo ikke blot om de tre ekstra skoleår, men også om den efterfølgende videregående og langvarige uddannelse. Adgang til universiteterne krævede en studentereksamen, men en sådan var ikke nødvendig for at komme ind på de andre højere

læreanstalter. Imidlertid var der sket et skred i retning af, at studentereksamen rent faktisk var blevet et adgangskriterium til fx Danmarks Tekniske Højskole, Tandlægehøjskolen, Farmaceuthøjskolen og Landbohøjskolen. Med andre ord var presset på forældrenes økonomiske formåen taget til, og her var det så, at den demokratiske retfærdighed og samfundets interesse i en veluddannet opvoksende ungdom skulle træde hjælpende til. Men hjælpen skulle vel at mærke tildeles fornuftigt og lønsomt.

I forbindelse med udvalgsarbejdet var på alle landets gymnasier foretaget en spørgeskemaundersøgelse, studenterenqueten. På baggrund af denne inddelte arbejdsgruppen studenterne i tre kategorier, nemlig studenter, der læste videre og fortsatte i en akademisk karriere, studenter, der benyttede eksamen til videreuddannelse på de højere læreanstalter og gik ud i erhvervslivet, og endelig studenter, der ikke havde et egentlig uddannelsesmæssigt eller erhvervmæssigt udbytte af studentereksamen, men udelukkende havde nydt godt af gymnasietiden som almenuddannende. I den første gruppe var der et klart overtal af drenge, der satsede på en traditionel akademisk løbebane. Den anden gruppe rummede flest piger, og her var favoritfagene – også dengang – folkeskolelærer, bibliotekar, pædagog og sygeplejerske. Den tredje gruppe omfattede ikke blot dem, der ikke brugte eksamen til en uddannelse, men også de relativt mange, der forsøgte sig, men af forskellige grunde faldt fra. Årsagerne kunne være økonomiske eller, for pigernes vedkommende, ægteskab og børn. Gruppen rummede også de flere tusinde, der i disse år udvandrede til Canada og New Zealand. Kommissionen beklagede, at det netop var den mest energiske og begavede del af ungdommen, der på denne måde forsvandt.

Det store spørgsmål var dog, om man ved at demokratisere uddannelserne kunne forvente en overproduktion af studenter, der endte som akademikere. Denne trussel afskrev arbejdsgruppen med det samme. Helt foreløbigt kunne man observere en vis mangel på tandlæger, teologer og matematisk-fysiske cand.mag.er, mens der var overskud af jurister og dyrlæger. Men på baggrund af den lange tid, studierne varede, og den ret lave løn, akademikerne normalt fik, samt udsigten til hård konkurrence om de gode stillinger, skønnede arbejdsgruppen, at støtteordninger til gymnasister og studenter ikke ville medføre nogen stærk forøgelse af akademikernes antal. Generelt var det imidlertid såre vigtigt at regulere studenterproduktionen. Der var ikke forståelse for – eller råd til – at uddannelse i sig selv var et gode. Produktionen skulle kunne bruges, og tilgangen måtte derfor målrettes.

Økonomisk støtte var derimod af afgørende betydning for, hvorledes gruppen med ønsket om mellemuddannelser udviklede sig. Her øjnede

man kimen til en gøgeunge-effekt. Nemlig hvis man forestillede sig, at antallet af gymnasieelever ville stige, uden at antallet af færdige kandidater fulgte med. I så tilfælde ville gymnasiasterne både øge presset på mellemuddannelsesinstitutionerne, fortrænge mellemskole- og realeksamens-kandidaterne og søge ud i erhverv, hvor studentereksamen ellers ikke var forventet. I princippet fandt kommissionen denne mulige udvikling uheldig, bl.a. fordi der var personlige omkostninger knyttet til den:

Den arbejder eller medhjælper i landbruget, der har stræbt efter og opnået at blive folkeskolelærer, bliver sandsynligvis et lykkeligt menneske, mens den student, der har måttet affinde sig med en stilling som folkeskolelærer på landet, ud fra den traditionelle akademiske indstilling i mange tilfælde vil føle sig dårligt stillet.

Fænomenet var ikke ukendt i Danmark, men ret lille og derfor overset, men Henning Friis, der i disse år ofte var i USA for at supplere sin sociologiuddannelse, kunne berette om udbredt frustration, ulyst og skuffelse blandt amerikanske unge.

Det var af største betydning, at personer, der havde nøje kontakt med befolkningen, fortsatte med at have det – uden studentereksamen. De kendte nemlig, hævdede et flertal i kommissionen, af egne oplevelser de vilkår, som fx landbefolkningen eller arbejderbefolkningen i byerne levede under, og følte sig forbundet med disse befolkningsgrupper i mentalitet og livsindstilling. Et par tvivlende røster i kommissionen mente dog, at faren for gøgeungeeffekten var stærkt overdrevet, og at den almindelige effekt af gymnasieforløbet måtte veje tungest i vægtskålen. På hver deres måde forsvarede de to grupper udbredelsen af social lighed gennem uddannelse. Hvor flertallet anførte det uundgåelige tab af „social uskyldighed“ – man voksede bort fra sine egne – forfægtede mindretallet, at samfundets fremtid var knyttet til studentereksamen.

Endelig var der den gruppe gymnasieelever, der anså studentereksamen som slutstenen på en almindelig uddannelse, men ikke nødvendigvis ville fortsætte et uddannelsesforløb. Dem ønskede kommissionen bestemt ikke at hjælpe. Gymnasiet var ikke og skulle heller ikke være en almindelig skole for vide kredse af befolkningen, hed det uden omsvøb. Men der var et lille aberdabei: I gruppen var der mange piger, og pigerne kom fortrinsvis fra de bedrestillede hjem. Her indgik det mindre i overvejelserne, om man senere kunne forsørge sig selv, end om man fik en almindelig

politur. Kunne det tænkes, at en forøgelse af stipendieordningerne ville bringe antallet af piger fra de mindrebemidlede hjem i vejret, og var dette alt andet lige, dvs. når man så bort fra spørgsmålet om social retfærdighed, en fordel? I denne overvejelse gik det kønspolitiske motiv af med sejren. Det var muligt, at produktionen af kvinder, der ikke anvendte deres studentereksamen, forøgedes, men det var vigtigere, at man ikke diskriminerede efter køn, da dette ville være „et meget alvorligt handicap for en videreførelse af tendensen til ligestilling.“ Udelukkes kunne det da heller ikke, at udviklingen i retning af større erhvervmæssig ligestilling ville få flere piger fra socialgruppen af husmænd og fiskere samt faglærte og ufaglærte arbejdere til at søge mellemuddannelser og dermed imødegå den frygtede tendens til „unyttig“ studentereksamen.

Men pigerne var også et problem, så snart der skulle diskuteres adgangsbe- grænsning eller udvidelse af rammerne. Siden 1910 var antallet af piger i gymnasiet ottedoblet, nemlig fra 132 dimittender i 1911 og 961 i 1946. For drengenes vedkommende var cifrene henholdsvis 550 og 1.423. Mens 60

D.s.U.s pjece fra sommeren 1945: „... du kommer ikke uden om at tage stilling til dine egne problemer. Og du vil vel ikke have, at andre skal løse dem for dig. Du må selv medvirke og slutte op bag de krav, D.s.U. har stillet for at skabe forbedringer i dine forhold.“ Det drejede sig bl.a. om uddannelsernes demokratisering, kønnes ligestilling og regulering af arbejdsforholdene for husassistenter. D.s.U. lå på denne tid i hård konkurrence med D.K.U. om de ikke særligt politisk aktive grupper, kvinderne og de studerende.

pct. af de mandlige elever tog en afsluttende eksamen, gjaldt det samme kun for 10 til 20 pct. af kvinderne. Skulle en udbygning af gymnasiernes kapacitet tilgodese dette „spild“? Tanken om kønskvotering var oppe at vende – for straks at blive forladt. De store fødselsårgange truede imidlertid med at sprænge rammerne generelt, så hvad skulle man gøre. Sortering efter eksamenskarakter opfattede kommissionen som socialt uretfærdig. Børn fra små lejligheder fik dårligere skoleresultater end børn fra store lejligheder, viste en norsk undersøgelse fra 1948. Desuden ramte man de sent udviklede. Positiv særbehandling af dem, der udtrykte ønske om en videregående uddannelse duede heller ikke, ja faktisk kunne kommissionen ikke finde et brugeligt kriterium. Ergo var den eneste løsning at udbygge gymnasierne i takt med tilgangen. Her stødte man imidlertid ind i manglen på byggematerialer og på lærere. Færdiguddannede cand.mag. er og magistre blev nemlig aflønnet så dårligt, at lærergerningen blev fravalgt. Afsnittet om adgangsbe-grænsning og udvidelse af rammerne sluttede herefter uden løsningsforslag.

INTELLIGENSRESERVEN

Så var afsnittet om den skæve sociale rekruttering til gengæld mere konkret og vældig oplysende i sin fordomsfri afdækning af samfundsskabte og selvskabte barrierer. Kunne og skulle fordelingen ændres, spurgte man, og fæstnede sig ved, at økonomiske hindringer langt fra var hele sandheden. Tradition og miljø var andre „syndere“. Med den stigende sociale udjævning havde betydelige grupper med vidt forskellige traditioner fået nogenlunde ens økonomiske vilkår, uden at dette havde medført en udligning af de forskellige gruppers bidrag til rekrutteringen til gymnasiet, konstaterede man. Mens funktionærerne spinkede og sparede for at få børnene i gymnasiet, holdt arbejderne sig mere tilbage. Uanset om de økonomiske barrierer lettedes, spærrede tradition og miljø for mobiliteten. Man kunne så opstille det mål, at de enkelte socialgruppers andel af gymnasietilgangen skulle svare til deres andel af befolkningen, men det afviste man som rent tankeeksperiment. Snarere burde man tænke over, om en opprioritering af den akademiske karriere i den almindelige bevidsthed ikke var et skadeligt initiativ. Man kunne jo risikere, at der blev trukket for mange begavede unge bort fra de praktiske fag og fra de folkelige, faglige og politiske organisationer, områder hvor der var „et betydeligt behov for tilgang af fremragende unge.“ Dog, i betragtning af, at kun en mindre del af den begavede ungdom gik gymnasievejen, uanset økonomiske muligheder, og at den fordums glans ved akademikerne var

blegnet betydeligt, anså kommissionen faren for „intelligens-eksport“ for stærkt overdreven.

Det er i denne sammenhæng, at ordet intelligensreserve for første gang dukker op og manifesterer sig som et uddannelsespolitisk begreb af stor ideologisk gennemslagskraft. Det var som så meget andet på denne tid overtaget fra svensk og skulle forstås som forskellen mellem dem, der kunne gennemføre en akademisk uddannelse, og dem, der gjorde det. Den svenske psykolog Torsten Husén havde foretaget en række undersøgelser på værnepligtige og fandt frem til en intelligenskvotient på 114 som den nedre grænse. I Sverige havde 19 pct. af den mandlige befolkning en IQ på 114. Kommissionen skønnede, at forholdene i Danmark ikke var ringere!² Man foretog en række talmagiske beregninger og nåede en konklusion:

Efter disse tal at dømme skulle det simpelthen være umuligt, at den højere uddannelse monopoliserede intelligensen, især når det tages i betragtning, at de kvindelige studenter udgør en meget mindre del af en årgang, end forholdet er for de mandlige studenter. En beregning, der også omfatter pigerne, må derfor ventes at vise, at intelligensreserven for hele ungdommen er endnu større.

Det ser imidlertid ikke ud til, at kommissionen i sine efterfølgende overvejelser inddrog intelligensreserven.

P E N G E N E

Inden kommissionen gav sig i kast med et decideret lovforslag om statsstipendier, så man på de eksisterende ordninger for de i alt 67 gymnasier, heraf 34 statsskoler.

Set med vore dages øjne var mulighederne for at opnå økonomisk støtte under studierne nærmest chokerende små, og beløbene tilsvarende ubetydelige. Sammenlagt var der mellem 10 og 20 kr. til rådighed for den enkelte gymnasieelev – om året. Den bedste støtte ydede de gamle, nærmest velhavende katedralskoler i Århus og Ålborg. I bunden lå de små, private gymnasier.

Foruden næsten symbolske naturalydelse i form af billig leje af fagbøger i Københavns kommune, 24 kr. om året, eller rejsehjælp – eksempelvis ét stk. frikort til Frederiksværkbanen – bidrog staten på finansloven 1946-47 med ca. 33.000 kr. Statsskolernes stipendiefonde ydede et tilsvarende beløb. Beløbet skulle fordeles med en tredjedel til elever, der havde påbegyndt et videregående studium, 200 kr. pr. skole kunne uddeles i flidspræmier, og

resten skulle anvendes som „bidrag til livsophold og fornødenheder under skolegangen.“ Amter, kommuner og private fonde bidrog årligt med i alt 200.000 kr.

Idealet var som nævnt lige adgang til de højere uddannelser. Skulle idealet virkeliggøres, kunne arbejdsgruppen pege på tre forskellige udveje: Stipendier til mindrebemidlede elever, gratis eller billige bøger og bortfald af skolepenge. På forhånd afviste man tilskudsordninger over skattebilletten.

En skævvridning af uddannelsessystemet kunne undgås, hvis der knyttes stipendieordninger til samtlige videregående uddannelsesformer. Eleverne skulle naturligvis være studieegnede. Her kom man i ideologisk betingede vanskeligheder:

Hovedsynspunktet må være, at eleven skal være normalt dygtig, men ikke nødvendigvis fremragende dygtig. Der bør næppe opstilles selvstændige krav om flid og god opførsel som betingelser for stipendium, men man er klar over, at disse egenskaber oftest vil være en forudsætning for, at en ansøger kan anses for studiemæssigt egnet.

Problemet var blot, at en egnethedsbedømmelse forudsatte, at eleven havde gennemført et forløb på fx et år, og at stipendiet derfor først ville kunne udbetales fra andet gymnasieår og frem. Økonomisk trængte forældre ville formentlig afholde sig fra at sende deres barn i gymnasiet. At satse på eleven allerede fra første år afviste man med den begrundelse, at offentlige midler ikke måtte anvendes, hvis der ikke var udsigt til en fornuftig pengeanbringelse. Løsningen fandt man i stipendier med tilbagevirkende kraft. 2. G eleven kunne få udbetalt 1. G stipendiet, når egnethedskriteriet var opfyldt.

Spørgsmålet om økonomisk trang og udgifter til et barn i gymnasiet gav anledning til en mængde væverier. Man erkendte, at man var på bar bund, når det kom til at vurdere bruttoindkomst i forhold til antal børn, andre børn under uddannelse, hustrubidrag efter skilsmisse, aftægtsforsørgelse af forældre og unormalt tyngende gæld. Tilsvarende med ændrede indtægtsforhold – lønforhøjelse i den ene ende af skalaen, arbejdsløshed i den anden – og ændret studieegnethed. Henning Friis havde på grundlag af officielle husholdningsbudgetter regnet sig frem til, at det kostede omkring 1.250 om året at have et barn i gymnasiet, mest i hovedstaden, mindst på landet. Når disse udgifter kombineredes med en maksimumgrænse for forsørgeren på kr. 10.000 i bruttoindtægt om året, kunne der i en tabel opstilles graduerede stipendiebeløb fra maksimalt 1.250 kr. ned til 220 kr. Med hensyn til admi-

nistrationen af ordningen trådte man vande og henholdt sig til manglende erfaringer. Men man forestillede sig lokale stipendieudvalg på skolerne, overvåget af et centralt statsligt organ.

Tilbage var så spørgsmålet om finansiering. Satte man det gennemsnitlige stipendiebeløb til 700 kr., ville den årlige udgift løbe op i 1,9 mio. kr., hvilket var intet mindre end en tidobling af de afsatte midler. Kommissionen afstod herefter fra at gå dybere ned i overvejelserne og henviste i stedet til den velvilje, der måske ville fremgå af de årlige finanslovsbevillinger.

Men penge var ikke alt, og små udgifter gik vel an. Man foreslog således, at det offentlige stillede bøger og andet studiemateriale gratis til rådighed for elever i mellemskolen og gymnasiet, helt uafhængigt af forsørgerens indtægt. Hvis eleven ikke købte sine bøger antikvarisk, ville hun eller han over tre år komme af med 100 kr., og denne byrde mente kommissionen ikke var større, end at det offentlige kunne påtage sig den. Tilsvarende med den skoleafgift, der siden 1919 skulle betales til statskoler og kommunale gymnasier. Betalingen varierede meget i de kommunale skoler, flere var helt gratis, men de udenbys elever måtte oftest betale højere skolepenge – de kom jo fra andre kommuner – og de havde oveni større transportudgifter. Kommissionen fandt dette helt i strid med ideerne bag uddannelsernes demokratisering og foreslog skoleafgifterne afskaffet ved alle offentlige skoler. Folkeskolen var jo gratis, det samme var universiteterne, og skolegang var ikke noget luksusforbrug, anførte man.

LAND OG BY

Landungdommen var generelt set ilde stedt, når det gjaldt udbud, variation og kvalitet af uddannelser. De geografiske afstande kunne meget vel blive afgørende for, om det unge menneske skulle i gymnasiet.³ Landets 67 gymnasier lå på en enkelt undtagelse nær alle i byerne, i Storkøbenhavn alene 24 og disse 24 udklækkede ikke færre end 40 pct. af samtlige gymnasier. Man erkendte, at problemet var uafvendeligt, fordi en effektiv og god skole forudsatte et vist, stort befolkningsunderlag. Men kunne man ikke løse det, kunne man da i hvert fald afhjælpe det, enten ved at bygge flere gymnasier eller ved at bringe eleverne hen til de eksisterende. Den første mulighed afviste man, fordi der hverken var penge, byggematerialer eller lærere til rådighed. Elevhjem som kendt i Sverige og privat indkvartering i skolebyerne afviste man ligeledes, men om galt skulle være kunne der i enkelte tilfælde ydes offentlig støtte til leje af værelse eller til en pensionatsordning. Mere

præcist ville kommissionen ikke formulere sig, men det lå i luften, at man var bekymret for, at de 15-16-årige kom på gale veje. Selv om vi befinder os langt fra alkohol og hash, lurede der andre og som oftest temmelig ukonkret formulerede farer på en skala fra „dårlige kammerater“ til sex-forskrækkelse med trækkerdrengene eller uønsket graviditet som de absolutte skræmmebileder.

Efter at have set på de fine kostskoler – her frygtede man tilsyneladende ikke umoral – og på læserum og rejsepenge til de elever, der spildte megen tid på transport, kom kommissionen til slut hele kompasset rundt ved at nævne erhvervsvejledningens helt afgørende betydning for studievalg og studieegnethed. Her kunne man nøjes med at gentage sin egen udtalelse fra februar 1946, jf. nedenfor kapitel 8, Ungdommen og arbejdslivet. Man tog også et vue ud over studenterkurserne, der dimitterede omkring 500 studenter om året, aftengymnasierne og brevkurserne. Aftengymnasierne fik en varm anbefaling, ikke mindst fordi de frembød en rationel mulighed for at løse problemet med en kommende lærermangel. Lærere kunne på det nærmeste bestride to job ved at dele deres arbejde mellem dag og aften.

Den yderst grundige og meget ordrige gymnasiebetænkning sluttede med „Forslag til lov om statsstipendier til gymnasieelever mv.“ De 14 paragraffer var med sine vage formuleringer et mønster på politisk æggedans. Det hjalp lidt på indtrykket, at de medfølgende bemærkninger var en smule mere konkrete, og at der som bilag var vedføjet et „Forslag til bekendtgørelse om fastsættelse af størrelsen af statsstipendier til gymnasieelever i henhold til lov nr. ...“. Når man gik så forsigtigt til værks, kunne det hænge sammen med, at de radikale arbejdede på at skaffe flertal for en ændring af Tipsloven af 9. juni 1948, og at man derfor ville se tiden og mulighederne lidt an. I november 1949 nedsattes et folketingsudvalg med det formål „i så stor udstrækning som muligt at fjerne de for den enkelte og for samfundet uheldige virkninger af tipningssystemet.“ Den radikale Bertel Dahlgaard argumenterede for udvalget med, at staten opfordrede til en spillelidenskab, der kunne ødelægge den enkeltes økonomi og mindske salget af nødvendige forbrugsgoder. Erhvervslivet gik glip af en omsætning, for pengene kunne jo kun bruges én gang. „Hvortil kommer, at spillets udbredelse faktisk optager sindene så stærkt, at det mange steder virker forstyrrende ind på arbejdets gang i den økonomiske virksomhed.“⁴ Dog måtte kritikerne indrømme, at en ophævelse af tipsloven ikke var nogen realistisk mulighed. Man måtte derfor afbøde de værste skadevirkninger. Og – nok så interessant – var der enighed om at ændre fordelingen af tipsmidlerne således, at

ikke kun idræt og kunst blev tilgodeset. Et overskud „ud over en vis størrelse“ burde henlægges til en studiefond, hvis renter „gennem tiderne“ kunne anvendes til studielån og legater for ubemidlede dygtige og evnerige unge, der søgte uddannelse ved læreanstalt og fagskoler, som man udtrykte det.

Folketingsbeslutningen materialiserede sig i „Lov om ændring af lov om tipning“ af 27. maj 1950. Hvis overskuddet fra tipning oversteg fem mio. kr., skulle en tredjedel heraf gå til den lige nævnte studiefond, hvorfra der udbetaltes lån eller legater til uddannelse ved læreanstalter og fagskoler. Gymnasieungdommen var altså ikke på dette tidspunkt omfattet af studiefonden. Desuden skulle der gå endnu et par år, inden loven om Ungdommens Uddannelsesfond så dagens lys og dermed satte studiefondens midler i system. Herom lidt senere.

D.s.U.s pjece om den mindre-bemidlede ungdoms adgang til højere uddannelser udsendt op til valget i oktober 1945. Indholdet er en resolutionstekst fra april 1944. For D.s.U. var indsatsen rettet mod den studerende ungdom, en ny arbejdsmark. Traditionelt var det Konservativ Ungdoms gebet, og det er måske derfor, at ordene „arbejder“, „arbejderklasse“ eller „arbejderungdom“ ikke optræder.

UNIVERSITETERNE OG DE HØJERE LÆREANSTALTER

Som omtalt i starten af dette kapitel benyttede kommissionen gymnasiebetænkningen til at endevende en række overordnede overvejelser om uddannelsernes demokratisering. Studenterbetænkningen fra 13. juli 1951 kunne derfor gå direkte til sagen. Arbejdsgruppen, som næsten var identisk med sin gymnasieforgænger, havde denne gang suppleret sig med professor i Gamme Testamente Erling Hammershaimb fra Århus, juraprofessor Stig Juul fra København, begge fakultetsformænd, og A.G. Schneider, der foruden at være professor ved Danmarks Tekniske Højskole sad i Byplannævnet og var landinspektør, og besad dermed en omfattende viden til nytte ved spørgsmål om geografiske og boligmæssige barrierer. Også til studenterbetænkningen var der indsamlet en mængde statistik om social herkomst, civilstand, forsørger-, bolig- og økonomiske forhold.

I finansåret 1948-49 var der i alt 12.017 studerende ved de højere læreanstalter. Hovedparten gik på Københavns Universitet, og København var også overrepræsenteret ved forældre med akademisk baggrund. Landets akademikere boede i hovedstaden, det var her de private og offentlige akademikerjob kunne fås, og børnene boede pga. bolignød og økonomi hjemme i mange år. Den sociale og økonomiske rekruttering var som for gymnasiasternes vedkommende således, at omkring 25 pct. kom fra hver af grupperne akademikere, selvstændige næringsdrivende og funktionærer, mens lærere, landbrugere og arbejdere kun bidrog med ca. ti pct. hver. Den sociale udvælgelse skete før optagelsen i gymnasiet. Havde forældrene bestemt sig for at sende barnet i gymnasiet, var der nærmest også truffet beslutning om et videregående studieforløb. Som nævnt var pigerne dog et problem, fordi kun 17 pct. af dem fortsatte på et universitet eller en læreanstalt. De var en dårlig uddannelsesinvestering.⁵ Det indsamlede materiale viste også, at der ikke nødvendigvis var nogen sammenhæng mellem forældreindtægt og villighed til at finansiere sine børns videregående studier. Tradition, sædvane og ambitioner var sammen med forventningen om en stor indtægt stærke drivkræfter. Kommissionen aflivede den udbredte forestilling om honnøret ambitioner ved at påpege, at „glansen er stort set gået af de akademiske erhverv.“ Og de høje lønninger, som var begrænset til ganske få erhverv, tog skattesystemets indtægtsudjævning sig i stigende grad af.⁶

DET SAMFUNDSNYTTIGE ERHVERVSARBEJDE

Kommissionen repeterede i studenterbetænkningen sine overvejelser om generelle støtteordninger, overproduktion af kandidater og monopolisering af intelligensen til fordel for de akademiske erhverv og gentog, at til syvende og sidst drejede det sig om uddannelsernes demokratisering. Ideologien havde sejret, men hvad med økonomien? Herom handlede mere end halvdelen af de 136 siders betænkning. Gymnasiebetænkningen havde konkluderet, at erhvervsarbejde ikke var foreneligt med skoleforløbet, og at man derfor burde støtte de studieegnede, økonomisk dårligst stillede elever. Da et studieforløb imidlertid strakte sig over mindst dobbelt så mange år som gymnasiet, og også af andre årsager var kostbart, måtte man fravige tanken om fuld offentlig støtte og i stedet se på en kombination af stipendier, lån og erhvervsarbejde.

De fleste studier var således indrettet, at studenterne kunne arbejde langsommere eller hurtigere alt efter temperament, flid, økonomi og evner, uden at studiet derfor behøvede at blive helt ødelagt. Studenternes økonomiske problemer kunne derfor løses helt eller delvist gennem erhvervsarbejde. Det bragte også studenten i kontakt med mennesker og forhold uden for hans miljø og hans uddannelsesanstalts ofte snævre rammer, hvilket kunne være en menneskelig berigelse. Der var derfor i kommissionen enighed om, at man ved udformningen af en støtteordning burde sørge for ikke at fjerne incitamentet til at tage arbejde i de fag, hvor det var gavnligt eller i hvert fald ikke skadeligt for studieforløbet „i bredere forstand“. Konkret nævnte man sommerferiejob i landbrug og „ferie-industri“. Begge var „fortrinligt egnede“ til at skabe kontakt med befolkningsgrupper, som studenterne ellers næppe fik større forbindelse med. Men herefter delte kommissionens medlemmer sig. Den ene gruppe anså arbejdet for karakterdannende og økonomisk aflastende for staten. Den anden gruppe – i øvrigt støttet af en spørgeskemaundersøgelse – hæftede sig ved, at arbejde som fx juleassistance og hjælpepostbud for det meste udførtes sammen med en mængde andre studenter og næppe bidrog til hverken karakterdannelse eller større inter-social forståelse. Det samme gjaldt lektiehjælp eller anden undervisning. Der var tværtimod en udbredt fare for, at erhvervsarbejdet blev det vigtige og studierne en art fritidsbeskæftigelse over alt for mange år. I forvejen bidrog værnepligten til at forlænge tiden fra studentereksamen til kandidatgrad, og med de store årgange lige om hjørnet kunne der opstå alvorlige beskæftigelsesproblemer om ikke så længe. Derfor gjaldt det om at gøre studietiden effektiv.

Meget salomonisk enedes man dog om, at erhvervsarbejde ikke alene kunne løse problemet med den lige adgang til de højere studier, og at offentlig støtte ville være nødvendig. Så langt så godt, eller måske snarere uforpligtende, men herefter fulgte en endeløs debat om løn, lån og stipendier. Spørgsmålet om løn var hurtigt afklaret. Løn harmonerede ikke med princippet i dansk sociallovgivning om kun at hjælpe dem, der havde hjælp behov, hed det. En ændring af denne praksis kunne få uoverskuelige følger. Heller ikke studenterorganisationerne gik ind for tanken.

Efter kommissionens mening lå ydelse af lån tæt på tildeling af stipendier. Forskellen beroede blot på en forudgående transbedømmelse. Blev stipendierne gjort obligatoriske, nærmede man sig i betænkelig grad løn. Løn og stipendier havde den indlysende fordel, at studietiden kunne effektiviseres. En ren låneordning stemte ikke med kommissionens hovedtanke om demokratisering. Lånesystemet sikrede måske, at man skyndte sig at blive færdig, men alligevel. De mindrebemidlede ville afstå fra overhovedet at påbegynde et studium, og akademikerlønningerne var generelt så lave, at gældsafviklingen var et uoverskueligt problem. Altså landede man på en kombination, hvor studieegnheden indgik med stor tyngde. I knaphedstider var der ikke råd til tvivlsomme investeringer, havde allerede debatten om kvinderne vist.

Den samlede store mængde af vidt forgrenede overvejelser, herunder om værdien af sommerferiejob, uddeling af spisebilletter og kollegieværelser, førte frem til, at staten ville komme af med i alt 9,5 mio. kroner, hvortil kom et ikke fastsat beløb på udgifter til de statsgaranterede rentefri lån. I beregningerne indgik et så stort frafald som hele 50 pct. 650 understøttelsesberettigede årlige heltids-stipendiater med en gennemsnitlig studietid på fem et halvt år var den studentermasse, betænkningen sluttelig kom til at omfatte – et antal, der med nutidens øjne forekommer utrolig lavt.⁷

Det var tanken, at stipendieordningen skulle administreres af et centralt stipendienævn, der foretog udbetalinger efter indstilling fra lokale nævn. Lånene derimod skulle gå over institutionen Dansk Studiefond.

VIDEREGÅENDE FAGLIGE SKOLER

Betænkningen om ungdommens adgang til uddannelserne ved de videregående faglige skoler mv. fra 14. maj 1952 var i sammenligning med gymnasie- og studenterbetænkningerne en ren splejs såvel i henseende til størrelse som i indhold. Der var ikke meget volumen i de 52 sider.

Det skyldtes fire forhold. For det første havde Eriksen-Kraft regeringens socialminister Poul Sørensen i utvetydige vendinger tilkendegivet, at Ungdomskommissionen nu skulle afslutte sit arbejde, jo før jo bedre. For det andet var alle de ideologiske og økonomiske overvejelser vendt og drejet og lagt frem i først og fremmest gymnasiebetænkningen. For det tredje udgjorde uddannelserne ved de videregående faglige skoler ikke noget demokratiseringsproblem. Dertil var de for korte og eleverne for selvhjulpne. Og endelig for det fjerde bevægede man sig her på den hårfine grænse mellem aftalestof forhandlet af arbejdsmarkedets parter og offentlige initiativer – et minefyldt terræn.

I den her behandlede betænkning gjorde kommissionen sig stor umage for ikke at blive beskyldt for at ville sætte skub i den akademiske karriere frem for at fremme de mere praktiske, håndværksprægede uddannelser. Anklagen for akademisk københavneri hørte til standardfordommene, lydeligst fremsat af Venstre-bønder, mindre højroret, men ikke mindre stærkt, af fagbevægelsens organiserede socialdemokrater og D.K.P.ere.

Det offentlige bør ifølge kommissionens opfattelse lige så lidt støtte mindre egnede studenter som mindre egnede gymnasiaster, selv om de er trængende. (...) Hvis man derfor vil sikre ubemidlede, egnede studenter en uddannelse, må man prøve at sigte de bedste fra og i øvrigt lade resten selv bære risikoen for studiets gennemførelse, indtil deres studieegnethed er godtgjort.⁸

Den lille arbejdsgruppe fra de to foregående betænkninger havde suppleret sig med fagfolk fra maskinist-, skibsfører- og teknikum-uddannelserne og havde som første mål sat sig for at finde ud af, hvad kategorien „videregående faglige skoler mv.“ i det hele taget omfattede. Resultatet var mangfoldigt. 78 uddannelser fordelt på 11 skoler, dvs. uddannelseskategorier fra universiteter, handelsskoler, seminarier, teknika, landbrugsskoler til gymnasier, sygepleje- og sundhedsområdet, maskinist- og navigationsskoler, foruden hele lærlingeområdet og de mere eksotiske uddannelser som danselærer, turist- og fremmedfører eller skønhedseksperter.⁹ Disse uddannelser havde i finansåret 1950-51 omkring 131.000 elever, hvoraf halvdelen var lærlinge og ca. 15.000 gymnasielever og studerende.

Når imidlertid hovedkriteriet for at opnå uddannelsesstøtte var forankret i begrebet økonomiske hindringer, blev kun en del af de 78 uddannelser tilbage. Her førte kommissionen klar tale, denne gang ud fra den entydige forudsætning, at de statsfinansielle muligheder slet ikke var til stede. Man

opstillede derfor tre „spærrebomme“. For det første kunne der kun være tale om en hindring for den lige adgang, hvis selve uddannelsen medførte et vist betydeligt økonomisk offer. Praktisk talt enhver ung var i stand til – uden offentlig støtte – at erhverve sig en uddannelse, hvis den blot var kortvarig nok, erklærede man. Kommissionen satte grænsen ved seks måneder. Alene på denne sortering bortfaldt bl.a. landbrugs- og husholdningsskolerne omkring 5.000 elever. For det andet var det en selvfølgelig forudsætning, at uddannelsen medførte en afbrydelse af den eksisterende erhvervsindtægt. Herved udgik uddannelserne til jordemoder, sygeplejerske og økonoma, i alt igen ca. 5.000 elever, foruden en lang række handelsuddannelser, hvor eleverne tjente penge om dagen og gik på skole om aftenen, omkring 2.000 elever. Men den helt store „gevinst“ lå i de næsten 60.000 indbefattet i kategorien lærlinge mv., altså håndværkslærlinge, elever på tekniske skoler, fagskoler og studerende til handelsmedhjælpereksamen. Alle disse fik jo lærlingeløn.

Endelig bestod den tredje „spærrebom“ deri, at det offentlige ikke skulle støtte uddannelser, som ikke senere blev benyttet. Kommissionen var ikke særlig specifik i denne sag. Faktisk kunne man kun komme på et enkelt eksempel, nemlig uddannelsen til radiotelegrafist. Men, som det hed, hvis de unge blot gik ind i uddannelsen for at forbedre deres chancer i almindelighed og ikke følte sig snydt, hvis de ikke senere fik erhvervmæssigt udbytte af uddannelsen, var der ingen grænser for, hvor stor tilgangen til en sådan uddannelse kunne blive. Det forekommer, at kommissionen i al sin ukonkrete nervøsitet tog enhver mulighed i ed, men bagved lå igen den økonomisk-moralske betragtning, at de sparsomme midler ikke måtte anvendes forkert. Gik pengene til modefag eller brødløse fag, var kassen tom til „fornufts-fagene“.

Et enkelt lille hip til den nærtagne og jaloux konkurrent på ungdomsområdet, Undervisningsministeriet, blev der også plads til. Kort efter at Ungdomskommissionen var blevet nedsat, etablerede Undervisningsministeriet en seminariekommission. Ungdomskommissionen skønnede derfor, at man kunne lade seminarieelevernes økonomiske og sociale problemer ligge sammen med støtteordningerne. Men seminariekommissionens betænkning fra 1951 tog sig ikke af disse spørgsmål, hvad man ikke undlod at gøre opmærksom på. Ungdomskommissionen rykkede derfor ud med den simple løsning at lade den fireårige seminarieuddannelse ækvivalere med andre højere uddannelser og lade ordningerne fra studenterbetænkningen gælde de ca. 3.600 elever.

Således reduceret ved de tre „spærrebomme“ nåede kommissionen frem til i alt 24 helt små videregående faglige støtteberettigede uddannelser inden for handel, bl.a. tresproglig korrespondent, kunstmaler- og billedhuggerfagene, musik, husholdning, teknikumingeniører, maskinist, massøser og sociale forsorgsfag som socialrådgiver, børnehavelærerinde, beskæftigelsesterapeut og sundhedsplejerske. Denne sidste gruppe kom med næsten som et en passant, men der skulle gå mindre end en menneskealder, før forsorgssektoren eksploderede og efterspurgte disse uddannelser ud over enhver forestilling i 1952.

Da billedet var så broget, endte kommissionen med tre generelle retningslinjer: Faglige uddannelser på seks måneder eller derunder burde ikke støttes. Uddannelser på mellem seks måneder og to år burde som hovedregel støttes med lån, og endelig burde uddannelser over to år støttes med stipendier, så snart studieegnetheden var dokumenteret, indtil da med lån, der efterfølgende kunne konverteres til stipendier.

UNGDOMMENS UDDANNELSESFOND

Som nævnt skete der i 1950 en ændring af tipsloven, hvorved der oprettedes en studiefond. Forvaltningen af denne fond fastsattes i lov om Ungdommens Uddannelsesfond fra juni 1952. I alt 1,5 mio. kr. skulle stilles til rådighed for studerende ved universiteter, højere læreanstalter og de lige omtalte videregående faglige uddannelser, men altså ikke gymnasier. Beløbet lå milevidt fra de 14 mio. kr., Ungdomskommissionen havde regnet sig frem til, at samtlige former for direkte støtteordninger og lån ville have kostet. Man valgte derfor at stå fast på sine egne forslag og karakterisere loven om Ungdommens Uddannelsesfond som en „tiltrængt og velkommen håndsrækning til de studerende“, men netop kun en håndsrækning. Den overflødiggjorde på ingen måde forslagene i de tre betænkninger. Gennemførtes de, ville problemet om den lige adgang til uddannelserne blive løst på en væsentlig mere effektiv og rationel måde, pointerede man.¹⁰

Ungdomskommissionens indsigelser fik ingen indflydelse på lovens udformning eller administration. Frem til sommeren 1961, hvor Ungdommens Uddannelsesfond ændredes radikalt, skete der justeringer mht. beløbsstørrelser og forholdet mellem lån og stipendier. Ungdomskommissionens meget klare retningslinjer om studieegnethed undergik en opblødning i retning af, at skønsprikket blev mere afgørende end eksamenskarakterer. Der var tydeligvis blevet bedre råd til at være large. Det var også på dette

tidspunkt den mærkværdige regel kom ind, at man ved at bryde enhver forbindelse med hjemmet kunne opnå stipendier. Kommissionens betragtninger om erhvervsarbejdets positive sider forsvandt også. Nu blev alt erhvervsarbejde betegnet som studieskadeligt.

Ved 1961-lovens vedtagelse ophørte Ungdomskommissionens forslag med at danne baggrund for overvejelser om støttesystemets sorterende udformning. Tre år tidligere havde den radikale undervisningsminister Jørgen Jørgensens skolelov anslået de samme strenge. Undervisningspligten udvidedes reelt til ni år, forskellen mellem landsbyskolen og købstadsskolen ophævedes, og det tidligere skarpe skel mellem eksamensmellemskole for de bogligt begavede og eksamensfri mellemskole for de praktisk begavede udjævnedes. Udjævning mellem sociale klasser og mellem land og by syntes at være ledetråden. I denne proces indgik uddannelsesstøtten. Den var ikke, som man kunne forledes til at tro, udtryk for ønsket om at styrke den boglige, akademiske elite.

PROBLEMKATALOG FREM FOR HANDLINGSPLAN?

Som nævnt i begyndelsen af kapitlet blev ønsket om uddannelsernes demokratisering af kommissionen betragtet som en retfærdighedsgerning. Uanset stand og social stilling skulle uddannelse som et demokratisk gode tilbydes alle. Men hurtigt løb man ind i en myriade af problemer, hvoraf det overordnede var spørgsmålet om samfundets evne til på dette tidspunkt at kunne finansiere ønskerne. Minimum en tidobling af udgifterne var der tale om, og dette var helt ude af trit med mulighederne. Kommissionen lod sig imidlertid ikke løbe over ende af denne kendsgerning, men skildrede, som det er beskrevet, i stedet alle de positive og negative faktorer, der knyttede sig til den uddannelsesmæssige oprustning. Hermed blev i hvert fald de to første betænkninger om de videregående uddannelser fra gymnasiet og frem mere til problemkataloger end til handlingsplaner, mens den lille slutbetænkning om de faglige uddannelser reducerede finansieringsproblemet ved bl.a. at bortdømme hele det store lærlingeområde, fordi man her fik en form for aflønning under uddannelsesforløbet.

At økonomien hurtigt kom til at dominere over de ideologiske betragtninger bekræftes til overmål af den opfølgende gennemgang, som 1970-betænkningen Samfundet og ungdommen foretog i 1970.¹¹ Her vendte man enhver sten om stipendier og lån, egenindtægt, forældreindtægt osv. Afsnittet er det største i betænkningen, og i realiteten kom man til at gentage mere

end revurdere alle for-og-imod argumenterne fra 20 år tidligere. Ingen skulle være i tvivl om, at Ungdomskommissionen havde opfattet ungdomstiden som en læretid, og at uddannelse stadig var det højest prioriterede ungdomspolitiske initiativ, dette til trods for at forældrenes økonomi og afstanden mellem hjem og uddannelsesinstitutioner fortsat blev defineret som de største hindringer for at målet – uddannelse som en demokratisk retfærdighedsgerning – kunne føres ud i livet. Uhyre meget var alligevel nået, blot ikke i den sociale rekruttering. I 1957 forlod 50 pct. af en ungdomsårgang skolesystemet ved undervisningspligtens ophør. I 1968 var det faldet til 11 pct. Mellem 1940 og 1968 tredobledes antallet af elever, der tog en realksamen, og i samme tidsrum steg antallet af unge, der afsluttede skoleforløbet med en studentereksamen, fra 3 til 12 pct. Mens 1970-betænkningen således kunne notere en uddannelseseksplosion målt i tal, måtte den samtidig erkende, at ændringen i den sociale rekruttering foregik trægt. Børn af arbejdere og selvstændige i landbrug fik meget sjældnere end børn fra andre stillingsgrupper en studentereksamen. I 1970 afholdt man sig ikke desto mindre fra at sige, om oprettelsen og udbygningen af Ungdommens Uddannelsesfond havde medvirket til at mindske skævhederne.

Tre ting falder i øjnene, når 1970-betænkningen sammenlignes med sine forgængere. For det første, at man som nævnt ikke kunne tilføje ret meget mere, end der tidligere var ført i marken. Dernæst at man undgik at komme med nye forslag. Og for det tredje at de gamle betænkningers fremhævelse af, at også vanetænkning var en årsag til, at fx arbejderklassens børn ikke fik en videregående uddannelse, ikke gentages. I stedet er de økonomiske faktorer trukket frem som enerådende bremsere. Sammen med ideen om elevernes medbestemmelse på alle niveauer i uddannelsesforløbet vidner det om det ideologiske skifte, der nu var sat ind:

På ethvert trin i uddannelsessystemet er det vigtigt, at der er mulighed for de unge til at praktisere de demokratiske styreformer ikke alene ud fra et opdragelsessynspunkt, men også ud fra den naturlige ret ethvert menneske i et demokratisk samfund har til at øve indflydelse på de forhold, det lever og arbejder under.¹²

Med denne udmelding havde man fjernet sig langt fra Hal Kochs tanker om demokratiopdragelse som udgået af „dagligdagens tingmøde“, nemlig pligten til aktivt at deltage i forenings- og organisationsarbejde for gennem samtalen at lære demokratiets grundvilkår.

Endelig ser det ud til, at betænkningens forfattere i deres stræben efter at blive taget alvorligt balancerede på knivsæggen mellem det optimale og det politisk-økonomisk gennemførlige. Når man nu gentog mængden af problemer og hensyn, var det formentlig, fordi loven om Ungdommens Uddannelsesstøtte netop på denne tid skulle revideres.¹³ Undervisningsministeren havde på forhånd meldt ud, at pengene var få. Man kunne derfor nøjes med at fremdrage de uindløste fordringer.

1970-udvalget gjorde ikke meget ud af fænomenet „de store årgange“. Den arbejdsløsheds- og uddannelseskrisen, kaldt ungdomskrisen, som Ungdomskommissionen havde viet store dele af betænkningen om Ungdommen og arbejdslivet til, var ikke blevet til noget. Tværtimod havde en gunstig økonomisk udvikling givet arbejde til alle, hvilket medvirkede til at flytte fokus bort fra „lighed gennem uddannelse“. Omkring 1970 befandt man sig derfor i en venteposition, hvor folkeskolereformen fra 1958 og de overraskende store udgifter til uddannelsesinitiativerne manede til en tænkepause.¹⁴

NOTER

- 1 *Ungdommens adgang til den højere uddannelse, I. Gymnasiet*. København, 1949, s. 12. (Herefter „gymnasiebetænkningen“).
- 2 Omsat i tal så spekulationerne således ud: I 1945 var der 30.911 18-årige mænd. Heraf havde 20 pct. eller 6.651 formentlig en IQ på over 114. Der var i alt 1.441 mandlige studenter (dimittender). Altså var intelligensreserven på 5.210 eller 362 pct.! Antog man, at kun 15 pct. havde en IQ på over 114, var reserven på 3.548 mænd eller 246 pct., mens den ved en reduktion til blot ti pct. lå på 1.785 eller 124 pct.
- 3 Som bilag til betænkningen var udarbejdet et Danmarkskort, der ganske klart viste, at yderkantsområder som fx Vendsyssel, Ringkøbing Amt, dele af Sønderjylland, Djursland, Nordvest- og Sydøstsjælland var underrepræsenteret, men at det ikke gjaldt Lolland-Falster. Kortet afslørede desuden, at gymnasier var blevet anlagt, hvor infrastrukturen (veje, jernbaner og rutebilforbindelser) havde været god.
- 4 *Rigsdagsårbog 1949-50*, s. 628.
- 5 *Ungdommens adgang til den højere uddannelse, II. Studierne ved universiteterne og de højere læreanstalter*. København, 1951, s. 16 (Herefter „studenterbetænkningen“).

- 6 *Studenterbetænkningen*, s. 45.
- 7 *Studenterbetænkningen*, s. 73.
- 8 *Ungdommens adgang til uddannelserne ved de videregående faglige skoler mv.* København, 1952, s. 10.
- 9 *Fagskolebetænkningen*, s. 11-13.
- 10 *Samfundet og ungdommen. Betænkning afgivet af kontaktudvalget mellem ungdomsorganisationerne og statsadministrationen.* København, 1970, s. 93.
- 11 *Samfundet og ungdommen*, 1970, s. 22-24 og s. 89-113.
- 12 *Samfundet og ungdommen*, 1970, s. 16.
- 13 *Samfundet og ungdommen*, 1970, s. 23.
- 14 Jf. Henrik S. Nissen. „Landet blev by 1950-1970“. *Gyldendals og Politikens Danmarks-historie*, bd. 14, København, 1991, s. 51-61 og 356-364.

FREDSKRISEN, UNGDOMMEN OG ARBEJDSLIVET

Et af efterkrigstidens store spøgelse var arbejdsløsheden. Økonomer og politikere forventede, at den ville stige markant og især ramme de unge. Det var erfaringerne fra 30'erne, der blev draget frem, nu under betegnelsen „fredskrisen“. Erhvervsvalg og ikke mindst erhvervsuddannelse var derfor uhyre vigtige emner i de udtalelser og betænkninger, der kredsede om arbejdslivet, og som sammenfattedes i Ungdommen og arbejdslivet, vedtaget den 7. december 1951.

Problemkomplekset var fem år tidligere blevet gjort til genstand for overordnede refleksioner. En af Ungdomskommissionens allerførste opgaver havde været at udtale sig om et forslag til etablering af en offentlig erhvervsvejledning, som Socialministeriets arbejdsråd stod bag i 1938, og som et embedsmandsudvalg fremlagde i januar 1946. Det skete på et plenarmøde måneden efter. Kommissionen var i sin behandling helt godt hjulpet af, at embedsmandsudvalget bag forslaget havde haft Axel Skalts til formand og Henning Friis som mødedeltager. Begge var nu placeret i det store Udvalg I om ungdommens arbejds-, uddannelses- og indkomstforhold, Arbejdsgruppe 3 om arbejdsforhold og beskyttelsesforanstaltninger.¹ Resultatet blev „Udtalelse fra Ungdomskommissionen samt indstilling afgivet af det af Arbejds- og Socialministeriet nedsatte rådgivende udvalg vedrørende den offentlige arbejdsanvisning.“ I lange passager var teksten lige så knudret som undertitlen lader ane. Imidlertid falder det straks i øjnene, at Ungdomskommissionens udtalelse blev gjort til det centrale. Kommissionen bidrog blot med syv en halv side ud af 135 sider, men de blev anbragt forrest. Under normale omstændigheder ville udtalelsen være blevet placeret som bilag sidst i betænkningen, men Ungdomskommissionen skulle tilsyneladende markedsføres som hurtig, effektiv og aktuel.

Såvel D.s.U. som K.U. og D.K.U. viede spørgsmålet om erhvervsvejledning megen opmærksomhed, D.s.U. som så ofte før mest vidtspundet. Ungdommens sociale problemer (1944) opererede således med, at der allere-

de i folkeskolen skulle sættes ind med en effektiv erhvervsvejledning, videreført på såvel faglærte som „tillærte“, eufemismen for de ufaglærte, baseret på et erhvervskartotek og bakket op af standardiserede standpunktsprøver. Disse ville give afgørende indblik i barnets almindelige viden og afsløre, hvorledes det stod til med arbejds- og koncentrationsevnen. Desuden var filmmediet udset til at spille en vigtig rolle i undervisning og formidling, og i sidste ende skulle lærlingeansvisningen baseres på psykotekniske prøver – human engineering i moderat dansk udgave. Det skal i parentes noteres, at hele apparatet ikke var tiltænkt dem, der overvejede en videregående, boglig uddannelse. Det var først og fremmest det nye, effektive og målorienterede industrisamfunds tarv, der skulle tilgodeses, og det var i hovedsagen de unge fra grundskolen og den eksamensfri mellemskole, der var tænkt på.

De nye tider med produktion som forudsætning for velfærd skinner igennem flere steder, bl.a. i analysen af samfundsforholdenes indflydelse på erhvervsvalget, hvor tonen fra Fremtidens Danmark høres i baggrunden. I vort demokratiske samfund betragtes retten til frit at vælge erhverv som en væsentlig ret, hedder det på første side, hvorefter de økonomiske og sociale skranker og de geografiske og traditionsbestemte hindringer præsenteres som kontrast. Samfundet må fjerne disse skranker, samtidig med at ungdommen orienteres og vejledes om mængden af faktisk foreliggende muligheder. Det er kommissionen magtpåliggende, at erhvervsvejledningen ikke tilstræber en beskæring af ungdommens frie erhvervsvalg, eller at den optræder som et redskab i statsmagtens hånd. Den er derimod en hjælpende hånd.

Centralt i argumentationen står begrebet „den rette placering“. Den unges psykiske og fysiske velbefindende er afhængig af det rette erhvervsvalg. Man bemærker, at de nye tider har holdt deres indtog ikke blot ved at medtage, men tillige anbringe, det psykiske først i argumentationskæden. Som samfundsforholdene var for tiden, ræsonnerede udtalelsen, var det kun landbougdommen, der efter endt skolegang havde mulighed for at forblive i forældrehjemmet og der finde beskæftigelse. Alle andre måtte ud og søge/vælge et erhverv. Undertiden skete det velovervejet eller efter en tids uddannelse, men ofte tog de det arbejde, som bød sig til. I bedste fald var de heldige og blev på arbejdspladsen livet igennem, i værste fald gik det dem således, at de vagabonderede – et af tidens virkelig belastende udtryk – fra arbejde til arbejde, vejen til den sikre fortabelse. „For sådanne bliver fristelsen til at træde udenfor lovens område stærkere end for de arbejdskammerater, som har fundet et sikkert fodfæste i samfundet.“² Unægtelig et slagkraftigt argument for at etablere en offentlig erhvervsvejledning. Når som helst

det kunne lade sig gøre i de senere betænkninger, blev erhvervsvejledningens helt centrale rolle i ungdommens fremtidsplanlægning da også draget frem, gentaget og understreget.

Men landbougdommen kæmpede nu med deres egne problemer. Socialministeriets embedsmandsudvalg havde således indstillet, at der ikke blev givet erhvervsvejledning uden for bebyggelser med under 1.500 indbyggere – „ligesom eleverne ikke skal skrive stile om deres erhvervsønsker.“ Ungdomskommissionen mente derimod, at der ikke burde gøres forskel på land og by, og da slet ikke i betragtning af den fare, byerne og bylivet udgjorde for ungdommen, et emne der et par år efter blev endevendt i betænkningen om Den tilflyttede ungdoms særlige problemer. En del af landbougdommen søgte arbejde i byerne, de mødte uforberedt og famlende de mange muligheder og havde netop derfor i særlig grad brug for vejledning. Ungdomskommissionen foreslog derfor, at der efter svensk forbillede, studeret af den svensk-orienterede Henning Friis, ansattes ca. 200 honorarlønnede „kontaktmænd“, hovedsagelig rekrutteret blandt folkeskolelærere, til at danne forbindelsesled mellem ungdommen og den kommende offentlige erhvervsvejledning. Og så burde der naturligvis gives landbougdommen lejlighed til at skrive stile om deres erhvervsønsker. Dels havde det en almindelig kulturel betydning, dels gav det ungdommen et incitament til at beskæftige sig med det udsendte oplysningsmateriale, bl.a. *Din Fremtid*, et blad udsendt af Københavns Kommune, og Erhvervsvejledningsbogen.

Embedsmandsudvalget havde heller ikke taget stilling til vejledning for elever i eksamensmellemkolen eller i gymnasierne. Det blev der nu rådet bod på, uden at man dog gik i detaljer. Den almindelige oplysnings- og vejledningsvirksomhed burde suppleres med en pjece kaldet „Gymnasiasternes Emnevalg“, igen efter svensk forbillede, og så skulle der holdes orienterende indledningsforelæsninger på universiteterne og læreanstalterne.

Selv om erhvervslivets behov var Ungdomskommissionens ledetråd, opfattede man alligevel „den moderne erhvervsvejledning“ som en social funktion, der ikke kunne adskilles fra andre sociale og forebyggende foranstaltninger. Det tilsyneladende modsætningsforhold tonede bort i frygten for fredskrisens arbejdsløshed. Ledighed kunne nemt blive begyndelsen til social deroute, og her stod de fysisk og psykisk svage forrest. I den ånd støttede man forslaget fra embedsmandsudvalget om samarbejde med læger og skolepsykologer. Af sammenhængen fremgår det, at der hermed var tænkt på at redde fx ordblinde, unge med psykiske problemer eller svagt begavede fra at ende som de omtalte vagabonderende arbejdere på vej ned ad skråplanet,

forhold der senere blev meget grundigt behandlet i den store slutbetænkning fra 1952 om Den tilpasningsvanskelige ungdom. Ud fra samme sociale tankegang så man det ikke blot som erhvervsvejledningens opgave at fremskaffe en egnet plads til den unge, den måtte også hjælpe med at skaffe uddannelsesstipendier, udfærdige ansøgninger om friplads på lærlingehjem, give råd om omskoling eller fremskaffe en bolig, „i det hele taget være til hjælp for den unge i så at sige alle problemer, der opstår i forbindelse med den unges forhold på arbejdsmarkedet.“ Erhvervsvejledningen blev nærmest beskrevet som et kald, opgaverne kunne ikke angives udtømmende, og det måtte efter Ungdomskommissionens opfattelse aldrig kræves, at erhvervsvejlederne skulle holde deres arbejde inden for forud fastsatte rammer.³

I praksis omsattes forslagene til en forsøgsordning ved i alt otte arbejdsanvisningskontorer, deriblandt de veletablerede amtsanvisningskontorer i København, Århus og Odense. På lokalt initiativ etableredes lignende ordninger i en halv snes socialdemokratisk styrede kommuner. Forsøget gik i gang i sommeren 1946 og skulle danne baggrund for videre overvejelser i Arbejds- og Socialministeriet. Da Ungdomskommissionen lukkede og slukkede i 1952, overvejede man stadig.

HAL KOCH I ORKANENS ØJE – BETÆNKNINGEN OM ARBEJDERBESKYTTELSE OG HELBREDS- KONTROL 1948

Det store Udvalg I om ungdommens arbejds-, uddannelses- og indkomstforhold havde som nævnt en Arbejdsgruppe 3 til at se på arbejdsforhold og beskyttelsesforanstaltninger. Her var lægevidenskaben stærkt repræsenteret. Arbejds- og Fabrikstilsynet havde indsat Poul Bonnevie, mens tre særligt sagkyndige fra Sundhedsstyrelsen og Almindelig Dansk Lægeforening var indkaldt for at medvirke ved udformningen af et afsnit om helbreds kontrol. I arbejdsgruppen sad i forvejen lægen Karen Margrethe Knudsen fra Dansk Kvindesamfund. Det stærke islæt af faglig specialviden pegede på det forhold, at helbreds kontrollen var Ungdomskommissionens egentlige ærinde. Fabriksinspektør Carl Wagner tegnede sagkundskaben om beskyttelseslovgivningen, mens partier og organisationer var repræsenteret ved Henry Gran, Toni Grøn og Villy Karlsson. Betænkningens „dobbeltindhold“ afspejledes ikke blot i titlen Betænkning over beskyttelsesforanstaltninger mv. samt etablering af en almindelig helbreds kontrol for ungdommen, 1948, men også deri, at sekretærfunktionen for en gangs skyld blev varetaget af

såvel en embedsmand (Poul Dam) som af en læge hentet udefra, nemlig Jakob Raft fra Københavns Politi. Henning Friis var på denne tid på studieophold i USA og havde overladt den praktiske del af Ungdomskommissionens arbejde til Poul Dam.

Den første tredjedel af Ungdomskommissionens betænkning forholdt sig til den lige omtalte udvalgsbetænkning om arbejderbeskyttelse 1938-46. Man anlagde en meget teknisk-administrativ vurdering, til trods for emnet næsten blottet for social indignation eller drevet frem af arrig kritik, som det havde været tilfældet med betænkningen om de unges boligforhold og om ånden i forsvaret. Siden 1873 havde man i Danmark haft en fabrikslovgivning, der forbød beskæftigelse af børn under ti år og regulerede bl.a. natarbejde og arbejdstiden på søn- og helligdage. Da Ungdomskommissionen afgav sin betænkning i juni 1948, var det loven fra 1925 om børns og unge menneskers arbejde, der var gældende, og som skulle beskytte mod, hvad man betegnede som „for stærk udnyttelse“. Kommissionen noterede, at der i Danmark var en stigende erkendelse af, at den unge skulle uddanne sig, mens der var langt mindre fokus på, at legemlig og åndelig overanstrengelse i overgangsårene mellem barndom og ungdom kunne fremkalde varig skade. Men den gældende beskyttelseslovgivning gjaldt vel at mærke kun i industrien og i lignende erhvervsvirksomheder. Land- og skovbrug, gartneri, søfart og fiskeri var slet ikke omfattet og strittede traditionelt imod enhver form for statslig regulering. Foruden 1925-loven, som var et rent kludetæppe frembragt af det politisk muliges kunst, måtte der tages hensyn til bestemmelserne i medhjælperloven fra 1921, lærlingeloven fra 1937, fabriksloven fra 1913, sømandsloven fra 1923, ferieloven fra 1938, folkeskoleloven fra samme år og Vedtægter fra Staden København angående børn og unge menneskers arbejde i visse erhvervsvirksomheder fra 1939. Det var et administrativt hækkeløb, der kunne tage pusten fra enhver arbejdsgruppe. Yderligere var der rig lejlighed til at komme i karambolage med et uoverskueligt sammenvævet lovgivningskompleks foruden med de øvrige berørte ministerier, og man valgte bl.a. derfor den bløde landing kun at kommentere Arbejdsrådets overvejelser. Desuden bankede Ungdomskommissionens hjerte mest for en ordening med helbreds kontrol, betænkningens anden og største halvdel. Men det havde den negative effekt, at der i offentligheden ikke blev skelnet mellem de forslag, man uændret overtog fra Arbejdsrådet, og de forslag, man selv fremkom med. Ungdomskommissionen blev stillet til ansvar for det hele. Der opstod stor ballade i landbruget, og resultaterne i form af beskyttelseslovene fra 1953-54 blev, som vi skal se, væsentlig ringere end planlagt.

Kravet om lavalder foreslog kommissionen strammet på den måde, at den unge skulle være fyldt 14 år, være lovligt udskrevet af skolen og kunne fremlægge en lægeerklæring, indført i en såkaldt helbredsbog, der bekræftede, at hverken den legemlige eller åndelige udvikling hindrede erhvervsarbejde. Lægeerklæringen kunne alternativt pege på, hvad den unge ikke måtte påtage sig. Den skulle efter henvisning fra skolelægen afgives af en arbejdslæge knyttet til den offentlige arbejdsanvisning, og arbejdsbogen skulle opbevares hos arbejdsgiveren og følge den pågældende fra det 14. til det 21. år. Denne velmente, men temmelig bureaukratiske ordning tog endvidere et par glæder på forskud. Uden for hovedstadsområdet og de større, socialdemokratisk ledede byer var hverken skolelægeordningen eller den offentlige erhvervsvejledning på dette tidspunkt særlig udbygget. Hvis en negativ lægeerklæring betød, at den unge ikke kunne finde arbejde og dermed bidrage til hjemmets økonomi, var det hensigten, at det offentlige skulle træde til med tilskud under betingelse af, at han eller hun fortsatte sin skolegang.

Børne- og ungdomsarbejde var på denne tid ofte en afgørende del af den samlede husstandsindtægt. Et par undersøgelser fra 1946 illustrerede med al tydelighed denne kendsgerning, og kommissionen pegede på, hvorledes social status og børneflokkens størrelse spillede ind. Jo lavere man befandt sig i hierarkiet, og jo flere munde der skulle mættes, jo mere arbejdede alle medlemmer af familien. På landet var børne- og ungdomsarbejdet mest udbredt i det fattige Vestjylland. Udtrykket social arv var ikke opfundet endnu, men betænkningens gennemgående holdning var, at det lønnede arbejde blandt småkårsfolk tog tiden fra den (samfunds)nødvendige uddannelse, som kunne bringe netop dette lag et par trin op ad den sociale rangstige. Helbredsbogen skulle beskytte mod ødelæggende arbejde, men indeholdt den anvisninger herom, kunne de få den utilsigtede virkning, at arbejdsgiveren ikke ville antage en udlært ung, som derfor havnede i arbejdsløshedskøen. Her kunne man ikke stille med et bedre forslag end at pålægge den offentlige arbejdsanvisning agtpågivenhed. Kommissionen var i øvrigt delt på spørgsmålet om aldersgrænsen opefter for lægeerklæring og helbredsbog. Arbejdsgruppen gik ind for 21 år, mens et mindretal i kommissionens plenum anså 18 år for mere passende. Afgørende var efter mindretallets opfattelse den store forskel i lønnen fra det 18. til det 21. årige. En arbejdsgiver ville derfor kun ansætte en medarbejder med en helt „ren“ helbredsbog. Flertallet mente derimod, at de unge mellem 18 og 21 ikke var i stand til at bære det fulde

ansvar for deres helbred. I landbruget var det endog sådan, at de unge ligefrem satte en ære i at påtage sig en meget stor og legemligt skadelig arbejdsbyrde.

Foruden at gå ind for en markant nedsættelse af arbejdstiden og en særlig beskyttelse af de unge piger i husassistentjob, en af Toni Grøns mærkesager,⁴ anbefalede man, at alle unge på arbejdsmarkedet, også lærlinge og medhjælpere, kom ind under ferielovens bestemmelser, og at unge under 18 år skulle have en ekstra uges ferie. Forslaget blev delvist overhalet indenfor af Ferielovskommissionens forslag fra december 1948 om tre ugers ferie for alle – dog ikke for lærlinge! Ved overenskomstforhandlingerne i foråret 1952 og ferieloven året efter blev kravet gennemført, igen uden at lærlingene kom med. De måtte vente til en ny lærlingelov i 1956.

Mens Ungdomskommissionens gennemgang af beskyttelsesforanstaltninger havde været en tour de force gennem et virvar af bestemmelser og undtagelser for buddrenge, bagerlærlinge, letmatroser, fiskere osv., osv., var dens forslag om en frivillig og gratis helbreds kontrol for alle op til det 21. år helt uden besværlige hensyn til fortiden. Det kunne også ses af sproget, som var ligetil, forståeligt og blottet for helgarderende kancelli-fraser af typen „synes ikke at kunne efterspores“. Gennemgangen mundede ud i et lovforslag på kun fem klare paragraffer. Hovedtanken var, at det forebyggende system, der var skabt ved lovene af april og juli 1946 om lægeundersøgelser af børn og om skolelæger, burde udbygges til også at omfatte unge mennesker fra skolealderens afslutning til de blev 21 år. De ledsagende statistiske undersøgelser pegede på, at kommissionen bekymrede sig mere om befolkningens almene sundhedstilstand end om erhvervslivets krav. Man citerede således en undersøgelse foretaget på Københavns Psykotekniske Institut i 1946, hvor man blandt 1.155 lærlingeaspiranter fandt et stort antal med nedsat syn, farveblindhed, platfodethed, rygdeformiteter, spinkel legemsbygning, disposition for tidens svøbe: tuberkulose m.m. En tidlig helbredsundersøgelse kunne have hjulpet på lidelser, som nu var blevet kroniske og derfor kom til at påvirke erhvervsvalget. Også en forbedret tuberkulosekontrol og regelmæssig tandundersøgelse og -pleje i hele landet indgik i kataloget af forslag. Kun Københavns kommune havde en generel skoletandlægeordning. Endelig skulle helbredsundersøgelsen ledsages af vejledning i den rette kost og om vigtigheden af gode livsvaner, god hygiejne og i miljøets og arbejdsforholdenes betydning.

Til sidst anbefalede kommissionen, at de unge blev omfattet af sygekassensystemet. Derimod fandt man ikke, at helbreds kontrolordningen skulle

administreres af sygekasserne, en ellers nærliggende tanke. Det magtede de hverken organisatorisk eller økonomisk. I 1945 ville ordningen have omfattet omkring 400.000, i 1960 tæt ved 500.000 unge. Hele sygekassespørgsmålet var på denne tid til debat i et ministerielt udvalg, så Ungdomskommissionen valgte at holde sig i baggrunden.

Indstillingen om en almindelig helbreds kontrol for ungdommen blev ikke medtaget i regeringens forslag til arbejderbeskyttelse i samlingen 1948-49 og blev heller ikke nævnt under genfremsættelserne i de næste fire samlinger. Imidlertid dukkede sagen op fra uventet hold og i en uventet sammenhæng, nemlig da undervisningsminister Julius Bomholt i foråret 1954 i forbindelse med forslag til lov om ungdommens uddannelsesstøtte gav en „kort oversigt over de mere væsentlige punkter, som man med udgangspunkt i Ungdomskommissionens betænkninger særlig har haft for øje.“ Forslaget om en årlig helbredsundersøgelse var blevet stillet i bero, fordi man ikke mente at kunne skaffe tilstrækkelig lægelig bistand, sagde Bomholt, men lovede at overveje ordningen, når forholdene gjorde det muligt. I realiteten var det ikke manglen på læger, men hvad ordningen kom til at koste, der fik forslaget til at lide skibbrud. Det var så det sidste, man hørte til den sag.

DENNE LOV GÆLDER OGSÅ FOR LANDBRUGET

Derimod opstod der et veritabelt uvejr som følge af kommissionens anbefaling af 45 timers arbejdsuge for de unge under 18, tre ugers sommerferie ikke blot for unge under, men også for lærlinge over 18 og en undtagelsesfri lavalder på 14 år. Helt utilgiveligt var det efter reaktionerne at dømme, at kommissionen ønskede at fravige den i dansk beskyttelseslovgivning hidtil gældende sætning: Denne lov gælder ikke for landbruget. Det var nemlig præcis her, problemet var placeret. Egentlig kunne kommissionen have ventet med disse anbefalinger og forslag til den store betænkning om Ungdommen og arbejdslivet fire år efter, men man valgte at melde ud, fordi beskyttelseslovgivningen generelt skulle revideres. Som sagt havde offentligheden ikke blik for den finesse, at Ungdomskommissionen kommenterede og anbefalede Arbejdsrådets udtalelser, og da slet ikke den meget ophidsede del af offentligheden, som udgjordes af Hjørring Amts Landøkonomiske Selskab.

Statsradiofonien havde i vinteren 1949-50 en række studiekredsamtaler over emnet „land og by“. Poul Nyboe Andersen, på dette tidspunkt lærer på Hal Kochs højskole, Krogerup, havde forud skrevet en radiogrundbog om emnet. Hensigten var at skabe større forståelse de to befolkningsdele imel-

lem, så de kom på bedre talefod, et åbenbart gammelt og endnu uløst problem, helt uafhængigt af landbrugets størrelse. Formanden for Hjørring Amts Landøkonomiske Selskab, Chr. Drivsholm, en kendt mand i landbrugets organisationskredse, skrev til Hal Koch og foreslog ham at deltage i en radiotransmitteret studiekredssamtale. Hal Koch takkede i første omgang nej. Han sad hverken i Udvalg I eller i den særlige arbejdsgruppe og mente sig uden dybere forudsætninger for at sige noget om beskyttelseslovgivningen. Men Drivsholm pressede på og truede nærmest med, at så ville radioudsendelsen ikke blive til noget. Koch accepterede da, lidet anende hvad han gik ind til, som Nyboe Andersen senere har erindret.⁵ Udsendelsen gik i luften den 21. februar 1950. *Berlingske Aftenavis* refererede grundigt fra det „rasende opgør“ og noterede, at vidste man ikke bedre, skulle man tro, at krigen mellem Øst og Vest var brudt ud. Om en saglig debat mellem jyske bønder og repræsentanter fra Ungdomskommissionen var der slet ikke tale. Drivsholm langede voldsomt ud efter forslaget om lovfæstet arbejdstid for landbrugets ungdom i alderen 14-18 år.

Arbejdstiden kan ungdommen sagtens klare, det er ikke lørdag aften, men mandag morgen, de fleste unge mennesker er udasede og trætte. Danske bønder frabeder sig Ungdomskommissionens utidige indblanding i forholdet husbond og hans unge medhjælpere. Det vi trænger til er ikke en samling døgenigte og slapsvanske, men arbejdsvillige unge mennesker, der ikke er bange for at spytte i næverne og tage fat!

Udtalelsen skabte efter avisreporterens referat øredøvende taknemmelighed fra forsamlingen. Hal Koch fik ikke et ben til jorden, da han prøvede at forklare, at Ungdomskommissionen havde haft pædagogiske og psykologiske overvejelser inde i billedet. Man prøvede ikke at lægge ungdommen i vat og bomuld, men den var ikke kun et led i produktionen. Der skulle også være tid til at danne sig en holdning til tilværelsen.

Det er ikke givet, at de ældres moral: at arbejde er det vigtigste, er helt holdbar. Det er meget væsentligt, at de unge også får tid til leg (brølende munterhed). Fritid skal ikke bruges til afslapning, men til alt det, der ikke forekommer i arbejdet.

Lidenskaberne kulminerede, da Hal Koch havde beklaget, at jerntæppet åbenbart var gået ned mellem parterne, og Chr. Drivsholm derpå rettede et personligt angreb mod Hal Koch og hans medbragte mødedeltager fra

Ungdomskommissionen, gårdejer Jens Peter Petersen fra Venstres Ungdom – af Drivsholm tituleret „forræder“. Det hjalp kun lidt, at han var gårdejer og venstremand, og endnu mindre at han højlydt beklagede de fremmødte bønders selvtilfredse snæversyn. For slet ikke at tale om at han var sjællænder! Ved folketingsvalget i 1950 mistede han sin valgkreds. Der var nærmest mord i luften, lynchstemning, noterede den radiolyttende og stærkt choke-rede Nyboe Andersen. Hvad han oplevede foran højtaleren var sammenstødet mellem ikke blot bønder og byboere, men også mellem bønder og akademikere, venstrefolk og socialdemokrater, land og by, København og provinsen i en pærevælling og uden at der nødvendigvis var belæg for fordommene. Oplevelsen satte imidlertid så tilpas megen skræk i livet på Ungdomskommissionen, at den senere betænkning om ungdommen og arbejdslivet tog meget lemfældigt på landbrugets forhold, når det gjaldt de unges faglige uddannelse. Som vi skal se, indskrænkede man sig til at anbefale, at den meget spredte og ret tilfældige uddannelse blev understøttet kraftigt af de forskellige organisationer på landet, og at forsøgene med en egentlig lærlingeuddannelse blev fortsat og hjulpet frem. „Det falder noget mat ud fra en ungdomskommission!“ var dommen fra Vilhelm Nielsen, tidligere sekretær i Dansk Ungdomssamvirke og nær medarbejder til Hal Koch.⁶

Der mangler at blive nævnt en særdeles ubehagelig udgang på historien om radiomødet i Hjørring. Venstrebønderne iværksatte en kampagne mod Hal Koch personlig, mod Ungdomskommissionen og mod Krogerup Højskole. I skolens elevskrift fra 1950 nævnte Hal Koch nogle af de nederdrægtige påstande i kampagnen. Der var tale om en kommunistrede, en udklækningsanstalt for socialistiske planøkonomer, en skole uden ånd, hvor demokratiet blev gjort til en pseudoreligion, med opdragelse til rent patologisk tolerance og med en fladbundet humanisme. Her var man i sandhed tæt på den junglelov, Hal Koch havde stillet som modbillede til samtalens demokrati. McCarthyisme i dansk aftapning. Elevtallet på Krogerup dalede dramatisk efter Hjørring-affæren.

BETÆNKNINGEN OM UNGDOMMEN OG ARBEJDSLIVET 1951

Forud for udarbejdelsen af den store betænkning om arbejdslivet havde udvalget om ungdommens arbejds- og indkomstforhold suppleret sig med en række sagkyndige medlemmer fra fagbevægelsen, undervisningssektoren og arbejdsanvisningen.⁷

Betænkningens afsnit om lærlinge i industri og handels- og kontorfagene var i udkast forelagt Læringerådet, mens afsnittene om ungdommen i landbruget havde været omkring Arbejdsmarkedskommissionens udvalg vedrørende landbrugsuddannelsen. Som vi skal se, betød disse høringsrunder, at magtfulde organer på forhånd blev taget i ed, og at kommissionens udfarende kraft gik i venteposition. Betænkningen er som helhed depressiv, mere reflekterende end agerende og ofte med et anstrøg af moraliseren. Kønsroller, overforbrug af penge, film som skaber af forkerte rollemodeller og forældrenes vaneforestillinger om uddannelse og erhverv blev taget ved vingebenet.

Endelig skal til indledning nævnes, at betænkningen indskrænkede sig til at beskæftige sig med kategorierne den faglærte ungdom, den ufaglærte byarbejderungdom, ungdommen inden for handels- og kontorfaget, landbruget og de huslige fag. Selv om den var den største, var den voksende mængde af uddannelsessøgende ikke medtaget. De havde fået deres andel i henholdsvis gymnasie-, læreanstalts- og fagskolebetænkningerne.

LEVEVEJ SOM LIVSGERNING

Ideelt set ønskede kommissionen at tegne et helhedsbillede, dannet ud fra ungdommens synsvinkel, og dette sympatiske udgangspunkt blev udviklet i et indledende kapitel om ungdomstidens betydning. Stilen og tankegangen er helt, som vi senere møder den i betænkningen om Ungdommen og fritiden: „De unge af i dag skal bære samfundet af i morgen“, så derfor var ungdomsproblemer egentlig samfundsproblemer og burde som sådan ikke give anledning til et modsætningsforhold. Betænkningen valgte at betragte ungdomstiden som en overgangstid mellem barnets stilling som forsørget og den voksnes stilling som forsørger. Overgangen fra skole- til arbejdsmiljø måtte følgelig blive betænkningens hovedærinde. Det var i dette vadede, den unge skulle vælge en levevej, om muligt helst en livsgerning, betonede kommissionen. Og her gjaldt det om at være udstyret med det skolepensum, der havde den væsentligste betydning for evnen til at indpasse sig i erhvervslevet, nemlig de elementære fag som dansk, regning og skrivning. „Lærere og ungdomsskoler har understreget, at mange unges kundskaber på disse områder lader noget tilbage at ønske, og at dette skaber vanskeligheder for erhvervsuddannelsen.“ Der var ikke meget nyt under solen, heller ikke hvad angik ligestilling, hvor den meget skæve fordeling af uddannelsesstillinger, lønforskelle og avancementsmuligheder, bekymrede kommissionen. Arbejdsgivere og forældre måtte til at tænke mindre traditionelt, for foræl-

drenes vedkommende endda i så høj grad, at de skulle til at vænne sig til tanken om, at også døtre havde behov for en erhvervsuddannelse. Derimod var det skolens problem, at over halvdelen af de unge piger ikke havde modtaget nogen uddannelse i husligt arbejde. Da de var dårligt rustet til „husmoderens krævende gerning“, ville denne måske tage så meget af deres tid, at det gik ud over erhvervsarbejdet. Miseren var manglen på skolekøkkener på landet, konstaterede kommissionen og anbefalede generelt, at de unge mænds indstilling blev ændret, så de kunne aflaste de unge kvinder.

Kommissionen advarede de unge mod at lade vrangforestillinger, næret af film og litteratur, bestemme erhvervsvalget i retning af modefag. Det var også utilfredsstillende, at over 50 pct. af de unge havde valgt erhverv efter tilfældighedsprincippet. Ungdomsenketen viste med tørre tal, at sådan var virkeligheden. Det var sjældent interesse eller lyst, der bestemte, men derimod tilfældet der rådede. De unge kunne dermed let ende i „blindgadeerhverv“. Midlet mod såvel mode- som blindgade var et langsigtet samfundsbestemt arbejde med erhvervsorientering og erhvervsvejledning på det frie erhvervsvalgs grundlag, erklærede kommissionen. Som nævnt ovenfor i kapitlet om De første år 1945-47 havde betænkningen om etablering af en offentlig erhvervsvejledning ikke båret frugt, og man benyttede endnu en gang lejligheden til at gentage budskabet.

I betænkningen om de unges bosætningsproblemer, gennemgået i kapitel 7, havde kommissionen harceleret over de unges manglende lyst til at spare op. Men også forældrene bar en del af skylden for de unges overforbrug, „tilfredsstillelsen af rent øjeblikkelige behov“, nemlig derved at de ikke lod dem betale for kost og logi svarende til de egentlige udgifter. Hverken økonomisk eller „i anden henseende“ var dette heldigt. Der måtte sættes ind med intet mindre end økonomisk opdragelse og propaganda for formålsbestemt opsparring, lød den bekymrede melding. Bekymringen rettede sig mod evnen til at kunne etablere eget hjem og have noget at stå imod med, hvis arbejdsløsheden ramte en.

Også på områderne sundhed, fritid og arbejdets psykologi tog man tråden op fra de tidligere betænkninger, gentog og forstærkede argumentationen alle de steder, hvor kommissionens forslag ikke var ført ud i livet – dvs. de allerfleste. Ny og bedre arbejderbeskyttelseslov, etablering af en almindelig helbreds kontrol og fritiden som basis for den personlige udvikling blev på ny bragt frem. Den moderne, ikke-engagerende produktionsform i byerhvervene kunne efter engelsk og svensk forbillede gøres mere vedkommende, hvis medarbejderen blev indført i virksomhedens opbygning og funktion,

ikke blot inden for brancheområdet, men set i relation til samfundet som sådan. Ved at tilfredsstille den unges naturlige videbegærlighed kunne arbejdsglæde og -effektivitet forøges, var kommissionens fremtidsråd til de traditionelt tænkende hovedorganisationer.

Det moderne industrisamfund, i argumentationen kogt ned til by contra land, splittede familierne og medførte såvel miljøskifte som miljøtab. Kommissionen havde i betænkningerne om den tilflyttede ungdoms særlige problemer og i gymnasiebetænkningen taget fat på, hvad man opfattede som et meget alvorligt samfundsspørgsmål, men ønskede at gentage det her under behandlingen af arbejdslivet. Det var et dilemma, at man på den ene side ønskede at fremme den lige adgang til uddannelse og erhverv, men på den anden side indså, at der heri lå gemt en fare for, at de unge forlod deres miljø, såvel fysisk som psykisk. Gode fritids- og samfærdselsmuligheder kunne hjælpe med til at vedligeholde forbindelsen mellem den gamle og den nye tilværelse, lød kommissionens forslag.

UNGDOMSSKOLEN FOR UFAGLÆRTE

Nu som tidligere gav den ufaglærte ungdom anledning til bekymring. I det konkrete tilfælde drejede det sig om de unge i byerne, der var begyndt som bude og stik-i-rend drenge, og som blev hængende i miljøet for at ende karrieren som arbejdsmænd. Det var ikke altid de allerkløgeste eller de mest initiativrige, hvilket tydeligt fremgik af formålsparagraffen i loven om ungdomsskoler for den ufaglærte ungdom fra 1942-48:

For unge mennesker mellem 14-18 år, fortrinsvis ufaglærte, skal der efter de i nærværende lov givne regler være adgang til en undervisning, der tager sigte på at give dem forståelse af vilkårene i det erhvervsliv, i hvilket de er indtrådt, og af det samfund, hvortil de hører, samt udvide og opbygge deres kundskaber og derigennem også bidrage til deres karaktermæssige udvikling.

Den samme kategori unge over 18 år fik „tilbudt“ ophold på en statsungdomslejr, efter besættelsen omdøbt til arbejdsteknisk ungdomsskole, jf. ovenfor kapitel 7.

Hvor mange ufaglærte unge under 25 var der egentlig tale om? Ud fra folketællingen 1940 kunne det konstateres, at der i alt var ca. 630.000 arbejdere, heraf 367.000 ufaglærte. 97.000 af disse sidste var under 25 år. Som helhed udgjorde de unge ufaglærte dog en mindre del af arbejdsstyrken end de fag-

lærte. Ungdomsenquetens forklaring var, at tilgangen til de ufaglærtes rækker skete i en senere alder end til de faglærtes. Det var fx normalt, at flere erhvervsskift fulgte på hinanden. Et bybud blev sømand i et par år og gik i land som havnearbejder, mens en husassistent gik over og blev fabriksarbejder for at slutte af med rengøringsjob. Det var tydeligvis ikke en tilstand, Ungdomskommissionen ville lade gå upåagtet hen – den ufaglærte havde ikke nogen høj status blandt medlemmerne. Man ønskede derfor at sætte ind med en modernisering af loven om ungdomsskolen for de ufaglærte, at få opkvalificeret de ufaglærte, helst få dem sluset ind i de faglærtes rækker.

I følge loven skulle der oprettes ungdomsskoler i København, alle købstæder og i landkommuner med større bymæssig bebyggelse. I 1943-44, hvor beskæftigelsesmæssige og nationale hensyn gik hånd i hånd, og hvor man ikke var så nervøs for begrebet frivillig tvang, var der etableret 157 skoler med ca. 9.500 elever. Herefter faldt tallene frem til 1948-49 (lovrevision), hvorefter der igen skete en jævn stigning til 108 skoler med 7.400 elever i 1950-51. Sat i relation til mængden af de ufaglærte unge var der dog tale om en forsvindende lille udnyttelse af ordningen, ret beset kun syv-otte pct. Flere forhold bidrog hertil. For det første var der normalt tale om aftenskoleundervisning, og efter minimum otte timers arbejdsdag virkede tre ekstra undervisningstimer ikke tillokkende. Eleverne var trætte, og stoffet var for bogligt anlagt. Skoletræthed og „overgangsalderens uro“ blev fremdraget som andre demotiverende faktorer. Endelig var skoleformens navn – Ungdomsskolen for ufaglærte – nærmest diskriminerende og i hvert fald ikke tillokkende. Men kommissionen valgte at hæfte sig ved det meget perspektivrige træk, at kun de færreste af drengene i følge Ungdomsenqueten var indstillet på at forblive ufaglærte arbejdere resten af deres tilværelse.

Kommissionen forestillede sig derfor en dagskole med undervisning dels i samfundslivets- og erhvervslivets problemer i almindelighed, dels i fagligt præget erhvervslære. Der skulle være undervisningspligt over 300-500 timer, lagt på tidspunkter, evt. i blokke, hvor det generede arbejdsgiveren mindst muligt. Et ugentligt skema på 18 timer kunne se sådan ud: fire timer erhvervs- og samfundsbetonet undervisning, tre timer skriftlig og mundtlig dansk, to timer regning med regnskabsføring eller budgetlægning, tre timer gymnastik, tre timer sløjd, husgerning eller lignende, og endelig tre timer til „frie fag“, dvs. oplæsning af litteratur, drøftelse af verden omkring en, film, foredrag mv.

Hvorledes indtægtstabet skulle kompenseres, var man ret tavs om, men det lå i kortene, at i og med der var tale om undervisningspligt, skulle arbejdsgi-

veren give de unge fri til at deltage i undervisningen uden lønafkortning. Andre nærværende besværligheder som fx mangel på lærerkræfter og undervisningslokaler så man i øjnene på tilsvarende tentativ måde. Kommissionen udtrykte sine principielle holdninger om almindelig ungdomsundervisning, påpegede man.

Men faktisk var kommissionens forslag til en ny ungdomsskolelov noget ukonkret. Det var ikke, som det ellers havde været tilfældet i tidligere betænkninger, udformet som et lovforslag i bilagsform. Formentlig har hensynet til Undervisningsministeriets Ungdomsskolekommission og Arbejds-markedskommissionens behandling af den fremtidige lærlingeundervisning lagt en dæmper på Ungdomskommissionen og fået den til at standse ved de principielle tilkendegivelser. Betænkningen indeholder ingen mindretals-udtalelser herom, men tanken ligger snublende nær. Derimod fremgår det adskillige steder, at Lærlingerådet, der havde det faglige tilsyn med lærlinge-lovens administration, og som var befolket med repræsentanter for branche-organisationerne, strittede imod for megen centralstyring. Lærlingeområdet var aftalestof, gentog man gerne og ofte.

DEN TRUENDE FREMTID – UNGDOMSKRISEN

Som nævnt i indledningen var der en generel frygt for stor arbejdsløshed efter krigen. Fredskrisen ville især ramme ungdommen, forventede man. Ikke fordi de var unge, men fordi de var utrænede i arbejdslivets betingelser. Og så ville der med tiden blive rigtig mange af dem! Satte man 1950 til 100, ville der i 1965 være over 135. I tal 602.000 mellem 15-24 år i 1950, stigende til 817.000 i 1965. For de erhvervsaktive mellem 15-65 år ville stigningen kun udgøre 12 pct. Skæbnen som arbejdsløs ville de unge erfaringsmæssigt dele med de ældre og – helt overordnet – med de ufaglærte. Fjerde og sidste del af Ungdommen og arbejdslivet var derfor et forsøg på at lodde fremtiden og pege på initiativer til imødegåelse af ulykkerne, her kaldt ungdomskrisen.

Det lå fast, at mange flere skulle gennem et forløb fra folkeskole og frem over boglig eller praktisk uddannelse for derefter at gå ud i arbejdslivet. Hvorledes arbejdslivet ville forme sig afgang blandt mange forhold af internationale konjunkturer. Man var lige blevet mindet herom i forbindelse med Korea-krigens udbrud. Desuden spillede vandringerne fra land til by ind sammen med erhvervsfordelingen, kvindernes indmarch på arbejdsmarkedet osv. Konkret pegede kommissionen på, at hvis fordelingen af unge på fag og uddannelse blev fremskrevet uændret, skulle man i 1961 antage ikke

færre end 34 pct. flere lærlinge end i 1956 og 48 pct. flere end i 1951. Når det blev taget i betragtning, at der fra 1948 og frem til betænkningens udformning tre år senere var antaget et betydeligt antal lærlinge, fordi Marshallhjælpen havde sat skub i beskæftigelsen, var det indlysende, at „mulighederne for at gennemføre en så voldsom yderligere øgning synes meget små.“ Derfor kunne man forvente, dvs. frygte, at et stort antal søgte beskæftigelse som ufaglærte – hvad skulle de ellers. Lønningerne i disse fag ville blive trykket, især for de unge arbejdsuvante, og kun de færreste 18-årige ville kunne regne med at komme i arbejde den første tid. Pladserne var fyldt op af de ældre.

En lignende udvikling forventede kommissionen for de unge på landet. Lønnen ville falde, og incitamentet til at flytte til byerne ville stige. Men da lønningerne her ligeledes var under pres, var byerne til alt held måske alligevel ikke så tiltrækkende.

Endelig forudså man, at flere unge piger ville søge husligt arbejde, og at lønnen også her ville falde. Imidlertid var der en tendens til, at færre havde ung pige i huset, og kommissionen afstod fra at drage nogle konklusioner.

Når Ungdomskommissionen så ud i fremtiden, tegnede der sig to perspektiver. For det første at presset på uddannelserne ville stige ud over al kapacitet. Der ville ikke være lærepladser nok, og rammerne for erhvervs-skoleordningerne ville blive sprængt. Unge, der ikke kunne blive uddannet „på normal vis“, måtte derfor henvises til nybyggede værkstedsskoler, fagskoler, læreanstaltsafdelinger og endelig også gymnasier til den del, der fravalgte håndværket og tilvalgte den boglige uddannelse i stedet.

For det andet forventedes en alvorlig stigning i ungdomsarbejdsløsheden fra omkring 1960 og ti år frem. Man måtte sørge for, at de unge ikke psykisk mistede modet, blev ligeglade og fysisk-fagligt sakkede så meget bagud, at de ikke kunne finde plads på arbejdsmarkedet, når vinden vendte. Som tidligere omtalt havde dette grundsyn været herskende siden den første ungdomsarbejdsløshedslov fra maj 1933, senest praktiseret på de arbejdstekniske ungdomsskoler. Tiderne havde imidlertid ændret sig og hermed de unges holdning. Derfor måtte man være forberedt på, at den indsats, som ville blive krævet, skulle være langt mere varieret og differentieret end nu, bl.a. fordi klientellet ville bestå af såvel faglærte som ufaglærte og „grupper med helt anden uddannelse“.

Foretog man sig ingenting, måtte man regne med, at unge født i årene 1942-49 dels ville få mindre faglig uddannelse, dels ville få en længere eller kortere periode som arbejdsløse, og endelig som en konsekvens heraf, ville „lide varigt derunder både som arbejdere og som samfundsborgere.“

Man sluttede helt realistisk med at notere sig, at det faktisk var umuligt at se ud i fremtiden. Forholdene kunne ændre sig og dreje udviklingen ganske andre steder hen. Alene derfor turde man kun fremsætte begrænsede forslag.

EN DEPRESSIV BETÆNKNING

Ungdommen og arbejdslivet fremtræder som en vag betænkning, nærmest opgivende i sin holdning til fredskrise og ungdomskrise. Erhvervsvejledningen var ikke blevet til noget, der var mangel på lærere og lokaler, ingen penge til nybyggeri, og forslagene om ændret ungdomsskolelov blev skudt i sæk af henholdsvis Ungdomsskolekommissionen og Lærlingerådet. Det var tilsyneladende den gamle historie om, at denne gøgeunge af en Ungdomskommission ikke skulle komme og blande sig i de „professionelle“ udvalgs arbejde – endsige i aftalestof. Næsten 20 års erfaring med ungdomsarbejdsløshedslovgivningen appellerede heller ikke til de store armbevægelser. Som vist ovenfor var socialminister Poul Sørensen ingen ven af statens arbejdstekniske skoler og satsede i stedet på erhvervslivets egne uddannelsesinitiativer. Der var alt i alt ikke noget stort råderum for Ungdomskommissionen, men derfor kan man alligevel undre sig over en påfaldende mangel på kampgejst.

Da kontaktudvalgets opfølgende betænkning fra 1970, Ungdommen og samfundet, vurderede udviklingen, kunne det konstatere, at beskæftigelsessituationen og samfundsøkonomien „som bekendt“ forløb anderledes end ventet. Ikke desto mindre tillagde man Ungdomskommissionens advarsler stor betydning. De havde været en væsentlig årsag til, at man fra samfundsmyndighedernes side i tide fik truffet foranstaltninger til den fornødne ekspansion af uddannelsessystemet, således at skole og erhverv blev i stand til at klare problemerne med de store årgange, vurderede man. Udviklingen havde på den anden side haft den lykkelige virkning, at nogle af kommissionens forslag mistede deres aktualitet. Det skal nævnes, at Henning Friis var formand for kontaktudvalget, at han her bedømte sin egen indsats i Ungdomskommissionen, og at han var en embedsmand, der ikke satte sit lys under en skæppe. I et mere nøgternt udformet bilag til Ungdommen og samfundet hedder det, at det var vanskeligt at påvise resultaterne af Ungdomskommissionens „ret almindeligt formulerede ønsker“. Sagt lidt mere brutalt var forbedringerne formentlig kommet alligevel, helt i takt med velferdsstigningen.

NOTER

- 1 *Etablering af en offentlig erhvervsvejledning*. København, 1946, s.V.
- 2 Ungdomskommissionen. *Betænkning over beskyttelsesforanstaltninger mv. samt etablering af en almindelig helbreds kontrol for ungdommen*. København, 1948, s. VIII.
- 3 Ungdomskommissionen. *Betænkning over beskyttelsesforanstaltninger mv. samt etablering af en almindelig helbreds kontrol for ungdommen*. København, 1948, s. 28.
- 4 Hans Sode-Madsen. *Ungdom uden arbejde*. København, 1985, s. 141 f.
- 5 Poul Nyboe Andersen. Hal Koch og Krogerup Højskole. Odense, 1993, s. 170.
- 6 *Dansk Udsyn*. Tidsskrift udgivet af Foreningen Askovs Lærlinge, 1953, s. 100.
- 7 Kontorcheferne Borreschmidt og Haarløv fra Arbejds- og Socialministeriet, gård-ejer Erik Christiansen, forstander S.N. Friborg, ungdomssekretær i Dansk Arbejdsmandsforbund, Dines Hansen, amtskonsulent Hessilt fra Dansk Aften- og Ungdomsskoleforening, statskonsulent for ungdomsundervisningen Frode Kristensen, konsulent Lis Rasmussen, inspektør Thorarensen, Tilsynet med den tekniske undervisning for håndværkere og Industridrivende, og endelig K.Vedel-Petersen fra Centralarbejdsanvisningskontoret i København.

UNGDOMMEN OG FRITIDEN.

UNGDOMSENQUETEN

I 1952 udsendte Ungdomskommissionen sine sidste betænkninger, alle særdeles omfattende i sidetal og grundighed. *Ungdommen og fritiden*, som blev vedtaget på plenarmødet den 16. august, var således på ikke færre end 331 sider, heraf 98 sider bilag.

Hen over 21 kapitler tog kommissionen fat på foreningsliv og klubber, læsevaner, forlystelser – herunder det store dyr i åbenbaringen: film – hobby og idræt. Friluftslivet, som blev opfattet som mere aktiviserende og lidt finere end fritidslivet, var derimod henlagt i en egen arbejdsgruppe, herom senere. Hensigten var at undersøge ungdommens muligheder for at udnytte fritiden sundt, som det hed i kommissoriet, og i den forbindelse overveje støtte til foreninger, fritidslokaler og idrætsliv. Betænkningen baserede sig på den ikke mindre omfangsrige undersøgelse fra samme år, Den danske ungdom, kaldet Ungdomsenqueten.

Op til og umiddelbart efter besættelsen havde fritiden stået i forgrunden, når talen faldt på ungdommens placering i det moderne samfund. Debatten var ofte moraliserende og koncentrerede sig gerne om det usunde, nemlig at de unge hang på gadehjørnerne, lavede hærværk, læste kiosklitteratur og så „billige“ film. De gik heller ikke i kirke eller befattede sig med åndelige sysler. Og så svigtede de det ideologisk funderede foreningsliv til fordel for sport. Medlemmerne fandt det i denne sammenhæng ærgerligt, at der ikke i offentligt regi var blevet ført en kulturpolitisk debat, man kunne læne sig op ad, kommentere eller tage stilling til. Umiddelbart forekommer bemærkningen fejladresseret, for såvel i 30'erne som under besættelsen var der ikke mangel på kulturpolitiske dønninger fremkaldt af kulturradikale, salonkommunister og fremadskuende socialdemokrater som Julius Bomholt og Hartvig Frisch. Men det man efterlyste var, at debatterne ude i samfundet burde have sat sig spor i debatterne i efterkrigstidens rigsdag og videre i de ministerielle betænkninger. Formentlig lå der i kommentaren tillige en kritisk advarsel imod en overhåndtagende økonomitænkning, som den bl.a.

fremstod i *Fremtidens Danmark* og efterfølgende blev fremført af cand. polit.erne i forbindelse med administrationen af Marshall-hjælpen.

På mange måder bekræftede kommissionens undersøgelser det følelsesladede billede af „usunde“ forhold, men nuancerede det i retning af, at ungdommen bestemt var bedre end sit rygte. Som det vil fremgå, var kommissionens holdning den, at man skulle have tillid til de unges egne initiativer og yde økonomisk støtte uden medfølgende, dirigerende kontrol. Alligevel forekommer betænkningen underligt splittet mellem det billede, man tegnede, og den vurderende holdning, man drog som konklusion. Herom senere i kapitlet.

Kommissionen ønskede at komme ud i alle hjørner og talte derfor om fritidsproblemer, mens *anvendelse af fritiden* eller blot *fritiden* var ordvalget i samtlig af de politiske ungdomsprogrammer. D.K.U.s *Ungdommens 5 rettigheder: Valgret – arbejde – uddannelse – bolig – fritid* var således dækkende for hele det politiske spektrum. Der var enighed om, at den fri tid var en nødvendighed, fordi den tilfredsstillede de unges naturlige behov for fornøjelser og var en forudsætning for deres åndelige og fysiske udvikling, og at idræt kunne holde de unge borte fra gadehjørnerne. I forhold til de politiske ungdomsprogrammer bredte Ungdomskommissionen perspektivet videre ud ved allerede i indledningen at sammenstille en heldig løsning af fritidsproblemerne med reformer af de unges arbejdsforhold og, ikke mindst, af deres elendige boligforhold. De sociale omstændigheder og den sociale arv måtte medtænkes.

Til næsten alle betænkningens 21 kapitler var indkaldt særligt sagkyndige. Blandt mange andre læge Kirsten Auken til kapitlet om ungdomskategorien, de unge år eller ungdommens sjæleliv, som det ofte hed på den tid. Historikerne Roar Skovmand og Fridlev Skrubbeltrang skrev om ungdoms- og fritidsforhold før i tiden, lederen af AOF, Oluf Bertolt, beskæftigede sig med de unges læsevaner, museumsdirektør Poul Nørlund om de unges forbrug af museer og samlinger, mens direktør ved Statens Filmcentral, Ebbe Neergaard, danselærer Børge Kisbye og komponisten Finn Høffding tog sig af ungdommens deltagelse i det mangesidede forlystelsesliv. Hal Koch var hovedredaktør, bistået af Poul Dam.¹ Sin mangfoldighed til trods indeholdt betænkningen kun en enkelt mindretalsudtalelse, nemlig om støtte til lederuddannelse til ideologisk betonedede foreninger.

UNGDOMSENQUETEN – OMFATTENDE OG UAKTUEL

Ret beset var Ungdommen og fritiden en tekstliggørelse af den store spørgeskemaundersøgelse fra 1951, Den danske ungdom. En statistisk undersøgelse foretaget af Ungdomskommissionen, kendt som Ungdomsenqueten. Her var alle sejl sat til. For første – og eneste – gang søgte man at kortlægge så godt som alle sider af de unges tilværelse. Men i sagens natur var de mange grafer, kurver og tabeller ikke fremmede for udbredelsen til en større offentlighed. Undervejs var relevante dele af materialet benyttet i bl.a. betænkningerne om uddannelses-, arbejds- og boligforhold.

Ungdomsenqueten blev styret af Henning Friis og Poul Dam med saglig bistand i spørgsmål om arbejds- og uddannelsesforhold fra K. Vedel-Petersen, Louis le Maire om fritid og forlystelseslivet, mens gårdejer Hans Trier Hansen, Vallekilde, tog sig af forholdene på landet. I sammenligning med andre betænkninger, fx de to tilgrænsende om fritids- og friluftslivet, var enqueteudvalget et meget lille udvalg. Henning Friis havde forestillet sig målrettet effektivitet og bearbejdning af materialet, men det kom til at gå anderledes. Effektiviteten var bl.a. baseret på maskinel behandling af hovedparten af de indsamlede data, en proces som Det statistiske Departement under ledelse af Henry Stjernqvist skulle tage sig af. Til stor irritation for kommissionen gik denne fase i skudderudder, og bearbejdelsen trak så længe ud og blev så hårdt presset politisk af socialminister Poul Sørensen, at dele af resultaterne i betænkningen blev karakteriseret som utilfredsstillende hastværksarbejde. Da betænkningen, Den danske ungdom, endelig kom på gaden i 1951 var der gået mellem tre og fire år fra indsamling af data til publicering. Udvalg og arbejdsgrupper bag de sene og store betænkninger om arbejdsliv, fritid og uddannelse turde således ikke stole på, at Ungdomsenquetens resultater var fuldt dækkende mere. De hyrede derfor det private Gallup-institut til at supplere deres undersøgelser.² Hvilket ikke kun var et tegn på langsommelig sagsbehandling, men mindst lige så meget et resultat af samfundets hastige udvikling.

Ved planlægningen gjorde man sig stor umage for at sikre en ensartet fordeling af de udvalgte 10.000 unge på alder, erhverv og køn i henholdsvis hovedstad, provinsbyer, stationsbyer og sognekommuner.³ Også proceduren omkring interviewerens brug af de otte siders spørgeskema var nøje planlagt og siden kontrolleret af enqueteudvalget. Det blev fx indskærpet, at husassistenter helst skulle opsøges om eftermiddagen eller efter kl. 19.30, at interviewereren ikke bar emblemer fra politiske eller religiøse foreninger og i øvrigt udviste diskretion og finfølelse. Det var endvidere vigtigt at få rede på

årsagerne til eventuel skepsis eller modvilje fra den udspurgtes side, og samtalen skulle foregå i enrum uden forstyrrende indblanding fra forældre eller ægtefæller.

Enqueteudvalget havde på forhånd været indstillet på, at et betydeligt antal unge ville nægte at medvirke. Men her blev man glædeligt overrasket. Faktisk deltog omkring 80 pct. Kvinderne, især de gifte, var mest tilbøjelige til at sige nej, sammen med forbuddet mod at bære emblem en indikator på, at interviewerne var af hankøn – foruden naturligvis udtryk for tidens kønsrolle- og autoritetsmønster. I flere tilfælde havde deres ægtemænd forbudt dem at deltage, lød forklaringen. Også en del forældre havde nægtet deres børn i at deltage i „sådan noget pjat“. Derimod ser det ud til, at man bevidst eller ubevidst overså en åbenlys faldgrube. Enqueteudvalget lagde stor vægt på, at udspørgerne var lokale folk. Men hvor ærlige svar kunne man forvente, når det fx var ens lærer, der dukkede op med de otte sider spørgsmål, hvoraf en del lå i gråzonen mellem det tilladte og det underlødige: Kioskklitteratur contra „lødig“ litteratur, hyppigheden af restaurationsbesøg og hvad deraf fulgte, hvor tit man gik i biografen, og hvad man så, og hvor mange cigaretter man røg. Det fremgår ikke af materialet, om enqueteudvalget havde overvejet problemet med at „lyve sig bedre“. Formentlig har man stolet på den sociale kontrol, som dengang var til at tage og føle på, ikke mindst i de små samfund.

LANDSBYEN – KØBSTADEN – FORSTADEN .

TRE BEKYMREDE SKITSER

Inden betænkningen gik i dybden med de enkelte facetter af fritidslivet, uddrog man nogle generelle, konkluderende overvejelser af Ungdomsenqueten og omsatte dem i tre fiktive miljø-beskrivelser, skitser over de unges tilværelse i den uddøende landsby Abildrød, i købstaden Bredkøbing, en social krudttønde, og i forstadssovebyen Charlottetparken. Det var bestemt ikke var noget lyst panorama, der her blev rullet op. Men efter kommissionens opfattelse var de tre skitser udtryk for almene træk ved ungdommens placering i det danske efterkrigssamfund.

En ungdommelig livslede, i tidens jargon kaldet spleen, lå åbenbart tungt hen over ungdommens brug af den fri tid. Man gad ikke gå i kirke eller læse bøger. Derimod var billige danserestauranter og biograferne velbesøgte, og der var flittig gang i ugebladene. Kedsomheden blev desværre omsat i hærværk mod skolerne eller, som i købstaden, mod Frederik den Syvendes buste

i parkanlægget. Selv et velfungerende fodboldhold kunne det være svært at få stablet på benene, fordi de unge mænd drak øl! Det eneste positive moment var, at aftenskoleundervisningen havde succes.

Kommissionens havde ikke vanskeligt ved at finde årsagerne til det trøstesløse billede. Hverken landsbyen eller købstaden gav rimelige eller varierede muligheder for arbejds- og fritidslivet, og forældrene var ikke interesserede i at holde de unge hjemme i de gamle og alt for små lejligheder. De havde derfor „en forholdsvis løs tilknytning til hjemmet“. Fra en fiktiv avispolemik refererede man desuden de ulykkelige virkninger af den omsiggribende fri opdragelse – respektløshed, støjende adfærd og mangel på interesser.

Bykulturens indtrængen i landdistrikter, købstæder og omegnskommuner bidrog åbenbart til en rodløs og uinteresseret ungdom, jaget ud af alt for små lejligheder og henvist til gaden, biografen, kaffebaren og smårestauranter. Jo ringere skolegang, desto mindre aktiv egenindsats i foreningslivet og i efterspørgslen efter intellektuelle stimulanser i form af læsning, museums- og teaterbesøg, koncerter o.l. Uddannelsesniveaueet var imidlertid miljøafhængigt, og den sociale arv måtte som nævnt medtænkes, når målet var den efterspurgte sunde udnyttelse af fritiden.

Det er ikke til at se, i hvor høj grad de tre skitser dækkede kommissionens egen mening om tilstandene. Et fingerpeg ligger dog i, at man til indledning fandt det nødvendigt at påpege, at beskrivelserne ikke var karikerede, men i hovedsagen dækkede de faktiske forhold. Der lå en tydelig undergangsstemning hen over de tre skitser. Fortællingen om en uafvendelig skæbne førte dog ikke til, at en nostalgisk tilbageskuen trådte i stedet, snarere en vis rådvildhed, når der skulle peges på konkrete løsninger. Faktisk kunne kommissionen kun få øje på et enkelt fremadrettet initiativ, nemlig indretningen af en ungdomsklub i sovebyen Charlotteparken. Formålet med skitserne var ikke kun at resumere den uendelige mængde af tal og grafer, men synes i lige høj grad at have været en advarsel om, hvor udviklingen bar hen, hvis det politiske system ikke tog problemerne alvorligt og gjorde noget ved dem.

FORENINGSKRISE, LÆSEVANER OG TRISTE KULTURILBUD

Med kommissionsformand, Hal Kochs ord skulle der være plads til leg i dette liv. Fritiden var et frit, lystbetonet supplement til den øvrige tilværelse, beregnet på at skabe fysisk og psykisk balance mellem de forskellige sider af individet. Derfor var fritidsbehovene også meget varierende, bestemt af den

enkeltes tilbøjeligheder, arbejde og uddannelse. I kraft af den øgede fritid og den forøgede levestandard var kravene til fritidens kvalitet steget. Kommissionen anså det for et samfundsanliggende, en ligefrem udfordring, at fritiden indgik i projektet om en lykkeligere tilværelse for alle. Udfordringen rettede sig især mod „det moderne kulturliv“ – kunne det hamle op med den fremstormende kommercielle kultur? Kommissionens optimistiske svar lød, at „en lettere adgang til mere alsidige og berigende fritidsbeskæftigelser vil bidrage til, at de ringere fritidsbeskæftigelser konkurreres bort“. Men aktiviteterne skulle komme fra de unge selv, og offentlig økonomisk støtte måtte ydes med varsomhed og indskrænke sig til at være hjælp til selvhjælp.

Selv om det var rigtigt, at foreningerne plagedes af ledermangel og dårlig økonomi, afviste kommissionen den megen tale om krise i foreningslivet. Snarere var man blevet ramt af overleverede samarbejdsformer og det forhold, at man havde „bestrebt sig på at holde underholdning og baller væk fra foreningsprogrammerne eller højst medtage dem som indtægtsgivende ubehageligheder.“ Dette var efter kommissionens mening en total misforståelse. Ungdommen af i dag søgte hen, hvor man forenede fest og hverdag, munterhed og saglig alvor. Sammenligningsgrundlaget var desuden den atypiske situation under besættelsen, hvor foreningslivet indgik som en del af det nationale beredskab. Her i 1951 var medlemstallet kun faldet ubetydeligt, for de 15–25-åriges vedkommende var der endog sket en lille stigning, og kun ganske få procent af en ungdomsårgang var helt „foreningsløse“. ⁴ Imidlertid var der foregået en forskydning bort fra det idébetonede, altså ideologiske, politiske, religiøse, over mod det neutrale foreningsliv i form af idræt og friluftsliv. Uden at forklare sig nærmere indrømmede kommissionen, at den var bekymret for denne udvikling, hvorimod man var yderst tilfreds med den faktiske aktivitet. ⁵

Til kulturelle aktiviteter henregnede man radiolytning, deltagelse i studiekredse, folkeuniversitetet, læsning af litteratur samt besøg på museer og samlinger. Film, teater og koncerter blev derimod opfattet som forlystelser, uden at der heri lå nogen generel kvalitetsvurdering. Som vi skal se, var denne skelnen ikke helt vandtæt, i hvert fald ikke ved overvejelserne om filmens virkninger på „det unge sind“.

Det kunne ikke bortforklares, at kulturtilbuddene ikke havde den samme søgning, som blev forlystelserne til del. Godt nok lyttede de fleste til radio og læste aviser, en del læste bøger og gik i teatret, men når Ungdomsqueten blev gået efter i sømmene, fremgik det, at det var den lettere genre, der havde de unges øjne og ører. Der var dog gennemgående variationer

afhængig af kulturelle, sociale og geografiske forhold, og af alder. Blot et par eksempler. På landet dominerede bøger af Johanne og Morten Korch, forfattere, der næsten ikke blev nævnt af hovedstadens unge. Her læste de unge mænd spændende forfatter som Dumas, Steinbeck og Hemingway, de yngre kastede sig over Jack London, Carit Etlar og Jules Verne. Underholdningslitteratur „med landligt miljø“, gerne i kombinationen heste og kærlighed, var de unge pigers foretrukne lektüre. De meget læste ugeblade var ikke underlagt samme spredning mht. alder og geografi, men når det kom til romanblade og tegneserier, var læserne i hovedsagen unge ufaglærte fra byerne med syv års skolegang.

Med den viden, der siden dengang er opsamlet om ungdomskulturen, var der meget lidt overraskende i Ungdomsenquetens kortlægning af de unges forbrug af tidens underholdningstilbud. Man fristes til at mene, at der nu blot blev sat tal på formodninger og/eller fordomme. Der var fx næppe meget nyt i de unges holdning til at gå på museum, i teatret eller til koncerter. Spørgeskemaet fortalte, at udstillingerne var triste, åbningstiderne håbløse, forestillingerne og koncerterne kedsommelige. Desuden skulle man have fint tøj på. Her kom de unge sjældent, til nød trukket hen af forældre eller af lærere.

For så vidt var der heller ikke meget nyt i, at skolernes, bibliotekernes og museernes ledelser fik en alvorlig bredside af kommissionen. Der måtte i allerhøjeste grad tænkes nyt og publikumsvenligt. Når eksempelvis bogen var trådt i baggrunden til fordel for radio og film, var det, fordi skolerne lagde så stor vægt på den ældre og yngre klassiske litteratur. Museernes åbningstider var mest beregnet på turister, skolebørn og hjemmegående husmødre, og den gratis søndagsåbning konkurrerede direkte med friluftslivet – „der er i så tilfælde ingen tvivl om, hvad der går af med sejren.“ Når de lave tal ikke gav kommissionen anledning til at revurdere eller gå i rette med dommedagsprofetierne, var det, fordi fokus havde flyttet sig over på en endnu større udfordring: filmen.

FORLYSTELSER – FILM, MUSIK OG DANS

Hyppige restaurationsbesøg med overdreven indtagelse af alkohol og cigaret-rygning var laster, der blev tillagt ungdommen, og som der blev talt meget om. Med tal fra ungdomsenqueten aflivede Ungdomskommissionen imidlertid fordommene om de lastefulde unge. Det var kun et fåtal, mest enlige mænd i byerne, der gik på beværtning, endnu færre på restaurant, eller drak

og røg for meget. Kommissionens bekymring rettede sig snarere mod de økonomiske konsekvenser – „det havde været heldigere, om disse beløb blev sparet“ – ikke på moral eller sundhed. Men man benyttede muligheden for endnu en gang at gøre opmærksom på, at de fortvivlede boligforhold med overfyldte lejligheder medførte, at mange søgte til restauranterne „som led i en flugt enten fra deres hjem, hvor de ikke nogenlunde uforstyrret kan være sammen med kammerater, eller fra et mere eller mindre uhyggeligt værelse.“ I samme åndedrag mindede man om, hvor vigtigt det var med gode og stabile hjem, ikke kun for den enkelte, som undgik at komme ud i noget snavs, men også for samfundet. Hjemmene måtte lære at være deres ansvar bevidst.

Betænkningens om ikke største så dog mest reflekterende kapitel handlede om forlystelser, og heraf igen mest om film. På ungdomsenquetens spørgsmål „Hvilke to ting interesserer Dem mest af det, De foretager Dem i fritiden?“ var det særdeles klare svar, at det var film, musik og dans, og det uanset køn og geografi. I 1950 blev der afholdt 226.000 biografforestillinger i Danmark og solgt 52 mio. billetter. Danskeren mellem 10 og 70 år var i biografen 17 gange på et år.⁶ Dengang som i dag dominerede de amerikanske film markedet, tæt fulgt af danske film. I de store byer foretrak man udenlandske film, i provinsen danske film. Blandt topscorerne finder man de danske sabotørfilm *De røde Enge* og *Den usynlige Hær*.

Der var altså god mening i, at kommissionen og dens underudvalg af særligt sagkyndige, viede det relativt nye massemedie, spillefilmen, megen interesse og eftertanke, omsat i to centrale spørgsmål: For det første hvilken indvirkning ungdommens filmvaner havde på dens udvikling i almindelighed, og for det andet hvilken betydning man skulle tillægge denne virkning.⁷ Spørgsmålene var unægtelig komplementære, men de opløstes i mere konkrete formuleringer i retning af karakteropdragelse, sex og vold. En del af kommissionens medlemmer mente, at navnlig de amerikanske „gennemsnitsfilm“ overbetonede det seksuelle og dermed virkede „ophidsende og foruroligende“ i en sådan grad, at de unge koncentrerede deres opmærksomhed om „kærlighedslivet i højere grad end nødvendigt og gavnligt“. De mere besindige medlemmer anførte, at det snarere var reklamerne og plakaterne end filmenes indhold, der stimulerede og hidsede, men at dette reelt ikke gik videre end de fantasier, de unge i forvejen rendte rundt med. Der var bestemt problemer med dannelsen af idealbilleder i skikkelse af helte og heltinder, men nogen sikker viden om filmens indvirken på de unges forestillingsverden havde man faktisk ikke. Derfor var det rene spekulationer,

om gangsterfilmene virkede forrående, ja, ligefrem opfordrede til forråelse. Tilsvarende med de for tiden så populære krigsfilm. Derimod var man ikke i tvivl om filmens evne til at skabe og vedligeholde stereotype forestillinger, der fx kunne have negativ indflydelse på valg af uddannelse og erhverv.

Direktøren for Statens Filmcentral, Ebbe Neergaard, der var ankermand på denne del af betænkningen, havde set nærmere på filmforbruget i årene fra Ungdomsenqueten 1946 og frem til 1952 og konkluderede, at kvalitets-sansen var højnet. Alene derfor var der ingen grund til overdreven pædagogiseringen – det gjaldt blot om at bringe de gode film på markedet, så ville de udkonkurrere de underlødige produkter. Hans tillid til markedsmekanismerne var dog ikke større, end at faget filmorientering efter hans bedste overbevisning burde indføres i skolerne som „et blandt flere led i opdragelsen til den sunde skepsis, der bærer det demokratiske samfund.“ Til gengæld smittede hans optimistiske syn på kvalitetens sejr over trivialiteten af på holdningen til filmcensuren. Faktisk mente han, den burde afskaffes og erstattes af et ungdomsfilmnævn bestående af i hovedsagen pædagoger og psykiatere. Nævnet skulle godkende alle film, der ønskedes forevist for de unge og skulle om nødvendigt kunne forbyde forevisning af film for unge under 18 år. Den eksisterende aldersgrænse var 16 år, og kommissionen var enig med ham i, at netop årene mellem 16 og 18 var så „uroelige for det unge sind“, at en særlig beskyttelse var nødvendig. Det var derfor en god idé med ungdomspsykologisk rådgivning. Kun Louis le Maire mente, det var et overflødigt bureaukratisk organ, men han var jo også sat til at varetage Justitsministeriets interesser, herunder administrationen af teater- og filmcensur.

D.K.U.eren Knud Erik Svendsen afgav en mindretalsudtalelse, der karakteriserede kommissionens holdning som slatten. Film gav et forløjet indtryk af virkeligheden og fyldte ungdommen med bl.a. seksuelle problemer. De amerikanske krigsfilm og deres heltedyrkelse i form af den ordknappe, hårdtslående soldatertype, der bare ordnede sagerne, var ham specielt imod. Bemærkningen faldt på et tidspunkt, hvor den kolde krigs åndelige oprustning havde sat ind med fuld styrke. Fra den britiske ambassade og fra Marshall-organisationen i Danmark havde Statens Film Central modtaget „et stort antal kopier til distribution“, og den amerikanske ambassade havde i 1951 stillet ikke færre end ca. 13.000 tone-smalfilm til rådighed, „navnlig for foreninger og skoler.“ Her havde man ikke råd til dyrt apparatur, så meget belejligt fulgte der sammen med filmen fremviser og operatør. Propagandaindsats som pakkeløsning.

Endelig gik Ungdomskommissionen et skridt uden for sit kommissorium og så på børneprogrammerne søndag eftermiddag. Programmerne bestod hovedsagelig af folkelige lystspil eller farcer, tegnefilm, wildwest- eller Tarzanfilm, „alle filmtyper, som slet ikke appellerer til de mindre, der imidlertid i høj grad indgår i forestillingernes publikum.“ Når de små blev taget med i biografen, og ikke kun om søndagen, var årsagen „de fortvivlede boligforhold [som] driver forældrene til at skille sig af med børnene nogle timer.“ Herved fik børnefilmproblemet en særlig alvorlig karakter, som børnefilmklubberne ikke afhjalp, fordi deres forestillinger lå på andre tidspunkter. Kommissionen anbefalede, at produktionen af børnefilm blev stimuleret, og at helligdagslovgivningen blev ændret, således at det blev tilladt at vise film allerede fra kl. 14 mod nu kl. 16. Det ville formentlig gøre biografefjerne interesserede i at sammensætte ægte børneprogrammer. Men med dette forslag var kommissionen ude i et så kompliceret ærinde, at man undlod at gå i dybden.

I Frit Danmarks pessimistiske serie over emnet Ungdommens stadig uløste problemer, her november 1948, blev bolignøden atter draget frem som den største hindring for den sunde udnyttelse af fritiden. Det fremgår tydeligt for enhver, at kaffebaren ikke var noget sundt sted at opholde sig. Frit Danmark havde imidlertid udviklet sig til et uofficielt talerør for D.K.P., og artiklerne trådte bevidst på de socialdemokratiske ligtorne.

Ungdommens friluftsliv blev ikke behandlet i betænkningen om Ungdommen og fritiden, men var blevet taget ud til særlig undersøgelse og vedtaget den 8. september 1950.⁸ Arbejdet med fritidsbetænkningen var på dette tidspunkt gået i gang, og friluftslivet kunne være blevet henvist til en af de utallige arbejdsgrupper, men blev det altså ikke, fordi gennemførelsen af tipsloven og revisionen af den i henholdsvis 1948 og 1950 ændrede planerne.⁹ I modsætning til fritidslivets organisationer så friluftslivet sig nemlig hægtet på tipsmidlerne. Der gik også en svag, men mærkbar distinktion mellem fritid og friluft. Lidt hårdt tolket fremstod friluft lidt finere end fritid; det fordrede større fysisk aktivitet af udøveren, man kom ud i naturen – den på alle måder helt store modpol til industrisamfundets kultur – og de ting, man foretog sig, var på et intellektuelt accepteret niveau uden underlødige sideskud. At studere fugleliv eller begive sig på vandretur med rygsæk og telt var så fjernt fra ophidsende amerikanske B-film, som tænkes kan. Friluftslivet var kulturpessimisternes paradis og en smule elitært – det var ikke mange fra arbejderklassen, man mødte i skov og eng.

Fra Ungdomskommissionen sad foruden Henning Friis ekspeditionssekretær F.V. Grage, Statsministeriet, der havde naturen som ressortområde, og Stig Hansen fra Dansk Vandrelaug, Herbergsringen, spejderkorpserne, idrætsorganisationerne og Friluftsrådet var indkaldt som særligt rådgivende. Sekretær var William Horsten fra Indenrigsministeriet, tillige – usædvanligt for praksis – krediteret som forfatter.

Udvalget var særdeles aktivt, 47 møder blev det til foruden 28 møder i to underudvalg, så vidt det kan ses det største antal af samtlige udvalg. Desuden var man meget udfarende og forhandlede blandt mange andre med kommuner, turistforeninger og DSB om lejrpladser, feriekolonier, fribilletter m.m. Alt hvad der kunne krybe og gå af friluftorganisationer blev inddraget. William Horsten aflagde studiebesøg i Holland, mens de menige medlemmer så på lejrpladser ved Køge Bugt og friluftsanlæg i Sverige. Ud fra argumentet, at tipsloven ikke skelnede mellem alderskategorier, når der skulle uddeles støttekroner, blev unge under 15 og over 25 inddraget i undersøgelsen.

Den 200 sider store betænkning kortlagde det danske friluftsliv i detaljen. Det er den eneste af Ungdomskommissionens betænkninger, der er illustreret. Formentlig har tanken været, at den ud over sit politiske formål skulle kunne bruges som kulturhistorisk vejviser gennem de muligheder, ferie- og fritidslovgivningen åbnede for.

TILBAGE TIL NATUREN

Betænkningen konstaterede, at friluftslivet havde fået en meget stor udbredelse. Byernes livsførelse og ungdommens livsvaner var blevet gennemgribende ændret, og „stadig stigende skarer ikke mindst af bybefolkningen“ søgte ud i naturen for her at tilbringe en væsentlig del af deres fritid. Den kortere arbejdstid, ferielovgivning og weekendordningerne havde sammen med større indtægter og forbedrede samfærdselsmuligheder æren for, at interessen kunne omsættes i praksis. Derfor var „en passende udnyttelse af fritiden“ blevet et samfundsanliggende af allerstørste betydning, og kommissionens medlemmer var enige i, at især ungdommen måtte hjælpes til et „sundt og ikke for dyrt“ friluftsliv. Begrebet dækkede alle former for organiseret og uorganiseret friluftsliv, herunder spejdersport, vandre- og lejrliv, skisport, orienteringsløb og badning, hvorimod idrætsudøvelse i fri luft, eksempelvis fodbold, blev holdt udenfor. Sport og friluftsliv var ikke helt det samme.

Hvor mange var så med til at skabe „den gennemgribende ændring særlig af byernes livsførelse“? I alt havde friluftorganisationerne – spejderne, Dansk Vandrelaug, rosport, ski- og orienteringsforbund – omkring 200.000 medlemmer, og ikke overraskende var de aktive i hovedsagen unge under 25 år. Eksempelvis var i 1949 over 280.000 ud af ca. 350.000 overnatninger på vandrehjem foretaget af personer op til 25 år. Det var også dem, der som unge gifte par benyttede sig af de tilbud, som Dansk Folkeferie siden sin spæde start i 1938, udbød: Karlslunde Strandhus i cykelafstand fra København, Blanchs Hotel ved Hammeren på Bornholm eller de helt nye feriebyer Karrebæksminde og Marielyst for blot at nævne et lille udvalg.¹⁰

Kommissionen mente ikke, der var nogen grund til, at der skabtes en særlig ungdomslovgivning på friluftsområdet. De ret få forslag gik derfor på udvidelser og forbedringer, vel at mærke sådanne, som tog ungdommens egne initiativer som udgangspunkt. Kommissionen havde ikke megen tillid til topstyring, når emnet var fritid og friluft. Bemærkningen var møntet på kollegerne i administrationen, for i forvejen virkede Socialministeriets ferieudvalg (1938) og Statsministeriets udvalg til fremme af befolkningens friluftsliv (1942), og en ny naturfredningslovgivning var undervejs. Statsministeriet havde siden 1943 arbejdet på at etablere strandparker i Køge Bugt-området. Endelig dannede 31 landsorganisationer i 1942 Friluftsrådet, der som formål havde

at støtte og opmuntre sundt friluftsliv under velordnede former, når det udøves på opdragende, sundhedsmæssigt eller idrætsligt grundlag, på moralsk uangribelig vis og under tilbørlig hensyntagen til naturværdierne og anden mands ejendom.

Rådet var på to områder et ægte barn af besættelsen. For det første indgik det i planlægningen af beskæftigelsesforanstaltninger – anlæg af lejrpladser, naturstier o.l. – og dernæst indtog det sin plads i kampen for det nationale sammenhold. Når ungdommen var optaget af et sundt og moralsk uangribeligt friluftsliv, endda fjernt fra de store byers fristelser, fandt den ikke på politiske tossestreger. Rådet var ikke blot politisk sammensat, men havde også politikernes ører og dermed en høj gennemslagskraft. Så langt finansloven rakte.

Foruden at støtte alle eksisterende initiativer om udvidet adgang til skov og strand hægtede man sig på Friluftsrådets foretagsomhed. Selv om den var stor og på mange områder effektiv, stødte den ind i finansieringsvanskeligheder. Man havde kalkuleret med, at der fra tipsmidlerne kunne afsættes 1,5 mio. kr., men da det kom til stykket, blev der på finanslovene 1949–50 og 1950–51 kun afsat det halve, ikke fordi tipsomsætningen var mindre end beregnet, tværtimod, men fordi statskassen prioriterede anderledes. Hermed skred bl.a. den store forkromede og svensk inspirerede plan om et helårs-friluftscentrum for den københavnske ungdom. Men der blev dog beskeden økonomisk støtte til indretning af lejrpladser, terrænsport, renovering og nybyggeri af vandrehjem, ungdomslederuddannelse, rejsevejledning m.m.

EN FORDOMSFRI OG UEGAL BETÆNKNING

De to fritidsbetænkninger var omfattende og ordrige. Derimod skortede det på konkrete forslag, mest fordi der ikke var penge til dem. Korea-krigens lavkonjunktur skinner mange steder igennem. Desuden har den utaknemmelige manøvre med at omsætte Ungdomsenquetens tabeller og grafer i læseværdig tekst sikkert spærret for engageret argumentation. Engagement, endda meget mere af den, var derimod et gennemgående krav til skolen. Her skulle man være mere aktiv, stille lokaler og arbejdskraft til rådighed for snart sagt alle områder af fritidslivet. Men det er også tydeligt, at de mange arbejdsgrupper ikke har koordineret deres forslag, endside set på kommissionens foregående betænkninger. Alle kom til orde, men resultatet blev lidt uegale betænkninger.

Men når dette er sagt, og når der ses bort fra de sortseende skitser af livet i Abildrød, Bredkøbing og Charlottetparken, fremtræder *Ungdommen og fritiden* og *Ungdommens friluftsliv* som arbejder båret af en tolerant, ikke fordømmende og ofte fordomsfri tankegang. Kommissionens hovedsynspunkt var, at man ikke så nogen grund til at istemme den almindelige jamren over ungdommens fritidsudnyttelse – og slet ikke over friluftslivets udbredelse – eller over den såkaldte foreningskrise. Den faktiske situation dannede tværtimod et godt udgangspunkt for at arbejde for yderligere forbedringer. I denne proces måtte legen og livsglæden være styrende elementer. Naturligvis var det vigtigt, at fritiden blev anvendt med omtanke, at de unge hverken lod sig drive med strømmen eller efter „råd“ fra velmenende mennesker beskæftigede sig med „alle mulige gode ting“. I stedet for „regereri“ skulle man udvide valgmulighederne i tillid til, at kvaliteten ville sejre.

Når man tager et vue ud over tidens ungdomslovgivning, ikke mindst den sociale om arbejdsløsheden og den her skildrede om fritidens udnyttelse, falder det i øjnene, at store dele af den var baseret på den ældre generations ønske om at holde de unge beskæftigede på sund vis og under opsyn af ansvarlige voksne. Som ofte påpeget i dette kapitel, var der meget lidt nyt under solen. Det nye tema, som Ungdomskommissionen førte frem, var, at de voksnes lyst til „regereri“ netop vanskeliggjorde den udviklende opdragelse, der kunne hentes i projekter, de unge selv administrerede og havde ansvaret for. At det ikke helt gik på denne måde ses af den tilbageskuende betænkning fra 1970, *Ungdommen og samfundet*. Her blev alle kommissionens forslag og henstillinger resumeret og vurderet, og dommen blev, at der egentlig ikke var sket meget på 20 år, bortset fra at tipsmidlerne nu flød lidt rigeligere. Og så ærgrede man sig over, at tanken om et helårsfriluftscentrum i København ikke kunne blive til noget. Helt afgået ved døden var ideen dog ikke. Bedre sent end aldrig har DGI-byen i mellemtiden rejst sig på kanten af Vesterbro.

NOTER

- 1 Blandt de indflydelsesrige sekretærer noterer man sig Ib Koch-Olsen og Poul Møller. Redaktionsarbejdet blev forestået af formanden, Hal Koch, sammen med Axel Bertelsen, KFUM, kontorchef Elkær-Hansen fra Indenrigsministeriet, Henning Friis, Per Hækkerup, D.s.U., Jens Marinus Jensen, De danske Ungdomsforeninger, og Johannes Novrup fra Undervisningsministeriet. Poul Dam var sekretær for redaktionsudvalget. Jf. tillige Bilag I mht. arbejdsgruppernes sammensætning.
- 2 Siden slutningen af 1944 havde *Berlingske Tidende* offentliggjort Gallup-undersøgelser om bl.a. befolkningens syn på ungdommens indplacering i det kommende efterkrigssamfund og om en ny demokratisk orden efter befrielsen.
- 3 De lidt over 10.000 unge fordeltes med omkring 3.000 fra København med forstæder, ligeledes 3.000 fra henholdsvis Randers, Slagelse og Fåborg, ca. 800 fra stationsbyerne Jyderup i Holbæk amt, Bandholm i Maribo amt og Skærbæk i Tønder amt, og omkring 3.500 fra i alt 17 sognekommuner, en fra hver af samtidens amter.
- 4 Medlemstallene var fra årene 1939-51 gået omkring ti pct. tilbage i faktiske tal. Foreningsenqueten fra 1946 viste, at ungdomsforeningerne fraregnet spejdere og børneorganisationer havde 660.000 medlemmer. I 1951 var tallet 680.000, jf. Ungdommen og fritiden s. 65-66.
- 5 Ungdomsenqueten nåede frem til, at mellem to en halv og fem pct. af de unge mænd og kvinder på en tilfældig aften havde deltaget i en foreningssammenkomst, i ugens løb havde det været mellem 12 og 22 pct., dvs. 70.000-140.000 ud af en ungdomsårgang på 625.000.
- 6 Gallup foretog i februar 1950 en undersøgelse for *Berlingske Tidende* om de 18-24-åriges fritidsforhold og forbrugsvaner, herunder hyppigheden af biografbesøg. Omkring halvdelen, uanset køn eller bopæl, gik i biografen én gang om måneden, ca. 20 pct. gik henholdsvis hyppigere eller sjældnere, mens fem-ti pct. løste billet til de levende billeder mere end en gang om ugen. Ugifte mænd i hovedstaden var de hyppigste biografgængere, men variationerne var som nævnt ikke påfaldende.
- 7 Foruden Thomas P. Hejle fra Dansk Skolescene bestod arbejdsgruppen af Ib Koch-Olsen fra Dansk Kulturfilm og Ebbe Neergaard fra Statens Filmcentral.
- 8 Ungdomskommissionen. *Ungdommens friluftsliv*. København, 1950.
- 9 Lov nr. 278 af 9. juni 1948 om tipning, jf. lov nr. 280 af 27. maj 1950.
- 10 Statistisk Departement foretog i november 1946 en undersøgelse over ungdommens udnyttelse af fritiden, ikke opdateret i forbindelse med udarbejdelsen af friluftsbetænkningen. Det almindeligste var en ferie på en-to uger, afholdt i byerne af op til 64 pct., dog var en enkelt uge meget normal i stationsbyer og sognekommuner, nemlig omkring 40 pct. Det var også her, de fleste helt uden afholdt ferie kunne findes, dvs. 10 til 15 pct., for de giftes vedkommende helt op til 58 pct. Det tegnede billede var ganske klart: I de regulerede byerhverv blev ferieretten udnyttet, i de uregulerede eller dårligt regulerede landbrugs- og gartnerierhverv holdt det derimod hårdt med at få afviklet ferien.

I provinsen holdt halvdelen af de unge deres ferie hos familie eller bekendte, i byerne var tallet noget lavere. Vandre- eller cykelture kom ind som den næstmest benyttede ferieform (op til 19 pct.), og derefter fordelte mulighederne sig mellem

den i vore dage ukendte „strandlejr“, pensionat og hotel, udenlandsrejser – busturen til Harzen og udflugter til Rhinen var så småt ved at komme i gang – sommerhusophold og „ture med motorkøretøj“, hvilket på dette tidspunkt mest dækkede motorcykel med sidevogn. Alle procenterne var dog små, nemlig to-syv pct.

ASFALTJUNGLLEN OG DEN TILPASNINGSVANSKELIGE UNGDOM

Som omtalt i kapitlet om Ungdomskommissionens nedsættelse var spørgsmålet om den asociale ungdom blevet hæftet på kommissoriet i sidste omgang. Man skulle „optage spørgsmålet om den asociale ungdoms problemer til behandling med særligt henblik på forebyggelse af ungdomskriminalitet“, hed det. Emnet lå klart i centrum for Henning Friis' interesseområde på dette tidspunkt. At det kom med i kommissoriet nærmest i en efterhægtet bisætning, afspejlede ikke hovedsekretærens præferencer, men var snarere udtryk for departementschef H.H. Koch og hans minister, Johs. Kjærboles opfattelse af mere vigtige emner for kommissionen: arbejde, uddannelse, bolig og fritid.

UdvalgV om den asociale/tilpasningsvanskelige ungdom kom til at bestå af Poul Dam, Henning Friis, Karen Margrethe Knudsen, Louis le Maire og Johs. Novrup. Som særligt sagkyndige var tilkaldt tidens mest markante skikkelser inden for kriminalforsorg og socialt arbejde, bl.a. lektor, mag.art. Karl O. Christiansen, kendt for sine studier over landssvigere, lægerne Helge Kjems og Tage Kemp, kordegn H.C. Kofoed og cand.theol. Otto Krabbe.¹ Ud fra et kristent-filantropisk grundlag rådgav KFUM og -K kommissionen om livet i storbyen, mens Dansk Kvindesamfunds ungdomsafdeling videregav de ofte sørgelige erfaringer med provinsens unge piger i København. UdvalgV var således godt rustet til opgaven. Hal Koch deltog ikke selv i arbejdet, men meget tyder på, at teksten efterhånden som den materialiserede sig, passerede hans skrivebord. Den 1. september 1947 afsluttede man den lille, tidstypisk pessimistiske betænkning om Den tilflyttede ungdoms særlige problemer, udsendt først på året 1948, og fire år senere kunne man fremlægge den store udredning om Den tilpasningsvanskelige ungdom.

Allerede på det første møde i februar 1946 definerede udvalget sin opgave til at finde ud af årsagerne til, at den asociale ungdom kom i konflikt med samfundets normer. Da man fandt, at dette for det første skyldtes vanskeligheder ved at tilpasse sig samfundet og for det andet kun gjaldt en lille del af

ungdommen, foretrak man at benytte ordet tilpasningsvanskelig i stedet for asocial. I den offentlige debat var dette nyt land, der krævede at blive udlagt i detaljer, hvis ikke etiketten „øllebrødsbarmhjertighed“ straks skulle blive hæftet på udvalgets meninger.

„Tilpasningsvanskeligheder“ opfattede man som et sammenfattende udtryk for bestående misforhold mellem et menneskes sjælelige og legemlige udrustning og de krav, et givent miljø stillede til det pågældende menneske. Det enkelte menneskes forudsætninger var ikke blot betinget af dets arvelige, konstitutionelle anlæg, sygdomme og andre faktorer af biologisk art. De var efter udvalgets mening tillige resultatet af påvirkninger fra forældre og hjem, opdragelse og skolegang, uddannelse og arbejdsplads samt af omgangskredsen, og hvordan man anvendte sin fritid. Kravene var miljøafhængige og var fx vidt forskellige på land og i by, i provinsbyer og i storbyer. På dette tidspunkt i kommissionens arbejde gjorde man sig ikke de store ungdomspsykologiske overvejelser. De kom først ind i det indledende kapitel om Ungdommen og fritiden fra 1952, behandlet i forrige kapitel. Imidlertid fandt man det oplagt, at risikoen for „tilpasningsvanskeligheder måtte blive

Arnestedet for al dårlighed var og blev kaffebaren. Her et billede fra en reportage i 1942 om ungdommen og storbylivet foretaget af Billed-Bladet. „Kaffebaren er ungdommens fjende nr. 2 [lediggang var nr. 1]. Her snakker alle med alle, her mødes de ældre og forfærene med de unge og uerfarne, og ofte bliver bekendtskabet skæbnesvangert.“ Reportagen er ikke tids typisk. Lignende skildringer findes i 1920'erne og i 1950'erne.

større for tilflyttere. “ Især de „mindst smidige“ ville hurtigt løbe ind i problemer, for slet ikke at tale om dem, der havde forladt deres oprindelige miljø pga. afvigelse, var psykopater, karakterdefekte, åndssvage, sinker, neurotikere eller havde andre psykiske defekter. Disse ville hurtigt og gennemgribende blive socialt afsporede, forudså man.

DE UNGE PIGER OG ASFALTJUNGLEN KØBENHAVN

Årsagerne til tilpasningsvanskelighederne lå med andre ord dels i den unges psyke eller legemlige konstitution, dels i miljøet. I begge tilfælde ville vanskelighederne bryde ud, når den unge drog til – hovedstaden! Over 90 pct. af betænkningen var viet København som en dansk udgave af den amerikanske asfaltjungle, en magnet, der tiltrak gode, men især onde elementer. Og meget tidstypisk gjaldt bekymringen mest af alt de unge piger.

Antallet af 15-24-årige, der årligt indvandrede til København, lå i 1946-47 på 28.600, lidt flere kvinder end mænd, og så godt som alle levede som enlige. Tilvandringer havde i øvrigt taget et opsving efter befrielsen. Kommissionen antog, at „mange unge blot har ventet på freden for at kunne realisere deres planer om at flytte til storbyen.“ En anden forklaring kunne have været, at med befrielsen svandt det tyske marked bort og efterlod en mængde ledig, ufaglært arbejdskraft fra landbrug, fiskeri og befæstningsarbejder. Alt andet lige var deres chancer for at overleve på arbejdsmarkedet bedre i byerne end på landet og i købstæderne. Ved ankomsten til storbyen mødte de med stor sandsynlighed problemer mht. bolig, arbejde, uddannelse og fritid. For en del af dem var vanskelighederne så store, at de ikke selv var i stand til at løse dem, og derouten lurede lige om hjørnet.

For mændenes vedkommende opgav næsten 9.000 af de 28.600 indvandrede deres erhverv som administration, handel, kontor og liberale erhverv eller betegnede sig selv som blot og bar arbejdere – 50 pct. i hver af de to grupperinger. Resten fordelte sig ligeligt mellem studerende, lærlinge, elever og „andre“. Kvinderne derimod var langt mere spredt ud over erhvervene, dog med en overvægt på administration og arbejdere. Den næststørste gruppe udgjorde husassistenterne med omtrent 8.000 tilflyttere. Kommissionen advarede mod at tage tallene alt for bogstaveligt. De hidrørte fra folkestrengene, og kategoriseringen var grov. Desuden havnede en del hurtigt i andre erhverv end opgivet ved tilflytningen.

Det første og største tilpasningsproblem bestod i det noget diffuse „livet i storbyen“. De fleste oplevede noget af et kulturchok, når de befandt sig gan-

ske ene i hovedstaden. Fra Ungdomsenqueten vidste man, at de, der klarede sig bedst, var dem, der søgte bedre uddannelse eller beskæftigelse. Erfaringsmæssigt havde de på forhånd „ordnet forholdene“, inden de tog af sted. For mændenes vedkommende drejede det sig om ca. halvdelen, kvinder derimod lå under 20 pct. De fleste kvinder havde til Ungdomsenqueten opgivet, at de drog til København for at „se nye forhold“. Alligevel stødte selv de mest velforberejdede ind i boligproblemer og overraskende høje leveomkostninger.

Rent galt gik det dem, der drog ind uden et bestemt mål, „alene draget af den tiltrækningskraft, som en storby altid vil udøve på ungdommen.“ Deres opfattelse af vilkårene for at klare sig var efter kommissionens opfattelse virkelighedsfjerne, og når den ubarmhjertige sandhed gik op for dem, vægrede de sig ved at tage tilbage til deres hjemegn. De fandt ikke noget arbejde, men måtte klare sig med forskellige former for understøttelse, søge natlogi på nødherberger, sove på slæbedampere og pramme eller på banegårdsterrænet. Nogle endte som prostituerede eller kom på anden måde i konflikt med loven og myndighederne. Dette dystre billede var inspireret af redegørelser indhentet fra bl.a. Kofoeds Skole og af rapporter fra politiets såkaldte banegårdsrazzia i juni 1947.

Den lille betænkning inddrog også udenlandsk materiale. En amerikansk undersøgelse viste, at asocialitet helt generelt var hyppigere blandt tilflyttere end blandt de oprindelige byboere. Svenske undersøgelser fra omkring 1941-44 koncentrerede sig hovedsagelig om de unge piger. De havde store vanskeligheder ved at tilpasse sig storbyens liv. De følte sig rodløse, var ikke faldet tilpas i deres arbejde og havde ikke noget håb om at forbedre deres vilkår. Blandt dem, der endte som prostituerede eller „blot“ havde fået foretaget en ulovlig abort, var hovedparten tilflyttere. Skildringerne var som taget direkte ud af Ivar Lo Johanssons samtidige, opsigtsvækkende roman, *Kungsgatan*, filmatiseret i 1943.

Også de danske studier drejede sig om de unge pigers skæbne. Arvebiologen og arbejdsgruppemedlemmet, Tage Kemp, havde i 1936 udgivet *Prostitution*, og forfatteren Grethe Hartmann, kendt for sin bog om Københavns boliger og bordeller (1949), havde i 1946 set nærmere på det nationaltmoralsk betændte emne, tyskerpigerne. *The Girls they left behind*, hed hendes bidrag, og „they“ var sproget til trods altså ikke de englændere, der ellers efterlod sig en del flere børn, end værnemagtssoldaterne havde præsteret. Selv når man sorterede muligheden for „medflyttet“ prostitution fra, var de to enige om, at der var en stor risiko for, at de tilflyttede unge piger, dem der kom for at „se nye forhold“, endte i dette erhverv. Omkring 60-70 pct. af

dem, der kom i kontakt med sædelighedspolitiet, var vokset op uden for København. Tage Kemp videregav den opsigtsvækkende og tidstypiske iagttagelse, at en kvinde, der rejste til København uden først at have sikret sig arbejde og værelse, blev prostitueret umiddelbart efter ankomsten! „Disse kvinder var imidlertid som regel udtalte psykopater, og derfor kan deres tilflytning til København fra landet næppe betragtes som den virkelige årsag til deres usædelighed“, lød det dog trøstende. Grethe Hartmann afviste, at tyskerpigernes „seksuelle afsporing“ skyldtes ensomhedsfølelse i storbyen. Mange af dem havde familie, især søskende, i København. Hermed var der naturligvis ikke sagt noget om tilpasningsvanskeligheder i videre forstand, bemærkede kommissionen. Ny forskning, først og fremmest af Anette Warring, og erindringslitteratur har som bekendt vist, at noget så banalt som forelskelse kunne føre til den seksuelle afsporing.²

Materiale stillet til rådighed af Østifternes Åndssvageanstalt „Andersvænge“ og af Københavns politi bekræftede, at de unge prostituerede havde haft tilpasningsvanskeligheder allerede hjemmefra. En del var „psykisk defekte“, evt. „moralsk defekte“, andre var ikke for kloge. Men arbejdsløshed, uheldige påvirkninger fra veninder eller arbejdsmiljøet, især restaurationsfaget, ægteskabelige forlis og uønsket graviditet var andre og nok så tungtvejende faktorer. Ungdomskommissionens egne, få iagttagelser forrykkede ikke billedet.

De mandlige tilflyttere gav ikke anledning til samme interesse, som blev kvinderne til del. Alfonseri havde dog ellers været et nærliggende emne, og problemer med mandlig prostitution, trækkerdreng, blev ikke nævnt, selv om de var lige om hjørnet. Helt generelt blev det alligevel konstateret, at også tilflyttede unge mænd risikerede at ende i kriminelle miljøer, risikoen var endda 50 pct. større end for de oprindelige beboere. For kvindernes vedkommende lå procenten helt oppe på 75.

HERBERGER – MEST FOR MÆND

I tiden mellem „den planløst tilrejsende“ ankom, og til han skaffede sig et sted at bo, måtte han ofte ty til herberger og arbejdshjem, anvist gennem Centralkontoret for hjemløse Mænd. Navnet var velvalgt, for faktisk fandtes der kun et enkelt kvindeherberg. Der var i øvrigt ikke mange af dem, og pladserne var få, knap 700.³

Hertil kom 102 pladser på de såkaldte arbejdshjem, dvs. institutioner, hvor den logerende betalte for sit ophold ved en arbejdsydelse. Det var ikke i de

fine dele af byen, natlogiet måtte findes. Alle herberger og arbejdshjem var beliggende i Københavns Kommune, ingen på Frederiksberg, i Gentofte eller i omegnskommunerne. Bortset fra Sundholm blev de alle drevet af private organisationer og institutioner.

De få pladser blev imidlertid benyttet af ikke færre end over 5.000 i 1946-47. Langt de fleste var gengangere, men næsten 1.000 var nye, heraf var 47 pct. unge under 26 år. På trods af bolignød og opskruede priser på udlejningsværelser havde der været ledige pladser på herbergerne, noterede dagspressen i efteråret 1946. Den efterfølgende avispolemik udløste to forklaringer. For det første, at mange af de hjemløse holdt sig borte fra de herberger, der blev drevet af kristelige organisationer eller i kristelig ånd. De ønskede ikke at blive udsat for religiøs påvirkning. For det andet, at ved at holde sig borte fra herbergerne undgik man at komme i kontakt med offentlige myndigheder, inklusive folkeregistrene. I begge tilfælde foretrak de hjemløse at sove i jernbanevogne eller på slæbepamme i havnen.

Ungdomskommissionens hovedforslag gik ud på at få oprettet et centralt kontor, der kunne rådgive om vilkårene i hovedstaden, såvel for de unge, der var ankommet, som for dem, der endnu blot tænkte på at flytte derind. Kontoret skulle i bredeste forstand oplyse og hjælpe, bl.a. med at finde arbejde og en rigtig bolig. Formålsbeskrivelsen var ellers ret diffus, og virksomheden blev ikke beskrevet særlig præcist, men fortabte sig mere i hensigtserklæringer i retning af „at udbrede kendskabet til dets eksistens“, et godt og ikke stødende navn – dvs. ikke noget, der smagte af forsorg – en god leder, en god placering og lignende. Kommissionen mente, at kontoret skulle finansieres af det offentlige, halvt af hovedstadskommunerne, halvt af staten, og drives af de kommunale ungdomsudvalg.

Desuden pegede man på det uomgængeligt nødvendige i, at der blev indrettet flere og moderne herberger, og at støtten til Kofoeds Skole blev forøget. Herbergerne var ikke velegnede for unge mennesker, der var alt for meget „bundfald“ blandt klientellet. Langt mere kontroversielt var dog forslaget om, at den del af de unge, der måtte anses for at være uegnede til en tilværelse i hovedstaden, bl.a. fordi de ikke kunne eller ville arbejde, skulle sendes tilbage til deres hjemegn på det offentliges regning. Men ellers henviste man til de tidligere afgivne udtalelser og betænkninger om boligforhold og udlejningsværelser, erhvervsvejledning og ungdomsarbejdsløshed. Med hensyn til udlejningsværelserne havde kommissionen bevæget sig meget langt på blot et halvt år. Da man i marts 1947 stillede forslag om tvungen udlejning af værelser til enlige, mente et mindretal bestående af

Venstre-folkene Jens Marinus Jensen og Jens Peter Petersen, at forslaget var direkte grundlovsstridigt. Heller ikke Louis le Maire var begejstret for forslaget. Nu gik hele udvalget ind for forslaget. Hvad der bevægede dem, henstår i det uvisse, men allerede da man skrev på betænkningen om ungdommens boligforhold, var der nogenlunde enighed om, at de i byerne var katastrofale. Tiden havde måske arbejdet for, at også landets repræsentanter nu indså tilstandens alvor.

Endelig var kommissionen bekymret for de mange tilvandrede husassistenter og deres brug af den sparsomme fritid. Den var alt for uregelmæssig til, at de unge piger kunne planlægge den „socialt og kulturelt harmonisk“. Restaurationsbesøg sidst på aftenen, når pligterne var overstået, kunne let blive et usundt alternativ, måske et første skridt ud i prostitution. Ungdomskriminaliteten optog derimod næsten ingen plads i betænkningen. Fokus var rettet mod, hvad man kunne kalde „bundfaldsteorien“, forestillingen om, at i storbyens asfaltjungle var der store chancer for, at man gik til bunds på grund af dårligt miljø og usund påvirkning.

Hvordan gik det så med rækken af forslag? Ret beset var der ikke kommet meget ud af Ungdomskommissionens forslag. Rådgivningskontoret, kommissionens mærkesag, og udvidelsen af herbergerne hvilede på det private initiativ med ikke særlig stor økonomisk velvilje fra det offentliges side. Boligsituationen var lige håbløs, og kun Kofoeds Skole syntes at have myndighedernes kontante sympati. Sådan var det halvtriste facit forud for det store udredningsarbejde om den tilpasningsvanskelige ungdom fra september 1952.

DEN TILPASNINGSVANSKELIGE UNGDOM

I den store betænkning om *Den tilpasningsvanskelige ungdom* fra september 1952 var det social-psykologiske aspekt helt dominerende – psykiatere og psykologer skulle nu på banen. Det var en ny tids sociale ingeniører, der skulle operere i et samfund, der bevægede sig fra behandling af skete skader til forebyggelse af truende farer. Det profylaktiske moment var fremherskende og udtryk for en ny måde „at tænke samfund“ på. Det ses tydeligt af den interesse, betænkningen viede begrebet mentalhygiejne som vejen til en bedre tilværelse, velfærdsstatens gode liv. Skole, hjem og sociale myndigheder skulle med støtte fra psykologer indgå i en ambitiøs nydannelse kaldet gruppearbejde på terapeutisk basis. Heroverfor fremmanede kommissionen de mange former for børne- og ungdomshjem, ofte et første skridt på vejen til en kriminel karriere.

Den tilpasningsvanskelige ungdom var den sidste i rækken af betænkninger. Den var mere en samling af handlinger om ungdomspsykiatri og kriminologi end en betænkning i gængs forstand, mere videnskab end politik. Desuden delte den svaghederne med de store, sidste betænkninger fra de samme år, nemlig en meget refererende, opsummerende og ordrig fremstillingsform uden den gnist af inspiration eller social indignation, der kendetegnede de første års små betænkninger. Hvis det er muligt at tale om fragmentarisk fuldstændighed, er karakteristikken dækkende. I øvrigt handlede den mere om børn end om unge, sikkert fordi forebyggelsen skulle ske før barnet blev til en kriminel ung. I den forbindelse falder det i øjnene, at afsnittet om ungdomskriminaliteten også her var påfaldende lille i den over 300 sider store betænkning, dette til trods for at kommissoriet fordrede anvisning på, hvordan ungdomskriminaliteten kunne forebygges. Den nærliggende forklaring er formentlig, at kommissionens medlemmer har følt, at emnet trods alt var blevet tilstrækkelig behandlet i Den tilflyttede ungdoms særlige problemer. Godt nok toppede kriminalitetshyppigheden omkring de 18 år, og godt nok synes moralen at have fået et mindre, uopretteligt knæk i de sidste besættelsesår, men tallene på domfældelser var meget små. Så var problemet altså heller ikke værre, synes holdningen at have været, og desuden fyldte også den ældre generation pænt op i statistikken.⁴

HJEM OG „HJEM“

Som nævnt i indledningen til dette kapitel var Udvalg V bredt og kompetent sammensat. Arbejdsgruppen af særligt sagkyndige gik igen fra Den tilflyttede ungdoms særlige problemer, men supplerede sig med overlæge Georg K. Stürup, Psykopatanstalten på Herstedvester, her i funktion som udvalgets formand, chefen for fængselsvæsenets arbejdsdrift C. Aude-Hansen samt Erik Thomsen fra Københavns Kommunes Skolepsykologiske Kontor. Det retspsykiatriske indslag blev med Stürups indtræden styrket markant, også i helt moderne samtale-psykoterapeutisk retning. Alt i alt var arbejdsgruppen udtryk for en liberal nyorientering.

Sociallæge Helge Kjems kom i udpræget grad til at præge betænkningen. På basis af en social-psykiatrisk undersøgelse af omkring 200 børneværnssager fra 1947-48 skrev han sammen med Karl O. Christiansen og Henning Friis den store indledende del om fænomenet tilpasningsvanskeligheder hos børn og unge. Oveni lagde hans undersøgelse af børneværnsklientellet beslag på ikke mindre end en tredjedel af betænkningen. Da kommissionen

selv kun bidrog med to mindre udredninger om unge fanger og om unge fra Kofoeds Skole, blev betænkningen herved noget ensidig.⁵

I samme retning trak det, at det, der samlede UdvalgV's medlemmer, var engagementet i og interessen for samfundets *afvigere*.⁶ Hvorfor handlede nogle mennesker imod samfundets gældende normer, og var dette et tegn på degeneration. Flere af udvalgsmedlemmerne havde siden 20'erne været aktive i debatten om racehygiejne, hvor også begrebet asocial indgik som et væsentligt parameter. „Den asociale gruppe er stor, den omfatter mange tusinde mennesker“, konstaterede Tage Kemp i *Ugeskrift for Læger*, 1937. „Tusinde og atter tusinde af vore medmennesker lever for en stor del deres liv i nød og fornedrelse, de hviler som en byrde på samfundet, de er en sygdom på samfundslegemet.“ Åndssvaghed, kriminalitet og prostitution var for racebiologerne ikke alene udtryk for en biologisk og patologisk bestemt degeneration af den menneskelige arvmasse, men tillige et samfundsproblem, som arvelighedsforskerne måske kunne hjælpe med til at løse.⁷ Det havde ikke mindst været bekymrende for dem at observere, at mens befolkningstallet gik ned, steg gruppen af udstødte eller degenererede, som de blev kaldt.

Med befrielsen af de tyske kz-lejre og kendskabet til racehygiejnens pervertering under nazismen var genetik og eugenik blevet politisk ukorrekte størrelser. I stedet skiftes fokus til den forebyggende socialpolitik med afsæt i forældrenes og familiens afgørende rolle. Betænkningerne om Ungdommen og fritiden og Den tilpasningsvanskelige ungdom, havde med al tydelighed plæderet for, at en række ungdomsproblemer ville kunne løses helt eller delvist, hvis hjemmene tog sig mere af deres børn og unge. Hjemmet var arnestedet for såvel en god og tryk tilværelse som for tilpasningsvanskeligheder og kriminalitet. Et tilsyneladende dårligt hjem var endog bedre end anbringelse på et børnehjem. Alt andet lige gav selv et dårligt hjem en vis stabilitet i barnets og den unges udvikling, fortrinsvis udøvet af moderen. Forældrenes støtte ville i mange situationer kunne overflødiggøre offentlig indsats, var den klare udmelding fra UdvalgV, fulgt op af et lille kapitel udformet som et kursus i børneopdragelse, kaldet „den almindelige mentalhygiejniske oplysningsvirksomhed“.

Hovedparten af betænkningen var en kortlægning af de gammeldags, for ikke at sige oldnordiske, og håbløse forhold på de mange former for børne- og ungdomshjem: Børnehjem, optagelseshjem, iagttagelseshjem, skolehjem, ungdomshjem og psykopathjem. Ordet hjem var i kommissionens mund nærmest en ironisk eufemisme. På alle måder var standarden dårlig til mid-

delmådig. Beskrivelserne er næsten som taget ud af Charles Dickens' *Bleak House*. Men værst var det, at anbringelse under børneværnet meget hyppigt var første skridt på vejen til en kriminel karriere.

Den 22. september 1952 tilsluttede Ungdomskommissionens plenum sig betænkningens hovedlinjer. Formuleringen dækkede over to forhold. For det første var man kommet i tidnød – betænkningen skulle ud nu, lød det politiske krav. Det betød bl.a., at nogle af kommissionens egne undersøgelser ikke blev færdige og at man derfor blev nødt til at lægge afstand til et par af resultaterne. For det andet beskæftigede betænkningen sig med så mange specialproblemer, at „kommissionens medlemmer dog i følge sagens natur ikke har kunnet tage stilling til enkeltheder i betænkningen.“

Kommissionens vidtspundne overvejelser førte til en lang række „børreklæringer“ og håbefulde anbefalinger. De unge lovovertrædere burde have en hurtig retssag, der burde bygges flere ungdomsfængsler osv. Man bevægede sig lidt på kattepoter. Dels var der på denne tid ikke økonomi til at få rettet op på de mange utålelige forhold, dels begav man sig ind på områder, der hørte under Justits-, Indenrigs- og Undervisningsministeriets ressort. Men kommissionens gennemgang af systemet gav ikke desto mindre en sådan genlyd, at Socialministeriet i juni 1954 nedsatte et udvalg til at se på, hvilke af de fremsatte forslag der kunne og burde gennemføres. Med valget i september 1953 var den konservative socialminister Poul Sørensen blevet afløst af socialdemokraten Johan Strøm, mangeårigt medlem af ministeriets ungdomsudvalg, og interessen for Ungdomskommissionens virksomhed vakte til live. Udvalget, der afgav betænkning den 13. februar 1960, sluttede med indtrængende at henstille, at dets forslag gennemførtes snarest muligt.⁸ I juni 1964 kom en ny lov om børne- og ungdomsforsorgen, og den moderniserede hele området og gav plads for psykologernes indtog i skole- og socialforvaltning. Faktisk skete der ikke så lidt, hjulpet på vej af en bedret samfundsøkonomi og stigende bevidsthed om ungdommen som social kategori – teenagekulturen bredte sig i disse år fra det kommercielle marked til andre livsformer, herunder skole, videreuddannelse og udslusning i erhvervslivet. Det lettede desuden på situationen, at de fleste ændringer kunne foretages administrativt.

Til afslutning skal nævnes, at Kontaktudvalget mellem ungdomsorganisationerne og statsadministrationen i 1970 tog et udblik over Ungdomskommissionens resultater, herunder hvad der var sket med Den tilpasningsvanskelige ungdom. Det foregik i betænkningen *Ungdommen og samfundet*, hvor man også så fremad og tog en helt ny kategori i øjesyn, 68-generationen med dens bevidst mistilpassede, dvs. den formulerede protest mod at tilpasse

sig et samfund, hvis normer man ikke kunne anerkende, og som nogle flygtede fra gennem stofmisbrug. Da Ungdomskommissionen skrev sin betænkning, var verden endnu ikke gået af lave og bevidstheden derfor kun rettet mod den glidende overgang mellem problembarner, der blot skulle løbe hornene af sig, den asociale unge og den kriminelle unge. Men alene denne erkendelse vidnede om en mere indfølelse, tolerant holdning, som parret med overbevisningen om tilpasningsvanskeligheder som et samfundsskabsproblem og hjemmets centrale rolle i en forebyggende indsats, slog igennem i mængden af efterfølgende initiativer.

NOTER

- 1 Foruden de nævnte drejede det sig om fængselsinspektør Aage Hansen, ungdomsfængslet Søby-Søgaard, H. Horsten fra Socialministeriet, politiinspektør O.H. Krenchel, forstander O. Lystrup, Braaskovgaard, Poul Mortensen, skoleinspektør og leder af De danske Børneværnsforeninger, vicefængselsinspektør Ida Raahauge-Andersen, Mødrehjælpens leder, Vera Skalts, og forsorgssekretær Ruth Vermehren.

Ved udgivelsen af Den tilpasningsvanskelige ungdom i efteråret 1952 bestod Udvalg V af overlærer Christian Klarskov Andersen fra Dansk Vandrelaug, byretsdommer Aksel Bertelsen, KFUM, sekretær Axel Egekvist, Retsforbundets Ungdom, Henning Friis, læge Karen Margrethe Høirup Knudsen, Dansk Kvindesamfund, og Louis le Maire fra Justitsministeriet. Til Louis le Maire knytter der sig den bemærkning, at han i sin disputats fra 1946 om „Legal kastration i strafferetlig betydning“ indgående diskuterede nødvendigheden af at skelne mellem straf og helbredelse i behandlingen af sædelighedsforbrydelser.

- 2 Anette Warring. *Tyskerpiger under besættelse og retsopgør*. København, 1998 (2. udg.). Lotte Tarp. *Det skulle jo nødtigt hedde sig*. København, 1998.
- 3 Foruden Kvindehjemmet på Jagtvej, oprettet 1945 og med plads til 75, alle på eneværelse, drejede det sig om

Arbejde Adler, Thorsgade, 4 pladser

Missionen blandt hjemløse Mænd, Eskildsgade, 55 pladser

Københavns Kommunes Herberg, Sundholm, 108 pladser

Frelsens Hær, Tingvej, 22 pladser

Arbejdernes Fællesorganisations Gæstehjem, Nattergalevej, 197 pladser

Skolen for Arbejdslediges Herberg, Prinsessegade, 56 pladser

Kirkens Korshærs Nødherberg ved Bellahøj, 125 pladser
Kirkens Korshærs Nødherberg ved Sundholm, 86 pladser
Københavns Arbejdshjem, Amerikavej, 32 pladser
I alt 685 pladser.

- 4 Ungdomskommissionen. *Den tilpasningsvanskelige ungdom*. København, 1952, s. 28 f.
- 5 Helge Kjems' undersøgelse trak lange spor efter sig. Jf. *Betænkning vedrørende Ungdomskommissionens Betænkning om den tilpasningsvanskelige ungdom afgivet af det af Socialministeriet under 8. juni 1954 nedsatte udvalg*. København, 1960, s. 8 f., og *Samfundet og ungdommen. Betænkning afgivet af kontaktudvalget mellem ungdomsorganisationerne og statsadministrationen*, København, 1970, s. 140 f.
- 6 En tak til Merete Ettrup for tilladelse til at benytte hendes upublicerede RUC-speciale om Den Tilpasningsvanskelige Ungdom.
- 7 Se Lene Koch. *Racehygiejne i Danmark 1920-56*. København, 1996 og Tage Kemp. *Arvehygiejne i teori og praksis*. København, 1948.
- 8 *Betænkning vedr. Ungdomskommissionens betænkning om den tilpasningsvanskelige ungdom. Afgivet af det af Socialministeriet under 8. juni 1954 nedsatte udvalg*. København, 1960. I oktober 1953 havde Socialministeriet nedsat et såkaldt administrationsudvalg, der i 1957-58 barslede med to betænkninger om forsorgslovgivningen. Endelig gennemgik et embedsmandsudvalg med repræsentanter for Social- og Undervisningsministerierne i sommeren 1954 hele Ungdomskommissionens arbejde om den tilpasningsvanskelige ungdom.

RESUMÉ OG TRE TEMAER – TILBAGE TIL FREMTIDEN?

Ungdomskommissionens virksomhed kan rummes i tre overordnede temaer. For det første kommissionens holdning til „den bagudrettede fremtid“. Hermed menes en fremtid formet ud fra værdier hentet i en fortidig naturtilstand med rødder i landsbysamfundet. Denne idealiserede samfundsorden var ønsket af store dele af befolkningen kort ind i befrielsessommeren 1945. Trangen til normalitet, angsten for fremtiden omsat i kulturpessimisme, land contra by, kravet om sædelighed, lovprisning af det manuelle arbejde og af familien med stort F som samfundets fundament var nøglebegreberne. Det fremgik med al tydelighed af *Berlingske Tidende* og *Gallups* undersøgelse af befolkningens efterkrigsforventninger, foretaget så tidligt som januar–februar 1945.¹

For det andet forestillingen om „den fremadrettede fremtid“, der for kommissionen nærmest var synonym med uddannelse, uddannelse og atter uddannelse, foruden afskaffelse af tidens ubetinget værste svøbe: boligøden, og endelig bedre vilkår for familien. *Familien lever* hed Kirsten Aukens optimistiske og ofte citerede bog, men den levede materielt småt og under kummerlige boligforhold. Dette sidste ønske inkluderede brugen af nye redskaber hentet i psykologien og pædagogikken samt muligheden for at udnytte fritiden – det nye og ekspanderende gode – sundt og meningsfyldt. Bagved lå tanken om en ny social orden, det gode liv, der med afsæt i erfaringerne fra besættelsestiden førte til en opfattelse af, at ungdommens problemer var samfundsskabte og derfor burde løses af hele samfundet. „Ungdommen af i dag er samfundet af i morgen“ understregede Konservativ Ungdom i sin valgpeje fra efteråret 1945. I hvert fald for en kort stund indgik også kravet om nedsættelse af valgretsaldere til 21 år i bestræbelsen for en ny social orden.

Det tredje og sidste tema knytter sig til vurdering af de opnåede resultater, ikke så meget eftertidens som kommissionens egen vurdering, nedfældet i de to betænkninger med samme titel, Samfundet og ungdommen, fra hen-

holdsvis 1952 og 1970. Magt, afmagt og resultater er de rubrikker, der rummer Ungdomskommissionens trakasserier med det ministerielle bureaukрати i skikkelse af „konkurrerende“ kommissioner og med arbejdsmarkedets aftalesystem.

Det kan naturligvis ikke undgås, at der vil være overlapninger mellem skildringen af de tre temaer, men afgørende for kategoriseringen har været kommissionens holdning. Var man pessimistisk konstaterende eller optimistisk agerende.

DEN BAGUDRETTEDE FREMTID

Trangen til normale tider kom til udtryk i helt jordnære krav. Meget hurtigt efter at den værste frihedsrus havde lagt sig, opstod irritationen over som forbruger at være spærret inde af rationeringsmærkernes tyranni. I *Cirkus Ib* tolkede Holger Fællessanger sommeren 1945 de hede ønsker:

Vi har ikke mer benzin,
ingen øl og brændevin
ingen lys og ingen gas,
vi har ingen plads.
Det har været småt med kød,
Der har været bolignød,
fanden og hans pumpestok,
jo, vi har fået nok.
Men når der kommer en båd med bananer,
så har vi glemt alle sorger og savn,
og den kan komme langt før end du aner
og lægge ind i en ventende havn.
Den vil vi hilse med flag og med faner,
vi går og længes hver dag i vor by,
for når der kommer en båd med bananer,
så får vi solskin og sommer på ny.²

Trangen til normalitet indbefattede også fred og ro. Rivaliseringen mellem det i offentlighedens øjne forpjuskede Socialdemokrati og det heroiske D.K.P. medførte megen uro på arbejdspladserne i de store industribyer.³ Det passede hverken befrielsesregeringens gamle politikere eller flertallet af befolkningen, og da slet ikke den del, der boede på landet. Den gamle sociale orden fra før verden gik af lave i 1939 var god nok. Koblingen mellem angst for fremtiden, ønsket om normalitet og frihedskampens unge lå lige for.

*Det konservative Folke-
partis efterkrigsprogram
var både i det ydre og det
indre meget stilfærdigt,
for ikke at sige kedeligt.
Trangen til fred og ro var
ikke til at tage fejl af.*

Den urolige ungdom skulle derfor disciplineres, hvilket skete hurtigt og håndfast ved indkaldelse til hær og flåde og mere repressivt i kravet om at deltage i det almindelige hverdagslivs trummerum af uddannelse, arbejde og familieforpligtelser. Ønsket om normalitet fik endelig sit helt slående udtryk i rigsdagsvalget oktober 1945, hvor Venstre og dets jordbundne formand, Knud Kristensen kom til magten. Kun med besvær kunne nogen påstå, at dette parti havde spillet en glørværdig rolle under besættelsen. Men om noget repræsenterede Venstre den stabile fortid.

På sin vis lå trangen til normale tider også bag Ungdomskommissionens oprettelse. Helt banalt var en kommission en kendt foranstaltning, der nemt kunne iværksættes. Ved at basere arbejdet på et altomfattende kommissorium og ved at indrage alt, hvad der kunne krybe og gå, der havde med ungdommens tilværelse at gøre, tilgodeså man såvel kravet om en tilbunds gående undersøgelse som muligheden af en syltekrukke. Et ungdommens ministerium derimod ville i højere grad støde an mod vanetænkningen både i væl-

gerskaren, i Rigsdagen og i embedsmandskorpset. Ungdommen var noget Undervisningsministeriet og Forsvarsministeriet tog sig af. Blev de unge kriminelle eller arbejdsløse, trådte Justits- og Socialministeriet til, mens Indenrigs- og Statsministeriet bestyrede idræt og natur. Der var med andre ord ikke noget påfaldende behov for et særligt ungdomsministerium. D.s.U. var som ideens ophavsmand naturligvis af en anden mening, men Socialdemokratiet stod svagt på denne tid. Det var desuden et åbent spørgsmål, om de gamle Christiansborgpolitikeres hjerter bankede synderligt for modellen, eller om der for den sags skyld var større interesse for initiativet uden for de organiserede D.s.U.eres rækker. Det kan i hvert fald ikke eftervises af kongresbeslutninger eller af medlemsblade, hvor spørgsmålet mere simrede end blev holdt i kog. D.s.U. omgik problemet ved at forestille sig en permanent arbejdende kommission, det tætteste man kunne komme et ministerium.

Ungdomskommissionens formand var naturligvis klar over problemstillingen belønning-syltekrukke, men valgte at gå ind til arbejdet med åbent sind og føre ideerne fra Dansk Ungdomssamvirke ud i livet gennem kommissionen. Og så havde han også sin egen måde at fortrænge truslen om syltekrukke på: Han regnede med, at udredningsarbejdet kunne klares på to år. Her lå han på linje med sin egen effektive ledende sekretær, Henning Friis. Der skulle gå syv. Med tiden kom Hal Koch til at svæve mere og mere over vandene. Besættelsesårene havde slidt på ham, og såvel arbejdet i kommissionen som jobbet som forstander på Krogerup Højskole blev mere pligt end glæde.

DEN FREMADRETTEDE FREMTID

Uddannelse var så afgjort fremtiden, og uddannelsernes demokratisering var den ny tids krav. Meget mere af den til mange flere og på alle niveauer var Ungdomskommissionens råd, ikke blot til de folkevalgte beslutningstagere, men mindst lige så meget til traditionelt tænkende forældre fra især arbejderklassen. Mens middelstandens funktionærer, tjenestemænd og håndværkere spinkede og sparede til børnenes videreuddannelse, holdt arbejderne sig tilbage. Jo flere, der fik en højere uddannelse, desto større var muligheden for at bryde den akademiske overklasses monopol på embederne i statsadministrationen, som dommere og som læger. Man behøvede ikke være kommunist for på denne tid at stå frem og hævde retten til, at folkets sønner skulle frem i verden.

Generelt stod kommissionens medlemmer famlende over for den uddannelsespolitiske oprustning. Hvor stort var behovet, i hvilken retning trak det, hvordan med faren for overproduktion, og hvad indebar det helt nye begreb, intelligensreserven. Pengene og pigerne var to problemer, man beskæftigede sig indgående med. Det første var en mangelvare, det næste en særlig art luksusproblem; alt for mange videreuddannede sig ikke, og dermed blev studentereksamen spild af ressourcer i 50'ernes knaphedstid. Der var ikke plads til uddannelse for dens egen skyld. Når uddannelsernes demokratisering havde svært ved at løfte sig over slagordenes karakter, var det netop pga. landets dårlige økonomi, manglen på byggematerialer og på lærere – lønningerne var så lave, at de ikke udgjorde noget incitament.

Ikke mindre problemladet var imidlertid spørgsmålet, om studenterne blev fremmede for deres miljø. Forældrene ville med garanti være stolte af deres studerede børn, men man måtte kalkulere med den omkostning, at de fjernede sig fra hinanden, fordi de ikke mere havde samme interesser og ikke talte det samme sprog. Kommissionen gjorde sig mange overvejelser i retning af, om studenterne gik tilbage til deres oprindelige miljø og dermed „oplyste“ dette, eller om de dannede klikker med ligesindede. Realistisk vurderet skete der nok det sidste, men i så fald var det en nødvendig, om end ubehagelig, omkostning for et relativt fåtal.

MAGT AFMAGT – RESULTATER

Når talen falder på beslutningsprocesser og offentlig politik, møder man som det første spørgsmålet om, *hvem der bestemmer*. Der er næppe nogen tvivl om, at Ungdomskommissionen var et D.s.U.-projekt, og at det var D.s.U., der satte dagsordenen for de andre aktører samlet i Dansk Ungdomssamvirke.

Ungdomssamvirket tegnedes i realiteten af få hovedaktører, nemlig formanden Hal Koch og Konservativ Ungdoms repræsentanter, brødrene Aksel og Poul Møller og Erik Haunstrup Clemmensen. Det er i enighed med disse, at D.s.U.-formanden Victor Gram – i hans bagland huserer Poul Hansen og Per Hækkerup – fik Ungdomssamvirket til at slå ind på en social kurs, hvilket var den første forudsætning for, at tanken om en kommission kunne videreudvikles. Ungdomssamvirkets nationale kongerøgelsesmanifestationer havde næppe ført til et ungdomspolitisk engagement.

Tanken blev grebet og udviklet politisk-administrativt og operationelt af embedsmanden Henning Friis. Friis tilhørte den nye unge generation af fremstormende cand.polit.er. Han var ansat som statsvidenskabelig konsu-

lent i Socialministeriet og tæt på såvel Socialdemokratiet som Victor Gram og de to socialministre Johannes Kjærboel og Hans Hedtoft.

Det er ikke for meget sagt, at kredsen af aktører bag Ungdomskommissionen kendte hinanden særdeles godt fra det politiske ungdomsarbejde. De havde sympati for hinanden såvel på det personlige som det politiske plan, og i deres nære håb til fremtiden indgik en socialdemokratisk-konservativ regering.

Endnu en indflydelsesrig aktør skal omtales, nemlig Socialministeriets departementschef, H.H. Koch. Han var på meget venskabelig fod med sin chef, Johannes Kjærboel, og havde gode relationer til efterfølgeren Hans Hedtoft. Hans aristokratiske hjerte bankede for Socialdemokratiet i en sådan grad, at han livet igennem var ministrenes grå eminence på så forskellige områder som social- og sikkerhedspolitik. Og så var han fortaler for en Ungdomskommission ud fra samme motiver, som navnefællen Hal Koch.

Sammen med Henning Friis lagde han tingene til rette for ministeren, men hvor Henning Friis ikke var bleg for at manipulere lidt med hændelsesforløb og personer, manøvrerede H.H. Koch dygtigt inden for embedsværket. Af sine kolleger blev han med misundelse eller beundring anset for at være statsadministrationens *Wunderkind*.

Den helt afgørende faktor i spørgsmålet om, *hvad der bestemte*, er – tiden. Uden befrielsesdagens ungdomsrus, ingen Ungdomskommission. Ungdommen havde båret modstandskampen, nu skulle den belønnes med det, den havde bedt om, nemlig en kommission. Det var et ret beskedent ønske, politisk harmløst, og alt efter omstændighederne kunne kommissionen bruges som et redskab eller som en syltekrukke. Det var aktørerne naturligvis bevidste om, og Ungdomskommissionen gennemlevede da også begge faser og alt derimellem. Det synes imidlertid, som om det var landets økonomiske situation mere end ideologiske bindinger, der var afgørende for, om en sag blev halet op af syltekrukken og sat i værk.

Kommissionen og dens utallige udvalg og arbejdsgrupper var sammensat af ungdomspolitikere, af embedsmænd fra bl.a. Stats-, Justits- og Undervisningsministeriet og af repræsentanter for fritids- og idrætsorganisationerne foruden sociale og faglige organisationer som fx Mødrehjælpen og Kvindeligt Arbejderforbund.

De ministerielle embedsmænd sad ofte i andre kommissioner, som de følte en sådan loyalitet over for, at de på forhånd erklærede, at hvis Ungdomskommissionen foreslog noget, der gik imod deres ministerielle udvalg eller kommission, så måtte de sige fra. De repræsenterede meget tydeligt

deres fagministerium. Ungdomskommissionens plenum, der hvor betænkningerne fik det afsluttende blå stempel, lærte hurtigt at tage hensyn til disse politisk-institutionelle begrænsninger.

Problemet bestod deri, at Ungdomskommissionen af de andre udvalg og kommissioner blev opfattet som et forstyrrende element, der kom og blandede sig utidigt i deres arbejde. Kompetencestridigheder og rene magtkampe opstod fx mellem Ungdomskommissionen og Socialministeriets Ungdomsudvalg (kontrollerede politisk Statens Ungdomslejlre) og mellem Ungdomskommissionen og Undervisningsministeriets Ungdomsskolekommission. Undervisningsministeriets gennemgående repræsentanter, Johs. Novrup og Estrid Thorkild-Hansen, lagde fx aldrig skjul på, at ungdommen var deres domæne.⁴

I bestræbelserne for at blive taget alvorligt balancerede kommissionen ofte på en knivsæg mellem de optimale forslag og det realistisk gennemførlige. Eller også gemte man sig bag en myriade af problemer, opstillet som forsvarsmur.

ELITENS PROJEKT

Forinden ungdomsprojektets gennemførelse og resultater tages i øjesyn må to interessante spørgsmål besvares. For det første, hvilken rolle institutioner og ideer spillede for problemforståelsen, og for det andet, om problemerne blev opfundet til lejligheden.

Det korte, men ikke helt rimelige svar på det sidste spørgsmål er „ja“. Det var i de politiske ungdomsorganisationer, tankerne om øget indflydelse via udvidet stemmeret, departement, nævn, råd og kommission blev fostret, og her var man vant til at „gribe dagen“.

Det var ikke sådan, at man ligefrem opfandt problemerne, fx det om den høje valgretsalder. De voksede frem over tid og udvikledes efter mulighederne. I gunstigste tilfælde blev ungdomsproblemerne accepteret af det politiske system og sat på den politiske dagsorden. Årsagerne hertil kunne være mangfoldige, men i det konkrete tilfælde med Ungdomskommissionen var drivkraften som nævnt en alment accepteret følelse af taknemmelighed – en følelse, der formentlig var større inden for de politiske partier end i vælgerbefolkningen, inklusive de unge selv.

Spørgsmålene om, *hvordan der bestemtes*, står i nøje forbindelse med *beslutningsprocessernes stadier*. Kredsen af aktører kendte som nævnt hinanden særdeles godt og dannede såvel formelle som uformelle netværk. Det var en ret

snæver kreds, der bestemte, og der er god mening i at kalde tanken om et ungdommens parlament og en ungdomskommission for elitens projekt.

Men selv om Ungdomskommissionen var et elitens projekt, kan man ikke sige, det havde et udemokratisk udviklingsforløb. I de politiske ungdomsorganisationer og i Dansk Ungdomssamvirke var projektet blevet debatteret, mest naturligvis i oprindelsesorganisationen, D.s.U. I besættelsesårene var hverken en social nyordning eller en ungdomskommission farlige emner, men det er et stort spørgsmål, om det var noget, der egentlig fængede i medlemsskaren.

Formanden, Hal Koch, havde i øvrigt aldrig lagt skjul på, at han og den kreds, der omgav ham i såvel Ungdomssamvirket som i kommissionen, tilhørte eliten, og at denne elite havde pligt til at gå ud og arbejde aktivt for ideerne lokalt.

Der er imidlertid ingen tvivl om, at det politiske projekt med at få ungdommen uddannet i lang tid lagde det politiske demokratiprojekt i graven. De unge mennesker skulle ikke bryde deres hjerner med politiske spekulationer, det kunne de vente med, til de fik valget. I stedet skulle de smøge ærmerne op, uddanne sig, være flittige og blive ansvarliggjorte borgere.

Til spørgsmålet, om *beslutningerne havde en effekt*, om Ungdomskommissionens mange forslag blev ført ud i livet, er svaret: „Ja, over tid“. Heri ligger et par forbehold.

Det kan konstateres, at der ikke umiddelbart skete ret meget. Det fremgår klart af den opsummerende betænkning fra 1952, *Samfundet og ungdommen*. Den er ret pessimistisk. Foruden stor og slet skjult surhed rettet mod den konservative socialminister, Poul Sørensen, som ønskede kommissionen afviklet nu og her, var årsagerne de helt nærliggende, at budskaberne skulle lagres i det politiske og administrative system, og at der skulle være økonomi bagved. Kommer tid, kommer råd, var det evige omkvæd 50'erne igennem.

Der skulle også være interesse for forslagene i offentligheden. Her kneb det noget, skal man tage avisernes omtale som pejlemærke. Den kolde krig og den dårlige økonomi levnedede ikke megen plads til sociale reformer. Først da Danmark fra slutningen af 50'erne oplevede stabil økonomisk fremgang, blev der luft til at gøre noget ved ungdommens problemer, atter set ud fra et uddannelsesaspekt. Statens Uddannelsesstøtte og kollegiebyggeriet er de nærliggende eksempler på, hvorledes politikerne valgte at anskue ungdommens problemer som et spørgsmål om uddannelse frem for generelt at se på ungdommens særlige livsvilkår, således som Ungdomskommissionens mange betænkninger havde kortlagt dem.

Det er meget sigende, at arbejdet med at se på, om Ungdomskommissionens forslag var ført ud i livet, hvad der manglede, og hvordan man kunne komme videre, indledtes med et stort udvalg i 1959, altså da der blev råd til det. Dets betænkning var ikke færre end 11 år undervejs og hed i øvrigt også Samfundet og ungdommen. Den drivende kraft var en gammel kending, nemlig Henning Friis, der således præsiderede over egne gerninger. Her i 1970 var tonen meget mere optimistisk. Dels var der faktisk opnået ikke så lidt, dels havde ungdomsoprøret – og ikke mindst brugen af euforiserende stoffer – sat et helt andet og mere bastant fokus på ungdommen. Der var nu økonomisk basis for at få gjort noget ved Ungdomskommissionens „restforslag“ og politisk erkende, at ungdommens problemer ikke blot drejede sig om uddannelse, men så sandelig også om sociale misforhold.

Hvad der i 1936 begyndte som et politisk projekt, nemlig et ungdommens departement, endte som et økonomisk anliggende med ungdommens uddannelse som omdrejningspunkt. Ikke desto mindre blev det i valgkampen november 2001 af D.s.U. ført frem, at der i kommunerne burde oprettes ungdomsråd. Dagens politik er ikke nødvendigvis døgnets politik. Eller også er den historiske hukommelse ganske kort.

NOTER

- 1 *Berlingske Tidende*, 7., 14., 31. januar og 4. februar 1945.
- 2 *Politikens Lystige Viser*, bd. III, København, 1955, s. 257.
- 3 Jf. Michael Kjeldsens brillante artikel, „Folkets vilje – landets lov“, om D.K.P.s overgangsprogram og demokratiet, s. 447-500 i Henrik Lundbak & Henrik Dethlefsen (red.). *Fra mellemkrigstid til efterkrigstid*. København, 1998.
- 4 Interview med Poul Dam 1.3.1999.

UNGDOMSKOMMISSIONENS MEDLEMMER

Straks efter de indledende møder i midten af december 1945 fordeltes kommissionsarbejdet på fem udvalg med hver deres overordnede arbejdsfelt, eventuelt underinddelt i arbejdsgrupper, nemlig (titler og tilhørsforhold nævnes kun første gang):¹

UDVALG I. UNGDOMMENS ARBEJDS- OG INDKOMSTFORHOLD

<i>Formand</i>	Kontorchef Axel Skalts, Beskæftigelsescentralen
<i>Sekretærer</i>	Fg. fuldmægtig i Arbejds- og Socialministeriet Walter Johansen Sekretær i Statistisk Departement Curt Hansen
<i>Medlemmer</i>	Fg. statsvidenskabelige konsulent Henning Friis, Arbejds- og Socialministeriet Civilingeniør Dinesen, Danske Studerendes Fællesråd Sekretær Henry Gran, Faglig Ungdom Fru Toni Grøn, Kvindeligt Arbejderforbund Læge Karen Margrethe Knudsen, Dansk Kvindesamfund Kaptajn R.M. Larsen, Forsvarsministeriets Foredragsudvalg Gårdejer Jens Peter Petersen, Venstres Ungdom Sekretær Poul Møller, Konservativ Ungdom Statskonsulent Johs. Novrup, Undervisningsministeriet Forbundsformand Victor Gram, MF, D.s.U. Sekretær Poul Dam, Dansk Samlings Ungdomsgrupper Formand Villy Karlsson, D.K.U. Fuldmægtig P. Skadegaard, Danmarks Retsforbund Afdelingsleder Erik Jørgensen, Radikal Ungdom

ARBEJDSGRUPPE 1: FAGLIG UDDANNELSE

- Formand* Skalts
- Sekretærer* Walter Johansen og Curt Hansen
- Medlemmer* Henry Gran
Karen Margrethe Knudsen
Toni Grøn
Johs. Novrup
Poul Møller
- Tilkaldte medl.* Kontorchef Vedel-Petersen, Centralarbejdsanvisningskontoret
Inspektør Thorarensen, Tilsynet med de tekniske uddannelser for håndværkere og industridrivende
Forretningsfører Vilh. Rasmussen, Dansk Arbejdsmandsforbund
Forstander P. Hjertholm, Landsudvalget for landøkonomisk Ungdomsarbejde

ARBEJDSGRUPPE 2: HØJERE UDDANNELSE

- Formand* Dinesen
- Sekretær* Sekretær Boolsen, Centralarbejdsanvisningskontoret
- Medlemmer* Poul Dam
Victor Gram
Skadegaard
- Tilkaldte medl.* Rektor Sigurd Højby

ARBEJDSGRUPPE 3: ARBEJDSFORHOLD OG BESKYTTELSESFORANSTALTNINGER

- Formand* Skalts
- Sekretærer* Walter Johansen og Curt Hansen
- Medlemmer* Toni Grøn
Jens Peter Petersen
Henry Gran
Villy Karlsson
Karen Margrethe Knudsen
- Tilkaldte medl.* Fabriksinspektør Carl Wagner
Dr.med. Poul Bonnevie, overlæge i Arbejds- og Fabrikstilsynet

ARBEJDSGRUPPE 4: VÆRNEPLIGTIGE

<i>Formand</i>	R.M.Larsen
<i>Sekretær</i>	Fuldmægtig Thisted Jensen, Østifternes Åndssvageanstalt
<i>Medlemmer</i>	Erik Jørgensen Poul Møller Villy Karlsson
<i>Tilkaldte medl.</i>	Vedel-Petersen Overfyrbøder Chr. Pedersen, „Folk og Værn“

UDVALG II. UNGDOMMENS BOLIGFORHOLD

<i>Formand</i>	Hal Koch
<i>Sekretær</i>	Fuldmægtig Einar Engberg, Generalsekretariatet for Regeringens Beskæftigelsesudvalg
<i>Medlem</i>	Alice Bruun
<i>Tilkaldte medl.</i>	Forretningsfører Aage Christensen, Fællesorganisationen af almennyttige Danske Boligselskaber Civilingeniør Elna Hoffmeyer Arkitekt Ole Buhl Fuldmægtig Viggo Nørby, Indenrigsministeriet

UDVALG III. DE UNGES FAMILIEDANNELSE OG BOSÆTNING

<i>Formand</i>	Alice Bruun
<i>Sekretær</i>	K. Budde Lund, Arbejds- og Socialministeriet og Ungdomskommissionen
<i>Medlem</i>	Kontorchef E. Torkild-Hansen, Undervisningsministeriet
<i>Tilkaldte medl.</i>	Husholdningslærerinde Ingefred Juul-Andersen Adjunkt Else-Merete Ross Arkitekt M.H. Michaelsen Direktionssekretær Sv. Fusing, „Bikuben“ Forstander Poul Hansen, MF, Flygtningeadministrationen

UDVALG IV. UNGDOMMENS FRITIDSUDNYTTELSE

<i>Formand</i>	Hal Koch
<i>Sekretærer</i>	Kontorchef Knud Gedde, Foreningen „Norden“ [tidligere sekretær i Dansk Ungdomssamvirke] Fuldmægtig G. Cohn, Ministeriet for Særlige Anliggender Statistisk sekretær Karen Prior, Beskæftigelsescentralen
<i>Medlemmer</i>	Skalts Højskoleforstander J. Th. Arnfred, Foreningen af Højskoler og Landbrugsskoler Poul Dam Victor Gram Henry Gran Kommunelærer J. Stig Hansen, Dansk Vandrelaug Gymnasielærerinde Kirsten Hartvig-Olsen, KFUK Sekretær Erik Hauerslev, AOF Forstander Jens Marinus Jensen, De danske Ungdomsforeninger Erik Jørgensen Villy Karlsson Karen Margrethe Knudsen Poul Møller Generalsekretær, pastor N.F. Lykkegaard-Nielsen, KFUM Jens Peter Petersen P. Skadegaard
<i>Tilkaldte medl.</i>	Marius Poulsen, Afholdsungdommens Fællestråd

ARBEJDSGRUPPE I: FORANSTALTNINGER FOR FORENINGSUNGDOMMEN

<i>Formand</i>	Victor Gram
<i>Sekretær</i>	Knud Gedde
<i>Medlemmer</i>	Jens Peter Petersen Lykkegaard-Nielsen Jens Marinus Jensen Karen Margrethe Knudsen Stig Hansen Henry Gran

ARBEJDSGRUPPE 2: UNGDOMMENS FORLYSTELSESLIV MV. (FILM, TEATER, MUSIK, RESTAURATIONS-BESØG MV.)

Formand Ekspeditionssekretær Louis le Maire, Justitsministeriet

Sekretær Sekretær Asbjørn Grathe, Justitsministeriets 2. kt.

Medlemmer Villy Karlsson
Kirsten Hartvig-Olsen
P. Skadegaard
Marius Poulsen

Tilkaldte medl. Filmcensor Bodil Begtrup
Direktør Thomas P. Hejle

ARBEJDSGRUPPE 3 VEDRØRENDE UNGDOMMENS INTELLEKTUELLE FRITIDSBESKÆFTIGELSE (LÆSNING, RADIO MV.)

Formand Johs. Novrup

Sekretær Programsekretær Ib Koch-Olsen

Medlemmer Erik Jørgensen
Poul Dam
Erik Hauerslev

Tilkaldte medl. Sekretær Oluf Bertolt, Statsradiofonien, AOF
Bibliotekar Gudrun Franck, Frederiksberg Kommune

**ARBEJDSGRUPPE 4 VEDRØRENDE UNGDOMMENS
FRILUFTSLIV MV.**

- Formand* Skalts
Sekretær G. Cohn
Medlemmer Ekspeditionssekretær F.V. Grage, Statsministeriet
Stig Hansen
Tilkaldte medl. Ekspeditionssekretær W. Horsten, Indenrigsministeriet
Oberst H. Sanders, Dansk Idræts Forbund
Civilingeniør Ove Holm, Herbergsringen + Det danske
Spejderkorps
Bogholder Gunnar Ipsen, Friluftsrådet + KFUM-spejderne
Folketingsmand Arnth-Jensen, De danske Skytte-, Gymna-
stik- og Idrætsforeninger
Gårdejer Hans Trier-Hansen, De danske Gymnastikfor-
eninger

**ARBEJDSGRUPPE 5 VEDRØRENDE UNGDOMMENS
FRITIDSLOKALER MV. (HERUNDER MEDBORGERLIG
OPDRAGELSE OG UNGDOMSNÆVN)**

- Formand* Hal Koch
Sekretærer Knud Gedde og G. Cohn
Medlemmer Poul Møller
Victor Gram
P. Skadegaard
Lykkegaard-Nielsen
R.M. Larsen
Tilkaldte medl. Arkitekt Hans Erling Langkilde
Forstander Horsens
Hans Trier-Hansen
Fru Ingeborg Christiansen, „Børneringen“, Landsforenin-
gen af Ungdomsklubber i Danmark

UDVALG V. DEN ASOCIALE UNGDOM / TILPAS-
NINGSVANSKELIGE UNGDOM ²

<i>Formand</i>	Skalts
<i>Sekretærer</i>	Fg. fuldmægtig Johannes Bløcher, Flygtningeadministratio- nen Sekretær Mundt, Justitsministeriet
<i>Medlemmer</i>	Poul Dam Henning Friis Karen Margrethe Knudsen le Maire Johs. Novrup
<i>Tilkaldte medl.</i>	Lektor, mag.art. Karl O. Christiansen Fængselsinspektør Aage Hansen, Søby-Søgaard Kontorchef H. Horsten Reservelæge Helge Kjems Direktør, dr.med. Tage Kemp Kordegner H.C. Kofoed Sekretær, cand.theol. Otto Krabbe Politiinspektør O.H. Krenchel Forstander Lystrup, „Braaskovgaard“ Overlærer Paul Mortensen Forfatter Anna Marie Nørvig Vicefængselsinspektør Ida Raahauge-Andersen, Sundholm Forretningsfører, cand.jur. Vera Skalts, Mødrehjælpen Forsorgssekretær, cand.theol. Ruth Vermehren

UDVALGET VEDRØRENDE UNGDOMSENQUETEN ³

<i>Formand</i>	Henning Friis
<i>Sekretær</i>	Sekretær H. Gille, Arbejds- og Socialministeriet
<i>Medlemmer</i>	le Maire Poul Dam
<i>Tilkaldte medl.</i>	K.Vedel Petersen Kontorchef H. Stjernquist, Det statistiske Departement Trier Hansen

NOTER

- 1 Fortegnelsen er status ved begyndelsen af 1946. Senere ændringer er nævnt i de enkelte kapitler, som regel i en fodnote.
- 2 Udvalgsfortegnelsen 1946 anfører, at udvalget endnu ikke var nedsat. I udvalgsfortegnelsen året efter havde det skiftet navn til Den tilpasningsvanskelige ungdom.
- 3 Udvalget ikke medtaget på 1946-fortegnelsen. Her citeret efter 1947-fortegnelsen.

UNGDOMSKOMMISSIONENS UDTALEL-
SER OG BETÆNKNINGER MV.

I årene 1946–52 udsendte Ungdomskommissionen følgende selvstændige publikationer, heraf 14 betænkninger, samt ni skrivelser og udtalelser:

- 1 Skrivelse af 29. januar 1946 vedrørende lejen af udlejningsværelser (optrykt i nr. 6).
- 2 Udtalelse af 21. februar 1946 vedrørende etablering af en offentlig erhvervsvejledning (trykt i *Etablering af en offentlig erhvervsvejledning, 1946*. Andet oplag 1950).
- 3 Skrivelse af 21. juni 1946 til samtlige kommunalbestyrelser og ungdomsforeninger vedrørende kommunale ungdomsudvalg og fællesråd for ungdomsforeningerne.
- 4 Udtalelse af 10. september 1946 vedrørende revision af lov om ungdomsleje (optrykt i *Rigsdagstidende 1946-47, tillæg A, spalte 2865*).
- 5 Udtalelse af 27. februar 1947 vedrørende forslag om oprettelse af arvefond (utrykt).
- 6 *Betænkning angående ungdommens boligforhold I*. (31 + 17 sider¹), 1947.
- 7 Udtalelse af 10. april 1947 til Justitsministeriets udvalg vedrørende biografspørgsmålet (optrykt i nr. 24).
- 8 Kommunerne og ungdommen. Foredrag ved Ungdomskommissionens møde i Århus april 1947 (30 sider).
- 9 Udtalelse af 16. september 1947 vedrørende revision af lov om ungdomsskoler for den ufaglærte ungdom (optrykt i nr. 22).
- 10 *Betænkning om den tilflyttede ungdoms særlige problemer* (45 + 51 sider), 1948.
- 11 *Ungdommens bosætningsproblemer. Betænkning* (80 + 22 sider), 1948.
- 12 *Betænkning over beskyttelsesforanstaltninger mv. samt etablering af en almindelig helbreds kontrol for ungdommen* (84 + 62 sider), 1948.
- 13 *De værnepligtiges forhold. Betænkning* (80 + 24 sider), 1949 (andet oplag 1952).

- 14 *Ungdommens adgang til den højere uddannelse I. Gymnasiet. Betænkning* (82 + 56 sider), 1949.
- 15 *Boliger for ungdommen. Betænkning angående ungdommens boligforhold II.* (60 sider), 1949.
- 16 *Ungdommens friluftsliv. Betænkning* (108 + 90 sider), 1950.
- 17 *Fritidslokaler på landet. Betænkning* (68 + 12 sider), 1951.
- 18 Udtalelse af 10. marts 1951 vedrørende ændringer i lov om foranstaltninger til imødegåelse af ungdomsarbejdsløsheden (optrykt i nr. 22).
- 19 Udtalelse af 24. april 1951 vedrørende den ved lov om tipning oprettede studiefonds forvaltning og virksomhed (optrykt i nr. 23).
- 20 *Den danske ungdom. En statistisk undersøgelse foretaget af Ungdomskommissionen* (210 + 38 sider), 1951.
- 21 *Ungdommens adgang til den højere uddannelse II. Studierne ved universiteterne og de højere læreanstalter. Betænkning* (90 + 40 sider), 1951.
- 22 *Ungdommen og arbejdslivet. Betænkning* (160 + 34 sider), 1952.
- 23 *Ungdommens adgang til uddannelserne ved de videregående faglige skoler mv. Betænkning* (42 + 10 sider), 1952.
- 24 *Ungdommen og fritiden. Betænkning* (234 + 98 sider), 1952.
- 25 *Den tilpasningsvanskelige ungdom. Betænkning* (206 + 122 sider), 1952.
- 26 *Samfundet og ungdommen. Afsluttende udtalelser* (54 + 18 sider), 1952.

NOTER

- 1 Tekst + bilag.

BIOGRAFISKE OPLYSNINGER 1945-52

Karriereforløbet efter 1952 er normalt ikke anført.

Der er ikke skelnet mellem faste medlemmer og tilkaldte medlemmer

A

Albertsen, Tage	Politiker, Dansk Samlings Ungdomsgrupper, medlem af Ungdomskommissionen
Andersen, Emanuel Alsing	Politiker, næstformand i Socialdemokratiet
Andersen, Chr. Klarskov	Dansk Vandrelaug, medlem af Ungdomskommissionen
Arnfred, J.Th.	Højskoleforstander, Askov, medlem af Ungdomskommissionen

B

Begtrup, Bodil	Formand for Danske Kvinders Nationalråd, medlem af Ungdomskommissionen
Bertelsen, Aksel	Byretsdommer, KFUM, medlem af Ungdomskommissionen
Bertolt, Oluf	Forretningsfører, Arbejdernes Oplysningsforbund (AOF), medlem af Ungdomskommissionen
Bomholt, Julius	Politiker, minister, Socialdemokratiet
Bonnevie, Poul	Læge, medlem af Ungdomskommissionen
Borreschmidt, H.	Kontorchef i Arbejds- og Socialministeriet
Bramsnæs, C.V.	Politiker, nationalbankdirektør, Socialdemokratiet
Bruun, Alice	Kontorchef i Arbejds- og Socialministeriet, medlem af Ungdomskommissionen
Bukh, Niels	Højskoleforstander, gymnastik-pædagog
Buhl, Ole	Arkitekt

Buhl,Vilhelm Politiker, statsminister i befrielsesregeringen
maj-oktober 1945, Socialdemokratiet

C

Clemmensen,Erik Haunstrup Politiker, formand for Københavns Konser-
vative Ungdom

Christensen, Bent Jurist, Danske Studerendes Fællesråd, med-
lem af Ungdomskommissionen

Christensen, Henry Politiker,Venstre

Christiansen, Ernst Redaktør, Flensborg Avis

Christiansen, Erik Gårdejer, medlem af Ungdomskommissio-
nen

Christiansen,Johan Ernst

Christiansen, Karl O. Kriminolog, medlem af Ungdomskommis-
sionen

Cour,Vilhelm la Historiker

D

Dahl, Knud Direktør, central skikkelse i det danske Syd-
slesvigarbejde

Dahlgaard, Bertel Politiker, Det radikale Venstre

Dahlgaard, Lauge Politiker, Det radikale Venstre, Radikal Ung-
dom, medlem af Ungdomskommissionen

Dam, Poul Politiker, redaktør af Dansk Samlings avis
Morgenbladet, Sekretær i Ungdomskommis-
sionen

Danneskiold-Samsøe, P.J. Ekspeditionssekretær i Undervisningsmini-
steriet, medlem af Ungdomskommissionen

Dinesen, J.K. Civilingeniør, Danske Studerendes Fælles-
råd, medlem af Ungdomskommissionen

Drivsholm, Chr. Politiker,Venstre, formand for Landøkono-
misk Selskab i Hjørring Amt

E

Egekvist,Axel Politiker, Danmarks Retsforbunds Ungdom,
medlem af Ungdomskommissionen

Elkær-Hansen, N. Fuldmægtig, Statsministeriet, medlem af
Ungdomskommissionen

- Eriksen, Erik Politiker, Venstre, landbrugsminister i regeringen Knud Kristensen 1945-47 og statsminister i regeringen Eriksen-Kraft 1950-53
- Erichsen, Jens Peter Politiker, Venstres Ungdom, medlem af Ungdomskommissionen

F

- Fleron, Kate Journalist, medstifter og redaktør af *Frit Danmark* siden 1942, forfatter, samfundsdebattør
- Fog, Mogens Læge, medstifter af modstandsorganisationen Frit Danmark 1942, tilknyttet D.K.P.
- Friborg, S.N. Forstander, medlem af Ungdomskommissionen
- Friis, Britt Socialrådgiver, kvindepolitisk aktiv, gift med Henning Friis
- Friis, Henning Cand.polit., statsvidenskabelig konsulent i Arbejds- og Socialministeriet, ledende sekretær i Ungdomskommissionen, fra 1958 chef for det da etablerede Socialforskningsinstitut
- Frisch, Hartvig Politiker, Socialdemokratiet, undervisningsminister i regeringen Hedtoft 1947-50
- Fuglsang, Villy Politiker, ledende medlem af Danmarks Kommunistiske Ungdom

G

- Gammelgaard, Hjalmar Forstander for Roskilde Højskole, Socialdemokratiet
- Gedde, Knud Forretningsfører for K.U. 1936-40, forretningsfører for Dansk Ungdomssamvirke 1940-44, formand for Ungdomsorganisationernes Fællesråd 1946-51 og dets afløser, Dansk Ungdoms Fællesråd 1951
- Grage, F.V. Fuldmægtig, Statsministeriet, medlem af Ungdomskommissionen
- Gram, J.G. Politiker, Venstre
- Gram, Victor Formand for D.s.U. 1942-46, forbundsformand, medlem af Ungdomskommissionen

Gran, Henry	Politiker, Socialdemokratiet, Faglig Ungdom, medlem af Ungdomskommissionen
Groes, Lis	Politiker, Socialdemokratiet, bestyrelsesmedlem i Dansk Kvindesamfunds Ungdomsafdeling, København
Grünbaum, Henry	Politiker, Socialdemokratiet
Grøn, Toni	Medlem af Ungdomskommissionen indsat af Kvindeligt Arbejderforbund

H

Hammershaimb, Erling	Teolog, professor ved Aarhus Universitet, medlem af Ungdomskommissionen
Hansen, A.M.	Politiker, Det radikale Venstre, undervisningsminister i befrielsesregeringen maj-oktober 1945
Hansen, Dines	Ungdomssekretær i Dansk Arbejdsmandsforbund, medlem af Ungdomskommissionen
Hansen, H.C.	D.s.U.-formand 1933-37, finansminister i befrielsesregeringen maj-oktober 1945, Socialdemokratiet
Hansen, Hans Trier	Højskoleforstander, medlem af Ungdomskommissionen
Hansen, J. Stig	Lærer, Dansk Vandrelaug, medlem af Ungdomskommissionen
Hansen, Martin A.	Forfatter
Hansen, Poul	Politiker, Socialdemokratiet, formand for D.s.U. 1937-42
Hansen, Aage	Fængselsinspektør, ungdomsfængslet Søby-Søgaard, medlem af Ungdomskommissionen
Hartmann, Grethe	Forfatter
Hartvig-Olsen, Kirsten	Gymnasielærer, KFUK, medlem af Ungdomskommissionen
Hauerslev Erik,	Sekretær i Arbejdernes Oplysnings Forbund, medlem af Ungdomskommissionen
Hedtoft-Hansen, Hans	Politiker, socialminister i befrielsesregeringen maj-oktober 1945, statsminister 1947-50 og 1953-55, Socialdemokratiet

Hejle, Thomas P.	Lærer, leder af Dansk Skolescene, medlem af Ungdomskommissionen
Henning-Jensen, Astrid	Filminstruktør
Henning-Jensen, Bjarne	Filminstruktør
Hessilt, O.	Amtskonsulent, Dansk Aften- og Ungdomsskoleforening, medlem af Ungdomskommissionen
Hjermind, Poul	Landsretssagfører. Formand for Dansk Ungdomssamvirkes arbejdsudvalg 1940-46, medlem af hovedbestyrelsen for Københavns og Frederiksbergs konservative vælgerforening.
Horsten, H.	Sekretær i Socialministeriet, medlem af Ungdomskommissionen
Horsten, William	Sekretær i Indenrigsministeriet, medlem af Ungdomskommissionen
Hultberg, Helge	Studerende (cand.mag. og cand.theol., professor)
Husén, Torsten	Svensk psykolog
Hvidberg, Flemming	Undervisningsminister i regeringen Eriksen-Kraft, 1950-53, Det konservative Folkeparti
Hækkerup, Per	Politiker, Socialdemokratiet, formand for D.s.U., medlem af Ungdomskommissionen
Høffding, Finn	Komponist, medlem af Ungdomskommissionen
Høirup, Jacob	Kontorchef, leder af Arbejds- og Socialministeriets Arbejdsdepartement, medlem af Ungdomskommissionen
Højberg-Christensen, Axel	Kontorchef i Undervisningsministeriet, medlem af Ungdomskommissionen
Højby, Sigurd	Rektor ved Maribo Gymnasium, undervisningsdirektør
Haarlev, Tyge	Kontorchef i Arbejds- og Socialministeriet
I	
Ipsen, Gunnar	Generalsekretær for KFUM-spejderne

J

Jakobsen, Erhard	Politiker, Socialdemokratiet
Jensen, Børge H.	Formand for D.s.U. i København
Jensen, Fanny	Politiker, formand for Kvindeligt Arbejderforbund, minister for familiens anliggender i regeringen Hedtoft 1947-50, Socialdemokratiet
Jensen, Jens Marinus	Landbrugsskoleforstander, De danske Ungdomsforeninger, medlem af Ungdomskommissionen
Juul, Stig	Jurist, professor ved Københavns Universitet, medlem af Ungdomskommissionen
Juul-Andersen, Ingefred	Husholdningslærerinde, politiker, Venstre
Jørgensen, Erik	Politiker, Det radikale Venstre, Radikal Ungdom, medlem af Ungdomskommissionen
Jørgensen, Jørgen	Politiker, Det radikale Venstre

K

Karlsson, Villy	Politiker, Danmarks kommunistiske Ungdom og D.K.P.
Kemp, Tage	Læge, medlem af Ungdomskommissionen
Kirchhoff, Hans	Historiker
Kisbye, Børge	Danselærer, medlem af Ungdomskommissionen
Kjems, Helge	Læge, medlem af Ungdomskommissionen
Kjærbøl, Johannes	Politiker, arbejds- og boligminister i regeringen Hedtoft 1947-50, Socialdemokratiet
Knudsen, Karen Margrethe	Læge, Dansk Kvindesamfund, medlem af Ungdomskommissionen
Koch, Hal	Teolog, kirkehistoriker, formand for Dansk Ungdomssamvirke 1941-45 og Ungdomskommissionen 1945-52, højskoleforstander på Krogerup 1952
Koch, H.H. (Hans Henrik)	Departementschef i Socialministeriet
Kofoed, H.C.	Teolog, stifter af Kofoeds Skole
Koch-Olsen, Ib	Politiker, Socialdemokratiet
Krabbe, Otto	Teolog, forstander for Kristeligt Studenter Settlement, Vesterbro, København

Kraft, Ole Bjørn	Politiker, forsvarsminister i regeringen Eriksen-Kraft 1950-53, Det konservative Folkeparti
Krag, Jens Otto	Politiker, Socialdemokratiet
Krenchel, O.H.	Politiinspektør, medlem af Ungdomskommissionen
Kristensen, Frode	Undervisningsministeriets statskonsulent for ungdomsundervisningen, medlem af Ungdomskommissionen
Kristensen, Knud	Statsminister november 1945-november 1947, Venstre
Kristensen, Thorkil	Nationaløkonom, finansminister i regeringen Knud Kristensen 1945-47, Venstre

L

Larsen, A.M.	Kaptajnløjtnant, Forsvarets Foredragsudvalg, medlem af Ungdomskommissionen
Larsen, Holger	Politiker, Socialdemokratiet
Larsen, Alvilda	Danmarks Kommunistiske Ungdom og D.K.P.
Larsen, Søren P.	Socialminister i regeringen Knud Kristensen 1945-47, Venstre
Lystrup, O.	Forstander, Braaskovgaard, medlem af Ungdomskommissionen

M

Madsen, Flemming	Journalist, Socialdemokratiet
Maire, Louis le	Fuldmægtig, Justitsministeriet, medlem af Ungdomskommissionen
Methling, Svend	Skuespiller
Mortensen, Poul	Skoleinspektør, leder af De danske Børneværnsforeninger, medlem af Ungdomskommissionen
Munk, Kaj	Præst, forfatter, myrdet 1944 af danske nazister, en af besættelsestidens (omstridte) ikoner
Møller, Axel	Politiker, Det konservative Folkeparti
Møller, Poul	Politiker, formand for K.U. 1943-48, Det konservative Folkeparti

Møller, Viggo Steen	Arkitekt
N	
Neergaard, Ebbe	Direktør for Statens Filmcentral, medlem af Ungdomskommissionen
Neergaard, Preben	Skuespiller
Nielsen, Einar	Sekretær for Dansk Ungdomssamvirke i København
Nielsen, N.F. Lykkegaard	Generalsekretær, KFUM, medlem af Ungdomskommissionen
Nielsen, Otto V.	Skolemand, medlem af Københavns borgerrepræsentation, Socialdemokratiet
Nordentoft, Inger Merete	Skoleinspektør og samfundsdebattør, D.K.P.
Novrup, Johs.	Statskonsulent, Undervisningsministeriet, medlem af Ungdomskommissionen
Nørlund, Poul	Direktør for Nationalmuseet, medlem af Ungdomskommissionen
Nørvig, Anne Marie	Skoleinspektør, medlem af Ungdomskommissionen
O	
Outze, Børge	Stifter af det illegale <i>Information</i> 1943. Redaktør af avisen fra befrielsen 1945 og frem til 1980
P	
Petersen, Jens Peter	Gårdejer, politiker, Venstres Ungdom, medlem af Ungdomskommissionen
Q	
Qvist, Byrge	Politiker, Socialdemokratiet
R	
Raft, Carsten	Politiker, Det konservative Folkeparti
Raft, Jacob	Politilæge, medlem af Ungdomskommissionen
Rasmussen, Lis	Konsulent, medlem af Ungdomskommissionen

Ross, Else-Merete	Politiker, Det radikale Venstre
Raahauge-Andersen, Ida	Vicefængselsinspektør, medlem af Ungdomskommissionen

S

Sandbæk, Harald	Præst, modstandsmand, medstifter af Dansk Samling
Sauerbrey, J.L.	Departementschef i Indenrigsministeriet
Scavenius, Erik	Politiker, Det radikale Venstre
Scherfig, Hans	Forfatter, medarbejder ved Land og Folk
Schlüter, Poul	Politiker, Det konservative Folkeparti, Konservativ Ungdom, medlem af Ungdomskommissionen
Schneider, A.G.	Professor ved Danmarks Tekniske Højskole, byplanlægger, medlem af Ungdomskommissionen
Sjøberg, Erik	Operasanger
Skadegaard, P.	Politiker, Danmarks Retsforbund, medlem af Ungdomskommissionen
Skalts, Axel	Kontorchef, leder af Arbejds- og Socialministeriets Beskæftigelsescentral, medlem af Ungdomskommissionen
Skalts, Vera	Leder af Mødrehjælpen, gift med Axel S., medlem af Ungdomskommissionen
Skou-Hansen, Tage	Forfatter. Besættelsestidens erfaringer og vilkår indgår i det meste af produktionen, bl.a. i debutromanen <i>De nøgne træer</i> fra 1957
Skrubbeltrang, Fridlev	Landbrugshistoriker, medlem af Ungdomskommissionen
Stjernqvist, Henry	Politiker, Socialdemokratiet, medarbejder ved Det Statistiske Departement
Strøm, Johan	Politiker, Socialdemokratiet, medlem af Ungdomskommissionen
Styrk, Mads Nissen	Forfatter, samfundsdebattør
Svensden, Poul Erik	Politiker, Danmarks Kommunistiske Ungdom, medlem af Ungdomskommissionen
Sønderup, Jens	Afløste Søren P. Larsen som socialminister i Venstre-regeringen Knud Kristensen 1945-

Sørensen, Poul Politiker, socialminister i regeringen Erik-
sen-Kraft 1950-53

Sørensen, Poul („Poeten“) Forfatter

T

Thorarensen, Jacob Johan Inspektør ved Tilsynet med den tekniske
undervisning for håndværkere og Industri-
drivende, medlem af Ungdomskommissio-
nen

Thorkild-Hansen, Estrid Kontorchef, Undervisningsministeriet, med-
lem af Ungdomskommissionen

U, V-W

Wagner, Carl Fabriksinspektør, medlem af Ungdomskom-
missionen

Vedel-Petersen, K. Kontorchef i Centralarbejdsanvisningskon-
toret, København

Veistrup, H.P. Politiker, Det radikale Venstre

Vermehren, Ruth Forsorgssekretær, medlem af Ungdomskom-
missionen

X, Y, Z, Æ, Ø, Å

LITTERATUR

ARKIVER

- Koch, Hans Harald (Hal). Privatarkiv 07280. Rigsarkivet;
Dansk Ungdomssamvirke 1940-45. Private institutioner 10.208. Rigsarkivet;
Konservativ Ungdoms Landsorganisation. Private Institutioner 10.322. Rigsarkivet;
Socialdemokratiet. Forhandlingsprotokol 27.2.1943-10.5.1947. Rigsarkivet;
Arbejds- og Socialministeriet. Journalsager, 2. kontor, 615/1945. Rigsarkivet;
Arbejds- og Socialministeriet. Ungdomskommissionen 17. oktober 1945. Rigsarkivet;
Socialministeriet. Arbejds- og socialminister H. Hedtoft-Hansen. Ministerarkiv. Rigsarkivet.

TRYKT LITTERATUR

- Andersen, K.B. *Opdragelse til demokrati*, i Bent Pihl (red.). *Mennesket i nutidens samfund*. København, 1996 (AOF).
Andersen, Poul Nyboe. *Hal Koch og Krogerup Højskole*. Odense, 1993.
AOF. *Danmark for folket*. København, 1936.
AOF. *Folkestyrets problemer. En materialesamling til brug for skoler og studiekredse*. Tilrettelagt af Oluf Bertolt m.fl. København, 1939.
Arskog, Niels Peter (red.). „*At politisere ungdommen*“. *Dansk Ungdoms Fællesråd 1940-1980*. København, 1981.
Auken, Kirsten m.fl. *Familien lever*. København, 1954/1962.
Betænkning afgivet af det af Undervisningsministeriet [10.1.1939] nedsatte ungdomsudvalg
Betænkning nr. 221 vedrørende uddannelse af ikke-faglærte arbejdere. Afgivet af den af Arbejdsministeriet i marts 1957 nedsatte kommission om uddannelse af ikke-faglærte. København, 1959.

- Betænkning nr. 252 vedrørende Ungdomskommissionens betænkning om den tilpavningsvanskelige ungdom.* Afgivet af det af Socialministeriet under 8. juni 1954 nedsatte udvalg. København, 1960.
- Betænkning vedrørende ungdomsskoler, aftenskoler, ungdommens fritidsbeskæftigelse mv.* København, 1952.
- Bredsdorff, Nils. *Embedsmandsstaten under ombrydning – økonomer, keynesianere og rationaliseringsekspertes i efterkrigsårenes centralforvaltning.* Roskilde Universitets Bibliotek, 1997.
- Bredsdorff, Nils. *Forvaltningshistorie og forvaltningsvidenskab – en undersøgelse af efterkrigsårenes forvaltningshistorie og Forvaltningskommissionen af 1946*, bd. I-II. Roskilde Universitets Bibliotek, 1997.
- Bredsdorff, Nils. *Om studiet af forvaltningen – public choice, historisk institutionalisme og konstruktivism.* Roskilde Universitets Bibliotek, 1998.
- Brunner, Otto (udg.). *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland.* Stuttgart, 1972-97.
- Bryld, Claus & Anette Warring. *Besættelsestiden som kollektiv erindring. Historie- og traditionsforvaltning af krig og besættelse 1945-1997.* Roskilde, 1998.
- Bukdahl, Jørgen (red.). *Politisk ungdom.* Odense, 1945.
- Burt, Cyril. *Unge lovovertrædere.* København, 1943. Oversat og bearbejdet af Sofie Rifbjerg & Helga Møllerup, 1937.
- Christiansen, Alfred. *De unges sjæleliv i overgangsårene.* [Nr. 5 i serien De unges bogsamling]. De Unges Forlag. København, 1941.
- Christiansen, Alfred. *Vore børns moralske opdragelse.* De Unges Forlag. København, 1944.
- Christmas-Møller, John. „Når Danmark atter er frit“, artikelserie i *Frit Danmark*, London, fra 1. januar 1944 til 17. marts 1944. København, 1945.
- Christmas-Møller, Wilhelm. *Christmas. Christmas Møller og Det konservative Folkeparti*, bd. 1 1920-36, „Vor Klinge og vort Skjold“, bd. 2 1936-48, „Et stridens tegn“. København, 1993.
- D.s.U.'s sociale arbejdsprogram. Ungdommens sociale problemer.* København, 1944.
- Dam, Poul. „Efterkrigstiden og Ungdomskommissionen“, i Niels Peter Arskog (red.). *At politisere ungdommen. Dansk Ungdoms Fællesråd 1940-1980.* København, 1981.
- Danmark og Marshall Planen.* København, 1952.
- Danmarks socialdemokratiske Ungdom.* Beretning om virksomheden 1931-1934. Kongressen i København 1. og 2. april 1934; do. 1934-1937. Kongressen i Odense den 28. og 29. marts 1937; do. 1937-1940. Kongressen i Århus den 24. og 25. marts 1940; do. 1940-43. Kongressen i København den 24. og 25. april 1943; do. 1943-46. Kongressen i Nørresundby den 20. og 21. april 1946; Beretning over Danmarks socialdemokratiske Ungdoms politiske og orga-

- nisatoriske virksomhed 1946-1949; Beretning over Danmarks socialdemokratiske Ungdoms virksomhed 1949-1952; Beretning. Danmarks socialdemokratiske Ungdom 1952-55; Danmarks socialdemokratiske Ungdom 1955-58; Verdens fremtid. Vort ansvar. Danmarks socialdemokratiske Ungdom 1958-61.
- Danmarks Sociale Lovgivning*. Udgivet af *Socialt Tidsskrift*. 2. udg. København, 1944.
- Danmarks Statistik. *Kriminalstatistik 1945, 1946 og 1947*. København, 1949-50.
- Dansk Folkestyre. Politisk Tidsskrift*. Udgivet af Venstres Ungdoms Landsorganisation, 1940-1952.
- Dansk Udsyn*. Tidsskrift udgivet af Foreningen Askovs Lærlinge, 1953.
- Det Radikale Venstre. *Hvor står de radikale?*
- D.K.U. *Ungdommens 5 rettigheder*, 1945.
- D.K.U. *Ungdommens Røst*, 1945.
- Etablering af en offentlig erhvervsvejledning*. Udtalelse fra Ungdomskommissionen samt indstilling afgivet af det af Arbejds- og Socialministeriet nedsatte rådgivende udvalg vedrørende den offentlige arbejdsanvisning. København, 1946.
- Ettrup, Merete. *Den Tilpasningsvanskelige Ungdom*. Upubliceret RUC-speciale, 2002.
- Faye Jacobsen, Anette & Anne Løkke. *Familieliv i Danmark*. Herning, 1988.
- Fleron, Kate. *Afsporet ungdom. En appel til danske forældre*. København, 1942.
- Fleron, Kate. *Vi er ungdommen*. København, 1943.
- Fog, Mogens. *Danmark Frit 1942-1946*. København, 1947.
- Fonsmark, Henning. *Historien om den danske utopi*. København, 1992.
- Fremad. Ungdommens blad*. Medlemsblad for Danmarks kommunistiske Ungdom, 1945-1950.
- Frie Ord*. Vilhelm Grønbech & Hal Koch (red.). 1946-1948.
- Friis, Henning & Klaus Petersen. *Socialforskningsinstituttets forhistorie og første år. Udgivet i anledning af 40-året for Socialforskningsinstituttets oprettelse*. København, 1998.
- Friis, Henning. „Den skrækkelige ungdom“, *Clarté*, 1942, nr. 3.
- Friis, Henning. „Ungdomskriminalitetens stigning“, kronik i *Politiken*, 26.1.1945.
- Frit Danmark. Udgivet af en kreds af danske*. Elias Bredsdorff & Kate Fleron (red.). København, 1945 ff.
- Frit Forum. *Studenter under rødt flag. Den socialdemokratiske studenterbevægelses historie*. Festskrift til Danmarks socialdemokratiske Ungdom i anledning af 60-års jubilæet den 8.2.1980. København, 1980.
- Gillis, John R. *Youth and History. Tradition and Change in European Age Relations 1770-Present*. Expanded Student Edition. New York, 1964.

- Hammerich, Poul. *Fred og nye farer. En danmarkskronike 1945-72*, bd. 1. København, 1976.
- Hammerich, Poul. *Velfærd på afbetaling. En danmarkskronike 1945-72*, bd. 2. København, 1977.
- Hansen, Sv. Aage & Ingrid Henriksen. „Velfærdsstaten 1940-78“, *Dansk social historie*, bd. 7. København, 1980.
- Hertel, Hans. „Da København blev moderne. Byens nye rum, kulturlivet og litteraturen 1917-60“, i Flemming Lundgreen-Nielsen (red.). *København læst og påskrevet. Hovedstaden som litterær kulturby*. København, 1997.
- Hertel, Hans. „Tiden dyrker ungdommen – de unge dyrker sig selv“. *Ekstra-bladet*, 12. 11. 1959.
- Hjerl-Hansen, Børge. „Swing-ungdom som samfundsonde“, *K.U.-bladet*, København, januar 1943.
- Hjort, Katrin. „Opdragelse“, i Mogens Brørup, Lene Hauge & Ulrik Lyager Thomsen (red.). *Psykologihåndbogen*. København, 1990.
- Holmgaard, J.B., Palle Koch & Erik Lund (red.). *Børge Outzes journalistik*, bd. 1-3. København, 1981.
- Holt, Poul. *Opdragelse i hjem og skole*. København, 1943.
- Hækkerup, Per. „De unges problemer“, i Julius Bømholt (red.). *Idé og arbejde. En bog til Hans Hedtoft på 50-årsdagen*. København, 1953.
- Høymark, Peter W. „Modstandsbevægelse og modbevægelse“, *Årsskrift for Frihedsmuseets Venner 1985*. København, 1984.
- Haastrup, Lisbeth. „Fanny Jensen“, s. 197-198 i *Dansk Kvindebiografisk Leksikon*, København, 2001.
- Jakobsen, Erhard. *Politik blandt mennesker. Erindringer*. København, 1971.
- Jespersen, Knud J.V. *Den væbnede kamp 1943-45*. (Med hjælp fra England bd. II). Odense, 2000.
- Juhler, J.P. *Om at holde disciplin i børne- og ungdomsarbejdet*. De Unges Forlag. København, 1942.
- K.U. *Hele folket i arbejde*. Tryksag, 1945.
- K.U. *I de unge år skabes fremtiden*. Pjece redigeret af Poul Møller, 1945.
- K.U. *Kampblad for Konservativ Ungdom*, 1940-1950.
- Kauffeldt, Carl. *Nye tider – nye mål 1945-1965*. København, 1966 [bd. IV i Jørgen Hatting & Karl Olsen (red.). *Det Konservative Folkepartis historie i et halvt århundrede 1915-1965*].
- Kemp, Tage. „De asociale og forsorgen for dem“. *Ugeskrift for Læger*, 99:38, 1937, s. 1009-1014.
- Kemp, Tage. *Arvehygiejne i teori og praksis*. København, 1948.
- Kirchhoff, Hans. „–Vor eksistenskamp er identisk med nationens kamp – Om Socialdemokratiets overlevelsestrategi under besættelsen“, i *Årbog for arbejderbevægelsens historie 1994*. København, 1995.

- Kirchhoff, Hans. *Kamp eller tilpasning. Politikerne og modstanden*. København, 1987.
- Kirchhoff, Hans. *Samarbejde og modstand under besættelsen. En politisk historie. 1940-45*. Odense, 2001.
- Kjeldsen, Michael. „Folkets vilje – landets lov? Om D.K.P.'s overgangsprogram og demokratiet“, s. 447–500 i Henrik Dethlefsen & Henrik Lundbak (red.). *Fra mellemkrigstid til efterkrigstid. Festskrift til Hans Kirchhoff og Henrik S. Nissen på 65-årsdagen oktober 1998*. København, 1998.
- Kjersgaard, Erik. *Besættelsen 1940-45*, bd. 1: *Lysene slukker*, bd. 2: *Freden forberedes*. København, 1980–81.
- Knudsen, Tim (red.). *Regering og embedsmænd. Om magt og demokrati i staten*. København, 2000.
- Koch, Hal & Alf Ross (red.). *Nordisk Demokrati*. København, 1949.
- Koch, Hal. „Det uundgåelige specialistvælde?“, i Frederik Nielsen & Ole Hyltoft Petersen (red.). *Hug og parade. Tolv indlæg om velfærdsstaten og kulturen*. København, 1960.
- Koch, Hal. „Voksenopdragelse“, *Socialt Tidsskrift*, nr. 6, juni 1952.
- Koch, Hal. *Dagen og vejen*. København, 1942.
- Koch, Hal. *Hvad er demokrati?* København, 1945 (Folkevirke-serien).
- Koch, Hal. *Jeg anklager Rigsdagen*. København, 1947.
- Koch, Lene. *Racehygiejne i Danmark 1920-56*. København, 1996.
- Konservative Folkepartis Program af 1945, Det. Vi vil vinde freden*. København, 1945.
- Konservative Folkepartis Program, Det. Med kommentarer*. København, 1945.
- Korsgaard, Ove. *Kampen om lyset. Dansk voksenundervisning gennem 500 år*. København, 1997.
- Krag, J.O. & P. Gersmann. *Krigsøkonomi og efterkrigsproblemer*. København, 1944.
- Krag, Jens Otto. *Travl tid, god tid*. København, 1974.
- Krogh, Torben. *Farvel til partierne – det politiske system under forvandling*. København, 1998.
- Kruise, Jens. *Den ny virkelighed*. København, 1946.
- Kaarsted, Tage. *De danske ministerier 1929-1953*. København, 1979.
- Kaarsted, Tage. *Krise og krig 1925-1950. Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie*, bd. 13. København, 1991.
- Larsen, Aksel m.fl. *Mit parti og Danmarks fremtid*. København, 1945.
- Lederbladet*. Meddelelser fra Dansk Ungdomssamvirke. København, 1941–55.
- Lov nr. 278 af 9. juni 1948 om tipning*, jf. lov nr. 280 af 27. maj 1950.
- Mittenauer, Michael. *Sozialgeschichte der Jugend*. Frankfurt am Main, 1987.
- Monrad, Jørgen Herman. *Et land bygges op. Venstre i 100 år 1901-1939*. København, 1970.
- Morthorst, Grethe. „Danmark har brug for sin ungdom“, artikel i *Vor Ungdom*, oktober 1943.

- Mørch, Sven. *At forske i ungdom. Et socialpsykologisk essay*. København, 1985.
- Nielsen, Elo. „Ungdom, identitet og kultur“, i Mogens Brørup, Lene Hauge & Ulrik Lyager Thomsen (red.). *Psykologihåndbogen*. København, 1990.
- Nissen, Henrik S. & Henning Poulsen. „På dansk friheds grund“. Dansk Ungdomssamvirke og De ældres Råd 1940-1945.
- Nissen, Henrik S. (udg.). *Kære Hal. Kære Koste. Breve 1940-43 mellem K.E. Logstrup og Hal Koch*. København, 1992.
- Nissen, Henrik S. *Landet blev by 1950-1970. Gyldendals og Politikens Danmarks-historie* bd. 14. København, 1991.
- Nordentoft, Inger Merete. *Opdragelse til demokrati*. København, 1944.
- Olesen, Niels Wium. „Jens Otto Krag og ‘Fremtidens Danmark’“, s. 46-72 i *Historie. Jyske Samlinger. Ny række 19, 1*. Århus, 1991.
- Olesen, Niels Wium. „Planer for velfærd. Sammenlignende studie af de nordvesteuropæiske socialdemokratiers efterkrigsprogrammer“, i *Den Jyske Historiker. Nr. 82: Den nationale velfærd? Den danske velfærdsstat i international belysning*. Århus, 1998.
- Olesen, Niels Wium. „Tillidskrisen. Socialdemokratisk politik mellem fortid og fremtid 1943-47“, i Henrik Lundbak & Henrik Dethlefsen. *Fra mellemkrigstid til efterkrigstid*. København, 1998.
- Olesen, Niels Wium. *Fremtidens Danmark – tilbage og på plads. Arbejderhistorie 1, 1995*. København, 1995.
- Olesen, Niels Wium. *I en Verden der lægger Planer. Det danske Socialdemokratis politiske linie fra 1945 til 1947*. Hovedfagsspeciale Aarhus Universitet, 1945.
- Pedersen, Ove K. (red.). *Demokratiets lette tilstand. Syv beslutningstagere om Danmark og fremtiden*. København, 1994.
- Pettersson, Preben Sandberg. „Fremtiden tilhører den dygtige danske ungdom“. *Ungdomspolitikens udvikling i Danmark 1943-45. En analyse af baggrunden for og motiverne til nedsættelsen af Ungdomskommissionen den 17.10.1945*. Upubliceret specialeafhandling. København, 1985.
- Radikal Ungdom*. Månedssblad for den radikale Ungdomsbevægelse, 1940-1950.
- Rasmussen, Bjørn. *Filmens Hvem Hvad Hvor. Danske titler og biografier*, 1968.
- Rasmussen, Gerhard. *Vi er også ungdommen*. København, 1944.
- Rasmussen, Hanne & Mogens Rüdiger. *Tiden efter 1945. Gyldendals Danmarks historie*, bd. 8. København, 1990.
- Rigsdagstidende 1933 ff.*
- Rigsdagsårbog 1933 ff.*
- Rød Ungdom*. Organ for D.s.U. 1940-1950.
- Samfundet og ungdommen*. Betænkning afgivet af Kontaktudvalget mellem ungdomsorganisationerne og statsadministrationen. København, 1970.
- Sehested, Thomas. *Norgeshjælpen. Den danske bistand til Norge under 2. Verdenskrig*. Fondet for dansk-norsk Samarbejde. København, 2000.

- Skou-Hansen, Tage. *Den forbandede utopi. Kritisk prosa fra 70'erne til 90'erne.* Udvalg og indledning ved Hans Hertel. København, 1995.
- Socialdemokratiet og tiden efter krigen. Et fremstød for demokrati og socialisme. Resumé af Socialdemokratiets efterkrigstids-program.* København, 1945.
- Socialdemokratiets valgavis. *Folkets Stemme.*
- Sode-Madsen, Hans. „Hal Koch og ungdommens opdragelse til demokrati 1940-45“, i Henrik Dethlefsen & Henrik Lundbak (red.). *Fra mellemkrigstid til efterkrigstid. Festskrift til Hans Kirchhoff og Henrik S. Nissen.* København, 1998.
- Sode-Madsen, Hans. *Ungdom uden arbejde. Ungdomsforanstaltninger i Danmark 1933-1950.* København, 1985.
- Tamm, Ditlev. *Retsopgøret efter besættelsen.* Odense, 1984.
- Tarp, Lotte. *Det skulle jo nødtigt hedde sig.* København, 1998.
- Thing, Morten & Søren Vinterberg. *Barndommens land. Århundredets børn i billeder.* København, 1994.
- Trolle, Jørgen. *Syv måneder uden politi.* København, 1946.
- Ungdomskommissionen. *Betænkning angående ungdommens boligforhold I.* København, 1947.
- Ungdomskommissionen. *Betænkning om den tilflyttede ungdoms særlige problemer.* København, 1948.
- Ungdomskommissionen. *Betænkning over beskyttelsesforanstaltninger mv. samt etablering af en almindelig helbreds kontrol for ungdommen.* København, 1948.
- Ungdomskommissionen. *Boliger for ungdommen. Betænkning angående ungdommens boligforhold II.* København, 1949.
- Ungdomskommissionen. *De værnepligtiges forhold.* København, 1949.
- Ungdomskommissionen. *Den danske ungdom.* En statistisk undersøgelse foretaget af Ungdomskommissionen. København, 1951.
- Ungdomskommissionen. *Den tilpasningsvanskelige ungdom.* København, 1952.
- Ungdomskommissionen. *En oversigt over dens arbejde. Socialpolitisk Forenings småskrifter nr. 11.* København, 1951.
- Ungdomskommissionen. *Fritidslokaler på landet.* København, 1951.
- Ungdomskommissionen. *Kommunerne og ungdommen.* Foredrag ved Ungdomskommissionens møde i Århus april 1947 med de kommunale ungdomsudvalg og de lokale ungdomsorganisationers fællesråd. København, u.å.
- Ungdomskommissionen. *Samfundet og ungdommen.* Afsluttende udtalelse fra Ungdomskommissionen med oversigt over kommissionens virksomhed. København, 1952.
- Ungdomskommissionen. *Ungdommen og arbejdslivet.* København, 1952.
- Ungdomskommissionen. *Ungdommen og fritiden.* København, 1952.
- Ungdomskommissionen. *Ungdommens adgang til den højere uddannelse I. Gymnasiet.* København, 1949.

- Ungdomskommissionen. *Ungdommens adgang til den højere uddannelse II. Studierne ved universiteterne og de højere læreanstalter*. København, 1951.
- Ungdomskommissionen. *Ungdommens adgang til uddannelserne ved de videregående faglige skoler*. København, 1952.
- Ungdomskommissionen. *Ungdommens bosætningsproblemer*. København, 1948.
- Ungdomskommissionen. *Ungdommens friluftsliv*. København, 1950.
- Ungdomskommissionens udtalelse vedrørende revision af lov om ungdomslejre. *Rigsdagstidende 1946-47, Tillæg A*, sp. 2887-2914. København, 1946.
- Ungdomslederen. Studie- og lederblad for D.s.U.* 1940-50.
- Ungdomsvårdskommitténs Betänkande I med utredning och förslag angående *Psykisk barna- och ungdomsvård*. Statens Offentliga Utredningar. Justitsdepartementet. Stockholm, 1944.
- Ungdomsvårdskommitténs Betänkande II med utredning och förslag angående *Stöd åt ungdomens föreningsliv*. Statens Offentliga Utredningar. Justitsdepartementet. Stockholm, 1944.
- Ungdomsvårdskommitténs Betänkande del III. *Ungdomen och nöjeslivet*. Statens Offentliga Utredningar. Justitsdepartementet. Stockholm, 1945.
- Ungdomsvårdskommitténs Betänkande del IV. *Ungdomens fritidsverksamhet*. Statens Offentliga Utredningar. Justitsdepartementet. Stockholm, 1947.
- Ungdomsvårdskommitténs Betänkande del V. *Stöd åt utvecklingshämmande ungdom*. Statens Offentliga Utredningar. Justitsdepartementet. Stockholm, 1947.
- Ungdomsvårdskommitténs Betänkande del VI. *Ungdomen och arbetet*. Statens Offentliga Utredningar. Justitsdepartementet. Stockholm, 1948.
- Ungdomsvårdskommitténs slutbetänkande. *Ungdomen möter samhället*. Statens Offentliga Utredningar. Justitsdepartementet. Stockholm, 1951.
- Vorsteher, Dieter (udg.). *Parteiauftrag: Ein neues Deutschland. Bilder, Rituale und Symbole der frühen DDR*. Deutsches Historisches Museum. Berlin, 1996.
- Warring, Anette. *Tyskerpiger under besættelse og retsopgør*. København, 1998.
- Westrup, Morten. „Projekt Måløvvej. En episode under 30'ernes arbejdsløshed“. *Erhvervshistorisk Årbog*, 1974.
- Ziehe, Thomas & Herrbert Stubenrauch. *Ny ungdom og usædvanlige læreprocesser*. København, 1983.
- Ziehe, Thomas. *Ambivalens og mangfoldighed*. København, 1989.
- Økonomiske efterkrigsproblemer*. Betænkning afgivet af Finansministeriets udvalg af 30. januar 1943. 1. del afsluttet den 1. maj 1943, 2. del, Engangsskat, afsluttet den 15. august 1945, København.

UDGIVELSER FRA MAGTUDREDNINGEN

PR. I. MAJ 2003

BØGER

- Jørgen Goul Andersen, Peter Munk Christiansen, Torben Beck Jørgensen, Lise Togeby & Signild Vallgård (red.) (1999). *Den demokratiske udfordring*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Peter Munk Christiansen, Birgit Møller & Lise Togeby (2001). *Den danske elite*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Anette Borchorst (red.) (2002). *Kønsmagt under forandring*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Martin Marcussen (2002). *OECD og idespillet – Game Over?* København: Hans Reitzels Forlag.
- Lise Togeby (2002). *Grønlændere i Danmark. En overset minoritet*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Torben Beck Jørgensen & Kurt Klaudi Klausen (red.) (2002). *Territorial dynamik – streger på landkort, billeder i vore hoveder*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Flemming Mikkelsen (red.) (2002). *Bevægelser i demokrati. Foreninger og kollektive aktioner i Danmark*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Jens Blom-Hansen (2002). *Den fjerde statsmagt? Kommunernes Landsforening i dansk politik*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Margaretha Järvinen, Jørgen Elm Larsen & Nils Mortensen (red.) (2002). *Det magtfulde møde mellem system og klient*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Anker Brink Lund (2002). *Den redigerende magt – nyhedsinstitutionens politiske indflydelse*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Finn Sivert Nielsen & Inger Sjørlev (red.) (2002). *Folkets repræsentanter. Et antropologisk blik på Folketinget*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Thomas Pedersen (red.) (2002). *Europa for folket? EU og det danske demokrati*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Peter Munk Christiansen & Asbjørn Sonne Nørgaard (2003). *Faste forhold – flygtige forbindelser. Stat og interesseorganisationer i Danmark i det 20. århundrede*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

- Martin Marcussen & Karsten Ronit (red.) (2003). *Internationaliseringen af den offentlige forvaltning i Danmark – forandring og kontinuitet*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Gorm Winther (red.) (2003). *Demokrati og magt i Grønland*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Lise Tøgeby (2003). *Fra fremmedarbejdere til etniske minoriteter*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Torben Beck Jørgensen (red.) (2003). *På sporet af en offentlig identitet – værdier i stat, amter og kommuner*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Erik Damgaard (2003). *Folkets styre. Magt og ansvar i dansk politik*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Hans Mouritzen (red.) (2003). *Er vi så forbeholdne? Danmark over for globaliseringen, EU og det nære*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Hans Sode-Madsen (2003). *Farlig ungdom. Samfundet, ungdommen og ungdomskommissionen 1945-1970*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

S K R I F T E R

- Erik Oddvar Eriksen (1999). *Is Democracy Possible Today?* Århus: Magtudredningen.
- Ole Hammer & Inger Bruun (2000). *Etniske minoriteters indflydelseskanaler*. Århus: Magtudredningen.
- Jens Peter Frølund Thomsen (2000). *Magt og indflydelse*. Århus: Magtudredningen.
- Jørgen Elklit, Birgit Møller, Palle Svensson & Lise Tøgeby (2000). *Hvem stemmer – og hvem stemmer ikke?* Århus: Magtudredningen.
- Jacob Gaarde Madsen (2000). *Mediernes konstruktion af flygtninge- og indvandrerspørgsmålet*. Århus: Magtudredningen.
- Karsten Vrangbæk (2001). *Ingeniørarbejde, hundeslagsmål eller hovedløs høne? Ventetidsgarantier til sygehusbehandling*. Århus: Magtudredningen.
- Søren Laursen (2001). *Vold på dagsordenen. Medierne og den politiske proces*. Århus: Magtudredningen.
- Jørgen Goul Andersen & Mette Tobiasen (2001). *Politisk forbrug og politiske forbrugere. Globalisering og politik i hverdagslivet*. Århus: Magtudredningen.
- Erik Albæk, Peter Munk Christiansen & Lise Tøgeby (2002). *Eksperter i medierne. Dagspressens brug af forskere 1961-2001*. Århus: Magtudredningen.
- Helle Porsdam (2002). *Fra pax americana til lex americana? En diskussion af dansk retliggørelse som en påvirkning fra USA*. Århus: Magtudredningen.
- Eva Østergaard-Nielsen (2002). *Politik over grænser: Tyrkeres og kurderes engage-*

- ment i det politiske liv i hjemlandet.* Århus: Magtudredningen.
- Jonathan Schwartz (red.) (2002). *Medborgerskabets mange stemmer.* Århus: Magtudredningen.
- Walter Korpi (2002). *Velfærdsstat og socialt medborgerskab. Danmark i et komparativt perspektiv, 1930-1995.* Århus: Magtudredningen.
- Steen Thomsen, Torben Pedersen & Jesper Strandskov (2002). *Ejerskab og indflydelse i dansk erhvervsliv.* Århus: Magtudredningen.
- Frank Rasmussen & Peder Andersen (2002). *Globaliseringens økonomiske konsekvenser for Danmark.* Århus: Magtudredningen.
- Carsten Greve (2002). *Privatisering, regulering og demokrati. Telestyrelsens funktion som uafhængig reguleringsmyndighed.* Århus: Magtudredningen.
- Ann-Dorte Christensen (2003). *Fortællinger om identitet og magt. Unge kvinder i senmoderniteten.* Århus: Magtudredningen.
- Thomas Schøtt (2003). *Den økonomiske elites netværk.* Århus: Magtudredningen.
- Peter Dahler-Larsen & Niels Ejersbo (2003). *Djølisering – myte eller realitet?* Århus: Magtudredningen.

www.ps.au.dk/magtudredningen